

ZADARSKA SMOTRA
ČASOPIS ZA KULTURU, ZNANOST I UMJETNOST

GODIŠTE LXXIV.
BROJ 3-4, 2025.

ZADAR, 2025.

Nakladnik
Ogranak Matice hrvatske u Zadru

Za nakladnika
Radimir Jurić

Glavni i odgovorni urednik
Josip Lisac

Uredništvo
Đuro Blažeka (Zagreb)
Adnan Čirgić (Podgorica)
Helena Dragić (Mostar)
Katarina Ivon (Zadar)
Josip Lisac (Zadar)
Zvezdan Strika (Augsburg)
Ante Uglešić (Zadar)

ZS

Tajnica uredništva
Anica Serdarević

Lektor
Anđela Milinović Hrga

Grafičko oblikovanje
Jakov M. Vežić

Slog
Meri Lozić

Tisak
Denona Zagreb

Tiskano u 500 primjeraka

Časopis se objavljuje uz financijsku potporu:

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
i medija
Republic
of Croatia
Ministry
of Culture
and Media

ZADARSKA
ŽUPANIJA

GRAD
ZADAR

Zadarska smotra izlazi tromjesečno – Nakladnik: **Ogranak Matice hrvatske u Zadru** – Glavni i odgovorni urednik: **Josip Lisac** – Uredništvo i uprava: **Don Ive Prodana 1, 23000 Zadar**, telefon: **023 211 891**, e-mail: **mh@zd.t-com.hr** – Mrežna stranica: **www.ogranakmaticehrvatskeuzadru.hr** – Cijena pojedinom primjerku: **6,64 €**, dvobroju: **9,29 €**, trobroju: **13,27 €**, godišnja pretplata: **19,91 €**, godišnja pretplata za inozemstvo: **50 €** – Pretplatu i narudžbe upućivati u korist žiroračuna Ogranaka Matice hrvatske u Zadru, **IBAN HR8224070001100044634** (s naznakom: **za Zadarsku smotru**).

ZADARSKA **SMOTRA**

SADRŽAJ

STUDIJE, RASPRAVE, ESEJI

Hrvatski narodni preporod i njegovi odjeci	9
Miljenko Buljac	
Američki dug nije američki problem	27
Berislav Štajdohar	
Colonia Iulia Iader (?)	29
David Štrmelj	
Iz metkovske onomastike	37
Domagoj Vidović	
Wolker među nama	44
Ladislav Radulić	
Luigi Rugi – Bandiera rossa	47
Ladislav Radulić	
Ideja, organizacija i provedba okruglog stola o utjecaju suvremenih knjižničnih prostora na poticanje čitanja u Gradskoj knjižnici Zadar	49
Vera Vitori	

POEZIJA

Ne znam trebam li se brinuti	55
Slavko Jendričko	
Plavo	61
Miroslav Pelikan	
Pjesme	66
Drago Krpina	
Pjesme	75
Milka Šupraha-Perišić	
Pjesme	81
Igor Petrić	
Ako mi jave	88
Frane Bilić	

PROZA

Umirovljenički blues	91
Jozo Čizmić	

Aforizmi i satirične misli	94
Dražen Jergović	
Umjetnost	96
Margareta Zakarija	
Zabludjeli vitez	97
Patrick Levačić	
Iz nikad napisane pučiške kronike	101
Domagoj Vidović	
Priče	106
Igor Petrić	

OBLJETNICE

O hrvatskoj državnosti na Duvanjskom polju	111
Mate Kovačević	
Tomislav, počeci Hrvatskog Kraljevstva i sabor u Splitu	121
Zvezdan Strika	
Ujeviću, pjesničkom geniju – uz 70. obljetnicu smrti	142
Miljenko Buljac	
U spomen na književne velikane Antuna Branka Šimića i Tina Ujevića . . .	160
Jasna Pandžić	
Vidhijadar – uspomeni Tina Ujevića	165
Anđelo Begonja	

IN MEMORIAM

Komemoracija Luku Paljetku u Svečanoj dvorani Sveučilišta u Zadru 13. studenoga 2024.	169
Radomir Jurić	
In memoriam – Petar Gudelj	172
Nikola Šimić Tonin	
Oproštaj s Vesnom	175
Milenko Lončar	
Vesna Jakić Cestarić – ispraćaj 20. veljače 2025.	177
Marija Zaninović Rumora	
In memoriam – Zvonko Čulina	178
Nikola Šimić Tonin	
Tko me ne voli, neka me (za)obiđe – Aforizmi	182
Zvonko Čulina	

Život između medicine i književnosti – napustio nas je naš suradnik i veliki prijatelj Mirko Jamnicki Dojmi (Mostar, 1945. – Zadar, 2025.) 184
Anica Serdarević

Napustio nas je Pero Mioč (1942. – 2025.) 186
Mate Kovačević

OSVRTI I PRIKAZI

Vinko Aldo Gladić – Logoped u sjeni pjesnika 189
Vjekoslav Čosić
VINKO ALDO GLADIĆ, *SUNČEV PRAH*

Životna priča o zaboravu i neostvarenoj ljubavi 193
Vjekoslav Čosić
MARIJAN ROGIĆ VRANSKI

Monografija o Dragutinu Parčiću 198
Vesna Grahovac-Parčić
GRAMATIČAR I LEKSIKOGRAF DRAGUTIN ANTUN PARČIĆ

Prikaz knjige Ivana Šimića 201
Vinko Grubišić
IVAN ŠIMIĆ, *MATUJINO STOLJEĆE RATA*

Nužnost povratka prirodi 205
Željka Lovrenčić
NELA STIPANČIĆ RADONIĆ, *NOVI ČOVJEK*

Ljubav prema prosvjetljenosti i križu života 208
Franko Sorić
ZORICA BULJANOVIĆ, *LUČ ŽIVOTA*

Slojeviti mozaik povijesne memorije 209
Margareta Zakarija
NIKOLA ŠIMIĆ TONIN, *TRAJAN TRAG*

Poetski svir strunama života Ante Gregova Jurina 210
Nikola Šimić Tonin
ANTE GREGOV JURIN, *IZABRANE PJESME*

Vojnik sam bila – točnije od života 214
Nikola Šimić Tonin
JELENA KANIŽAJ, *VOJNIK SAM BILA*

Don Tito – roman koji otključava kozmologiju i antropologiju 215
Marko Vučetić
NIKOLA ŠIMIĆ TONIN, *DON TITO*

Prikaz knjige Jadranke Fatur 217
Jelena Alfrević Franić
JADRANKA FATUR, *DNEVNIK PISANJA I UMIRANJA*

Prikaz knjige Zorane Vekić 218
Elvira Katić
ZORANA VEKIĆ, *GLASNA TIŠINA LJUBAVI*

Prikaz knjige Elvire Katić 220
Zorana Vekić
ELVIRA KATIĆ, *S ONE STRANE DUGE*

KRONIKA

**Govor na Izvještajnoj skupštini Ogranka Matice hrvatske u Zadru
5. studenoga 2024. godine 223**
Radomir Jurić

Govor na dodjeli priznanja Matice hrvatske 237
Radomir Jurić

**Kronika kulturnih događanja u Ogranku Matice hrvatske u Zadru
od 20. veljače do 27. kolovoza 2025. godine 242**
Patricia Peić

Miljenko Buljac

Hrvatski narodni preporod i njegovi odjeci

Hrvatski narodni preporod povijesna je prekretnica i važno prijelomno razdoblje u kulturnom i političkom životu Hrvata tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća, koje je donijelo snažna društvena previranja i gibanja prvotno nazvana *ilirskim pokretom*. U osvit hrvatskog narodnog preporoda, 1831. godine Hrvati su dobili prvi cjeloviti prijevod *Biblije*, najuzvišeniji dar koji je početkom tridesetih 19. stoljeća prinesen na domovinski oltar. Dogodilo se da je ta kapitalna hrvatska knjiga otisnuta šest godina nakon smrti Matije Petra Katančića, njezina prevoditelja, i nekoliko mjeseci nakon smrti priređivača Grgura Čevapovića, koji je pet godina stilizirao biblijske tekstove, dopisivao, uređivao i redigirao, i na kraju se pobrinuo za tiskanje, pri čemu je i njega zatekla smrt. Katančića i Čevapovića navodimo među onima koji su bili vjesnici hrvatskog književnog preporoda u kojem su zabilježene pojačane aktivnosti i na planu jezične kulture. Preduvjeti uspostavi organskog jedinstva hrvatskog jezičnog područja uzeli su svoju cijenu. Ljudevit Gaj je 1830. godine priredio *Kratku osnovu horvatsko-slavenskoga pravopisanja*, u kojoj je hrvatskoj grafiji prilagodio pravila češkoga jezika, unio dijakritičko znakovlje i nove grafeme, pravopisna pravila zasnovana na ijekavskoj novoštokavštini, kojima su zanemareni ikavsko-štokavski govori te čakavski i kajkavski dijalekt i njihova narječja. Time su stvoreni uvjeti i za novu slovnice (gramatiku), rječnike i jezične priručnike te neophodne udžbenike.

Vjekoslav Babukić objavio je 1836. prvu preporodnu gramatiku u *Danici*, a *Osnove slovnice slavjanske narječja ilirskoga* tek 1854. godine, i to kao zasebnu knjigu većeg obujma na 444 stranice. Mnogi su tu gramatiku ocijenili zastarjelom, tradicionalnom, zbog toga što je u množinskim padežima promicala starije oblike, a hrvatski vukovci zagovarali su već tada novoštokavske nastavke. Važno je istaknuti i knjigu rasprava o sintaksi Adolfa Vebera Tkalčevića *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije* iz 1859. godine, koja je školski udžbenik, usklađen s jezikoslovnim koncepcijama onodobne Zagrebačke filološke škole, kojoj je Veber bio utemeljiteljem i istaknutim predstavnikom. Metodološkim pristupom sintaksi, načinom tumačenja pojava i suodnosa, Veber je anticipirao mnoge aspekte modernog sintaktičkoga opisa. Hrvatski vukovci nazvali su knjigu tradicionalnom jer se autor opirao uvođenju tzv. novoštokavskih množinskih padeža,

koje su oni promicali, a tijekom druge polovice 19. stoljeća su ih i nametnuli. Antun Mažuranić je godine 1839. objavio školski udžbenik *Temelji ilirskoga i latinskog jezika za početnike*. I na planu leksikologije zabilježeni su vrijedni prinosi. Ivan Mažuranić je u suradnji s Jakovom Užarevićem otisnuo 1842. *Njemačko-ilirski slovar*, rječnik koji je uz uporabne riječi hrvatskih govornika promovirao bohemizme i rusizme, npr. *lučba, časopis, obzor, okolnost, točka, točan...*

Hrvatsku jezičnu i književnu kulturu svojim prinosima obogatili su, štoviše i oplemenili, mnogi stranci. Snagom kulture hrvatski književni preporod privukao je Slovenca Stanka Vraza, Grka Dimitrija Demetra, čija se sestra Aleksandra udala za Ivana Mažuranića, Augusta Šenou, kojemu se otac osjećao Nijemcem, Ljudevita Gaja, kojemu je majka bila iz Pruske, otac pak Slovak, a vukao je francusko-njemačko podrijetlo. Svi su se oni uznosili domoljubljem upravo zato što su osjećali neodoljivu snagu hrvatske kulture. Posebno mjesto među njima pripada Bogoslavu Šuleku, Slovaku, koji je 1860. objavio *Njemačko-hrvatski rječnik*, a 1874./1875. dvosveščani *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*. Budući da je bio stručnjak za prirodnoznanstveno područje biljarstva, kemije i fizike, za ostala područja uključio je i druge: Vatroslava Jagića za filozofsko i jezikoslovno područje, Franju Erjavca za mineraloško, Josipa Torbara i Jelovška za fizikalno i mehaničko nazivlje. Šuleku pripadaju zasluge za zapise riječi iz raznih funkcionalnih stilova. Nesagledive su njegove zasluge u skupljanju i stvaranju jezičnoga blaga, u sastavljanju višejezičnih rječnika. Uspoređivao je potvrde riječi iz starih rječnika, posuđivao iz njih, upisivao im gramatička i semantička značenja i tako stvarao rječničko blago višestruko brojnije nego u ranijim rječnicima. Unosio je narodne riječi iz razgovornog stila, potvrde iz živih govora. Marljivo ih je zapisivao, a umjesto tuđica pisao je izvorne domaće riječi, stvarao izvedenice i kovanice, i na taj način pročišćavao rječnik od tuđinskih nanosa. Čak su i vukovci Ivan Broz i Franjo Iveković 1892. godine u svoj *Rječnik hrvatskoga jezika* unijeli niz Šulekovih riječi poput: brzoglav, izlet, izraz, kipar, olovka, parobrod, poduzetnik, postotak, srećka, stanovište, stroj, tvornica, tvrtka, kišobran, kolodvor, padobran, znanost, biljarstvo, životinjstvo i sl., bez kojih ne bismo mogli ni zamisliti stvaralačku uporabu riječi, koja je u susjednom srpskom jeziku svedena na uporabu tuđica. Upravo iz kruga jezikoslovca Đure Daničića krenula je lavina optužaba i pošalica na račun skrbi o jezičnoj čistoći u Hrvata, a u novije, naše doba i primjedbe iz bliskih im izvora, kojima ta plemenita nastojanja žele prikazati ishitrenima poput izmišljenog perifrastičnog naziva: „na zapregi stojeći, konjima pod rep gledeći” za mađarizam u značenju „kočijaš”. Zloporabu sličnih primjera u kojima se govornici jezika u okruženju podvrgavaju ruglu, lako je prepoznati u njihovoj anarhiji, također i siromaštvu njihovih jezičnih stilova. Hrvatski jezik odiše čistoćom na kojoj nam drugi mogu samo zavidjeti, a potrebu za takvim stanjem nazivaju *jezičnim purizmom*, za koji u hrvatskom jeziku postoji sintagma *jezično čistunstvo*. Šulek je stvarao čitanke i priručnike, pisao gramatike, skupljao raznoliku rječničku građu, bavio se znanstvenoistraživačkim radom, pisao rasprave i objavljivao ih u časopisima, vodio polemike oko spornih pitanja kodifikacije književnog jezika, i ostao upamćen po zaslugama koje mu hrvatski narod duguje.

Nemoguće je u ovakvom prikazu obuhvatiti sve preporodne i poslijepreporodne jezikoslovne prinose Vjekoslava Babukića, Vladimira Mažuranića, Franje Miklošića, Adolfa Vebera Tkalčevića, Frana Kurelca, Vatroslava Jagića, Ante Kuzmanića, također i tzv. *vukovaca*, koji su poslije Bečkog književnog dogovora predano ustrajavali na jezičnoj unifikaciji. Ni jedan od sudionika tog dogovora s hrvatske strane nije bio jezikoslovac. Vuk Stefanović Karadžić i Đuro Daničić sastali su se neformalno u Beču 28. ožujka 1850. godine s Ivanom Kukuljevićem, Dimitrijem Demetrom, Ivanom Mažuranićem, Vinkom Pacelom, Franjom Miklošićem i Stjepanom Pejakovićem, i razgovarali o Gajevu pravopisu, dvostrukostima pisma i slabostima, dijakritičkim znakovima, pisanju staroga glasa jata, množinskih nastavaka. Dogovor nije imao nikakvu snagu koja bi bilo koga na nešto obvezivala. Malo je tko od nazočnih znao što se skriva u takvoj inicijativi. Taj dogovor odjeknuo je među jezikoslovcima sklonima unificiranju dvaju jezika. Nisu ni slutili o ugrozama gubitka identiteta i pripadnosti hrvatskom narodu, nasilnoj unifikaciji hrvatskoga i srpskog jezika nametanjem srbizacije na svim jezičnim razinama, otimanja književne i kulturne baštine, hrvatskih narodnih pjesama i narodnog blaga, a u budućim planovima velikosrpske politike prisvajanja tuđih prostora, sve do nedavne vojne agresije.

Budući da Hrvati nisu imali svoju državu u punom smislu, i da su živjeli u četiri ili pet političkih jedinica, ubrojivši i Mađarsku, od književnih radova javilo se zanimanje za putopisom, ali i za izučavanjem povijesti. Ivan Kukuljević dohvatio se proučavanja povijesne građe, tumačenja bule Bele IV., proučavanja doba provala azijskih barbara Tatara i Mongola, njihova rušenja Siska, Srijema i Solina, uništenja brojnih crkava u Modrušu, Požegi i Čazmi, gradnje Medvedgrada, dolaska Turaka, njihove pljenidbe i otimanja, seljačkih buna, okrutnosti i smaknuća (usp. Pederin, 2009: 29–37).

Znakove novog vremena prepoznali su Ilija Garašanin i Vuk Stefanović Karadžić. Plemeniti ciljevi Gajevih vizija utopili su se u velikosrpskim aspiracijama Garašaninovih *Načertanija* (1844.) i u Vukovu pamfletu *Srbi svi i svuda*, otisnutu u knjižici *Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona* (1849.), izvorima koji su zadugo među Hrvatima ostali nepročitanim, neproučenim štivom. Ključna teza u programu Vuka Stefanovića Karadžića zasnivala se na tumačenju po kojem su svi štokavci Srbi, čakavci Hrvati, a kajkavci Slovenci. Desetljećima kasnije pokazalo se pogubnim bilo kakvo udruživanje s drugim slavenskim narodima, koji su pripadali oprječnim kulturnim utjecajima, vjerskoj opredijeljenosti, osvajačkim tendencijama i povijesnim uspomjenama. Tomo Maretić, Đuro Daničić, Vinko Pacel, Ivan Broz i drugi Vukovi sljedbenici ušli su u obračune s tzv. ahavcima, predstavnicima Zagrebačke filološke škole, onima koji su se zalagali za genitivni nastavak s dočetnim -h, koji je imao razlikovnu ulogu u prepoznavanju množinskoga genitiva, ali bez glasovnih vrijednosti. Također, umjesto arhaičnog „ah” uvedeno je na zadnjem slogu „â”, ispis genitiva množine s tzv. Vukovom kapicom, koju mnogi i danas pišu umjesto suprasegmentne dužine „ã”, zatim ispis -ama (homonimni množinski novoštokavski nastavak za dativ, lokativ te instrumental imenica e-deklinacije *žena*, *ruka*) umjesto arhaičnih nastavaka: -am za dativ množine (*ženam*, *rukam*), -ah za lokativ množine (*ženah*,

rukah) te *-ami* za instrumental množine (*ženami, rukami*). Unifikaciju koju su pokrenuli vukovci zamjećujemo i u prihvaćenim promjenama ključnih molitava Katoličke Crkve, za koju je trebalo cijelo jedno stoljeće: u *Očenašu* (L jd. *nebesima* umj. arhaičnog *nebesi*) i u *Zdravomariji* (*ženama* umj. arhaičnog *ženami*).

Kako bi nakratko ublažio prosvjede ikavaca, Gaj je predložio ‘*ě*’ („rogato *ě*”), ideogram s različitim izgovornim vrijednostima za stari glas ‘*jat*’ i potvrde koje su dotad bile na snazi: alternacije: *ie / je / i / e*, pravopisno rješenje kojim su govornici, svatko za sebe, mogli odabrati jednu od izgovornih inačica: *ije / je / i / e*. ‘Ahavci’ su se uskoro sarkastično narugali, opirali su se i odbacili ponuđeno rješenje, osobito Fran Kurelac, koji se narugao na račun *ě* („rogatog *e*”). Iako neprihvatljivo rješenje, Gajev se prijedlog pak svidio dr. Anti Starčeviću, koji je iz praktičnih razloga u svojoj pravopisnoj praksi dosljedno, do kraja života primjenjivao „rogato (*ě*)”. Neprihvatljiva je tvrdnja Milorada Živančevića (1975: 36) kojom se Starčević opredijelio za ‘ekavski’ izgovor starog glasa ‘*jata*’, štoviše, riječ je o prijeveri, podvali, apsolutnoj pogrješici, tim više što književni povjesničar i sam navodi: „...dr. Ante Starčević je u *Narodnim novinama* 1851. i 1852. otvoreno ustao protiv južnog narječja, izjašnjavajući se za književno jedinstvo...” (Živančević, 1975: 36).

Osim prakse pisanja staroga glasa *jata*, procesima unifikacije podvrgnuto je i *slogotvorno ‘r’* pisanjem bez popratnog samoglasnika. Utjecaj pak akcentuacije doživljavamo kao jezičnu okupaciju: npr. *Jânković* i *Mârković* umj. hrvatskih naglasaka: *Janković, Marković*. Unificiranje dvaju jezika novi je zamah dobilo u izmijenjenim političkim prilikama krajem osamdesetih godina devetnaestog stoljeća. Ivan Mažuranić je u svojstvu upravitelja Dvorske kancelarije u Beču u studenome 1862. preporučio da se u školskoj praksi primjenjuju pravopisna pravila iz onodobnih udžbenika – *Slovnice Hrvatske* Antuna Mažuranića i Veberove *Skladnje ilirskoga jezika*, a ne onih koje propisuju vukovci. *Pravopis ilirskoga jezika* Josipa Partaša iz 1850. potisnut je iz uporabe, 1892. godine uveden je *Hrvatski pravopis* Ivana Broza, koji je donosio pravila u prvom dijelu, a u drugom rječnik. Uz neznatnu doradu Dragutina Boranića taj je pravopis doživio brojna izdanja.

LJUDEVIT GAJ – OD KARIZMATSKOG ŽARA I NADNARAVNE FASCINACIJE DO SRAMOTNE VELEIZDAJE

„Složimo liru u jedno soglasje”

Ljudevit Gaj (8. srpnja 1809., Krapina – 20. travnja 1872., Zagreb) pokretač je i ideolog ilirskoga pokreta, karizmatik jake osobnosti, čovjek s vizijom, domišljat i maštovit, vrlo rječit, rođeni vođa, učen, obrazovan, izuzetno marljiv i poduzetan. Gaj je središnja osobnost, koji je karizmatikom fascinacijom i prosvjetiteljskim duhom privlačio, fascinirao sugovornika romantičarskom vizijom Velike Ilirije oslobođene germanskih, mletačkih, osmanlijskih i drugih tuđinskih utjecaja. Pokret je započeo idejom okupljanja svih Hrvata, potom i ostalih južnoslavenskih naroda, uz silnu potporu *iliraca*, brojnih suradnika koji su ga

pretjerano veličali, prihvatili i doživjeli kao karizmatičkog vođu, neprijepornog prvaka, „dušu i mozak” ilirskoga pokreta, i takvog uzdizali do nadnaravnih veličina. Nakon što su mu dotadašnji suradnici okrenuli leđa, nastupilo je razočaranje, potpuno je oslabio njegov utjecaj na zbivanja, njegova misija privedena je kraju. Iz povrijeđenog dostojanstva, ponesen unutarnjim buntom, promijenio je strategiju. Svojim je vizijama dao sveslavenske širine, upustio se u političke igre i spletke, a u dosluhu s južnoslavenskim praktičnim i pragmatičnim ciljevima s utjecajnim strancima pripremao je zavjeru kojoj je svrha bila svrgavanje s vlasti bana Josipa Jelačića, što mu je donijelo naslov licemjernog veleizdajnika hrvatskih nacionalnih interesa.

Nakon temeljnog školovanja u Krapini, gimnazijskog u Varaždinu i Karlovcu, od 1826. do 1828. godine studirao je filozofiju u Beču i Grazu, zatim pravo u Pešti od 1829. do 1831. godine. Vježbenik je pri Banskome stolu 1832. godine da bi 1834. obranio doktorat iz filozofije u Leipzigu. Putovao je po Dalmaciji, zanosio se Dubrovnikom i Bokom kotorskom, posjetio Cetinje, u više navrata odlazio u Srbiju. Kao student oduševljavao se sveslavenskim idejama Jána Kollára, djelovao u kružocima, okupljao intelektualce, došao na čelo pokreta s ciljem ujedinjenja Južnih Slavena. Slavensku ideju razvijao je prateći nit od Pribojevića, Mavra Orbinića, Ivana Lučića, Jurja Križanića, Ivana Gundulića i Andrije Kačića Miošića. Orbinićevo djelo *Il Regno degli Slavi* (Pesaro 1601.) te *De regno Dalmatiae et Croatiae* (Amsterdam 1666.) Ivana Lučića Trogirana, donijeli su mu ideju o koronaciji i mistifikaciji *Velike Ilirije*, kojom je zanosno i sa silnom energijom privlačio svoje sugovornike. U Petrogradu je 1840. od ruskog cara Nikolaja tražio potporu za panslavističke političke ideje i planove. Odigrao je ključnu ulogu u velikim zamascima i pomacima k južnoslavenskoj ideji i nadnacionalnoj osviještenosti, u svom žarištu sukladnoj sveslavenstvu, životnoj filozofiji potvrđenoj u sibirskoj misiji *Jurja Križanića* (Obrh, 1617. ili 1618. – pokraj Beča, 1683.).

Proglasom iz godine 1835. pozvao je sve ilirce da slože „liru u jedno soglasje”, a ta misao ubrzo je poput strijele odjeknula u svim hrvatskim krajevima i južnoslavenskim pokrajinama. Nitko tada nije ni slutio na koje sve procese njegove ideje mogu usmjeriti, što sve mogu donijeti i kakve odjeke imati. Povijesna zadaća na stvaranju suglasja povezala je Gaja s odanim mu suradnicima i sljednicima, od kojih su gotovo svi iz mlađeg naraštaja osim grofa Janka Draškovića. Navodimo značajnije: Antun, Ivan i Matija Mažuranić, Vjekoslav Babukić, Dimitrija Demeter, Stanko Vraz, Antun Mihanović, Ljudevit Farkaš Vukotinović, Dragutin Rakovac, Bogoslav Šulek, Josip Kundek, Matija Smodek, Ivan Derkos, Antun Nemčić Gostovinski, Tomo Blažek, Adolf Veber Tkalčević, Ivan Kukuljević Sakcinski, Petar Preradović, Ivan Trnski, Mirko Bogović i drugi. Iz doba koje nije poznavalo zapise u vinilu, upamćeno je ime virtuozu gitarista Ivana Padovca (1800. – 1873.), čijih čarolija je nestalo, a njegovo glazbalo s deset žica samo je vrijedan muzejski primjerak.

Kao vlasnik tiskare Gaj je postao pokretačem i osnivačem *Novina Horvatskih* te kulturnog priloga *Danicze Horvatzke, Slavonszke y Dalmatinzke*, čiji je nulti broj potkraj 1835. godine bio otisnut kajkavskim narječjem, a već u sije-

čanjskom broju 1836. uz promjenu naziva u *Novine ilirske*, tiskane dvaput, te kulturnim prilogom *Danica ilirska* jednom tjedno, odbacio je kajkavsku, a odabrao ijekavsko-štokavsku jezičnu osnovicu književnoga jezika u skladu s novim pravopisnim rješenjima koje je javnosti predao već 1830. godine. U svim tekstovima moglo se osjetiti da se nešto novo rađa, osobito u budnicama kakva je *Horvatom sloga i zjedinjenje* s uvodnim stihom *Još Horvatska ni propala*, dok mi živimo, što je u estetskom pogledu bio njegov najviši prinos. U duhu budnica ilirci su pisali pjesme o ljubavi i domoljublju bez značajnije umjetničke vrijednosti i objavljivali ih u *Danici*.

Ilirci su u prvom svom desetljeću redovito isticali 'zoru' novog doba, kulturne početke u poletu književnosti, jezik kojim se štošta trebalo uskladiti, osobito pravopisna pravila, ali i političke zadaće oko pomaka i ujedinjenja hrvatskih pokrajina koje su i dalje ostale politički razdijeljene. Ilirski pokret bio je prvi korak kojim se naziralo to jedinstvo u stvaranju Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. U doba stvaranja modernih nacija u Europi, a uvjetovani političkom voljom koja je pristizala iz carskog Beča, dijelom i Budima, sve do prijeloma stoljeća Hrvati ostaju neujedinjeni, rascjepkani i razbacani po pokrajinama, ali s pojačanom svijesti o svom zajedništvu, obrani i opstanku, prema potrebi i u bliskim savezima nastupe li okolnosti opiranja tuđinskim prisezanjima. S nejasnom predodžbom o prošlosti, uz osebujnu i raznoliku usmenu narodnu književnost, ilirci su počeli otkrivati književne vrijednosti i potvrde svojih predšasnika, Kačića i Gundulića, postupno pak otkrića ranijeg predrenesansnog, renesansnog i baroknog pjesništva – tih važnih uporišnih točaka književne tradicije, na koju će se naslanjati svijest o samobitnosti i snazi kulture koja je stvarala hrvatski narod. Gundulićev *Osman*, nepotpuni ep, torzo, sačuvan je u brojnim rukopisima, ali bez 14. i 15. pjevanja, bio je književno djelo na koje se mogla osloniti književna kultura iliraca. Na natječaju Matice ilirske prihvaćena je dopuna koju je napisao Ivan Mažuranić, čime je ep hrvatskog baroknog pjesnika konačno prvotiskom postao prvom knjigom u nizu bogate edicije Matice ilirske. Sveden na budnice i davorije, hrvatski preporod nije u estetskom pogledu donio značajnijih književnih ostvarenja, što je bio ključni razlog sporu i razdoru između Ljudevita Gaja i Stanka Vraza, kojeg su podupirali Vukotinović i Rakovac.

Preporod je započeo kao *ilirizam*, pokret silovitih gesta i poziva s isticanjem zajedništva i sloge, otvoren prema ostalim južnoslavenskim narodima, ali sa skromnim njihovim odjecima. Već smo upozorili na impresiju Petra Preradovića koju je iznio u pismu majci iz Temišvara 26. prosinca 1859. godine, pišući o zemlji kojoj nedostaje „pravog narodnoga duha; Srbliji čame i ne imadu moralne sile da se pokažu narodom” (na arhivski dokument uputio je: Vodnik, 1913*/1975²: 459). Južnoslavenski prostor bio je preširok, a putne prakse gotovo zanemarive. Bili su to podijeljeni svjetovi puni kontradikcija, oprječni, s raznolikim kulturnim utjecajima i civilizacijskim stečevinama, različitim religijskim vrijednostima, a zajedničke povijesne uspomene vezane su uglavnom negativnim konotacijama.

Ljudevit Gaj skroman je književnik koji je spisateljske vještine i sposobnosti upregnuo i usmjerio političkim ciljevima. Nakon zabrane ilirskoga imena narod

je zazirao od ilirstva, nije shvaćao širinu ideje kojom se Gaj zanosio sredinom tridesetih devetnaestoga stoljeća, a pred sobom imao je čvrst politički program ujedinjenja južnoslavenskih naroda. Nejasnoće i neizvjesnosti nisu se nazirale, i kao da ih nije ni bilo. Procesima ujedinjenja i zbližavanja nije upravljala narodna volja. Vanjski utjecaji pokazali su se presudnima, okolnosti su se mijenjale, nove zaprieke stvarale. Budući da je Gaj ilirski pokret svodio samo na politički okvir u kojemu je ilirizam bio zamišljen preširoko kao zametak panslavizmu, došao je u sukob s bliskim suradnicima Vrazom, Rakovcem i Vukotinovićem, koji su se zanosili punoćom kulture hrvatskoga naroda, njegovom baštinom, estetskim vrijednostima književnosti i drugih umjetnosti, djelatnostima kulturnih i znanstvenih ustanova. U svojoj misiji Gaj ostaje osamljen i napušten, a uskoro i od ostalih suradnika odbačen. *Ilirstvo* pak itekako je smetalo carskom Beču, a uz obrazloženje da među zemljama pod ugarskom krunom nema nikakve Ilirije, stigla je zabrana ilirskog imena. *Novine ilirske* i *Danica ilirska* dobivaju od 1843. nove nazive: *Narodne novine* i *Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*.

Iz razdoblja kasnih četrdesetih je i Šenoin zapis o susretu s potištenim Gajem, prijatvornim pred mladcem kako bi ostavio dojam snage i veličine ideja koje su ga pokretale i negdašnje karizmatičke osobnosti, ali je već znatno iscrpljen, malaksao i sasvim izgubljen, kakvim ga je prikazao Slavko Ježić. Zabranom ilirskog imena Hrvatima se osporavalo pravo na prostor koji je bio nastanjen negdašnjim ilirskim plemenima, tj. tezom kojom su oni doseljenici, a ne starosjedioci. Time je narušena i postala nevažnom teza o delmatskoj sastavnici u etnogenezi Hrvata, što nažalost mnogi i danas ne razumiju i olako odbacuju. Nakon zabrane ilirskoga imena događaji zahladnjenja i otrježnjenja sustizali su jedan drugoga. Pokret je prividno ostao u hrvatskim nacionalnim okvirima, što je Gaju, vodećem ilircu, sve više smetalo, ali nije posustajao. Godine 1850. piše pamflet *Napoleon i Kraljevina Ilirija*. Držimo da uvidi o javnom djelovanju Ljudevita Gaja četrdesetih godina 19. stoljeća prizivaju novu verifikaciju i novo svjetlo. Podnaslovom smo istaknuli njegovu sramotnu veleizdaju. Ne oslanjamo se pritom na sudski pravorijek i tužbu kojom ga je denuncirao ban Josip Jelačić, nego na njegove nečasne spletke i neprihvatljive postupke. Ovdje nije riječ o osobi koja bi za svoju ideju, za svoju istinu o svijetu nekom nešto bila dužna odgovarati, ispaštati, biti krivac. Razumijemo čovjeka kojemu lađe tonu, nekog tko je s puno boli proživljavao stišavanje preporodnog ozračja i sveopće klonuće, ali opijen slavom, ideološki zalutao, posegnuo je za političkim obmanama, k tomu još spletkario, svojim izravnim uplitanjem utjecao na sam povijesni tijek, prelamao zbivanja o kojima su postale ovisnim sudbine milijuna ljudi. U potpunom rasulu i beznađu, Ljudevit Gaj nije posustajao. Izravno se uplitaio, spriječio i odgodio povratak biskupu Jurju Hauliku iz Beča u Zagreb, kako bi takvim spletom okolnosti crkveni poglavar zakasnio na svečanost ustoličenja Josipa Jelačića u bana Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, na događaj zakazan 5. lipnja 1848. godine na Trgu sv. Katarine i u crkvi sv. Marka, što se sve trebalo odvijati prema dekretu cara Ferdinanda I., prije njegove abdikacije. Tog dana zbilo se svečano ustoličenje i banova svečana prisega, koju će Hrvati pamtili ne samo po Jelačićevu dolasku u Zagreb u pratnji 93 kočije lake husarske konjice, graničara i carinika, potomaka

negdašnjih dragona i martologa, nego i po tome što se zalepršala hrvatska trobojnica u temeljnom izvornom obliku kao simbol hrvatskoga naroda i njegove državnosti. Budući da je biskup Haulik zadržan u Beču, i da se vratio tek 14. lipnja navedene godine, Jelačićevo promaknuće, molitvu i blagoslov nije mogao provesti biskup Katoličke Crkve u Hrvata, nego je ceremonijal premješten u crkvu sv. Preobraženja, u kojoj je ustoličenje u hrvatskog bana bilo povjereno Josipu/Josifu Rajačiću, 'parohu' pravoslavne crkve (autokefalne, hrvatske?), rođenu u selu Lučani kod Brinja, koji je prema nekim izvorima 1. svibnja 1848. godine u Srijemskim Karlovcima (na prostoru Austro-Ugarske Monarhije) proglašen patrijarhom i metropolitom crkve, tada u sastavu i pod ovlastima Križevačke eparhije. (Nimalo ne dvojimo kako postoje falsifikati novijeg datuma o Josifu Rajačiću o kojima bi grafolozi mogli reći svoju riječ, kao što u Grabrovnici postoji Matična knjiga SPC-a iz 1818. godine o krštenju Petra Preradovića, a da se tinta još nije osušila na njenim stranicama. Dokument se može vidjeti svakog 19. ožujka i 18. kolovoza, u emisiji TV kalendar 1. programa HRT-a. Obavijest ima snagu prijave odgovornim službama.)

Dopuštamo da je Jelačić prihvatio takvo ustoličenje kao ustupak prema predstavnicima drugih vjeroispovijesti, također i poziv da pruže potporu njegovu skorom pohodu na Peštu, što objašnjava raniji posjet bana Jelačića Cetinju i potporu koju mu je pružio Njegoš. Sve nas to ne bi smjelo navesti na pogrešan trag u zaključku koji se nameće: ban Josip Jelačić potpuno se razočarao u Gaja, stoga u njemu nije ni tražio mentora. Politički mrtav, Gaj je na saborskim sjednicama neumorno agitirao na uređenju srpsko-hrvatskih odnosa, poduzimao je odlučne korake na ujedinjenju hrvatskih krajeva sa Srbijom, a 1846. i 1847. odlazio u Beograd, sastajao se sa Zachom, poljskim emisarom, nositeljem zaklade velikosrpskog društva, zatim nositeljima 'svesrpske' dinastije Karađorđevića, pripremao spletke s knezom Milošem Obrenovićem, šefom vladajuće srpske dinastije, a od 1848. zalagao se za rušenje bana Jelačića s vlasti. Gaj se obrukao skandalom koji je doveo do internacije Miloša Obrenovića iz Zagreba, o čemu se 'prisilno' šuti već stotinu i pedeset godina. Jelačić je proveo istragu nakon koje je Gaj osumnjičen, priveden pravdi i pritvoren, a 1858. pao u stečaj. Prisilno mu je oduzet dio imovine radi naplate duga vjerovnicima. Suradnici i prijatelji, dojučerašnji ilirci, politički su se otrijeznili, prihvatili novi svjetonazor i poglede na hrvatsku zbilju. Gaju su sasvim okretali leđa, ostavili ga usamljena, ojađena i odbačena. Gajevo koketiranje sa srpskim moćnicima ubrzalo je njegov neslavni svršetak, pad i potonuće te sudski pravorijek s veleizdajničkom kvalifikacijom. Hrvatska javnost nije mogla Gaju oprostiti zastranjenja i drske političke izlete, iako ga je nad otvorenim grobom travnja 1872. pod mirogojskim arkadama Fran Kurelac nazvao *uskrsiteljem roda*.

U ovom dodatku usmjeravamo pogled na urednika i dramatičara Mirka Bogovića, na prirodoslovca Ljudevita Vukotinovića, dramatičara i pjesnika Dragutina Rakovca, na Dragojlu Jarnevićevu, autoricu intimnog dnevnika i kraćih novela, Janka Jurkovića, darovita i žanrovski raznolikog pripovjedača povijesnih priča, pjesnika Matiju Šporera i prozaika Matu Vodopića... U kontekstu kulturnih promjena važno je ime biskupa *Josipa Jurja Strossmayera* (4. veljače 1815.,

Osijek – 8. travnja 1905., Đakovo) istaknutog kolekcionara, utemeljitelja knjižnica, čitovnica, arhiva i galerija, mecenu i podupiratelja književnika, zaslužnog za osnivanje znanstvenih i kulturnih institucija, osobito *Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. Ustvari, *Ilirskoj akademiji* pripremio je sasvim nove programske zadaće, otvorio nove razrede, izložbene paviljone, biblioteke i archive. Na pitanje što je Hrvate nagnalo na kulturne veze s drugim južnoslavenskim narodima i političko zbližavanje s njima, dali smo odgovor ranije (Buljac, 2022: I., 422), a ovdje ćemo ukratko ponoviti tumačenje književnog povjesničara Nikole Andrića, izneseno 1906. u raspravi *Pod apsolutizmom*, u kojoj su prikazane okolnosti koje su nastupile uoči Carskog patenta od 31. prosinca 1851., tzv. Ožujске oktroirane (podijeljene) karte, zlokobnog dekreta kojim je namjesni kralj Ferdinand raspustio Hrvatski sabor, uveo nove konstitucije, proglasio Bachov apsolutizam, što je potrajalo sve do Carske diplome – 20. listopada 1860. godine. Prije nego što je austrijski apsolutizam počeo gušiti svaku slobodniju misao, zabranama i nametima ugašeni su domaći časopisi. Mnogi su sudionici preporoda ostali bez posla, morali su promijeniti zanimanje, napustiti ili odbaciti Gajevo ilirstvo, prilagoditi se novim okolnostima.

Mažuranićev spis *Hrvati Mađarom* (1848) odgovor je na mađarske proglase, a *Zahtijevanje naroda*, prosvjedna nota u 35 točaka, koju su poslanici jednoglasno prihvatili 25. ožujka 1848. u Narodnom domu, i u brojnoj deputaciji predali caru u Beču tražeći imenovanje Josipa Jelačića za bana, zahtjev za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja, uvođenje hrvatskog jezika u nastavu, vlastitu vojsku i ukinuće kmetstva. Budući da su nastavljena mađarska nacionalistička prisezanja na hrvatske prostore, Jelačić je posegnuo za vojnom misijom na Budim i Peštu, a poslije i na Beč, kako bi ugušio njihove liberalne pobune. Umjesto nagrade, austrijski dvor uveo je čvrstu apsolutističku vlast, postupno uspostavio okrutni Bachov apsolutizam. Bečke su vlasti odaslale ministerijalne savjetnike da pripreme teren, uspostave centralizam i osiguraju policijsku državu povjerenu sve-silnom ministru Bachu. Maskirne uhode i žandari poput biblijskih skakavaca preplavili su Hrvatsku, dijelom i Bosnu i Hercegovinu, a za svaku dojavu nagrađivani su s dva forinta srebra. Bachovim apsolutizmom svima je zamračena svaka nada o izglednoj budućnosti s narodima Austro-Ugarske Monarhije. Nadošlo je mračno razdoblje obavijeno šutnjom, povlačenjem i bijegom u sebe, kojem Nikola Andrić prikazuje završni račun: „Vraz i Nemčić legoše mladi u grob. Gaj se prilagodio neprilikama. Preradoviću sasvim stegnula vrat militarska ogrlica, Mažuranić se dao na činovničku karijeru, Kukuljević otišao u historike, Vukotinić u prirodoslovce, a Demeter u redaktore službenog lista” (Nikola Andrić, 1906: 15).

Austro-ugarskom nagodbom nastavile su se narodne nedaće. Dualističke vlasti razdijelile su utjecaje i moći, i s lakoćom ovladale pokrajinskim upravama. Povijesno izbjavljenje naslanjalo se na viziju o zajedničkoj budućnosti i zbližavanje s ostalim slavenskim svijetom, a ideja o samosvojnem povijesnom hodu hrvatskoga naroda i o hrvatskoj državotvornoj misli šezdesetih godina 19. stoljeća bila je u začetcima. Sve čvršće i odlučnije razvijali su je Ante Kuzmanić, Ante Kostantin Matas, Krsto Vojnović, Mihovil Pavlinović i dr. Ante Starčević.

Kao pjesnik Starčević je njegovao pučku, kačićevsku paradigmu s romantičnom vizijom svijeta, dostigao jezičnu zrelost, razvio pročišćeni publicistički stil. Nije razvijao nove pjesničke oblike; renesansni i barokni pjesnici bili su mu daleki uzori. Narativnu podlogu u prozi obogatio je etnografskim i folklornim elementima, romantičnim i realističkim tehnikama te faktografskim stilskim značajkama, prema etičkom načelu istine, prema onom kakvo nešto jest. Starčević je umro razočaran stranačkim, društvenim i političkim stanjem u domovini.

ODJECI NARODNOG PREPORODA U DALMACIJI I NA JUGU HRVATSKE

Unatoč lošim prometnim vezama i konačno općem siromaštvu u kojem je stanovništvo živjelo, hrvatski narodni preporod je kao pokret nacionalnog osvještenja i promicanja svekolikih nacionalnih težnja i duhovnih vrijednosti odjeknuo i u Dalmaciji. Njegovi procesi u svemu su kasnili jedno desetljeće u odnosu na ono što se zbivalo u Zagrebu. Politička rascjepkanost i razjedinjenost hrvatskih zemalja, tuđinske vlasti, interesi političkih moćnika, tuđinski jezik, programi sustavnog otuđenja te sveopća talijanizacija hrvatske kulture u Dalmaciji onemogućile su, gasile i zatirale svaku pomisao o buđenju nacionalne svijesti, a osobito ideju o zbližavanju i ujedinjenju hrvatskih zemalja. Dalmacija, još jedna od nesložnih struna na Gajevoj liri, nečasnim je politikantstvom onemogućena već na prvom koraku u stvaranju i promicanju onog zajedništva koje je moglo donijeti ujedinjenje s ostalim hrvatskim pokrajinama. U *Poslanici Dalmatincima* Ante se Kuzmanić odlučno odupirao procesima talijanizacije. Jasno je odredio svrhu i smisao svom političkom djelovanju i glasno upozorio: „... imamo svoje kraljeve, banove, knezove hervatske; ovo je hervatska stečevina; i ona iz poštovanja k' slavnom imenu 'Dalmacija' ima se do vika zvati 'Dalmatinska Hervatska'” (citat prema T. Maštroviću, 2024: 627).

U recentnoj raspravi *Kroatizam preporoditeljske Zore dalmatinske*, Tihomil Maštrović (2024: 607–628) tvrdi kako je Zadar središnje mjesto, „najslavniji grad naše prošlosti” (Krlježa), žarište političkih zbivanja u kojem djeluju istaknuti narodnjački prvaci kulturnog procvata u Dalmaciji, mjesto *Kraljskog Dalmatina*, prvih hrvatskih novina (1806. – 1810.), iako tuđinskih, najstarijeg lista francuske uprave s prilogom na hrvatskom jeziku. Ante Kuzmanić, profesor primajstva, u doba oskudne pismenosti, u nepovoljnom okruženju pokrenuo je *Zoru dalmatinsku*, preporodni, kulturološki časopis na hrvatskom jeziku namijenjen širokim društvenim slojevima. Učeniji njegovi suvremenici bili su odgojeni u tuđinskom duhu i u tuđinskom jeziku, za našu kulturu pomalo izgubljeni. Većinski vlasnici i nakladnici bili su Petar i Napoleon Battara. Maštrović ističe kroatizam *Zore dalmatinske*, ispravlja pogrešne stavove hrvatske književne historiografije, koja je zadugo nepravedno isticala njezina regionalna svojstva. Zadarsku i zagrebačku filološku školu vezao je izbor štokavštine, a razlikovao izbor podnarječja: Gaj je u svojem krugu promicao ijekavski izgovor, kojim je književnu osnovicu prilagodio nekim hrvatskim i nekim srpskim govorima, a krug oko Kuzmanića zalagao se za ikavski, isključivo hrvatski idiom. Taj oda-

bir imao je u sebi opciju koja je razvijala ideju o političkoj sudbini Hrvata, prvenstveno nacionalnom jedinstvu i jasno artikuliranom kroatizmu, oslobođenu nadnacionalnog tereta magli i zabluda, a naslanjala se na ikavsku književnu tradiciju kao osnovicu negdašnje, sadašnje i buduće hrvatske kulture.

Zora dalmatinska pridonosila je preporodnim zbivanjima u Zadru koji je austrijska cenzura nadzirala od prvog broja, datiranog 1. siječnja 1844. godine sve do šestoga godišta – 1849., kad se časopis i ugasio. Suradnji se odazvao mladi pjesnik Petar Preradović, i već u prvom broju objavio budnicu *Zora puca*, pjesmu vrlo visokih estetskih vrijednosti, što bismo mogli reći i za druge tekstove. U časopisu su surađivali: Sime i Ante Starčević, Ana Vidović, Antun i Ivan August Kaznačić, Stjepan Ivčević, Ana Vrdoljak, Andrija Torkvat Brlić, Ignjat Alojzije Brlić, Antun Kazali, Špiro Dimitrović, Ognjeslav Ostrožinski, Orsat Počić; također i suradnici Gajeve *Danice* Ljudevit Vukotinović, Mate Topalović, Vjekoslav Babukić, Mirko Bogović, Ivan Trnski i Stanko Vraz.

Gajev ilirski program zasnivao se na preširokoj južnoslavenskoj osnovici, bio je nerealan i neprihvatljiv. Na ilirski plebiscit Dalmacija nije bila spremna, štoviše u kulturnim krugovima javilo se i nezadovoljstvo što „u Zagrebu donose važne i dalekosežne odluke, a da se pri svemu ne savjetuju s predstavnicima kulturnih ljudi iz Dalmacije” (Vince, 1990: 330). Gaj je pozivao na ilirstvo, a probudio je hrvatstvo, rasplamsao iskru kojom su stvoreni temelji promicanju hrvatskoga jezika u javnom životu, u školi, upravi i na sudu. Kuzmanić se zalagao za štokavsko narječje ikavskog izgovora: „Zadarska filološka škola oštro se suprotstavljala Gajevu slovopisu i borila da ikavica bude hrvatski jezični standard”, tvrdi Josip Lisac (2024: 6). Od Gaja, Zadranici su se razlikovali izborom podnarječja. Njegovu ijekavskom izgovoru sučelili su ikavsku inačicu koja je izrazito hrvatski idiom. Tihomil Maštrović naglašava Kuzmanićevo sučeljavanje Gajevu ilirskom jugoslavenstvu, ističe njegovo hrvatstvo, zalaganje za nacionalno, političko i teritorijalno jedinstvo Hrvata. Iako se, osim rijetkih izuzetaka, *Zora dalmatinska* u estetskom smislu nije uspjela dičiti posebno vrijednim književnim darovima, ipak je nadrasla razinu prosvjetiteljskog časopisa.

PRILOZI BIBLIOGRAFIJI O JEZIČNOM PITANJU U DALMACIJI

Iscrpna izvješća o opiranju austrijskih vlasti problemima oko uvođenja narodnoga jezika u upravu i sudove, urede i učionice, nalazimo u raspravama dr. sc. *Vjekoslava Maštrovića* (18. listopada 1913., Zadar – 17. prosinca 1986., Zadar), također i u njegovim *Prilozima bibliografiji o jezičnom pitanju u Dalmaciji* (1867. – 1913.). Austrijska vlada centralistički je upravljala u pomorstvu, brodarstvu, brodogradnji i lukama; također, talijanski su i njemački, kao unutarnji i vanjski jezik sasvim potisnuli službeni hrvatski. Dalmacija je u Napoleonomo doba bila u sastavu Ilirskih provincija, tako i za prve austrijske uprave pod Metternichovim apsolutizmom. Dalmacijom je iz Beča potom izravno upravljalo Carovinsko vijeće. Maštrović tvrdi da su stranci, namještenici u sudovima, ne poznajući jezik, stvarali nevolje našem čovjeku. Poteškoće su tim veće što je nad domaćim pukom sasvim ojačao tuđinski utjecaj nesklonih činovnika: Tali-

jana iz Lombardije i Mletaka, a poslije Austrijanaca iz Tirola. Dalmatinski sabor nije uspijevao doskočiti toj nepravdi sve do 26. travnja 1909. godine uvođenjem hrvatskog jezika u upravu, sudstvo i učionice. Autor navodi kako je Vjekoslav Lapenna zapamćen po okrutnim progonima narodnjaka. Nositelj je inicijative sa svrhom talijanizacije, istodobno i germanizacije naše kulture i svekolikog političkoga života, ne libeći se kakvim će sredstvima suzbijati narodnjačke namjere. Stigmatizirao je čak i dr. Antu Bajamontija, splitskog talijanaša, koji nije htio pristati na njegov radikalizam. Preglasavanjem u Dalmatinskom saboru, Lapenna je Mihovilu Pavlinoviću poništio mandat. Na nove izbore Pavlinović je mogao doći samo uz oružanu pratnju. Njegovi pristaše proveli su po nekoliko mjeseci u istražnom zatvoru, a on sam, ocrnjen pred vlastima, bio je izložen progonima. Lapenna ga je sudskim tužbama okrivljavao za nacionalizam u objavljenim člancima. Odvjetnik Kosta Vojnović, otac književnikā Ive i Luje, prihvatio se obrane. Na Okružnom sudu u Splitu obranio je Pavlinovića i Žanka u prvom postupku vođenu na hrvatskom jeziku. Predosjećajući nevolje, u jednoj sinjskoj obitelji iz opreza je sklonio suprugu i troje djece.

Vjekoslav Maštrović opširno izvješćuje o nepotrebno prolivenu crnilu i žuči, o uredbi *Lex Bulat*, o primjeru dr. Jurja Ferrija, poznatom po hrabrom istupu iz službe, školovanom sudcu, bistrom intelektualcu, domoljubu, narodnjački odgojenu, beskompromisnu, časnom čovjeku koji je odbacio sporazumaštvo i karijerizam. Razmatranja o jezičnom pitanju u Dalmaciji Maštrović temelji na sustavnoj elaboraciji publicističke i znanstvene periodike, na arhivskim istraživanjima kojima je svaku misao popratio odgovarajućim izvorima, dokumentima i građom, iscrpnim podatcima o društvenom previranju, biografiji te iscrpnim podatcima o svima koji su utjecali na zbivanja. Bilješke koje prate tekst bibliografske jedinice često su i opsežnije od samoga štiva, no ne smijemo ih zanemariti jer su u njima precizne upute kojima autor vodi recipijenta prema spoznaji. Osim brojnih podataka o nositeljima političkih i drugih uloga u životu pokrajine, nekad utjecajnih moćnika, danas potonulih u zaboravu, rasprave Vjekoslava Maštrovića donose vjerodostojne životopise i o onim zaslužnim pojedincima, kao i onima koji su sprječavali *narodnjačke akcije*, a to su prilozi koji nadmašuju napisano u leksikonima i enciklopedijama, osobito ono što smo pročitali o don Jurju Biankiniju, Gaju Frani Bulatu, Avelinu Čepuliću, Ivanu Danilu, Nikoli Dapar, Jurju Ferriju, Stjepanu Ivičeviću, dr. Mihi Klaiću, Anti Kuzmaniću, Natku Nodilu, Mihi Obuljenu, dr. Josi Paštroviću, don Mihi Pavlinoviću, dr. Božidaru Petranoviću, Frani Rubelliju, ali i onom nizu koji predvode talijanaši, među kojima su dr. Vjekoslav Luigi Lapenna, conte Borelli, dr. Ante Bajamonti i ostali. Na popisu *zaslužnih* autora publicističkih članaka, Maštrović navodi Ivana Androvića, Antu Bersu, Jurja Carića, Antuna Franića, dr. Antu Masovčića. Da bismo u potpunosti ovladali problematikom, nedostaju prinosi fra Ante Kostantina Matasa, autora polemičkih knjižica *Glas hrvatsko-slovenski iz Dalmacije* (1860) te *Šilo za ognjilo* (1861), osvrt na brošuru *Zaorija na talijanstvo svoje* fra Jakova Grubkovića; te dviju knjižica Ivana Danila u kojima odbacuje autonomaška rješenja: *Sulla civiltà in Dalmazia* te *L'autonomia della Dalmazia*, potom i prinosi Ignacija Bakotića i Vinka Milića.

Hrvatski narodni osjećaj ubrzo je potisnuo hladno, apstraktno ilirstvo. *Zora dalmatinska* jasno je naznačila domoljubne planove, zbog čega je na silu i ugašena u svom petom godištu 1848. Vrlo kratko izlazio je *Pravdonoš*, a nešto stalniji bio je *Glasnik dalmatinski*. Pedesete godine 19. stoljeća protjecale su u sivilu i mraku, u gospodarskom mrtvilu i zastoju, u izrazito naglašenoj stagnaciji narodnog života. Dalmacija je izolirana i pod izravnom upravom iz Beča. Gašenjem *Zore dalmatinske* nestao je pravi hrvatski časopis s obzorja naše kulturne i političke periodike, ali su zato u Zadru početkom šezdesetih tiskani autonomasčki listovi *Osservatore Dalmato*, *La Voce Dalmatica*, *Il Nazionale*, s priložima na hrvatskom jeziku; svi pak u natjecanju koji će više naštetiti hrvatskom narodu.

Ante Kuzmanić (12. lipnja 1807., Split – 10. prosinca 1879., Zadar) prvi je čovjek zadarskoga kulturnog kruga okupljena oko *Zore dalmatinske*. Hrvatski je domoljub, opčinjen ljubavi prema svemu hrvatskom i skrbi o hrvatskom jeziku. Zagovornik je moderne hrvatske državotvorne misli, što mu naša književna historiografija usrdno prešućuje, nastojeći mu podmetnuti regionalizam, uske, pokrajinske poglede. Tu je tezu recentnom raspravom sustavno osporio Tihomil Maštrović (2025: 607–628). Kuzmanić je zagovarao svehrvatske ideje oprječne ilirstvu, južnoslavenstvu i sveslavenstvu, odlučno se opirao Gajevim političkim pogledima i nadnacionalnim težnjama da se hrvatstvo utopi u bilo kakvom ilirstvu, južnoslavenstvu i srbohrvatstvu. U oglasu, programskom listiću kojim je najavio prvi broj *Zore dalmatinske*, Kuzmanić je istaknuo ključne zadaće: opisati i prikazati narodne događaje od starine do suvremenosti, prilagoditi sadržaje pučkim potrebama, prosvjetliti sve društvene slojeve, prepoznati važnost usmjerenja obiteljskog odgoja djece, zadaće vjerskog odgoja i praktičnog rada, kućne radinosti, kulturnog ophođenja, učenja, poštenja i mudrosti, upravljanja domaćinstvom, svladavanja zanatstva, mudroga gospodarenja i trgovine.

U pitanjima standardizacije književnoga jezika bio je blizak Šimi Starčeviću, jezikoslovcu s kojim je surađivao, a zauzimali su se za štokavsku ikavicu, hrvatski idiom koji držimo podlogom govorima većine hrvatskog pučanstva, ističući književnu tradiciju i prostornu prevlast govornog idioma na području Dalmacije, Like, Slavonije te u govorima Hrvata u Bosni i Hercegovini.

Kuzmanićevi stavovi bliski su pogledima Ljudevita Vukotinovića iznesenima u članku *Ilirizam i kroatizam*, objavljenom 1842. u *Kolu*, koji je doveo do sukoba s Ljudevitom Gajem, a u tom su ga podupirali suurednici Vraz i Rakovac. Na ukus, estetiku i kritiku poetskih ostvarenja Gaj se nije obazirao niti je za njih imao sluha. Preporoditelji zadarskog kruga na čelu s Antom Kuzmanićem suprotstavili su se Gajevu ilirskom južnoslavenstvu.

Bachov apsolutizam donio je nove udese protivne volji hrvatskoga čovjeka. Učinjeno je sve da propadne Banska konferencija sazvana 19. studenoga 1860. godine sprječavanjem izaslanika iz Dalmacije da joj nazoče, a uskoro je pri osnutku Dalmatinskog sabora šaćica talijanaša raznim manipulacijama dobila dvotrećinsku većinu i pravo na predsjedničko i dopredsjedničko mjesto, čime su još snažnije učvrstili politički utjecaj i moć. Hrvati nisu uspjeli sjediniti svoje pokrajine iako im je to dopuštala *Carska diploma* od 20. listopada 1860. godine. Matas optužuje Bajamontija da je spriječio odlazak izaslanika na Bansku

konferenciju, i tako je ne samo osporio i pogazio njihova građanska prava nego je podvalama i lažima širio razdor i podjarivao mržnju, a uvredama i klevetama nanosio štetu narodnjačkim težnjama da hrvatski narod oslobode jarma tuđinske vlasti. Najgore od svega jest da se Bajamonti neovlašteno i bespravno stavio na čelo dalmatinskih općina i time ugrozio njihovu samostalnost. Šesnaest općinskih glavara nisu ni znali za prijevaru, a njihovi varkom ishođeni potpisi na 'protesti' postali su moćnim sredstvom Bajamontiju koji je mahao njima u Beču. Prosvjedi prevarenih poglavara bili su uzaludni, a autonomaši su smišljali nove oblike zastrašivanja puka od vladavine 'Kroata'. Protiv toliko silovite protuhrvatske propagande na početku šezdesetih godina mogli su ustati samo osviješteni domoljubi, koji su poznajući svrhu svoje djelatnosti znali pronaći put. Ante Kostantin Matas doista je osviješteni Hrvat koji je dovršio prijevor s Bajamontijem zreom, argumentiranom raspravom i tako je nadrastao obzorja očekivanja svoga vremena. Govoreći tom autonomašu-talijanašu, postao je opomenom i onima koji su dotad dopuštali bilo kakvu dvojbu.

Lazaru Mamuli, namjesniku u Carovinskom vijeću u Beču, pripao je najveći dio tih nečasnih zasluga (Vrgoč, 1993, II: 21–24; i 1994: I, 3–8). Autonomaši su u Zadru i ostatku Dalmacije uživali sve povlastice, participirali u vlasti, novcem iz državnih proračuna tiskali novine, časopise, knjige i brošure. Novinskim napisima podizali bi napetost i dovodili je do usijanja. Političkim protivnicima nisu dopuštali suradnju u svojim glasilima i časopisima. Okrutnim, nedopuštanim mjerama i metodama političke borbe, otvorenom agitacijom, novinskim komplotima, klevetama, pogromaškim tekstovima, moralnim denuncijacijama časnih ljudi, čak i progonima, ušutkali bi narodnjake. Zapjenjenim, psovačkim nastupima u Splitskom općinskom vijeću isticao se dr. Ante Bajamonti, kao i konte Borelli u Zadru. Vincenzo Duplancich zagovarao je tezu o Dalmaciji koja je uvijek bila talijanska. Neistinama se obrušavao na zadarskog profesora Ivana Danila. Slijedeći autonomaški program, kritičkom studijom o političkim i civilnim prilikama u Dalmaciji oglasio se Koriolan de Cerineo Lucio, a na tom tragu ustrajao je Nikola Tommaseo u polemikama s Natkom Nodilom i Kostom Vojnovićem (G. Novak, 1961: 1–43). Autonomaški listovi *Osservatore Dalmato*, *La Voce Dalmatica* te *Il Nazionale* šezdesetih su godina provodili programe sustavnog otuđenja i talijanizacije hrvatske kulture. Na stranicama tih novina, kao ni na dodatnom listu pisanom na hrvatskom jeziku, nisu dopustili suradnju narodnjacima i osviještenim domoljubima.

U vrtlogu političkih previranja 19. stoljeća Ante Kostantin Matas je 1860. i 1861. godine polemičkim knjižicama *Glas hrvatsko-slovinski iz Dalmacije* te *Šilo za ognjilo* priskrbio čast odlučnog i gorljivog branitelja hrvatskoga jezika i cjelokupne hrvatske kulture. Istodobno, bio je pisac sugestivnog polemičkog štiva hrvatske književnosti, napisana sa svrhom obrane temeljnih sastavnica hrvatskoga nacionalnog bića. Matas se potvrdio visokom razinom kulturnog dijaloga bilo izgovorenom riječi u Splitskom municipiju, tj. vijeću, bilo u polemičkim knjižicama. Uporište svih njegovih vjerskih i domovinskih zauzetosti plod je uzvišenog, ozarenog humanizma, u kojem je nalazio smisao životu i vrhunac slavju ljudskog razuma. Povrijeđeno ljudsko dostojanstvo pokretač je njegovih

polemika. Matasov govor dotaknuo je najvišu razinu znanstvene akribije i narastao do stupnja filozofičnosti u kojoj su se poetizmi pretočili u filozofeme. Matasove rasprave pisane su u širokoj skali popularnih i znanstvenih viđenja i osmišljavanja svijeta.

Uz velika odricanja narodnjaci su uspijevali održati korak sa svojim političkim protivnicima unatoč tome što nisu imali časopise u kojima bi iznosili svoj program. Knjige i knjižice tiskali su vlastitim sredstvima, na državni proračun nisu mogli računati. Brošuram *Poslanica Dalmatincima* Ante je Kuzmanić odgovorio na Bajamontijev govor i Proglas splitske općine, također i sinjski fratar Jakov Grubković (u potpisu 'Jedan Dalmatin') knjižicom *Zaorija na talijanstvo svoje*, Ivan Danilo pak dvjema polemičkim knjižicama na talijanskom jeziku *Sulla civiltà in Dalmazia* te *Lautonomia della Dalmazia*, u kojima osporava i odbacuje autonomaška rješenja, zatim Ignacije Bakotić, Vinko Milić i Mate Ivičević. Umjerenim, blagim stavovima javio se Šime Ljubić te naglašeno sklon slavenizaciji dr. Lovre Monti. U cijeloj Dalmaciji, u gradovima i manjim primorskim mjestima carovala je talijanizacija naše kulture i svekolikog političkog života. Prva pobjeda narodnjaka nad talijanašima dogodila se u Sinju, prevlast domaćeg nad tuđinskim utjecajima, što je ohrabrilo franjevce da u Beču traže pravo kojim će u školi organizirati nastavu na hrvatskom jeziku, što su im najviše vlasti i dopustile 1854. godine. „Javno više hrvatsko gimnazije” – prva je gimnazija s nastavnim hrvatskim jezikom i prvi naš zavod s ostalim građanskim školama.

Mihovio (Mihovil) Pavlinović (28. siječnja 1931., Podgora – 18. svibnja 1887., Podgora) pjesnik je, putopisac, feljtonist, sakupljač 1765 čakavskih, štokavskih i kajkavskih pjesama, poslovice i drugog paremiološkog blaga, svećenik i političar, putnik i pustinjak, gorljivi orator u službi ujedinjenja i obrane državotvornog prava hrvatskoga naroda u drugoj polovici 19. stoljeća, čemu je davao osobni ton i bitno pridonosio profiliranju narodne stranke. U svemu je bio vješt stilist, istraživač u jeziku sklon narodnim govorima i tradicionalnom jeziku, baščinskim oblicima. Umjesto tuđica stvarao je riječi prema oblikotvornim modelima potvrđenih hrvatskih riječi, npr. *tišmen* umj. *kaos*. Šezdesetih godina, nakon neuspjele Banske konferencije u Zagrebu 1860., Matas i Pavlinović obilazili su krajeve između Neretve i Cetine, osvješćivali narod kako bi narodnjaci što prije osigurali većinu u Dalmatinskom saboru. Odnos snaga bio je porazan: 14 narodnjaka bilo je suprotstavljeno 27-orici autonomaša u Dalmatinskom saboru, u kojem je predsjednik bio Špiro Petrović, potalijančeni Srbin, a dopredsjednik autonomaš dr. Ante Bajamonti.

Pavlinović je često putovao, u Italiju više puta, sa Strossmayerom pak u središnju Hrvatsku i Slavoniju, zatim po Bosni i Hercegovini. Nije bio sklon poeziji s intimnim ispovijedima, htio bi u svemu vidjeti cijeli narod, našu prošlost i narodnu budućnost. Zalagao se u svojim spisima biti iskren u priopćavanju, otvoren u pogledima, pravičan u nazorima, kritičan u stajalištima, prijatelj svačije slobode. Pisao je, pravo je svih naroda da budu svoji i da budu slobodni. Jakša Ravlić tvrdi kako je Pavlinović često putovao „zbog toga da diže iz usta naroda njegove pjesme i pripovijetke, njegovu živu besjedu, izreke, poslovice...” (Ravlić, 1969: 117–118). Rukopisni zbornik od 1765 pjesama svih triju narječja, brojne

zagonetke, poslovice i ostalu paremiološku i rječničku građu s 5 tisuća riječi za Akademijin *Rječnik* predao je Matici hrvatskoj. Na otvaranju čitovnica u brojnim gradovima isticao se Pavlinović i govorima, kao npr. u Jelsi na otoku Hvaru. Kao što je slavio pobjedu u Viškoj bitci 1866. godine, narod je radosno proslavljao takve događaje. U sve više općina sedamdesetih godina narodnjaci na izborima ostvaruju većinu. Tek 1882. u Splitu dr. Gajo Bulat i dr. Dujam Rendić uspijevaju onemogućiti autonomaše na čelu s Bajamontijem, a na Pavlinovićev prijedlog 1884. godine u Carovinskom vijeću ishodili su odluku o uvođenju hrvatskog jezika u urede i učionice.

O franjevačkoj i slobodnozidarskoj tradiciji u ilirizmu hrvatskoj javnosti dugujemo naglaske iz rasprave Ivana Pederina (1997: 435–447), koji upućuje na diskrepanciju između franjevačke zauzetosti za folklorno i povijesno na jednoj strani te na fiziokratski pokret slobodnih zidara, masonske organizacije kojoj su pristupili čak i neki crkveni velikodostojnici, među kojima je bio hvarski biskup Ivan Dinko Stratiko, rođ. 1732., te njegov suradnik Ivan Luka Garagnin. Pederin se poziva na raspravu *Dalmacija uoči pada Mletačke Republike* Šime Peričića te na izvješće o masonima u Dalmaciji trogirskog biskupa Antuna Kačića. Stratiko je izabran na čelo Agrarne ekonomske akademije u Zadru, čija su društva osnovana još u Trogiru i Splitu. Osim Stratika, masonskim spisima istaknuli su se Radoš Ante Michieli Vitturi, Ivan Luka Garagnin, Petar Nutrizio Grisogono te braća Jeronim i Julije Bajamonti. Franjevci su problem domovine i naroda vidjeli kao pitanje svijesti o širokom zajedništvu izraženu u folkloru i obrazloženu poviješću, čime se naslućuju pojmovi domovine i nacije, a masonima je pojam domovine zamagljen, zaokuplja ih bijeda, zaostalost, hajdučija, neznanje, zastarjela zakonodavstva, pitanje obrade zemlje, upravljanje svijetom iz jedne točke. Načela humanosti jeknula su novim gestama. Iz takvih uvjerenja na prijelomu stoljeća u nekim će se književnostima razviti futurističke poetike, osobito u talijanskoj i ruskoj, vjerovanja kojima će čovjek izraditi još sjajnije sunce od ovog koje nam svijetli. U kakvoj su zabludi bili pokazalo se uskoro u stopama zagađenosti cijeloga planeta.

Uvide u kulturnu povijest 19. stoljeća, u jezikoslovna pitanja, društvene i političke prilike, u zbivanja i previranja, dugujemo Zlatku Vinceu, a Vjekoslavu Maštroviću za ono što se događalo u jadranskoj Hrvatskoj, stručnjaku, doktoru pravnih znanosti, jednom od zaslužnih proučavatelja hrvatske kulturne povijesti 19. i 20. stoljeća, znanstveniku, povjesničaru i polihistoru, bibliotekaru i bibliofilu, velikom eruditu, neumornu pregaocu na polju hrvatske kulturne baštine i njezina naslijeđa, autoru više od 300 znanstvenih i stručnih radova kojima dopisujemo i uredničke prinose u nizu od sedamdesetak svezaka *Radova Instituta JAZU u Zadru*, uz sve zasluge kojima je zadužio hrvatsku kulturu, a napose grad Zadar.

Literatura

1. Andrić, Nikola. 1906. *Pod apsolutizmom*. Mala knjižnica Matice hrvatske, sv. II., Zagreb: Matica hrvatska.
2. Andrić, Nikola. 1911. *Branitelj jezika hrvatskoga*. Drugo izdanje. Zagreb: Krajevna zemaljska tiskara.
3. Barac, Antun. 1964. *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. I, Književnost ilirizma. Zagreb: Izdavački zavod JAZU.
4. Bezina, Petar. 2004. „Gimnazija Franjevačke provincije Presv. Otkupitelja u Sinju”, u: *Franjevačka klasična gimnazija u Sinju*, Radovi sa Znanstvenog skupa „150. obljetnica Franjevačke klasične gimnazije u Sinju”, održanog 1989., Split–Sinj, str. 131–161.
5. Bratulić, Josip. 2004. „Odjek ilirskih ideja u Sinju i kulturne veze srednje Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom”, u: *Franjevačka klasična gimnazija u Sinju*, Radovi sa Znanstvenog skupa „150. obljetnica Franjevačke klasične gimnazije u Sinju”, održanog 1989., Split – Sinj, str. 105–116.
6. Buljac, Miljenko. 2000. „Dvije polemičke knjižice Ante Kostantina Matasa i njihovi odjeci u Sinju i Dalmaciji”, u: *Dani hvarškoga kazališta*. Zagreb – Split: HAZU – Književni krug, str. 203–220.
7. Buljac, Miljenko. 2022. *Povijest hrvatske književnosti*. knj. 1., Hrvace – Međugorje: Vlastita naklada.
8. Fijo, Oliver. 1961. „Narodni preporod u Dalmaciji i pomorstvo”. u: *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. VIII, Zadar, str. 171.
9. Frangeš, Ivo. 1987. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb – Ljubljana: NZ MH – Cankarjeva založba.
10. Jakić Cestarić, Vesna. 1961. „Ivan Danilo – političar i kulturni radnik, gramatičar i dijalektolog”. u: *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. VIII, Zadar, str. 135–169.
11. Jelčić, Dubravko. 2004. *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, drugo, znatno prošireno izdanje, Biblioteka hrvatske povijesti, ur. J. Pavičić. Zagreb: Naklada Pavičić.
12. Ježić, Slavko. 1944¹, 1993². *Hrvatska književnost od početka do danas 1100-1941*. Zagreb: GZ Hrvatske.
13. Kukuljević, Ivan. 1860. Predgovor izdatelja. u: *Fra Ante Kostantin Matas, Glas hrvatsko-slovinski iz Dalmacije*, Brzotisaak Dragutina Albrechta, Zagreb (Reprint-izdanje Zbornika Kačić, Mala knjiga br. 2, ur. Fra Hrvatina Gabrijel Jurišić, Split: 1989, str. 5–7).
14. Lisac, Josip. 2024. *Novi kroatistički ogledi*. Zadar: Ogranak MH u Zadru.
15. Maraković, Ljubomir. 1936. *Hrvatska književnost 1860-1935*. Stilsko-razvojni pregled. Zagreb: Tisak Tipografije d. d.
16. Maštrović, Tihomil. „Kroatizam preporoditeljske Zore dalmatinske”, u: *Kačić, zbornik Franjevačke prov. Presv. Otkupitelja u čast fra Hrvatina Gabrijela Jurišića*, Split: 2024, sv. 57, 607–628.
17. Maštrović, Vjekoslav. 1961. „Odnos činovnika prema jezičnom pitanju u Dalmaciji u preporodno vrijeme”. u: *Radovi Instituta JAZU*, sv. 8, Zadar, str. 45–63.

18. Novak, Grga. 1960. „Povodom 100. godišnjice narodnog preporoda u Dalmaciji, Uvodna riječ”, u: *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. VIII, Zadar, str. 11 (7-12).
19. Novak, Grga. 1961: „God. 1860. u polemičkim spisima. Jedno poglavlje iz povijesti Dalmacije za sjedinjenje s Hrvatskom”, u: *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. VIII, Zadar.
20. Novak, Slobodan Prosperov. 2003. *Povijest hrvatske književnosti. Od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing.
21. Novak, Slobodan Prosperov. 2004. *Povijest hrvatske književnosti*, sv. I-IV, Raspeta domovina. Između Pešte, Beča i Beograda. Sjećanje na dobro i zlo. Suvremena književna republika, Dalmatinska biblioteka. Split: Marjan tisak.
22. Pavlinović, Mihovil. 1860. „Odgovor iz Dalmacije grofu Borelliju, državnom viećniku u Beču o pitanju hrvatskom”, *Pozor*, 1/1860, br. 39–40.
23. Pederin, Ivan. 1997. „Franjevačka i slobodnozidarska tradicija u ilirizmu”. u: *Kačić*. Split, sv. XVII, god. XVII /1985, 435–447.
24. Pederin, Ivan. „Kukuljević kao povjesničar umjetnosti?”, *Osvit*, Mostar, god. XV/2009, 3–4, 29–37.
25. Ravlić, Jakša. 1961. „Mihovil Pavlinović kao književnik”, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. VIII, Zadar.
26. Ravlić, Jakša. 1961. Mihovil Pavlinović (predgovor). u: *Rački, Pavlinović, Nodilo, Lorković*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 35. Zagreb: MH – Zora, 109–123.
27. Soldo, Josip Ante. 1989. „Fra Ante Kostantin Matas”, predgovor reprint-izdanju knjižice: Ante Kostantin Matas, *Šilo za ognjilo. Zbornik Kačić*, Split, str. 9–15.
28. Vince, Zlatko. 1961. „Pravopisno-jezična previranja u sjevernoj Dalmaciji prije 1860. godine”. u: *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. VIII, Zadar.
29. Vince, Zlatko. 1990. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. 2. izd., Zagreb: NZ MH.
30. Vodnik, Branko. 1975. „Život i djela Petra Preradovića”. u: *Hrvatska moderna. Kritika i književna povijest*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 71. Zagreb: Zora – MH, 435–463.
31. Vrgoč, Martin. 1993. „Hrvatski narodni preporod u Sinju (I.)”, *Cetinska vrilala*, ur. fra Josip Ante Soldo, Sinj, god. I/1993, br. 2, str. 21–24; god. II/1994, br. 1 (3), str. 3–8.
32. Živančević, Milorad – Frangeš, Ivo. 1975. „Ilirizam. Realizam”, u: *Povijest hrvatske književnosti*. Biblioteka povijesti, sv. IV., Zagreb: Sveučilišna naklada Liber – Mladost, 7–217.

Berislav Štajdohar

Američki dug nije američki problem

Ukupan američki dug prošle godine narastao je na enormnih 35 bilijuna USD, nakon COVID-a se utrostručio, a svoj nagli rast počeo je nakon krize 2008.

Zapadni analitičari zabrinuti su za budućnost američke ekonomije jer tako ogroman dug ne može podnijeti ni jedna ekonomija, pa ni američka. Ekonomija s tako velikim dugom prema svim ekonomskim pokazateljima može završiti samo bankrotom ili devalvacijom nacionalne valute i višeznamenkastom inflacijom, a kako se radi o dolaru, onda i svjetskom inflacijom. Naši analitičari, pak, to prepisuju od stranih jer nemaju niti vlastitih ideja niti vlastitih istraživanja, a često se radi i o potpuno nekompetentnim ljudima.

Svi opet zajedno, potpuno pogrešno, američki dug, a osobito američki vanjski dug, smatraju najvećim američkim problemom danas.

Američki dug, međutim, za samu Ameriku nije nikakav problem, ali jest za ostatak svijeta.

Razlog tome što svjetski analitičari, mahom ekonomisti, američki dug smatraju problemom problem je ekonomske znanosti, kojoj oni pripadaju, i paradigme promatranja ekonomskog sustava koju ta znanost daje.

Naime, ekonomija se ustvari sastoji od dvaju dijelova: jednog koji se vidi – ekonomije blagostanja, i to je ono čime se ekonomska teorija bavi, te jednog koji se ne vidi – ekonomije sigurnosti bez koje nema ni ekonomije blagostanja, a čime se ekonomska znanost ne samo ne bavi već implicite u svojim razmišljanjima uzima za pretpostavku da je sigurnost apsolutna, odnosno da su svi ekonomski procesi apsolutno sigurni i da ne mogu biti ugroženi.

No o tome drugdje.

Vratimo se na temu.

Dakle, mišljenje da je američki dug Americi problem i da su spomenuta dva načina, bankrot i inflacija, jedini alati kojima to Amerika može riješiti, pogrešno je jer ono što nije moguće riješiti sredstvima ekonomije blagostanja, moguće je riješiti alatima ekonomije sigurnosti.

Američki dug kao i američki vanjski dug Americi nije nikakav problem jer ona vjerojatno nikada nije ni planirala te dugove vratiti onima kod kojih se zadužila, jer Amerika to može.

Kako Amerika to može? Pa tako što nema nikoga tko Americi može prisilno naplatiti njezine dugove. Amerika je ta koja je do sada bila jamac plaćanja svih dugovanja u svijetu odnosno jamac funkcioniranja međunarodnog financijskog sustava pa onda i jamac sustava međunarodnog platnog prometa i ona je jedina koja bi mogla i sada trebala sama sebi nasilno naplatiti dugove.

Uostalom, Amerika je to, to da nije vratila dugove, već jednom učinila, onda kada je jednostrano izašla iz ugovora o zlatnom standardu. I tada nije bilo nikoga tko bi Americi prisilno naplatio dugove.

Amerika je već onda kada se počela naglo zaduživati, pripremila novi Veliki rat u kojem će ona pobijediti, a kada pobijedi u tom ratu, više neće ni morati vraćati dugove jer će svi drugi biti zaduženi kod Amerike, osobito oni koji rat izgube.

Amerikanci trenutačno na postojeći dug plaćaju enormne kamate, negdje u visini onoga što izdvajaju za vojsku (a oni za vojsku izdvajaju nekoliko puta više od drugih, tri puta više od Kine, šest puta više od Rusije...), ali oni to plaćaju samo zato da bi se mogli zaduživati i dalje jer to daje sigurnost ulagačima (fondovima, osiguravajućim društvima, državama...) da su dobro investirali i omogućuje nova zaduživanja jer to stvara osjećaj sigurnosti kod novih investitora.

Novac koji su na taj način povukli iz svijeta ulažu u vojnu industriju, odnosno u pripreme novog Velikog rata.

Jednom kada prestane interes za investiranjem u nova američka zaduživanja, Amerika će jednostavno objaviti moratorij na bilo kakva plaćanja po svojim zadužnicama.

Onda kada se to zbude, doći će i do znatnog pada burzovnih indeksa, a vjerojatno i do pada burzi i do kolapsa poduzeća u realnom sektoru itd., masovne nezaposlenosti..., što je sve dio ratnih priprema.

Budući da su investitori u američki dug na temelju američkih zadužnica emitirali vlastite zadužnice, odnosno derivate pa tim novim zadužnicama financiraju projekte i megaprojekte (Japan, Kina, primjerice), doći će i ti projekti u pitanje.

U svakom slučaju, moguće je očekivati novu krizu kao 2008., samo što će ovaj put okidač biti američki dugovi i što će ovaj put kriza biti svjetska, a ne samo europska, a okončat će se ratom.

Bit će to prethodnica novog Velikog rata.

1. 5. 2025.

David Štrmelj

Colonia Iulia Iader (?)

Ova, kao i svaka iole zanimljivija arheološko-povijesna priča ima poduži inuendo i glasni krešendo. Autor ovog eseja prije nekog je vremena primijetio kako razni stručnjaci iz polja kulture, turistički djelatnici, ali i ljudi iz struke počesto kada govore ili pišu o rimskom Zadru, oslovljavaju ga punim imenom kao *Colonia Iulia Iader*. Budući da živimo u 21. stoljeću, čitava se stvar vrlo brzo pretočila na internet te je danas gotovo nemoguće naći poveznicu – bilo da se radi o nekakvom blogu ili o kratkoj povijesti grada na privatnoj stranici za iznajmljivanje apartmana – gdje se antički Zadar ne navodi kao *Colonia Iulia Iader*. Sada slijedi glasni krešendo – sve bi ovo ostalo više manje samo kao zanimljivost da se nakon nekog vremena nisam našao s kolegom Nikolom Cesarikom u popularnom okupljalištu zadarskih arheologa – caffe baru 72. Nakon što smo, pogonjeni dobrim društvom i okrijepljeni od strane kolege Krešimira Mijića nektarom iz laboratorija Barba Ratka, pretresli novitete iz svijeta struke, razgovor se vratio na staru i nepresušnu temu koja ne prestaje fascinirati – antički Zadar – te je uskoro izišlo na vidjelo kako je i Cesarik u otprilike isto vrijeme uočio identičnu stvar – dominaciju fraze *Colonia Iulia Iader*. Ovih nekoliko stranica što slijede proizišlo je iz problema koji su otvoreni te večeri.

Ukratko, što je uzrok čitavoj drami? Jednostavnim riječima, to da se pouzdano ne zna kakvo je bilo puno ime rimske kolonije. U pisanim izvorima Jader se naziva kolonijom u Ptolomeja i Plinija, dok među epigrafskom građom imamo nekoliko iznimnih spomenika koji eksplicitno donose istu stvar.¹ U svim ovim slučajevima kolonija je jednostavno – *Iader*, bez ikakvih drugih dodataka. Odatle onda ono *Iulia*?

‘Krivac’ za to je gotovo izvjesno akademik Mate Suić, jedan od doajena klasične arheologije kod nas, i osoba koja posvetila dobar dio svoje karijere istražujući antičku prošlost Zadra. Mate Suić je i autor prve i još uvijek najvažnije monografije koja se bavi liburnskim i rimskim Zadrom, te tako on u svojoj knjizi *Prošlost Zadra I. Zadar u starom vijeku*, posvećuje nekoliko rečenica ovom problemu.

¹ Natpisi CIL III., 2907, CIL III., 13264 iz Zadra, natpis ILS 9389 u Italiji, te možda natpis CIL III., 2925 također iz Zadra. CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*, ILS = *Inscriptiones Latinae Selectae*.

Na 155. stranici Suić jednostavno piše: *Kolonija je po svome osnivaču, bio to Cezar ili August, dobila atribut Julia.*

Suić iznosi dva galantna argumenta za ovu tezu: prvo, kao što je već istaknuto, osnivač je kolonije ili Cezar ili August (oboje iz gensa Julijevaca – potonji doduše, usvojeni), te drugo, sve jadranske kolonije, osnovane *u istom šutu*, nose atribut Julia, stoga je logično pretpostaviti kako je isti atribut imao i Zadar.² Problem osnivanja i osnivača kolonije u Zadru prekompleksan je za ovakav lagan i lepršav esejčić, no recimo samo da krucijalni dokaz – natpis koji kaže da je August *parens coloniae* izravno svjedoči o njegovoj involviranosti, a za Cezara nemamo dokaz takve snage.

To nas sve dovodi do srži problema: iako je točno da su ostale jadranske kolonije imale atribut *Iulia*, problem točne kronologije još nije riješen³ – možemo reći da su sve one osnovane u približno istom periodu i da je iza njih stajao isti motivacijski duh, no u teoriji je moguće da je između osnivanja svake od njih prošlo nekoliko godina pa čak i desetljeća – od zasnivanja prve do osnivanja posljednje,⁴ tj. tako nije nemoguće da je osnivanje npr. Dirahija, Jadera ili Pole započeto ranije, od strane Cezara, a taj bi poduhvat završio August, dok bi Salona i Naronna bile osnovane kasnije, možda čak od Tiberija; ili npr. obrnuta situacija – gdje bi potonje kolonije bile osnovane ranije, a Iader nešto kasnije, kada August zaokružuje svoju vlast, što bi značilo da je grad mogao nositi atribut *Augusta*, a da ne spominjemo sve ostale – moguće, vjerojatne ili manje vjerojatne kombinacije gdje bi August bio samo *parens*, a osnivač bi bio (mladi) Tiberije, Agripa ili npr. Tit Statilije Taur, ili možda čak neki *Propretor* poput Gneja Tamfila Vale u vrijeme kada je Ilirik bio misteriozna Senatorska provincija i sl.⁵

Poslije je Suić donekle modificirao svoje zaključke – tako u drugom izdanju svoga kapitalnog djela *Antički grad na istočnom Jadranu*,⁶ kratko bilježi kako je Iader bio *Colonia Iulia* ili *Augusta*. Odakle pak sada *Augusta*? Gotovo stotinu godina ranije prije nego što je *Prošlost Zadra I* izišla iz tiska, Carlo Federico Bianchi, možda najpoznatiji po opsežnoj i važnoj studiji *Zara Christiana*, piše u svome djelu *Memorie Di Zara* sljedeće: *Nema natpisa na kojima stoji Colonia Iulia Iader (...) i dok se takvi ne pronađu, Zadar će zauvijek imati čast biti Colonia*

² Nekoliko stranica kasnije Suić kao dodatan argument iznosi činjenicu da u Liburniji imamo jako puno lokalaca koji imaju *gens Iulia*, no smatram da dodjelu građanskog prava zajednicama, grupacijama ili pojedincima u ostatku Liburnije ne treba dovoditi nužno u vezu s osnivanjem kolonije u Zadru.

³ Najraniji natpisi s punijim imenima ovih kolonija (Salona, Naronna, Pola...) u pravilu potječu iz nešto kasnijih perioda (iz II. ili možda druge polovice I. stoljeća), te iz njih vidimo da puna titulacija nije fiksna, nego podložna promjenama (u pravilu proširivanjima), o tome nešto kasnije u tekstu...

⁴ Zanimljivo je da baš upravo Suić u *Prošlosti Zadra* donosi izvrstan dosadašnji pregled historijata ovog problema (Suić, 1981: 149–152). Ukoliko se ne pronađe nekakav novi natpis, jedino što nam preostaje za točnije datiranje osnivanja kolonije su sitni nalazi – dakle nešto na što se u vrijeme velikih poslijeratnih iskopavanja pazilo jako malo. Dvije kolonije – *Fulfinum* i *Aequum* osnovane su kasnije te izlaze iz ovog inicijalnog kolonizatorskog perioda.

⁵ Upravo mi je Cesarik ukazao na ovaj problem oko Senatorske provincije, o kojoj je očito dosta razmišljao, te se toplo nadam da će napokon napisati nešto na ovu temu.

⁶ Suić, 2003.

*Augusta a ne Iulia, kao što potvrđuje pronalazak novca iz Domicijanovog perioda na kojemu se čita Col. Augusta Jadera.*⁷ Nekoliko problema odmah upada u oči: prvo – očekivati je da će na aversu monete biti titulacija cara koja i omogućava dataciju, no hipotetsko ime nekakve kolonije, valjda na reversu, krajnje je neuobičajeno, te RIC⁸ ne poznaje ništa slično. Ako bismo pretpostavili da je riječ o provincijalnom novcu, RPC⁹ ne bilježi nikakve emisije iliričkih gradova iz doba Domicijana, gdje u biti imamo i ogromnu rupu između Augusta i Hadrijana, a i tada novac potječe gotovo isključivo iz gradova južne Ilirije.

Trinaest godina kasnije isti Bianchi u knjizi *Fasti di Zara*, u biti kratkoj kronologiji prošlosti grada, donosi za godinu 81. po Kristu sljedeće: *U ovoj godini, za vladavine cara Domicijana, kuje se medaljon s natpisom = Col. Augusta Jadera =.*¹⁰ E, to već može funkcionirati, i čitava stvar bi se mogla proglasiti sigurnim dokazom da Bianchi u oba slučaja ne donosi ime grada u verziji *Jadera*. Znamo da je *Iader* vremenom 'posta'o' *Jadera* budući da su u latinskom gradovi ženskog roda, stoga se romanizacijom razni lokalni toponimi polako prilagođavaju latinskom, odnosno kasnim romanskim jezicima; no problem je što je u našem slučaju taj oblik zabilježen tek od srednjeg vijeka, dok se na antičkim spomenicima Zadar redovito titulira kao *Iader*. Stoga, ako ne prihvatimo tezu da je ovo najstariji zabilježeni spomen pisanja imena Zadra tim oblikom, a u što čisto sumnjam, ostaje nam nekoliko mogućnosti; prva je ta da je Bianchi baratao s kasnijim falsifikatom, ili eventualno, da je on, ili njegov izvor totalno nemarno prepisao legendu. Bianchi je bez rezerve bio majstor kada su u pitanju bili mlađi latinski dokumenti, no kada se bavio starijim periodima, bio je sklon donekle amaterskim greškama – tako na primjer, za natpis CIL III., 177, tvrdi da je pronađen u Zadru, a u biti je riječ o spomeniku donesenom iz Narone ili npr. 'čitira' Luciusa kako je Zadar osnovan 1384. godine pr. Kr., a ovaj to nigdje ne spominje i sl.

Dok sve ovo možemo podvesti pod sferu *učenog nagađanja*, sljedeći problem polako zalazi u domenu fantastike. Glavni akteri već su nam poznati; to su opet Mate Suić i Carlo Federico Bianchi. U *Prošlosti Zadra I* Suić donosi podatak o pronalasku novca gdje se grad titulira kao *Colonia Claudia*.¹¹ Suić je s pravom bio krajnje skeptičan prema ovom navodu – u fusnoti na istoj stranici kaže kako: *nalaz nije poznat, a pitanje je da li potječe i da li se odnosi na Jader*. Danas u struci prevladava mišljenje kako niti jedna dalmatinska kolonija nije kovala svoj kolonijalni novac, a budući da bi ovdje bilo riječ o samo jednom jedinom primjerku, sve to bi impliciralo da se eventualno radilo o jednoj, i to hipotetskoj manjoj emisiji. Nadalje, iako ne možemo ništa reći o novcu Klaudijeva vremena koji su navodno kovali neki hispanski gradovi, kolonijalni novac iz vremena Klaudijeve vladavine zaista se masovnije kovao na helenističkom istoku, ali tada su legende,

⁷ Bianchi 1875. 5.

⁸ RIC = *Roman Imperial Coinage*, catalogue.

⁹ RPC = *Roman Provincial Coinage*, catalogue.

¹⁰ Bianchi 1888. 4.

¹¹ Suić 1981. 155.

čini se, isključivo na alfabetu s vladarskom titulacijom na aversu, te kao i u prethodnom slučaju, bez spomena ikakve kolonije ili nečeg takvog na reversu.

Ne želeći ignorirati ovaj potencijalno bitan podatak, Suić daje kontekst u kojemu je Zadar mogao postati *Colonia Claudia*. Tako spominje osnivanje kolonije *Aequum* od strane Klaudija i njegovo naseljavanje veterana u Sikulima, te postavlja pitanje jesu li veterani mogli biti naseljeni i u Zadru. Ipak, dobiva se dojam kako mu je najbliže objašnjenje ono gdje bi ranije utemeljena kolonija samo proširila ili promijenila svoju već postojeću titulaciju s *Claudia* – Suić čak navodi primjer za tako nešto.¹² Kao moguću pozadinu svega toga navodi pobunu namjesnika Skribonijana pri čemu su dalmatinske legije ostale vjerne caru te su dobile počasnu titulu *Cladia pia fidelis*, a slično se moglo dogoditi i s Jaderom.¹³

Suić kao primarni izvor navodi Bianchija te citira njegovu knjigu *Memorie Di Zara*,¹⁴ no otvorimo li naznačenu stranicu, tamo se ne spominje nikakva *Colonia Claudia*, nego ovdje već ranije tematizirana priča o pronalasku Domicijanovca novca, tj. u kasnijoj interpretaciji medaljona, s legendom *Col. Augusta Jadera* (!).¹⁵ Kao sekundarna referenca naveden je tada već stariji rad *Presjek kroz povijest grada Zadra* akademika Grge Novaka. U tom radu Novak antičkom periodu grada posvećuje tek nekoliko stranica te na jednome mjestu donosi rečenicu donekle nepovezanu s ostatkom narativa, koja glasi: *Za cara Klaudija naziva se Jader Colonia Claudia Augusta Felix* – te pri tome ne donosi nikakve reference ili popratne informacije o izvoru ove informacije.¹⁶

Sada tek vidimo do koje se mjere sve maksimalno zakompliciralo, no ni to nije sve. Referirajući se na prethodni slučaj, Suić piše (i to citiram): (...) *kako je zabilježen podatak da je u Zadru pronađen novac kolonije (...)*, no Bianchi, kao što smo već naglasili, Suićev glavni izvor, ne spominje nikakav pronalazak novca

¹² Suić 1981. 155. te pogotovo bilješke 93 i 95 na istoj stranici.

¹³ Suić 1981. 155.

¹⁴ Bianchi 1875. 5.

¹⁵ Ljudi koji su bolje poznavali lik i djelo akademika Suića redom se slažu kako je bilo riječi o izrazito kreativnom i radišnom stručnjaku, no kako je to čest slučaj s takvim osobama, sve to dolazi *uz križ* povremenog previda 'dosadnih' tehničkih detalja – tako Suić ponekad u svojim radovima donosi različite podatke o dimenziji zidova i građevina koje je sam iskopao (!), a prilikom objave epigrafskih spomenika ponekad radi banalne greške koje se mogu objasniti samo brzinom. U ovom slučaju gotovo je nemoguće rekonstruirati što se točno dogodilo – koliko sam uspio provjeriti, Bianchi niti u jednoj od svojih monografija (*Memorie Di Zara, Zadar, Zara cristiana, Antichità romane e medioevali di Zara, Fasti Di Zara*) ne spominje podatak koji se odnosi na Koloniju Klaudiju – no s druge strane, isti je i autor brojnih radova u lokalnim novinama i sl. koje bi trebalo provjeriti. Zanimljivo je da se nešto kasniji i 'ozbiljniji' povjesničar Vitaliano Breunelli (*Storia Della Città Di Zara – Parte Prima*) niti ne osvrće na ove podatke, što govori koliko ih je smatrao nepouzdanima. Ako bih morao dati sud o svemu ovome, rekao bih da se Suić poveo za Grgom Novakom, koji je tada uživao neosporni ugled. Ovaj mu je mogao usmeno prenijeti podatak o *Colonia Claudia Augusta Felix* uz opasku da ga je pronašao kod nekih *starih talijanskih povjesničara* – možda baš u Bianchiju. Suić nakon toga nije mogao pronaći odgovarajuću referencu, ali nije mogao niti ignorirati dragocjeni podatak, a više nije bilo smisla gnjaviti Grgu Novaka koji je u to vrijeme bio u poznim godinama – umro je 1978. u 90. godini, dok je Suićeva monografija tiskana 1981. godine.

¹⁶ Novak 1965. 8.

u gradu, već samo kratko napominje za taj nalaz – *appresso il Cellario*. Veliko slovo implicira da novac, odnosno medaljon, nije iskopan ili pronađen kod nekog podruma, nego da je ovdje riječ o prezimenu autora kod kojeg je on iščeprkao taj podatak. Na koga je točno mislio, bilo mi je teško odgonetnuti, no na sreću Fortisov *Viaggio in Dalmazia* koji mi je tada nekom čudnom srećom stajao na radnom stolu, citira jednu osobu tog imena pri opisu šire okolice Zadra:

Biograd, sada ubogo selo na moru, znano nam i obilježeno na kartama imenom Zaravecchia što mu je dato u doba neznanja, nekoć je bio znatan grad. Udaljenosti, položaj i poneka ploča nadena ondje čini se da pokazuju kako je na tom mjestu bila Blandona, a ne drevna Jadera, kako je vjerovao Cellario.

Ako su Fortisov i Bianchijev Cellario ista osoba, a izvjesno je da jesu, radilo bi se o znamenitom schmalkaldenskom klasičaru Christopheru Cellariusu (1638. –1707.), iza kojeg je ostao ogroman broj raznih radova i studija – popularna stranica *goodreads* daje popis od više od 30 njegovih tiskanih publikacija, a može se pretpostaviti da je i znatan dio njegovih djela još uvijek u neobjavljenom rukopisnom obliku. Neke od njegovih studija, poput *Universal Geographisch Historisches Lexicon* (Leipzig 1710.), sadrže povelik broj zanimljivih referenca na hrvatske krajeve; no gdje točno on spominje koloniju u Zadru i njenu titulaciju, nisam uspio iskopati.

Čitava bi priča ovdje imala kraj da nisam preliminarnu verziju rada poslao kolegama spomenutima u uvodu teksta. Uskoro mi se javio Nikola Cesarik s nečim što mijenja sve; on je na svemoćnom internetu uspio pronaći digitalizirano Cellarijevo djelo koje su koristili Fortis, Bianchi, a vrlo vjerojatno posredno preko britanskih, njemačkih i francuskih leksikona, Grga Novak. Tako u knjizi *Notitia orbis antiqui* na str. 387 stoji: *Nummus Claudii – Col. Claudia Augusta Felix Iadera, vide Holftenium, Alius Domitiani apud Harduinum apud Golzio, Col. Augusta Jadera.*

Dakle, osim što naš ‘prvorazredni izvor’ nije baš prvorazredni, nego citira tri starija glasovita humanista, a koji su, kao što se poslije ispostavilo, i sami koristili ranije autore, čini se da su zaista zabilježena dva nalaza – jedan iz Domicijanova vremena – *Col. Augusta Felix* te drugi raniji – *Colonia Claudia Augusta Felix*. No dva najveća problema, naglašena ranije, prisutna su i dalje – to je činjenica da je riječ o ‘novcu’ koji odudara od prakse rimske numizmatike, te termin *Jadera* tipičan za srednji vijek, no ne ranije.

Rješenje možda može ponuditi jedan nešto mlađi spis koji spominje isti arheološki materijal – Pier Barnaba Ferro govoreći o ovim nalazima,¹⁷ koristi za njih drugačije termine; ‘novac’ postaje medalja, a *Jadera* – *Jadra*; vjerojatno prateći mletački izgovor *Giadra*. Čitav slučaj može biti koristan kao ilustracija kako su rani humanisti i istraživači, prije konstitucije arheologije kao akademske disci-

¹⁷ Ferro 1883. 22.

pline, bili razmjerno slobodni prilikom bilježenja materijala – Iader s natpisa može postati Jadera njihova vremena (Ligorijo navodno pak za natpise s ovih medalja koristi ipak termin *Iader*), medalja može postati moneta, a epigrafski se spomenik može prepisati uz proizvoljno korištenje kratica i premještanje slova i riječi u redcima, nešto što se danas smatra znakom loše epigrafije.¹⁸ Sve ovo implicira da sam na prethodnim stranicama možda bio prestrog prema Bianchiju, koji je vjerno prenio Cellarija, i što je još važnije, ovdje polako nestaje motiv za falsificiranjem – ako bi Bianchi bio i voljan platiti oveću sumu novca da u ruci drži važan komad povijesti svojega grada koji može prvi i spomenuti, to je teško reći za profil osoba poput starijih humanista, kojima bi ovo bila samo još jedna od brojnih medalja koje bi mogli opisati.

Za kraj, umjesto zaključka, koji je nakon svega iznesenog praktički teško formulirati, htio bih upozoriti na nekoliko stvari:

– izvorna pretpostavka kako je antički Zadar bio *Colonia Iulia Iader* i dalje ostaje u sferi mogućeg kao jedno od potencijalnih službenih imena grada, no kada uzmemo u obzir sve napisano ranije, mislim da ta teza više nema baš toliku snagu. Glavni argument – zapisan u kamenu (u figurativnom, ali i doslovnom značenju) atribut je *Iulia* u imenima ostalih jadranskih kolonija. Glavna je zamjerka prvotnoj Suićevoj pretpostavki vjerojatno upletanje Cezara u čitavu priču.¹⁹ Ako je vijest o postojanju ‘medaljona’, koju donosi Cellario, pouzdana, na snazi dobiva druga teza, da bi Jader bio *Colonia Augusta*, imenovana vjerojatno prema svome *parensu* caru Augustu, no čitavu je stvar potrebno verificirati²⁰ – bez toga sve pada u vodu! Grafija imena grada kao *Jadera*, karakter nalaza kao novca koji ne prati pravila rimske numizmatike i sl., ostavljaju dosta toga otvorenim te čine čitavu stvar krajnje sumnjivom.²¹

Treba naglasiti još jednu stvar: nezanemariv broj kolonija, a poglavito one koje su na neki način bile vezane i uz Cezara, ali i Augusta, nose u imenu *Iulia Augusta* – kao jedan od primjera navodim Augustovu koloniju Germu (Γέρμα) u Galatiji s punim imenom *Colonia Iulia Augusta Felix Germanorum*, a čiji se osnutak često datira baš u 25. godinu, identično kao i *Iader*. S vremenom je jedan od atributa možda mogao otpasti, što nas polako dovodi do sljedećeg problema:

¹⁸ D. Štrmelj 2025. 11, te fusnota 60 na istoj stranici, gdje se na primjeru votivne dedikacije Janu iz Nina vidi da u prijepisima ranih humanista isti natpis svaki put konceptualno izgleda drugačije – čak i različitim rukopisima kod istog autora!

¹⁹ Suić je dugo bio sklon gledati u Jadastinima, spomenutih na epigrafskom spomeniku koji bilježi Isejsko poslanstvo Cezaru, Rimljane iz Zadra, okupljanje u Konvent (*Conventus civium Romanorum*) koji često prethodi osnivanju Kolonije, stoga je Suiću Cezarijanska kolonija logični idući korak, no vjerojatnije je da se ovdje radi o domaćim liburnskim građanima Zadra, kao što je u nizu svojih rasprava pokazao Slobodan Čače.

²⁰ Moram istaknuti kako sam o ovoj problematici vodio kratki, ali poticajni razgovor sa svojim mentorom Željkom Miletićem, gdje je prof. Miletić, vjerojatno gonjen intuicijom iskusnog arheologa, uskliknuo da je Jader vjerojatno bio *Augusta* čak i prije iznošenja moje argumentacije.

²¹ Cesarik je također uspio iskopati primarni izvor (a to bi bio znameniti i svestrani polimah Pirro Ligurio) od koga preuzimaju Holften, Harduin i Golz, te potom od njih Christopher Cellarius.

– vjerojatno je da se originalno te službeno ime grada s vremenom proširivalo; možda najljepši primjer iz provincije je Salona, koja se u kasnoj antici punim imenom zove *Colonia Martia Iulia Valeria Salona Felix*. Vrlo je moguće da je do toga došlo i u Jaderu, dodavanjem atributa *Claudia* koji nije preživio u kasnijoj Principat. Suić vjerojatno nije u krivu kad čitavu stvar dovodi u vezu sa Skribonijanovom pobunom i/ili naseljavanjem veterana.²²

– čini se izvjesnim da grad, barem službeno, nikad nije bio samo *Colonia Iader* – no osim atributa povezanog s carskom kućom, tu možemo očekivati i pridjev – Cellario, odnosno njegovi izvori, donose *Felix*, vrlo čest dodatak imenu gradova te identičan onom salonitanskom, no također ne bi bilo pogrešno očekivati neki raniji iz semantičkog polja vjernosti ili ustrajnosti – Cezar u svojim zapisima eksplicitno označava Zadrane kao vjerne njegovoj stvari za građanskih ratova, a sličan su odnos imali i s Augustom. Kolonije su počesto u nazivu nosile i ime božanstva – tako je Pula bila *Herculanea*, a Salona *Martia*. U zadarskom slučaju tapkamo u mraku; od Sule polako postaje običaj da osnivač kolonije odbire tutelarno božanstvo prema vlastitom nahodenju, dok se ranije više uzimao u obzir lokalni, dominantni bog. U slučaju Jadera stvarno nemamo elemenata za spekulaciju; no ako pogledamo čitav politički kontekst, slično kao u slučaju Salone, to može biti Mars (kao Augustov *Mars Ultor*), Venera (štovana od lokalnih Liburna ali i praroditeljica Cezarova roda kao npr. pri *Colonia Iulia Genetiva*) ili čak Heraklo (kao u Puli), čiji je kult u Jaderu bio popularniji nego što se može pretpostaviti na prvi pogled, no sve u svemu, ovo su za sada samo nagađanja i pretpostavke...

Literatura

1. Bianchi, Carlo Federico, *Memorie Di Zara*, Zadar, 1875.
2. Bianchi, Carlo Federico, *Zara cristiana I–II*, Zadar, 1877.–79.
3. Bianchi, Carlo Federico, *Antichità romane e medioevali di Zara*, Zadar, 1883.
4. Bianchi, Carlo Federico, *Fasti Di Zara*, Zadar, 1888.
5. Brunelli, Vitaliano, *Storia Della Citta Di Zara – Parte Prima*, Venezia, 1913.
6. Cellario, Christopher, *Notitia orbis antiqui* 1, Cantabrigie, 1703.
7. Cellario, Christopher, *Universal Geographisch Historisches Lexicon*, Leipzig, 1710.

²² Nedavno pronađene baze počasnih kipova sa zadarskog foruma bilježe karijere dvojice časnika XI. legije stacionirane u Burnumu kod Knina; Kvint Kastrićije, odlikovan od Tiberija i primipilar legije, bio je patron grada i prefekt zajednica Liburna i Japoda (te gradski vijećnik u još nekoliko gradova), dok je Marko Magio – centurion XI. legije te prefekt pomoćne kohorte, bio odlikovan počastima od strane zadarskog gradskog vijeća. Sve ovo je izravan dokaz nečega što se i ranije naslućivalo – a to su veze koji su viši časnici iz Burnuma ostvarivali u okolnim sredinama – možemo stoga i pretpostaviti kako se čitav incident sa Skribonijanovom pobunom na neki način morao osjetiti i u Jaderu. (Kornelija *et al.* 2018.) Također, nedavna arheološka istraživanja Burnuma pokazuju živu graditeljsku aktivnost u Klaudijevu periodu, i to vjerojatno u vremenu nakon neuspjele pobune (a da ne ulazimo u zanimljiv problem, kod nas slabo zabilježene, brojne Lijonske keramike – dakle iz grada gdje je Klaudije rođen – iskopane u logoru.)

8. Ferro, Pier Barnaba, *D'una antica iscrizione trovata a Scardona nel 1750*, Dubrovnik, 1883.
9. Fortis, Alberto, *Viaggio in Dalmazia*, Venezia, 1774.
10. Kornelija A. Giunio, Nikola Cesarik, David Štrmelj, „Šest baza počasnih statua iz Jadera”, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 35. 2018.
11. Novak, Grga, „Presjek kroz povijest grada Zadra”, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 11-12. 1965.
12. Suić, Mate, *Prošlost Zadra I. Zadar u starom vijeku*, Zadar, 1981.
13. Suić, Mate, *Antički grad na istočnom Jadranu* (2 ed.), Zagreb, 2003.
14. Štrmelj, David, „Imp. Caesar, Calpurnii Pisones et Liburnia”, *Živa Antika* (u tisku), 2025.

Domagoj Vidović

Iz metkovske onomastike¹

UVOD

Metković se prvi put spominje u dubrovačkoj knjizi tužba 30. siječnja 1422. Ondje u dvama redcima stoji *flummaria Narenti subtus Metchovich* (u prijevodu: na rijeci Neretvi pred Metkovićem). U dokumentu se navodi kako se 17. siječnja 1422. ser Mato Getaldić (*ser Matheo de Gethaldo*) potužio dubrovačkomu knezu Vlaha Sorgu (*Blasio de Sorgho*) na Petra Primića i Stanihnu Sladinovića (*contra Petrum de Primo et Stanichnam Sladinovich*). Spomenuti je dokument prvi 1938. uočio srpski povjesničar Mihailo Dinić i uputio na njega u članku *Trg Drijeva i okolina u srednjem vijeku*². Na isti je dokument 1957., pozvavši se na Dinića, u knjizi *Naselja srednjovjekovne bosanske države* iznova upozorio medijevalist Marko Vego³ te zatim fra Ante Josip Soldo⁴ u članku *Iz prošlosti grada i župe Metkovića* u časopisu metkovske župe svetoga Ilije *Iskra*. Cjelokupan je dokument i njegov prijevod na latinski 1982. objavio povjesničar Ivan Jurić, tako da se 2022. uz 600. obljetnicu prvoga spomena Metkovića obilježila i 85. obljetnica pronalaska i 40. obljetnica prijevoda toga za Metković prevrijednoga dokumenta⁵. Osim što se u toj kratkoj vijesti prvi put spominje Metković, u dokumentu su potvrđeni imenski lik *Stanihna* kao inačica narodnoga imena *Stanislav*⁶ te prezime *Primić* nastalo od talijanskoga imena *Primo*, koje se u Dubrovniku od druge polovice XIII. stoljeća prevodilo u *Prvoslav*⁷.

¹ Ovaj je rad nastao dopunom istoimenoga rada objavljenoga u zborniku *Prvih 600 godina Metkovića. 1422. – 2022. – I. dio* (ur. Gluščević, Smiljan), str. 533–541.

² Mihailo DINIĆ: *Trg Drijeva i okolina u srednjem vijeku*, u: *Godišnjica Nikole Čupića*, zbornik radova, Beograd, 1938., 109–147.

³ Marko VEGO: *Naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1957., 74.

⁴ Ante Josip SOLDO: *Iz prošlosti grada i župe Metkovića, Iskra*, br. 1, Metković, 1970., 10.

⁵ Ivan JURIĆ: *Spomendani iz prošlosti Donjega Poneretavlja*, Metković, 1996., 27.

⁶ Među neretvanskim iseljenicima u Osobjavi 1466. spominje se Stjepan Stanihnić (Milan GLIBOTA: *Povijest Donje Neretve i prvi mletački katastri*, Zadar, 2006., 45), iz čega je razvidno da se narodno ime *Stanihna* odrazilo i u mjesnome prezimskom fondu. Usp. i osobno ime *Palihna* < *Pale* < *Pavao* od kojega je nastalo pelješko prezime *Palihnić* i, gubljenjem glasa *h*, slivanjsko *Palinić*.

⁷ Nenad VEKARIĆ: *Vlastela grada Dubrovnika – osobna imena*, Dubrovnik, 2018., 85.

O OJKONIMU METKOVIĆ

Ojkonim je *Mètković* motiviran istozvučnim prezimenom koje se izvodi iz osobnoga imena *Metko*. Na južnohrvatskome području od XIII. su stoljeća potvrđena osobna imena *Medved*, *Medo*, *Medoje* i *Medos*⁸, pa se može pretpostaviti da je i osobno ime *Metko* (< *Medo* < **Medvjed*) jedna od inačica osobnoga imena *Medo*, koje je u Dalmaciji i Boki kotorskoj nastalo prijevodom kasnorimskoga imena *Ursus*⁹. Pritom treba napomenuti kako je rod Metković nastanjivao Neretvansku krajinu još početkom XVIII. stoljeća¹⁰.

Iako je ime grada u najstarijemu dokumentu u kojemu se Metković spominje navedeno u jednini, u većini je kasnijih vrela pisanih hrvatskim jezikom sve do Drugoga svjetskog rata bio znatno rasprostranjeniji množinski lik. On je potvrđen u djelu fra Pavla Šilobadovića *Kronike o četovanju u Primorju 1662. – 1686., Razgovoru ugodnome fra Andrije Kačića Miošića, općinskim spisima iz XIX. stoljeća i Općemu shematizmu Katoličke crkve u Jugoslaviji 1939.*¹¹ Množinski lik prevladava i danas u okolici Metkovića (u Hercegovini, na širem dubrovačkome području, u Makarskome primorju te Vrgorskoj i Imotskoj krajini), a dobrim dijelom i u dijelovima grada izvan samoga centra, u kojima se i danas čuje *Īđen/Īđen ù Metkoviće* (u ikavskim se dijelovima Neretvanske krajine čuje i lokativ *ù Metkovičin*). Jedninski se lik češće navodi od druge polovice XIX. stoljeća te u svim službenim popisima stanovništva od 1857., a Radovan Jerković¹² navodi kako je prevladao među mladim naraštajem 30-ih godina XX. stoljeća te to drži posljedicom stranoga utjecaja koji je prevladao i u ondašnjemu tisku. Jerkovićev je mišljenje potvrdio i Petar Šimunović¹³ domaćući kako je pri zamjeni množinskih likova jedninskim pri standardizaciji imena hrvatskih naselja presudnu ulogu imao srpski jezikoslovac Đuro Daničić. Treba ipak imati u vidu kako je u najstarijim vrelima zabilježen lik Metković, kako danas u imenima većih naselja

⁸ Petar ŠIMUNOVIĆ: *Hrvatska prezimena*, Zagreb, 2006., 306.

⁹ Na dubrovačkome su se području osobna imena *Medo*, *Medvjed* i sl. u XV. i XVI. stoljeću mijenjala u *Orsat* ili *Urso* (N. VEKARIĆ: *Vlastela grada Dubrovnika – osobna imena*, 78). Narodno ime *Metko* u srpskome osobnoimenskom fondu bilježi Milica Grković (Milica GRKOVIĆ: *Rečnik ličnih imena kod Srba*, Beograd, 1977., 128) te ga povezuje s narodnim imenom *Medvjed* ili kršćanskim *Metod*. Također navodi kako su u Dalmaciji (dakle, na hrvatskome jezičnom području) osobna imena kao što je *Meda* prevedena od lat. *Ursus*. U makedonskome osobnoimenskom fondu narodno se ime *Medo* povezuje s apelativom *med* (postoji i narodno ime *Med*), a *Meto* s kršćanskim imenom *Metod* (Olga IVANOVA: *Makedonski antroponomastikon (XV-XVI vek)*, Skoplje, 2006., 282, 286). U slovenskome antroponimijskom fondu žensko se ime *Metka* povezuje s kršćanskim *Margarita* (Janez KEBER, *Leksikon imen*, Celje, 2008., 350).

¹⁰ Godine 1702. u Gabeli se spominju dvojica Ivana i jedan Cvitko Metković (Mile VIDOVIĆ, *Don Radovan Jerković – život i djelo*, Metković, 2000., 250). Prezime je Metković potvrđeno u Konavlima, no nositelji toga prezimena ne mogu biti u srodstvu s neretvanskim Metkovićima jer je prezime Metković u Konavlima potvrđeno tek u XVII. stoljeću. Prezime je Metković u kasnome srednjovjekovlju potvrđeno i u Boki kotorskoj.

¹¹ U vrelima se često kao temeljni lik pojavljuje i akuzativni lik *Metkoviće* (tako je i u Kačića Miošića). Slični su primjeri vrlo često potvrđeni na širem području istočno od Neretve (npr. Galoviće, Goračiće, Oštrovce; Domagoj VIDOVIĆ, *Začapska onomastika*, Zagreb, 2014., 179), u Popovu, Konavlima, Dubrovačkome primorju, Boki kotorskoj i okolici Bara te na Pelješcu.

¹² Mile VIDOVIĆ: *Don Radovan Jerković – život i djelo*, 550–552.

¹³ Petar ŠIMUNOVIĆ: *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*, Zagreb, 2005., 183–184.

na hrvatskome ozemlju prevladavaju likovi u jednini, a službeno je ime grada već gotovo dva stoljeća Metković, tako da je, ponajprije zbog načela ovjerenosti i potvrđenosti u uporabi te tradicijskoga načela, suvišno problematizirati službeno ime najvećega neretvanskog grada.

Mjesni su etnici *Mëtkovac* i *Mëtkōvka*, a ktetik *mëtkovski*.

IZ METKOVSKJE ANTROPONIMIJE DO XVIII. STOLJEĆA

Metković je u kasnome srednjovjekovlju bio sasvim neznatno naselje smješteno između Drive¹⁴ i Bršanika. Srednjovjekovni su Drivljani (kasniji Gabeljani), među ostalim, nosili prezimena Glavinić, Ilić, Maslović, Milošević, Novaković (njihovi su nasljednici Maslaći), Obradović, Popović i Sladenović (možda su povezani s današnjim Krstičevićima i Oršulićima, koji su nosili prezime Sladojević)¹⁵. Većinu tih prezimena nose i današnji stanovnici širega neretvanskog područja. Ujedno su Gabelu nastanjivali i Jamometići¹⁶.

Iz srednjovjekovnih je vrela razvidno da se zbog potrebe za radnom snagom jedan dio Neretvana selio u Italiju. Spominje se dvoje Slivanjaca (1310. i 1324.), četvero Drivljana (1325. i 1350.) i čak 12 Zažabaca (1310., 1311., 1324. i 1330.) koji su dobili poslove slugu na Apeninskome poluotoku. Poznato je tek ime jedne od sluškinja (Bogdana iz Slivna), a od mjesta na koja su upućeni zabilježeno je tek da su se 1325. Zažapci zaposlili u Firenci.¹⁷

U Drivi je cvala trgovina robljem u kojoj su uz domaće ljude, među ostalim, sudjelovali Katalonci, Sicilijanci, Maljorčani, Jakinjani i drugi. U otklanjanju su se trgovine robljem posebno istaknuli drivski sudci Bogić Sladinović i Ratko Dobrivojević. Oni su 1396. pronašli način za spašavanje deset robinja koje su prevozili Firentinci.¹⁸ S druge strane, zabilježena je pritužba Radovca Pribilovića iz 1409. da su mu Uglješa Carinković, Stipan Miladinović i Maroje Skvaričić u Desnama oteali rodicu i prodali je u roblje.¹⁹ Nakon pada Neretvanske krajine pod Osmanlije trgovački putovi nisu utihnuli. Nakon što su se utvrdili, nastavila se vrlo unosna trgovina solju, a među trgovcima se solju u Gabeli 1564. spominje i jedan nositelj prezimena Gabrić.²⁰

O samome se Metkoviću sve do konca XVII. stoljeća malo toga zna. Između ostaloga je spomenut na zemljovidu Giacoma Gastaldija iz 1570. Može se pretpostaviti da su tijekom osmanlijske okupacije Metkovci kao i ostali Neretvani

¹⁴ Iz dokumenata je razvidno da se u Gabeli u kasnome srednjovjekovlju govorilo ikavicom, pa stoga rabim lik *Driva*, a ne *Drijeva*.

¹⁵ Milan GLIBOTA: *Povijest Donje Neretve i prvi mletački katastri*, Zadar, 2006., 22. Među stanovnicima Gabele spominju se i Hrvatinići.

¹⁶ Riječ je o vlasteoskome rodu iz Šćenice u Bobanima u istočnoj Hercegovini (Mihailo DINIĆ: *Humsko-trebinjska vlastela*, Beograd, 1967., 60–61).

¹⁷ Dušanka DINIĆ-KNEŽEVIĆ: Prilog proučavanju migracija našeg stanovništva u Italiji tokom XII i XIV veka, *Godišnjak Filozofskog fakulteta*, br. XVI/I, Novi Sad, 1973., 52–55.

¹⁸ Dušanka DINIĆ-KNEŽEVIĆ: Prilog proučavanju migracija našeg stanovništva u Italiji tokom XII i XIV veka, 52–55.

¹⁹ Milan GLIBOTA: *Povijest Donje Neretve i prvi mletački katastri*, 30.

²⁰ Milan GLIBOTA: *Povijest Donje Neretve i prvi mletački katastri*, 64.

bježali prema dubrovačkome području, otocima i ostatku Mletačke Dalmacije te Italiji, a prema nekim novim spoznajama čini se da su Neretvani bježali i u Istru. Naime, u središnju su Istru Mlečani tijekom XVI. i XVII. st. naseljavali stanovnike iz dijelova Dalmacije i Hercegovine pod osmanlijskom okupacijom te su među njima, čini se, bili nositelji prezimena Medak²¹ (naselje Medaki nalazi se kod Svetoga Lovreča) i hercegovački Prkačini (postoji istoimeno naselje u Žminjštini). Da Metković sve do početka XIX. stoljeća nije bio važnije naselje, zorno pokazuje činjenica da je 1787. na zemljovidu pogrešno upisan kao Mirković (*Mircovich*).

Godine 1684. u Metkoviću je živjelo oko 180 Turaka (uglavnom vojnika) i 50 katoličkih obitelji. Njihova su prezimena bila Banić, Grubješić, Marinić, Sironjić i Vuković. Od njih se poslije u metkovskim maticama ne spominje ni jedna osim Grubješića, a Sava Grubješić 1786. mijenja prezime u Milan u čast svojoj majci. Navedena obitelj i danas nastanjuje Metković.²²

METKOVSKA TOPONIMIJA

U samome sam gradu terenskim istraživanjem potvrdio pedesetak toponima. Ime *Krnjesavac* potječe od prezimenu Krnjesavić zabilježenoga u opuzenskom stanju duša iz 1733²³. Prezime je *Krnjesavić* nadimačkoga postanja te se izvodi iz nadimka *Krnjesav* (usp. *Krnjeslav*) tvorenoga od pridjeva *krnj* i apelativa *slava*. Na zapadnim se padinama Predolca nalazi *Orašina* (< *orah*), četvrt koja je većim dijelom dana (poglavito zimi) u osoju, slično kao istoimena četvrt na Mliništu. Predio se sjevernije od Orašine, između Orašine i Doljana, naziva *Đumruk* (< *đumruk* 'carina' < tur. *gümriük*). Na istočnim se padinama Predolca i zapadnim Šibanice prostire *Potkraj* (< *pod* + *kraj* 'predio između korita rijeke i gorskoga vijenca'). Još se istočnije od Potkrajca, na padinama Gledavca, nalazi predio *Pavlovača* (usp. prezime *Pavlović* < *Pavao*). Pod Pavlovačom su *Izvori* (< *izvor* 'vrela'), odnosno predio koji su Metkovci nekoć nazivali *Grūdine* (< *gruda* 'okruglast kamen'), a starije je ime za Izvore i danas živo među Gluščanima. Pod okukom se prema Dubravici prostire *Šimin dō* (prozvan po vlasniku zemljišta Simi Šukovezu), a nad njom su *Košćurine*, predio na kojemu su se nekoć ostavljale konjske strvine. Južno se od Simina dola u blatu nalazi predio *Kōševo* (pokošeni predio). Metkovsko se gorje sastoji od brda *Prēdolac* (< **Prekodolac* 'predio iznad doca, doline') ili *Svētī Rōko*²⁴, *Šibanica* (usp. *šiblje*) i *Glēdavac* (< *glēdati* 'promatrati'),

²¹ Apelativ *izvor* nije u starijim razdobljima potvrđen u hidronimiji hrvatskoga povijesnog prostora (usp. Dunja BROZOVIĆ RONČEVIĆ: Hidronimi s motivom vrelišta na povijesnome hrvatskom prostoru, *Folia onomastica Croatica*, br. 7, 1997., 7–40), a i u Metkoviću je riječ o novome toponimu zabilježenom tek u drugoj polovici XX. stoljeća.

²² Mile VIDOVIĆ: *Don Radovan Jerković – život i djelo*, 252.

²³ Križan, sin Bože Krnjesavića iz Metovića spominje se u Stanju duša župe Opuzen 1733. kao stanovnik Trnova (Mile VIDOVIĆ: *Povijest župa doline Neretve*, Metković, 2011., 322). Srodnoga su postanja, primjerice, ojkonomi Bagalovići i Momići, koja imena duguju rodovima Bagalović i Momić koji su u Neretvanskoj krajini izumrli u drugoj polovici XVIII. stoljeća.

²⁴ Predolac se nekoć nazivao Sveti Roko po drugome titularu crkvice svetoga Ivana Nepomuka i svetoga Roka na metkovskome groblju izgrađenom oko 1850.

a na tromedi Metkovića, Glušaca i Dubravice završava brdom *Dešanj* (< *Deša*²⁵). Na dodiru neretvanskoga gorja i doline čest je toponim *Blinja* (< *blinja* ‘vodoplavno područje s povremenim vrelima’)²⁶.

Staro se središte Metkovića nekoć nazivalo *Selo*²⁷, a predio ispod njega, u kojemu su se nalazile obradive površine, *Podselo*. Područje se oko početka Ulice Petra Krešimira IV. naziva *Plātan* (< *platan* ‘Platanus’ < dalm. *PLATĀNU²⁸) i prozvano je po posječenom stablu platane, a nešto istočnije od njega su *Slätine* (predio prozvan po zbiralištima s bočatom vodom) te *Dučinovci* (< *Dučinovič*²⁹ < *Dučin* < *Duča* < *Dujam*). Jugozapadno se od Platana nalaze *Móbine* koje ime duguju imenici *moba* ‘zajednički rad za opće dobro’, a južno se od Mobina prostire *Pójstrūžje* (< **Podstružje*), tj. područje ispod Struge, prokopa koji je nekoć vodio iz Koševa prema Staroj Neretvi. Manji se predio nepoznata jezičnog postanja u blizini Mobina i Pojstužja naziva *Něvolāj*³⁰. Najprostranija je metkovska prigradska četvrt na lijevoj obali Neretve *Klāda*. To je ime metaforičko (*klada* je cjepanica, komad drveta za loženje). Područje usporedno s Mobinama koje je bliže Neretvi naziva se *Pržine* (< *pržina* ‘sitni riječni pijesak’), a Trg kralja Tomislava nekoć se nazivao *Plòkāta* (riječ je o dalmatoromanizmu kojim se u srednjoj i južnoj Dalmaciji označuje popločan trg; usp. dalm. *PLACA³¹). Na području se današnjega gradskog parka nekoć nalazio otočić *Pisak* (usp. *pijesak*), koji je s jedne strane omeđivala Neretva, a s druge njezin rukavac *Līmān* (< tur. *liman* ‘obala’). Predio se Pisak nazivao i *Ōtok*³², a predio se od robne kuće prema autobusnome kolodvoru nazivao *Podòtok*. Jedno se, pak, od metkovskih kupališta nazivalo *Ada* (< *ada* ‘riječni otok’; tur. *ada*). Jugozapadno se od Pržina prostire *Vělikā bōčina* (< *bok*) koju od *Nokta* dijeli Stara Neretva. *Nòkat* (G

²⁵ Narodno ime *Desa/Deša* (< *Desimir*) potvrđeno je na širem neretvanskom području od XII. stoljeća (Danijel ALERIĆ, Problem desnoga i lijevoga u jugoslavenskoj toponimiji, *Raspriave Zavoda za jezik*, br. 4–5, 1979., 135–212), a bilo je često do početka XX. stoljeća. Pridjevski dometak *-j upućuje na mogućnost da je riječ o prežitku negdašnjih zemljišno-posjedničkih odnosa (*Dešanj* < *Dešnje brdo* ‘Dešino brdo’).

²⁶ U Neretvanskoj krajini potvrđen je i hidronimni apelativ *blečka* ‘blatna lokva’, koji nije potvrđen drugdje na hrvatskome jezičnom području.

²⁷ Selo je i dio Opuzena.

²⁸ Orsat LIGORIO, *Problem leksičke stratifikacije u adrijatistici*, Zadar, 2014., 204.

²⁹ Vid Dučinović iz Metkovića spominje se 1664. (Mato BREČIĆ, Onaj koji zapovijeda rijekom, *Historijski zbornik*, LXXVI/1, 51–73).

³⁰ Mato BREČIĆ (Onaj koji zapovijeda rijekom, *Historijski zbornik*, LXXVI/1, 51–73) povijesni toponim Volaj dovodi u vezu s romanizmom *volat*.

³¹ O. LIGORIO, *Problem leksičke stratifikacije u adrijatistici*, 202.

³² Na širem je neretvanskome području u toponimiji zabilježeno više apelativa kojim su se imenovali otoci. Uz temeljni su se apelativ *otok* (usp. metkovske toponime *Otok* i *Podotok* te ojkonom *Otok* u Slivnu) odrazili i apelativi *ostrvo* ‘prevlaka, močvarni polutok’ (usp. toponim *Ostrvo* u Hutovu blatu), *ada* ‘riječni otok’ (usp. toponim *Ada* u Metkoviću i Gabeli), *siget* ‘riječni otok’ (usp. toponim *Siget* u Metkoviću) te apelativ *ško(lj)*. Apelativ *ško(lj)* u Neretvanskoj krajini označava i morski otočić (usp. *Škoj* kod Kleka), i močvarni otok (usp. toponim *Škoj* kod Komina), i uzmorje na kojemu se jeseni sa stokom (*Školj* je u užemu smislu poluotok Klek, a u širem čitavo područje od Ponte Kleka do Bosanke na kojemu su istočnoneretvanski i istočnohercegovački stočari jesenili; D. VIDOVIĆ, *Zažapska onomastika*, 212). Čini se da se navedeni apelativ prenio duboko u hercegovačko zaleđe (usp. toponim *Školj* za pašnjak u Podveležju koji bilježi Asim Peco; Asim PECO: *Mikrotoponimija Podveležja*, Sarajevo, 1990., 158).

Nòkta, L u *Nòktu*) razdvaja Veliku bočinu od predjela *Mâlā bōčina*, a istočno su se od Nokta smjestile *Jāslīne* (usp. *jasle* ‘otvoreni sanduk iz kojega se hrani stoka’). Unutar je Jaslina predio *Šīrokē lūke* (< *šīrok* + *luka* ‘obrađivo zemljište nedaleko od vodotoka’). Istočno su od Jaslina smješteni *Jēōvci*, predio prozvan po biljci johi. Jugozapadno su od Jeovaca *Vřbōvci* prozvani po vrbi. Močvarni se pak predio južno od Male bočine naziva *Sīget* (< mađ. *sziget* ‘otok’). Ondje je i predio *Metērizā* (< *meteriz* ‘rov, prokop’ < starotur. *meteris* ‘opkop, rov’) kojemu je srodan čest neretvanski toponim *Bājer* (< *bajer* ‘nasip’ < tur. *bayır* ‘brijeg, zemljište na padini’). Južno se od Sigeta, na južnoj obali drugoga rukavca Stare Neretve (onoga koji se u Neretvu ulijeva kod Kule norinske) nalazi novije naselje *Prēvlaka* (< *prevlaka* ‘područje između dvaju vodotoka’). To je južni rub Metkovića. Na jugoistoku Metković na predjelima *Pārīle*³³ (< *para*) i *Rēp* (< *rep* ‘prevlaka’) graniči s Dubravicom.

Metkovci koji žive na lijevoj obali Neretve dio Metkovića na desnoj obali Neretve nazivaju skupnim imenom *Prēko*³⁴. Sjeverno je od Lučkoga mosta predio *Ūnka* prozvan po *humkama*, tj. graničnim humcima³⁵. Sjeverozapadnije se od Unke prostire četvrt *Vīlinovac* (u imenu se očuvalo pučko vjerovanje u vile), a na krajnjemu sjeverozapadu *Glibuša* (ime duguje istoimenoj rječici, a ime se te rječice izvodi iz apelativa *glib*). Zapadni je od istočnoga dijela Metkovića na desnoj obali Neretve razdijeljen *Crnim putom*. Četvrt je *Crni pūt* nazvana po putu koji se crnio od „šljake” iz parnih lokomotiva. U zapadnome se dijelu Metkovića nalaze četvrti *Strūga* (< *struga* ‘prokop’), *Milēževac* (< *Mileža* < *Mile* < *Miloslav*), *Jērkovac* (< *Jerko* < *Jero* < *Jeronim*; vjerojatno prema prezimenu *Jerko-vić*) i *Dūvrāt* (usp. *dovratak*).

MOTIVACIJSKA RAZREDBA TOPONIMA

U metkovskoj su se toponimiji odrazili toponomastički nazivi, i to odreda oni koji se odnose na vodna područja. Na različite vrste izdignuća u močvari upućuju nazivi *brig*³⁶ ‘brijeg’ i *liman* ‘obala’, na riječne otoke naziv *ada*, *otok* i *siget*, a svojevrsne močvarne polutoke *prevlaka*. Predjeli s umjetnim vodotocima najčešće su motivirani nazivima *bajer* ‘nasip’ (< tur. *bayır*) i *struga*. Ujedno su se u njoj odrazile i metafore *bok*, *klada*, *nokat* i *rep* te vjerojatno *dovratak* (usp. toponim *Duvrat*). Na sastav tla ili vode upućuju toponimi *Glibuša*, *Pisak* i *Pržine*, a na močvarna isparavanja *Parila*. Na oblik zemljopisnoga objekta upućuju toponimi *Grudina* i *Široke luke*, a na položaj *Podotok*, *Podselo*, *Pojstružje*, *Potkraj*, *Predolac* i *Preko*. Na negdašnje korito Neretve upućuje toponim *Stara Neretva*. U mjesnoj su se toponimiji odrazili biljni nazivi *joha*, *orah* i *vrba*, a toponim

³³ Jezero Parila nalazi se, pak, između Rogotina i Ploča.

³⁴ Usp. srodne toponime kod Omiša i na Ugljanu.

³⁵ Mato Brečić (Onaj koji zapovijeda rijekom, 51–73) navodi kako su se apelativom *humka* služili mletački zemljomjerci pri utvrđivanju granice. Po pučkoj etimologiji navedeni je predio prozvan po tome što su se ondje tijekom XIX. stoljeća pokapale žrtve različitih epidemija.

³⁶ Slično je u Lici gdje se mjesto uz vodu ili potok također zove *bri(je)g* (Dunja BROŽOVIĆ RONČEVIĆ, Nazivi za blatišta i njihovi odrazi u hrvatskoj toponimiji, *Folia onomastica Croatica*, br. 8, 1999., 1–40).

Šibanica upućuje na predio izložen udarima vjetera. Različiti su vidovi ljudske djelatnosti razvidni iz toponima *Jasline* i *Košćurine* (stočarstvo), *Koševo* (poljoprivreda), *Crni put* (vrsta prometnice), *Plokata* (vrsta javnoga prostora), *Unka* (grobište), *Selo* (tip naselja) te *Dumruk* i *Gledavac* (upućuju na upravni ustroj i moguće obrambene objekte). Pučka su vjerovanja uzrok nastanka imena *Vilinovac*. Najbrojnija je skupina toponima antroponimskoga podrijetla. Toponimi se iz te skupine mogu odnositi na osobna imena (*Dešanj*, *Dučinovci*, *Jerkovac*, *Mileževac* i *Simin do*) i prezimena (*Krnjesavac* i *Pavlovača*).

JEZIČNO RASLOJAVANJE METKOVSKIH TOPONIMA

U mjesnoj toponimiji nalazimo prežitke dalmatoromanskoga supstrata (*Platan* i *Plokata*). Od adstratnih je slojeva najzastupljeniji turski, ne samo u skupini toponima uvjetovanih nekim vidom ljudskoga djelovanja (usp. toponime *Bajer*, *Dumruk* i *Meteriza*), što je očekivano, nego i među odrazima toponomastičkih naziva (usp. toponime *Ada* i *Liman*), što nije osobito često. Usto se u mjesnoj toponimiji nalazi i trag mađarskoga supstrata (usp. toponim *Siget*) kao prežitka austrougarske uprave. Od odraza se apelativa koji pripadaju temeljnomu hrvatskom sloju izdvaja toponim *Blinja* te ikavski toponimi *Brig* i *Pisak* koji potvrđuju podatak da su se ikavski govori nekoć prostirali i istočno od Neretve.³⁷

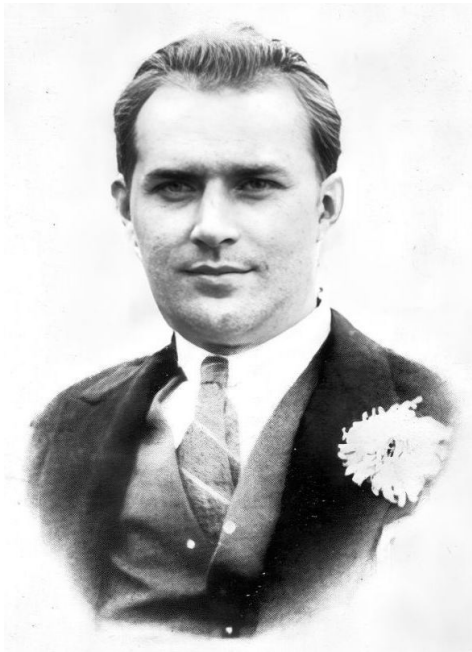
ZAKLJUČAK

Ojkonim *Metković* u povijesnim se vrelima spominje od 1422. Naselje je prozvano po rodu *Metković* (< *Metko* < *Medo*), koji je nastanjivao Neretvansku krajinu do početka XVIII. stoljeća. Tijekom povijesti znatno je potvrđeniji bio množinski lik imena naselja *Metkovići*, ali je već od druge polovice XIX. stoljeća u službenoj uporabi jedninski lik *Metković*. Budući da je do XVIII. stoljeća *Metković* bio maleno naselje, o sastavu se njegova stanovništva i rodovima koji su ga nastanjivali do konca XVII. stoljeća ne zna mnogo, ali se na temelju podataka iz okolnih naselja mogu naslutiti migracijski smjerovi (doseljavanje u naselje iz istočne Hercegovine i neposrednoga okružja te iseljavanja prema slobodnome teritoriju Dubrovačke Republike te otocima i Istri uoči i tijekom osmanlijske okupacije).

Na gradskome je području zabilježeno pedesetak toponima. Na temelju jezičnih slojeva razvidan je supstratni romanski utjecaj (usp. toponime *Platan* i *Plokata*) te adstratni turski (*Ada*, *Bajer*, *Dumruk* i *Meteriza*) i mađarski sloj (*Siget*). Iz mjesne se toponimije osobito izdvajaju sinonimni hidronimi različita jezičnoga postanja (primjerice, hidronimi *Otok*, *Ada* i *Siget* koji se odnose na riječne otoke).

³⁷ Usp. Domagoj VIDOVIĆ, Utjecaj migracija na novoštokavske ijekavske govore u Neretvanskoj krajini i Donjoj Hercegovini, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, br. 15, 283–304.

Ladislav Radulić

Wolker među nama

Jiří Wolker

Jedan od značajnijih pjesnika u Češkoj svakako je Jiří Wolker. Rođen je u moravskom Prostějovu kad i dvadeseto stoljeće – 1900. godine, dana 29. ožujka, a umro 8. siječnja 1924. godine, vrlo mlad u 24. godini od tuberkuloze. Liječio se u Visokim Tatrama i u nas u Baški na otoku Krku tijekom 1921. godine. U to vrijeme u Pragu se javlja skupina mladih liričara nazvanih *Devětsil* – Josef Hora, František Halas, Jaroslav Seifert, Konstantin Biebl, Antonin Matěj Píša, Vítězslav Nezval, Vladislav Vančura, Jindřich Hořejší, Jiří Wolker i drugi. Skupina izdaje časopis *Proletkult* (Proleterska kultura). Pjesnici te skupine odbacuju formulu „umjetnost zbog umjetnosti” i u svom pjesničkom stvaranju stavljaju sadržaj ispred forme. Oni se bore protiv poezije koja

propagira industrijsku civilizaciju koja pored dobra donosi i moderne strojeve za proizvodnju oružja. Proleterski pjesnici prihvaćaju marksistički pozitivizam i usmjeravaju se prema društvenoj realnosti, premda se kod nekih zaškri i pokoja pjesma sa slikama i motivima iz svijeta kršćanske mitologije. Svijet se ne može promatrati samo kroz dvije varijante, lijepo ili ružno, dobro ili zlo – postoji nešto između toga, poručuje jedan od najznačajnijih pjesnika proleterske poezije **J i ř í W o l k e r**.

Naš poznati jezikoslovac Ljudevit Jonke boravio je dvije godine u Pragu, od 1932. do 1934. te na Karlovu sveučilištu, nakon diplomiranja hrvatskog jezika u Zagrebu, uči češki jezik i postaje prevoditelj. Preveo je desetak romana, među kojima i Hašekovog „Dobro vojaka Švejka”. Preveo ga je Jonke koji kaže

da Wolkerova lirika nije samo svojina češkoga naroda, nego lirika svjetske književnosti i kulture.

Godine 1920. Karel Teige osniva književno društvo „**Devětsil**” u kojem se okupljaju predstavnici revolucionarne grupe proleterskih pjesnika i drugih umjetnika. Teige je bio glavni ideolog te skupine u kojoj su bili Josef Hora, František Halas, Jaroslav Seifert, Vítězslav Nezval, Vladislav Vančura, Jindřich Horejši, Konstantin Biebl, Antonin Matěj Píša, Jiří Wolker i drugi.

Došao je Wolker, i gle, pod njegovim pogledom sve se oslobađa, rastapa, teče i struji; pod dodirrom njegova čarobnog štapića sve vri, kipi, šumi, plamti i iskre padaju; samo žar i vir, samo oganj i bujica. Od mrtvih stvari postaju odjednom ognjišta i žarišta svjetlosti, nježnosti, milosti i ljubavi.

Zanimljivo je čitati Wolkerove zapise iz knjige *Korespondence s rođiči*, gdje mladi pjesnik piše: *Čovjek stalno ima dojam da je Jugoslavija zemlja koja je neprekidno u najžešćem ratu. Svaki stranac mora se prijaviti u posebno postavljenom uredu gdje mu se određuje boravak kod privatnika. Ako se ne odazove za sat vremena, prijava boravka propada te ga se s policijskom pratnjom sprovodi tamo odakle je došao. Dakle, odredili su nam smještaj kod privatnika. Prostoru punom buha i stjenica. Htjeli smo otići, ali nam je u legitimaciji zapisan boravak te smo morali ostati i biti na smještaju kod rečenog privatnika. Prespavali smo u sobi sa šest kreveta, tako ni danas ne znam s kim sam imao čast biti na noćenju. Rano smo ustali, prošli gradom, a večer oko pola jedanaest ukrcali se u vlak na Južnom kolodvoru i krenuli za Bakar. Put je trajao cijelu noć. U vlaku je bilo dosta Čeha. Ukazao nam se krasan krajolik. U šest ujutro vidjeli smo vrhove Male Kapele. Druće kao da je propalo u zemlju. Litica, litica, litica. A dolje kao na limenoj ploči vidi se dio mora s brojnim otocima i otočićima. Bio je to dojam nebeske ljepote naročito kad počnu frcati iskricice od udaranja željeznih kotača po tračnicama. Sve to s neviđenim naporom. Vani i dalje puše bura, bura. A bakarski kolodvor i cesta do luke puna je prašine što zasljepljuje i ulazi po cijelom tijelu. Smrzli smo se. Nismo mogli pretpostaviti da je to jug. Potom smo krenuli za Crikvenicu, zatim prema Baški. Mala uvala s tri strane okružena brdima i gle! – tiho i toplo. Bez bure. Nikome ne bih vjerovao da se za tako kratko vrijeme izmijeni slika – kao da smo na drugom svijetu – kolosalna situacija. Čekao nas je gospodin Getaldić na molu. Oko mola izvješene zastave. Svečano ozračje. Nazočna su bila i školska djeca s učiteljicom. Mašemo dolaznicima s broda. Mislili smo da nas pozdravljaju, a tek poslije smo shvatili da je s nama stigao i čehoslovački konzul iz Zagreba. Predstavnici mjesta na čelu sa starostom.*

Stigli smo u Bašku. Stanujemo u vili Ivka, pa mi možete pisati na adresu: J. W. Baška na Krku, vila Ivka S H S

Šaljem vam razglednicu s pogledom na našu vilu. Sada se s vama opraštam. Molim da sve ostane doma kako je i bilo, a ja da se vratim zdrav. Mislim da će to biti najljepši dar s mog putovanja na jug.

Ljubi Vas i pozdravlja Karla

Jiří

Baška na Krku oko 1920.

Ladislav Radulić

Luigi Rugi***Bandiera rossa***

Krstari nebom poručnik Luigi (Vjekoslav) Rugi nadvisujući oblake sa svojim *Spitfajerom*, tamo gdje se strme stijene Velebita spuštaju u ravnicu, tamo je njegov Zadar, grad u kojem rodio 30. ožujka 1921. godine od oca Umberta iz Castellina u Italiji i majke Marije Perić iz Bokanjca. Završio je pilotsku školu u Italiji, a s ocem proveo djetinjstvo u Firenci, gradu kroz koji protječe srebrni i pjenušavi Arno, što šumi pod starim kamenim mostovima. S ocem i majkom preselio se u Zadar. Tu je gotovo svake večeri šetao sa svojom djevojkom zadarskom rivom blizu kuće u kojoj je živio u ulici Tommaseo. Kao uvjereni antifašist želio je letjeti na hrvatskom nebu. To je predložio jednom od zapovjednika partizanske avijacije Arkadiju Popovu. S obzirom na to da su taj hrvatskoj avijaciji pristupili iz NDH Franjo Kluz i mehaničar mu Mišo Jazbec – taj zapovjednik mu kaže: *Dobro, vi želite pristupiti našoj avijaciji, je li to iskrena želja?*, a Vjeko odgovori: *Pa rekao sam sve. Ne vjerujete mojoj paroli?!* I tako mladi poručnik postaje pilot novog zrakoplovstva na Visu, gdje je stacioniran partizanski aerodrom. Još dok je mladost provodio po Zadru, često je navraćao u Varoš i tu je kod starih zadarskih kovača naučio pjesmu *Bandiera rossa*.

Na viškom uzletištu počeo je letjeti i izvršavati borbene zadaće. Sjeća se uništenog stožera nacističke divizije, srušenog mosta u Krupi, zatim sjeti se grebena dinarskih planina zastrtih gustom maglom, o napadu na skupinu brzih njemačkih *Foke Vulfova*. Iz razmišljanja ga trgne pogled na neprijateljsku kolonu što gmiže putem uz obalu. Vjeko se oraspoloži. Leti u polukrugu sve niže i niže. Najbolje je iznenada iskočiti iza brežuljka i u brišućem letu napasti neočekivano. *Spitfajer* juriša iz zasjede, mitraljezi su zaklokotali, topovska zrna fijukala kroz zrak. Pilot zadovoljno promatra kako Nijemci bježe iz automobila i oklopnih kola i bacaju se u jarak kraj puta. U novom naletu otkvačuje bombe. Što se to dogodilo? Još jednom broji eksplozive. Jedna manje. Zar je to moguće? Osjeća kako mu ruka na komandnoj palici postaje vlažna, a pluća preuska. Jedna se bomba zakačila stabilizatorom za ležište. Vjeko nadlijeće kolonu i baca avion s krila na krilo. *Spitfajer* poskakuje, propinje se, pada u kovit, ali bomba ne otpada. Benzin je na izmaku. Ne preostaje ništa drugo nego vratiti se na Vis i pokušati prevariti smrt – sletjeti s bombom ispod krila. Još jednom baca pogled prema sjeverozapadu, prema razrušenom Zadru, gradu njegove mladosti. Mladi poruč-

nik kruži nad kamenitim aerodromom i sve je spremno za slijetanje. *Bandiera rossa*, šapće Vjeko. *Spitfajer* meko sjeda na pistu. Kotrlja se. Odjekuje eksplozija. Slučaj je htio da se to zbilo na njegov rođendan 30. ožujka.

Posmrtni ostatci preneseni su u Zadar 1953. godine i položeni u grobnicu osloboditelja Zadra.

O Vjekoslavu je napisao članak i književnik iz Rijeke Giacomo Scotti pod naslovom *Talijan s petokrakom*.

Vera Vitori

Ideja, organizacija i provedba okruglog stola o utjecaju suvremenih knjižničnih prostora na poticanje čitanja u Gradskoj knjižnici Zadar

Tradicija održavanja skupova iz područja knjižničarstva utemeljena je velikim dijelom u dugogodišnjem i plodnom djelovanju Hrvatskoga knjižničarskog društva (HKD), za čiji se osnutak veže 1948. godina, premda je naknadno, prilikom preseljenja Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u sadašnju zgradu, pronađen dokument s ranijim datumom utemeljenja – iz 1940. godine. Pri HKD-u, krovnoj strukovnoj udruzi s razgranatim ustrojstvom, osobito izraženim u brojnosti stručnih tijela s aktivnih 38 komisija i radnih grupa (<https://www.hkdrustvo.hr/strucna-tijela/>), također djeluje Komisija za izgradnju i opremu knjižnica, koja nastoji stručnim argumentima osvještavati donositelje odluka o potrebi i važnosti ulaganja u prostor, infrastrukturu i održavanje knjižnica te poticati njihovu izgradnju i opremanje u skladu s preoblikovanim poslanjem i zadaćama u promjenjivom informacijskom okruženju.

Evidentna je u Hrvatskoj posljednjih 20-ak godina ekspanzija izgradnje i opremanja knjižnica, a knjižničarska i arhitektonska zajednica obogaćena je u pet godina čak dvama domaćim priručnicima na tu temu. U takvim pozitivnim pomacima za knjižnice i društvo očekivati je da se navedeni arhitektonski i knjižničarski iskoraci elaboriraju na širim platformama kao što su stručni skupovi i slično. I u lokalnom okruženju imamo primjer nedavnog proširenja knjižnice. Naime, središnja zadarska posudbena knjižnica – Gradska knjižnica Zadar, preselila je 2023. Glazbenu i filmsku zbirku i otvorila novi Odjel za mlade u susjednoj, obnovljenoj zgradi, te je primjerom dobre prakse postala potencijalni kandidat za mjesto održavanja prigodnog skupa. Tragom te ideje, djelatnica zadarske Knjižnice i autorica ovog teksta, koja je ujedno i članica Komisije za izgradnju i opremu knjižnica, na jednom od sastanaka Komisije uputila je prijedlog o održavanju takvog skupa upravo u Zadru. Prijedlog su podržali Komisija, HKD te ravnateljica Gradske knjižnice Zadar Doroteja Kamber-Kontić, nakon čega je započelo planiranje i priprema za realizaciju skupa s naslovom „Utjecaj suvremenih knjižničnih prostora na poticanje čitanja”.

Skup je zamišljen kao mjesto otvorene i ravnopravne rasprave između dviju različitih struka – arhitekata i knjižničara, u formi okruglog stola kao najpogodnijeg oblika održavanja, s dodatnom mogućnošću sudjelovanja zainteresiranih knjižničara posterskim izlaganjima.

Svrha je okruglog stola analizirati ulogu knjižničnih prostora u poticanju korištenja knjižnice, osobito učenja i čitanja; dati pregled teorijskih polazišta dobro opremljenog i uredenog prostora te iznijeti iskustva arhitekata u radu na konkretnim primjerima uređenja knjižnica; predstaviti primjere dobre prakse u novim/novouređenim zgradama s pozicije knjižničara; promišljati kako knjižnice u sveprisutnom digitalnom okruženju mogu motivirati korisnike na dolazak u fizički prostor.

U organizaciji okruglog stola, čiji je pokrovitelj bio Grad Zadar, sudjelovali su: Gradska knjižnica Zadar, HKD – Komisija za izgradnju i opremu knjižnica, Društvo knjižničara Zadar – glavna strukovna udruga na području Zadarske županije i Znanstvena knjižnica Sveučilišta u Zadru čija je čitaonica nedavno prošla kroz temeljit proces obnove.

Formiran je Programski i organizacijski odbor u sastavu:

- Matea Bakmaz, Društvo knjižničara Zadar
- Niko Cvjetković, HKD – Komisija za izgradnju i opremu knjižnica
- Mirna Grubanović, HKD – Komisija za izgradnju i opremu knjižnica
- Doroteja Kamber-Kontić, Gradska knjižnica Zadar
- Ivan Kovač, Gradska knjižnica Zadar
- Antonijela Nekić, Gradska knjižnica Zadar
- Marijana Senkić-Klapan, Znanstvena knjižnica Sveučilišta u Zadru
- Vera Vitori, Gradska knjižnica Zadar.

Pozvani izlagači okruglog stola sačinjavali su knjižničare iz raznih vrsta knjižnica (narodne, školske, sveučilišne), čije su zgrade ili prostori nedavno obnovljeni ili novosagrađeni, arhitekta s radnim iskustvom u planiranju knjižničnih prostora i predstavnicu Grada Zadra iz Upravnog odjela za kulturu i šport.

Izlagачe su prema navedenim kriterijima predstavljali:

- Ante Bljajić, Društvo arhitekata Zadar
- Dina Bušić, Grad Zadar
- Niko Cvjetković, Gradska knjižnica Rijeka
- Tihana Jurišić, Gradska knjižnica Biograd na Moru
- Doroteja Kamber-Kontić, Gradska knjižnica Zadar
- Petar Kozina, Društvo arhitekata Zadar
- Vedrana Lugić, Gradska knjižnica i čitaonica Vinkovci
- Ivana Perić, Knjižnica Osnovne škole Petra Preradovića Zadar
- Danijela Riger Knez, Knjižnica Hotelijersko-turističke i ugostiteljske škole Zadar
- Marijana Senkić-Klapan, Znanstvena knjižnica Sveučilišta u Zadru.

Kao moderatorica pozvana je prof. dr. sc. Nives Tomašević, verzirana u problematiku skupa i urednica dviju spomenutih knjiga.

Skup je održan u ponedjeljak 27. listopada 2025., od 11 do 13:30, u Odjelu za mlade Gradske knjižnice Zadar, čiji je prostor time posvjedočio načelu modularnosti i jednostavne preinake za potrebe okupljanja većeg broja ljudi.

Nazočno je bilo 60-ak prijavljenih sudionika, a na trima interaktivnim ekranima (od 75 i 65 inča) u odjelima Knjižnice (ulazni dio, spoj s Odjelom za mlade i Odjel za mlade) mogla su se pratiti tijekom dana posterska izlaganja sa 17

predstavljenih postera iz cijele Hrvatske. Među njima, čak ih je pet iz Zadra te ih je vrijedno pojedinačno navesti zbog zastupljenosti tema zavičajnog karaktera:

- Matea Bakmaz, Doroteja Kamber-Kontić, Ivan Kovač: Kutak za novu generaciju: OZM Gradske knjižnice Zadar
- Tomislav Blažević, Norma Miočić, Mihaela Šimat: Čitaonica Znanstvene knjižnice Sveučilišta u Zadru: kontinuitet i suvremenost prostora
- Željana Buljat, Marko Klaić: Utjecaj suvremenih knjižničnih prostora na poticanje čitanja: primjer Ogranka Grad Gradske knjižnice Zadar
- Katarina Groš, Katarina Ivon, Zorica Antulov: Znanstvena knjižnica na Novom kampusu kao mjesto poticanja čitateljskih kompetencija studenata i studentsko „treće mjesto”
- Vera Vitori: Gdje se u Gradskoj knjižnici Zadar uči i čita – radni prostori korisnika.

Potrebno je napomenuti da se e-posteri na dvama ekranima mogu pogledati do 8. studenoga 2025.

S dobro osmišljenim pitanjima, vodeći računa o specifičnostima dviju struka, ali i točkama zajedničkih susreta koje određuju poželjnu suradnju, moderatorica je uspješno vodila konstruktivan, stručan i dinamičan okrugli stol.

Arhitekti su ukazali na zahtjevnost oblikovanja knjižničnih prostora s obzirom na njihovu multifunkcionalnost te istaknuli neophodnu suradnju s knjižničarima u procesu planiranja u vidu jasnih uputa o funkcijama određenih odjela. Arhitekt Kozina naveo je primjer uspješnih arhitektonskih rješenja zapadnoeuropskih knjižnica, među kojima je izdvojio Dansku, a arhitekt Bljaić, s iskustvom projektiranja Odjela za mlade, Glazbene i filmske zbirke Gradske knjižnice Zadar te Centra za mlade, iznio je mišljenje da se u međusobnoj suradnji arhitekti trebaju koncentrirati na estetiku, a knjižničari na funkcionalnost prostora.

Dina Bušić, pročelnica Upravnog odjela za kulturu i šport Grada Zadra, temu je postavila u širi kontekst planiranih građevina iz područja kulture u Zadru, s osvrtom na Centar za mlade, i naglasila potrebu njihove suradnje koja se već ostvaruje u sinergiji s Gradskom knjižnicom Zadar. Na potencijalnu zamku novih velikih prostora koje je potrebno i programski osmisлити ukazao je Niko Cvjetković te naveo uspješan primjer Dječje kuće – centra kulture i umjetnosti za djecu Rijeke koju programski, osim Knjižnice, osmišljavaju i druge kulturne ustanove (Gradsko kazalište lutaka, Art-kino i Muzej moderne i suvremene umjetnosti). O tome kako preseljenje iz skućene kvadrature u komfortnu, novosagrađenu biogradsku knjižnicu mijenja svijest knjižničara u kontekstu novih mogućnosti poslovanja govorila je Tihana Jurišić te istaknula posljedično proširenje ponude, osobito događanja, povećanje upisa i posjeta, čime se knjižnica najčešće potvrđuje kao jedini nositelj kulturnih aktivnosti u maloj sredini.

Ivana Perić (OŠ Petra Preradovića Zadar) i Danijela Riger Knez (Hotelijsko-turistička i ugostiteljska škola Zadar), obje predstavnice školskih knjižničara, istaknule su, osim prostorne veličine, značajnu ulogu opremljenosti i privlačnog dizajna koji prostor školske knjižnice može preobraziti u mjesto raznolikih aktivnosti, ugodnog višesatnog boravka i odmora, što je osobito prepoznato kod učenika s posebnim potrebama na primjeru Knjižnice Hotelijsko-turističke i ugostiteljske škole Zadar.

O primjeru obnavljanja čitaonice Znanstvene knjižnice, kojem je prethodilo uključivanje u sastav Sveučilišta u Zadru, rađenom prema suvremenim arhitektonskim i funkcionalnim standardima, čija ergonomija namještaja, svjetlosni uvjeti i akustika podupiru kvalitetu učenja i istraživanja, govorila je Marijana Senkić-Klapan. Doroteja Kamber-Kontić, s iskustvom rada na proširenju i opremanju novouređenog prostora Glazbene i filmske zbirke i Odjela za mlade, istaknula je da su novi prostori novina i za korisnike i za djelatnike, osobito u planiranju sadržaja u vremenu dok prostor zajedno učimo koristiti i istraživati njegove mogućnosti.

Uz ispriku zbog spriječenosti dolaska, Vedrana Lugić iz Gradske knjižnice Vinkovci predstavila je sažetim videouratkom novosagrađenu zgradu Knjižnice koja nudi skandinavski nadstandard. Konceptom dnevnog boravka za razne dobi u kojem ne manjka strateški raspoređenih raznolikih sjedećih mjesta (stolica, fotelja, kauča), Knjižnica uz ostale sadržaje opravdava svoj slogan „Tvoj novi dom”.

U zaključnoj riječi okruglog stola apostrofirana je važnost teme s obzirom na iskustva knjižničara/arhitekata stečena prilikom obnove/izgradnje novih prostora, a koja mogu biti poticaj i inspiracija u planiranju novih zgrada, osobito u uvjetima kada su skupovi na temu izgradnje i opremanja knjižnica rijetkost u hrvatskoj knjižničarskoj zajednici. Zadarske knjižničare osobito je obradovala najava gđe Bušić da je u planu proširenje Gradske knjižnice Zadar, koja je po pitanju prostora, pa time i planiranja sadržaja/aktivnosti, već uvelike limitirana. U planu je izrada idejnog projekta, a Gradska knjižnica treba pripremiti projektne zadatke s jasno definiranim potrebama Knjižnice.

Od strane polaznika skupa otvorila su se zanimljiva pitanja, koja su potvrdila zaključnu misao i zaokružila općeniti uspješan dojam o svrhovitosti okupljanja.

Druženje se nastavilo uz domjenak, a potom uz spontano dogovoren obilazak Centra za mlade u vodstvu Dine Bušić, za koji su okupljeni iskazali interes.

Vrijedi napomenuti da je za prigodu održavanja okruglog stola tiskana programska knjižica u nakladi od 100 primjeraka, sa sažetcima posterskih izlaganja, koju su dobili svi polaznici okruglog stola, kao i poklon – platnenu vrećicu s logom skupa.

Povratne informacije i pohvale po pitanju zanimljivosti teme i cjelokupne organizacije skupa dobivene od polaznika motivacija su za promišljanje i realizaciju i narednih stručnih skupova u suradnji sa srodnim ustanovama.

Slavko Jendričko

Ne znam trebam li se brinuti

Zemlja u snu

U zaleđenom prizoru zavoli noć, kamin, sjenu, u njima samoću upaljene zvijezde; djetlić ne zna godišnje doba, vani sve dublje kuca u stablo kruške, ne uspijeva izvući med kojim gnojimo voćnjak; stani, kažem mu, spavaj, naspavaj se s nama s korijenjem dok zemlju u snu ne rasvijetli toplina duša.

Večera razmaženog muža

Dok na terasi objeđujem ženinu večeru, vidim rojeve sićušnih insekata, lastavicu u iznenadnoj sjajnoj pirueti:

zatolim divni usklik prisposodobivši je umornoj ženi
koja je u kuhinji nezamijećeno otplesala toliko pirueta sjeckajući meso luk ciklu
dolijevajući u vruću tavu pitke oblake soli iz stonskog mora svijetli prah vegete.

Posjed

U gradskoj krletci papige leđima okrenute jedne drugima sve smo izbrbljali napuštajući samoću žurnih bučnih zvukova praznine gomile što je izazivala postepeni umor navečer se vraćamo; otvaramo si grudne koševе, sišemo si srca riječi:

njihov smo astralni tjelesni vitalni radosni posjed.

Commedia dell'arte na balkonu u zavrtničkoj

Sjedimo na balkonu na kojem više ne rastu zli jastrebovi krici u perfektu više ni riječi ne mogu počinuti nepopravljiv prijestup dovoljno smo ostarjeli za igru u kojoj me možeš voditi na uzici

vezanoj na klimavom mliječnom zubu; bit će to veličanstven humoristički prizor nakon kojeg noćas zgrada ni bilo tko u njoj osim mliječne djece neće moći zaspati od silne trešnje smijehom.

Metoda zastrašivanja potencijalnih pobunjenika

(napisano temeljem pročitanoj teksta u The Guardianu o afričkom diktatoru)

Na gozbi tresu se generalske odore s puno odličja
samo vrhovnik jede na suncu ispečeno lavlje srce.

Izgnubljeni u potrazi za slobodom

Gledam im srca; sjaje u tamnim očima
što mogu sanjati maloljetnici s greškom
osim gustih kišnih kapi u svojim olujama
ispod sklopljenih kapaka da ne vide ništa
samo da čuju lomljivu crijepova na kućama
koje su napustili bez novčića u džepovima
uključivši se u mali čopor poput pasa skitnica
uličnih svirača praznih kutija glazbala
otpali od sustava, otvrdnuvši, ne mogu ni plakati
danima mučeni najmoćnijom silom: glađu
upravo sam jedenje svoga srca priveo kraju
ne mogu im udijeliti ni svoje sućutno ništa.

Krešimir Bagić tako piše

Potrošački svoje raspadanje ne doživljam stidom riječi njihovim širenjem
banalne radijacije moćne napuštenosti, ona nam može udariti nezaštićeno srce
u plodu bilo kojeg voća umjesto koštica na policama svjetskih šoping centara;
gledano iz perspektive osamljenosti neutješeni piarovski uljepšanim stihovima
antologijske kakvoće koji su se nekoć marno izabirali, tako piše Krešimir Bagić.

Sezonska ovčareva osamljenost u visini

Riječi silaze blago mirišući snježnim zvucima s planine u runima ovaca
Na drugu stranu pristigli su posve nježno rječiti snježni mirisi s Alpa;
Oni su već obrstili ljetna srca cvijeća sve spasonosne posljednje travke
Nisam sam, imam svjedoka pastira: kaže, nisam pio mlijeko divokoza
Ispaćen drhtavicom u glasu kojim je rastrojen tepao odsutnoj djeci ženi
Prijateljima u dolini koju nije mogao vidjeti poklopljenu maglom daljine.

Skupljanje godina ljubavi

Nekoga
nedokazivog
što nas
promatra
sa stropa
zamorili smo
zagrljajima
nesvjesticama
grčevima
nama nije
zamorno
odlijepit ćemo se
radosno
napisani
isporučeni
pročitani
u istom
krevetu
ostat ćemo
tajna
dok ju ne zamijene
ponovljeni
zagrljaji
nesvjestice
grčevi
u istom
krevetu
s drugom posteljinom
istih mirisa
livada
s drugim
leptirima
šarolikih
motiva
krilaca
u svom kratkom
životu.

Ušutjeli grad otac

Kada te kao Sunce na samrti zagrlim posljednji put; iz suštine riječi osjetit ćemo Procvjetalu svjetlost koja nas iz korijenja pozdravlja iz svih nemogućih proljeća Dočekajmo svečano svoj konačni trenutak ispraćaja topline tijela; silinom vjetar Otvara prozore zamata nas u zavjese žute od duhana; vani je grad očinski ušutio.

Tragična smrt pjesnika rođenog u Blinjskom Kutu

Ujutro iz nekog haustora odvozi te žuto vozilo hitne pomoći s ohlađenim crnim šamanskim riječima poput tog siječanjskog jutra tvrdim poput korice leda ne može ih ugrijati ni tvoj vatirani Pariz niti moja sva stara proljeća u dahu moderne Europe; ona opet skuplja metalnu svjetlost za novi Veliki rat buncajući munje bježi iz posljednjeg dječjački hrabrog sna u noćne brojeve projektila smrti.

Ljubimo umorni

Večeramo podgrijano jelo, poluslijepi zurimo u ekran, tuširamo; zamrsivši prste nakon dana tamnog sustava prisile ljubimo umorno, svatko u svojoj kružnici sna oslobađamo se sutrašnjem ropstvu u riječima u kojima ćemo gladovati slobodu: svim ustima ona je ljubavnica, a nitko ne skriva želju za njom stid preljubništva.

Vrijeme vrenja riječi

Najavljujući udarce hladnijih tama suša
sve što nam se nekada dogodilo sada si

oboje guramo iskusnim jezicima u grla;
pod nepcem neba tope se s ledenjacima

slatke vode sladoleda prisposodobive znoju
na čelu neke nove svetice zaštitnice

naših riječi koje sada izgovaramo iz trbuha
u kojem grožđe tiho vrije u misno vino.

Ljubavnikov prkos

Ljubavnik sretnih riječi sve pretilijeg srca osjećam se povlašteno: pobolijevam.

Ne napuštajmo ringišpil

Nad provalijom svijeta vrti nas svemir pobolijeva u muzici violinskih provincija nikako da se zasiti krvlju meda u našim riječima: ne smijemo zabačeni zašutjeti slijepi, čudovišni u njegovoj sili nastavimo se vrtjeti ljubeći se s drugim čudima.

Sijanje sunca u drame njiva

U zimskim danima kada šumi ne rastu riječi ispod kreveta treba zasijati sunce iz kojeg će niknuti proljeće u kojem ćemo kroz prozore opet nježno iskašljavati ostatke bolesti jesenskih mirisa koji se truli dižu iz bunara miješajući se našim svjetlom u klicama; iz njih izvirujemo iz zemlje po tko zna koji put bez straha.

Ne znam trebam li se brinuti

Na skijama bistri nakon buđenja savršeno jasni u opasnom glasu oštrice noža vrtimo se osvijetljeni u crnoj točki završne rečenice koja se ne prestaje kretati kličući se bešumno na meni nerazumljivim jezicima svojih bešumnih proroka poput grudve snijega niz planinu: ne znam trebam li se brinuti da se ne pretvori u opaku lavinu koja će zatrpati njih dvojicu zaboravivši da su oni odavno umrli.

Tigrove nestvarne djevojčice Marije Čudine

Marija, nismo sami nagnuti nad provalijom svijeta; vrtimo se riječima u svemiru u školjkama ušiju trpeći živo more poput nježnog logora u kojem se skućio život u godinama nakon što te je ogrebao Tigar iz tebe je kapalo slatko kao iz smokvi sve dalje u plamenu na pučini dok nisi pišući porodila dvije nikad začete sestre.

Petkom se žestoko pilo nakon posla u banci

Petkom podivlja more, provali u mene, i dok se koprcam u njemu postajem ono probudivši se iz sna žena me doziva s balkona; s klupe pada razbija se boca pića sa hrpe staklovine uzeo sam jednu krhotinu stavio ju na dlan gledajući je svojim zacrnjenim pogledom; prevelika je za mene u tijesnom svemiru počinje svjetlom uzvraćati Suncu; dlan se zažario od njihovih riječi: spremaju se zagrliti radosne.

Eliotova kćeri

Marina, ne moja, morska lijepa kćeri noću grudima udaram o hridi ispod svjetionika u čijem svjetlu zatočena pjevaš meni najdražu žensku pjesmu tog kolovoza okrenuvši se za tobom u ogledalu more me je živog utopilo sada te pust ovisnički na daljinu dnevno uživam poput opijata visoke čistoće.

Miroslav Pelikan

Plavo

Brod mrtvih mornara

Na brodu mrtvih mornara živo je
Vjetar s krilom ptice donio je tihi glas, toliko žudene riječi, toliko puta
neizgovorene, samo prošaptane, bezglasno
Netko je vidio i netko je zapamtio
Isprva tiho i rijetko čuje se kuckanje, ono postaje sve raznobojnije, kosturi
plešu u paklenom ritmu na palubi sivoga broda
Na brodu mrtvih mornara suha se tijela pretaču u blijede sjene, iskrivljene i
povinute
Vjetar s krilom ptice odjedrio je umjesto broda dalje, južno, što južnije, umjesto
mrtvih mornara

Brodovi

Brodova u lukama više nema
Nema ni luka, izbrisane su
Ostali su samo crni, nagorjeli tragovi neposredno uz valove
I vjetra je manje
Preostali brodovi žurno su otplovili, oslobodili su jedrilje, prionuli na vesla,
samo što dalje od mrske obale s uništenim lukama
Pramci su posrtali, tonuli u provalije između raspucalih kruna glasnih valova
Kako je žestok strah od neviđenoga?

Brodova više nema ispred obale
Nema ni luka, spaljene su
Ostali su samo tragovi onih koji traže labirint u Južnom moru

Crni kvadrat

Savršena forma, jednako odmjerenih udova
Lijep ugođaj, neproziran, taman do usijanja
Kvadrat je određen vlastitom nutrinom
Označen je i bojom pripadajuće aure
Aura nenametljivo lebdi neposredno iznad crnila
Kvadrat joj se ponekad nasmiješi, kratko i nježno
Osmijeh neko vrijeme između njih plovi tvoreći nevidljivi most
Kada dosegne auru osmijeha nestane

Glazba

Glazba je jedina svijetla točka na crnom kvadratu života
Ako je dobro ugođena, točka bubri i prijeti odrednicama crnoga, njegovim
moćnim granicama
Kao što govoriti znači slušati, tako i glazbu moraš čuti, isprva tiho, onda sve
snažnije, sve dok se njezini valovi ne preliju izvan crnoga kvadrata i potpuno ga
zbrišu
Tada možeš bojati iznova, limes ne možeš izmijeniti, on ti je predodređen,
mijenjajući se otvara ti se jedino boja, tamna ili svijetla.

Južno more

Tražeci daleko Južno more, načuli smo priču o labirintu
Tko ga uspije proći, more mu se kao plićina otvara
Bez jedara ga možeš prejedriti, samo s veslima, bez bubnja
Tražeci bilo koji znak postojanja Južnog mora, izgubio sam pojam o vremenu
Ako ga i jednom sustignem, neću moći stupiti u tajanstveni labirint, od noge
mi je ostala samo kost, a od očiju tek suhe duplje
Tražeci more, davno sam se odrekao svega zemaljskog

Kamenčići

Bacajući kamenčiće u vodu, uočavaš ljepotu širećih krugova

Pratiš ih radoznalim očima sve do nestanka, sve dok ih moćno tijelo vode posve ne primiri

Sve je više oblutaka u letu, skoro ravnomjerno pljuskaju, prskaju kapljice visoko se uzdižući

Krugovi se sudaraju, pretapaju, pravi kaos

Valja vodu prepustiti vlastitom miru a kamenčiće suncu

Ipak ponesi ponajmanji među njima, živo će te podsjećati na ovaj dan

Mitska zemlja

Otplovio si davno iz mitske zemlje

Možda su je i nazivali Arkadijom

Ne znam, ne sjećam se više

Zemlja je bila, sigurno, čvrsta pod nogama

Nije se pomicala, nije prijetila

Bila je na tvojoj strani, a ti si je svejedno napustio

Na prvi znak jedra otplovio si prema labirintu u Južnom moru

Jedina čvrstina pod vlažnim nogama je savitljivo drvo, škripavo tijelo broda

Otplovio sam tko zna kada s obala zemlje koja me je voljela

Ja sam je usprkos tome posve ravnodušno ostavio i sada smrznut, skakućem s noge na nogu, očekujući jutarnje svjetlo

Odustajati, predavati se, kontinuirano trpeći, pamteći samo zalaske zlatne kugle, slagati nesloživo u osobnu piramidu vremena, pridodajući svemu trajno zabilježene neugode, odreći ćeš se najtajnijeg pronicanja u odvijanje sutrašnjeg dana

Ne odustati, ići silom, trpjeti se mora, ne pamtiti ništa, ne obazirati se na klepsidru, razrušiti temelje zigurata, razmišljati o ugodi

Dilema je otvorila svoje grozne ralje

No ne može se reći kako je bez šarma

Kolike mogućnosti otvaraju te ralje

Samo ih treba pogledati

Pejzaž

Mali zapis prostora iz davno zaboravljenog sjećanja, srećom ostaje trajati na platnu
Isječak padine i raslinja na popodnevnom suncu
Priroda je doista vješt skladatelj
Točno ugađa tonove, i boje i zvuka
Na nesreću, krajobraz je čvrsto omeđen crvotočnim okvirom, drvo želi progutati svoj sadržaj
Ipak, zapis nekako preživljava cijele decenije, nadajući se kako će crvotočina biti brža

* * *

Prekrižiti rukama oči, drevnim krilima ih zakriliti
Potom uroniti u unutarnjost
U kratki svijet između ruke i glave
Između kostiju čela i članaka prstiju
Zaklopiti oči naglo, bez sustezanja
Duboko udahnuti, više puta, ravnomjerno
Tada se stvore najbolji uvjeti za ulazak u kratki svijet između ruku i glave

Soba sa starim slikama

Pravokutna soba prepuna je starog namještaja
Na zidovima fotografije iz prošlih vremena
Mnoštvo nepoznatih lica
Razni događaji, haljine, kravate, šeširi i kišobrani
Njihova me lica sa svake slike netremice promatraju, ozbiljni su većinom, poneki se osmijeh može opaziti
Pravokutna soba prepuna je starih fotografija za koje nitko više ne mari
Složit ću ih u kutiju za cipele i staviti s ostalim stvarima, možda sutra,
Neka još danas ostanu zajedno, netaknute

Strah

Zašto se noću javlja strah?
Strah čistih stranica, bijele kocke leda
Lebde iznad tebe, potpuno tihe, fokusirane
Osjećaš njihovo hladno tkivo
Dotiču ti čelo

Ne znaš je li te dodirnuo led ili metal
 Zašto te noću budi strah?
 Što hrani njegovu pojavnost?
 Nije dovoljno zatvoriti oči
 Osjećaš hladan pogled
 Dotiču ti oči

Zašto je strah dijete noći?

Sve je mračnije

Sve je mračnije

Kovitlaju se tamne, sve duže sjene

Svjetlost je izgubljena (hoće li se izvući iz noćne zamke?)

Ostajem sam, posve sam u središtu crnoga, istina, neometan sam, ovdje vlada teška tišina neizgovorenih riječi, tonovi su zanimali, dio svijeta bez pomaka

Noć me obuhvaća svojim lakim udovima zavladeći se u moja zbrkana sjećanja

Okomita tama na postamentu mraka, crni kvadrat

Crnilo određeno širinom i visinom, u cijelosti noć

Večernji zvuci harmonično se umnažaju u prihvatljivom rasponu
 Osluškujem ih, uistinu ih opazim prije najavljenog dolaska u tamni prostor
 moga obitavališta

Lagano nadolazeći tvore oblačna tijela pod samim svodom

Ne odudaraju jedan od drugoga, niti oblak od oblaka

Skladna tvorba večernjih zvukova

Kada u cijelosti ispune moju odaju, zatrepere istodobno srebrnim krilcima i nestanu

Ostave me samog, nasuprot noći koja nesmiljeno nastupa, nijemo, odlučno

Bilješka o autoru

Od sredine sedamdesetih djelujem kao slobodni novinar na planu kulture (likovna umjetnost i izdavaštvo) surađujući s nizom dnevnih listova i periodikom.

U istom razdoblju objavljujem prozu i poeziju u dnevnom tisku, specijaliziranim časopisima i na 3. programu Hrvatskoga radija (niz autorskih emisija u ciklusima Poezija naglas i Hrvatska proza).

Pjesme

Tu ćemo počinuti

Tu, u ovoj dolini,
među gorama
po kojima smo se peli,
čije vrhunce smo voljeli,
tu, tu ćemo zanoćiti.

Tu, u ovoj dolini,
tu ćemo počinuti.

Krotki i ponizni,
golotinju svoju nedužnu
prekrit ćemo brižno
mrtvim lišćem hrasta i jasena.

Tu, u ovoj dolini,
tu ćemo počinuti.

Neće nas preplašiti
ni sjene noćne
ni oluje pritajene
ni snijezi što prijete.

Tu, u ovoj dolini,
tu ćemo počinuti.

Predat' ćemo se
mirno i spokojno
jednom drugačijem,
jednom mirnijem postojanju.

Tu, u ovoj dolini,
među znanim gorama,

tu ćemo zavežljaje raspremiti,
 tu ćemo svijetu umaknuti.
 Tu, u ovoj dolini,
 tu ćemo počinuti.

Duše zakašnjele mudrosti

Duše zakašnjele mudrosti,
 kako li samo nadmoćno lebdiš
 nad vodama kasnih spoznaja
 koje me, s nasladom,
 povlače u svoje vrtloge,
 u svoje tajnovite virove!

Duše zakašnjele mudrosti,
 kako li samo osvetnički kružiš
 nad ponorima kasnih uviđaja
 koji me bučno i pohotno
 mame u svoje dubine
 u svoje zagonetne odaje!

Duše zakašnjele mudrosti,
 kako li samo pobjednički bdiješ
 nad svakim korakom,
 nad svakom mišlju,
 nad svakim zaboravom,
 nad svakim porazom!

Duše zakašnjele mudrosti,
 dopusti, prije puta,
 blagotvorna tvoja odsutnosti,
 svega da me ispuni.

Znaš i sam

Znaš i sam,
 ta žeravica
 na jeziku nije od jučer.
 Nosiš taj grumen ognja
 kao znak
 po kojem te raspoznaje
 radoznalo mnoštvo.

Znaš i sam,
taj pijesak u očima
nije od jučer.
Nosiš to oštro zrnjevlje
kao biljeg
po kojem te pamte
odgođena putovanja.

Znaš i sam,
ta pukotina u mislima
nije od jučer.
Nosiš tu rasjelinu
kao znamen
u kojem su zapretene
slike sna i nesna.

Znaš i sam,
ta neizgovorena besjeda
nije od jučer.
Tetošiš to nedonošče
kao zalog
da ćeš ostati na nogama
i kad ti se noge odsijeku.

Pričaj mi

Pričaj mi, kažeš.

Pa, dobro.

Bila je noć.
Ti svitanje.

Pređa mnom
duga bijela cesta.

Nada mnom
kristalna mjesečina.

Kažem, bila je noć.

Smion i brzonog,
kao jelenče,
grabio sam protiv vjetra.

I bio sam jači od vjetra
i bio sam brži od vjetra
i bio sam vjetar.

Vjetar protiv vjetra!

Kažem, bila je noć...

Duga bijela cesta
i kristalna mjesečina.

I ... to je sve ...
što bih ti sad mogao reći.

U mirisu kadulje

Materi mojoj

U mirisu kadulje
utisnuti su, neizbrisivo,
tragovi tvrdih tvojih dlanova
i obrisi zabrinuta tvoga pogleda.

U mirisu kadulje
zapisani su, neizbrisivo,
odjeci umornih tvojih koraka
i ponešto opora glazba tvoga govora.

U mirisu kadulje
zapečaćeni su, neizbrisivo,
vapaji škrtih tvojih molitava
i treptaji samozatajna tvoga srca.

U mirisu kadulje,
trajno i neugasivo,
gori spomen na tvoje ime
i postojanu tvoju prisutnost.

Uspavanka

Uporno računaš s vremenom
koje će ti ostati
nakon opore gozbe

na kojoj su te zatočile sile
kojima ne znaš imena
ni sjemena.

Marljivo i uvijek iznova
uvjeravaš svoju odsutnu misao
da će dostajati vremena
za sabrano preslagivanje slika
koje sve više blijede
i udaljavaju se od tvog pogleda.

Neumorno, tapkajući na mjestu,
osluškuješ
već ponešto usporene otkucaje bila
i ponavljaš nadonosni refren:
bit će dana,
bit će dana...

I tako, držeći se čvrsto
za tanahne niti uspavanke
koju si sam smislio,
odolijevaš zagonetnim glasovima
koji mrljaju mrzovoljno:
bilo je dana,
bilo je dana...

A ti svejedno odlaziš

Dani se!
Svijetla rumen se toči
i prelijeva istočne gore...

a ti, svejedno, odlaziš.

Jasen cvate!
U ljubavnom zanosu,
ptice gnijezda nadlijeću...

a ti, svejedno, odlaziš.

Smilje miriše!
U mladom vinogradu
objedrili su pupovi...

a ti, svejedno, odlaziš.

Cvrčci cvrče!
Otmjeni i odlučni,
čempresi urastaju u nebo...

A ti...
ti, svejedno, odlaziš.

Preobraženja

Urastajući u zemlju,
ukorjenjuješ se u nebo.

Urastajući u trave,
utiskuješ se u zvijezde.

Urastajući u noć,
uvireš u beskrajan dan.

Urastajući u sjećanje,
utapaš se u prapočelo.

Urastajući u slutnju,
udomljuješ se u Neizrecivo.

Pitaj Neba

Dok se sporiš,
dok se gložiš,
dokle želju
željom množiš;

pitaj Neba
koliko ti zemlje treba.

Dok se tužiš,
dok se ružiš,
dok se varkom
spremno služiš;

pitaj Neba
koliko ti zemlje treba.

Dok sve gaziš,
dok se daviš,

dok se mučiš
i dok mrziš;

pitaj Neba
koliko ti zemlje treba.

Dok ti ruke dršću
i oči se žagre,
dok sustaje tijelo
i škriplju ti kosti;

pitaj Neba
koliko ti zemlje treba.

Metar u šir
i dva u dulj,
bit će...
bit će sasvim dosti

I sad me čekaš

Ti koji si bezvremen
mene si u vrijeme uronio.
Dao si mi, darežljivo,
pregršt dana, pregršt noći
i nešto ćudljivih godina

Ti koji si sveprisutan
meni si dodijelio prostor.
Darovao si mi žudnju
za posjedovanjem zemlje
i kroćenjem divljih zvijeri

Ti koji si sveznajući
mene si izručio slutnji.
Postavio si tek znakovlje
i dao mi nesigurnu misao
da ga odgonetam.

Ti koji si svjetlost sama
mene si u tminu posijao.
Korake si mi prožeo čežnjom
za krotkom zvijezdom
koja pokazuje put izlaska

Ti koji si „*Ja jesam*”
mene si u bivstvo dozvao
i ukorijenio me brižno
u svoju skrovitost.

I sad me čekaš!

Ostavština

ocu

Ostavio si mi
zavjetni miris i trpku gorčinu zemlje
u čijim si brazdama, s jeseni i s proljeća,
pronalazio zagonetne zapise dalekih naših predaka.

Ostavio si mi
prigušeni jauk i silinu zabranjene pjesme
kojom si razmicao zidove otijesne naše kuće
i, kao od šale, mrvio čaše i stakla na prozorima.

Ostavio si mi
prepune krčage svojih neukrotivih nemira,
svojih prešućenih snova
i nerazgovijetnih čežnji za odlascima.

Ostavio si mi
požutjele stranice Urote zrinsko-frankopanske
koje si po ne znam koji put iščitavao
u predahu između dva isklesana i uglavljena kamena.

Ostavio si mi
krhotine svojih isprekidanih i oskudnih radosti
koje su te, kriomice, pohodile
u proplamsajima blagog zaborava.

Tik – tak

Udah – izdah

Udah – izdah

Uda...

Izda...

Ud...

Iz...

U...

I...

Tik – tak

Tik – tak

Tik...

Tak...

Ta...

T...

Pokrije te mrak

I eto

Opet si prah

Pjesme

Bijela runa

Hrpa bijelih runa iza suhozida
Kao svjedok apokalipse.
Četveronožne vile nevinih pogleda
Nezainteresirano ih obilaze.

Kraj njih naše bake neumorno pletu
Toplinu za hladna srca,
Oprost za spokoj,
Upornost za opstanak.

Milujem bijelo runo kao siročće
Odbačeno u bezumlju,
S onu stranu smisla
I bez kajanja.

Naše bake i dalje neumorno pletu
Nadu,
A bijele kraljice nose svoja nova runa
Za neko drukčije Sutra.

Neki drugi ljudi svojim te zovu

Bacila sam mrvice sjećanja po tvojim stazama
I nadam se da ih ptice nebeske neće pozobati.
Zapisala sam tvoje bajke u svoje srce
I predajem ih onima koji dolaze.

Više nisi Otok iz mojih uspomena,
Nepoznat postaješ, dalek i stran.

Neki drugi ljudi sada te svojim zovu,
 Čudim se što ne tugujem.

Jezike tvoje više ne razumijem
 Ni raslinje više ne prepoznajem.
 Neka druga djeca čekaju odlazak
 Pitam se da li tuguju.

Zazivam Blagoslov
 Sa svih strana more
 U duši beskraj
 U srcu nemir.

Povratak

Opet sam tu, u dvoru kraj Crkve.
 Život curi kroz suze i smijeh
 I rane i tlapnje,
 I budi snove nedosanjane.

Crkveno zvono sličnim ritmom zvoni,
 Doziva sjećanja na nedjeljna jutra,
 Na šapate... „komu zvoni”.... „ki je umra”...,
 Na olujne noći pune strepnje...
 Što će se u vinogradu zateći sutra.

Crkveni zvonik kao sidro zabodeno u dno neba
 Podsjeća zvijezde da ne zaborave sjati.

I moja baka s krunicom u ruci
 I molitvom na usnama
 Kao zajednička brižna mati.

Isto mjesto, druga lica,
 razvaline bivšega života.
 I tiha sreća ispuni me na mah,
 Kao da sam cilju stigla, umorna od duga puta.

Na sunčanoj strani zbilje

Pao je snijeg na planini
 Opjevanoj
 Tajanstvenoj

Bliskoj i dalekoj
Modroj u vedrini.

Bijela mitra
Kao okrunjeni kamen
Kao škrinja prepuna tajni,
Biserje na vratu neba,
Zagonetka ili varka
Prolazna kao čežnja,
Na obzoru u sumrak.

A moj otok kao lopoč
u raskoši zimskoga dana
zadivljen, pitom i plah,
Na sunčanoj strani zbilje.

Samo zato što sam žena

Htjeli su zanijekati darove
što mi ih dade Svevišnji
i uskratiti milosrđe mojih posvojitelja.
Htjeli su mi oduzeti snove
I zapriječiti put ka naslućenom cilju.
...samo zato što sam žena...

Govorili su da me ima previše na njihovu putu,
Da utišam svoj glas i zatamnim svoje tijelo,
Da naučim postojati nevidljiva
I da budem kao druge.
...samo zato što sam žena...

Pokušali su mi prezirom otrovati misli,
Srce ispuniti beznadom i tugom
I slomiti duh.
.....samo zato što sam žena...

Zapakirala sam svoj prkos u ljubav i patnju
I kao amajliju darovala svojim sestrama,
Prezrenim, bezimenim kćerima.

Samorođena
Samopronađena
Samoohrabrena
...jaka, jer sam žena...

Kad bih mogla ponovo ...

Kad bih mogla ponovo zaigrati ovaj rulet od života
Osluškivala bih zemlju i more i oblake,
Slijedila bih svoje snove i tragove
K napuštenom cilju.

Kad bih mogla ponovo...
Zagledala bih se u tvoje oči kao u morsko dno,
Iz njihovih dubina odgonetavala bih tajnu svemira
I zapisivala u svoje srce kao pjesmu.

Kad bih mogla ponovo...
Živjela bih kao duga u svojim bojama
Raskošno se pokazujući i ne mareći
Za vrijeme i mjesto i poglede.

Kad bih mogla ponovo...

Moj djed

Moj djed je bio austrougarski vojnik
I zaručnik buduće časne sestre
...o čemu će još biti riječi.
Moj djed nikada nije bio na drugoj strani sela,
Kažu oni koji ga se sjećaju.
U svom dvoru imao je magarca,
Ženu, djecu i udovicu majku.
Imao je motiku na ramenu
U sasvim prirodnom položaju, svakoga jutro.
I svoje čokote na sasvim izvjesnom mjestu.
I svoje ovce na poznatom kamenjaru.
I svoje zore s mirisom kadulje.
Mom djedu nije trebalo putovati zemljama i kontinentima
Da bi upoznao sebe.
Nije čitao knjige da bi upoznao druge.
Zazirao je i od crkve, a upoznao je Boga.
Moj djed je živio sasvim ispunjen život.

U gradskoj vrevi

U gradskoj vrevi je lako otrpjeti samoću.
Ljudi se mimoilaze
tek rijetki pogled završi u mom oku
ja mu uzvratim smiješkom
a on to krivo protumači
kao nešto nemoralno
što bih se ja tu smiješila
kad je sve nekako prozaično
kao cijena na kaputu u izlogu
kao umjetne usne djevojke
što je nekada bila lijepa
kao prosjak na uglu
što neuvjerljivo čeka da mu se da.

Ponekad vidim ruku u ruci,
obično muškarac i žena
a nekad i dvije žene
ako ih preplavi hrabrost.
Uvijek se ozarim od te ruke u ruci
više od poljupca
više od zagrljaja
jer ruke su kao galebovi
nikada ne znaš
kad će poletjeti, a kada sletjeti.

Ponekad ugledam bore na poznatom licu,
tragove života
...dugo se nismo vidjeli,
hoćemo na kavu...
Prolaznici skreću pogled na nas
nekoliko riječi iskrenosti
a onda opet svatko u svom bescilju.

Stranac na uglu svira nepoznati instrument.
Što ga je dovelo k nama?
Slabo će s nama proći
mi smo usidreni u svoje muke
tuđa glazba nas ne privlači.
Ipak saginjem se i spuštam novčić
te nastavljam
s punim srcem
Zalutalog pogleda
Ruke u ruci
Ostarjelog znanca
Prosjaka i stranca.

Bilješka o autorici

Milka Šupraha-Perišić, prof. hrv. jezika i knjiž. te knjižničarska savjetnica u mirovini. Autorica i urednica. Objavila nekoliko specijalnih bibliografija te više stručnih članaka u časopisima na temu kulturne prošlosti i uloge knjižnice u zajednici. Članica Matice hrvatske, Ogranak Kolan. Piše pjesme.

Igor Petrić

hrabrost, ludost i strah**hrabrost, ludost i strah prije svega**

usudio bih se reći oprosti
mislim
kad bi došla
jer ovako inače
baš i nema pretjeranog smisla

oprosti
rekao bih ti za sve
što sam ikad napravio
ili misliš da sam napravio
ili ću tek napraviti

neka bude što biti mora
meni je i ovako dobro
meni je ustvari svejedno
ne bojim se, ne skrivam se
tu sam
ovdje i sada
čekam

čuješ li me
kažem
ovdje i sada stojim,
sjedim, ležim i čekam

nadam se
kako ćeš na kraju smoći snage i doći
čekam te, stvarno
ne glumim
samo se ponekad pravim

malo naivan
malo i glup
spreman sam na sve

ako pak ne dođeš
ništa za to
navikao sam
ako dođeš
vrata će biti otvorena.
slobodno uđi
ne boj se

hrabrost, ludost i strah onako usput

uđi
ne boj se.
navikao sam na svašta
sve sam to već prošao
ma što prošao
vidio i proživio

znaš ono
kako ulaziš
i namještaš osmijeh
pokušavaš nešto usput reći

pitat ću te
kako si
ozbiljno
ne onako reda radi
stvarno, ne šalim se
kao na filmu
vidio sam sve
i one sitne, skrivene detalje

nešto ćeš i reći
odgovoriti valjda
svejedno
neću te čuti, razumjeti
znaš
u snovima
ne čuju se riječi

hrabrost, ludost i strah kad ne znaš što reći

ponekad
stvarno pretjerujem
tko zna što će biti s nama
što će
tko kome na kraju reći

takav sam
kakav sam
glupiram se
ponekad se pravim važan, veći
kažem i što nije
da mi je ovako dobro i svejedno
možda ću reći

a ti
možda ćeš razumjeti
možda ćeš se ljutiti
mrštiti, izgovarati suvišne riječi
nema veze, svejedno
bit će kako bude
kako ćeš htjeti

oprosti za sve ono od jučer
i prije nekoliko dana
oprosti

ako možeš zaboravi za ovo danas
znam
opravdanja i nemaju baš nekog smisla
novi dan samo što nije
zatvori oči
opusti se, prepusti se
oboje iz ovog možemo izaći jači
izaći veći

hrabrost i ludost

možda sanjam
možda samo razum gubim
teško je to reći

sve je tako stvarno
bolesno i čudno
trudim se ali ne razumijem
sve boje odjednom postaju crne

trudim li se dovoljno
previše pričam, ti šutiš
samo stojiš ispred mene

što još hoćeš
pa rekao sam oprosti

oprosti, rekao sam
čuješ li me

samo kažem, ne derem se
i pitam
što očekuješ od mene
što hoćeš
što mi još imaš za reći

hrabrost i strah

zašto se smiješ
kasno je
nešto nije u redu
što ti je
samo pitam iako znam
slutim
kuda sve to vodi

hajde
uzmi nož, onaj veći
digni ruku, pripremi udarac
i već jednom ubodi
probodi me
reži
na komadiće sijeci

ne razumijem
što ti je
od kuda sav taj bijes
u tebi

postoji li bilo što
 kaži mi
 što još mogu napraviti
 što još mogu suvislo
 ili onako usput
 reći

hrabrost, ludost i strah nakon svega

nakon svega
 svih snova
 pokušaja i promašaja
 uspinjanja
 padova
 svih šutnji
 i onih dobrih
 i onih čudnih razgovora
 bolje ne dolazi

ne glumi. ne glumim
 ne pretvaraj se, ne pretvaram se
 jednostavno
 zaboravi

vjerojatno ću i ja
 s vremenom zaboraviti
 što sam ti ono
 na početku
 želio reći

*

* *

*

* *

*

* *

isprekidana linija

Rijeke govore
šaptom kišnih kapi
o izgubljenim generacijama
koje
na obalama više ne stoje.

Njihove sjene
odavno su mrtve.
Sad s nekog drugog mjesta
promatraju, u tišini vlastitog krika,
vrijeme koje prolazi.

Nitko ih ne čuje,
ne vidi, ne osjeća.
Ljudi hodaju u tišini.
Strpljivi u svojoj prolaznosti,
čekaju neke nove kiše.

Niska naoblaka

Dolaziš?

„Ne!
Ovdje sam.”

Nisam te primijetio u gomili.
Izlozi napuštenih trgovina opet su
zamućeni.

„Vlaga je velika.
Odsjaj sunca iskrivljuje vidno polje
i tijela nestaju ili se umnožavaju neproporcionalno.
Halucinacija je to ili samo loš odabir
dioptrijskih leća koje mogu iskriviti
već iskrivljenu sliku
ovog jasnog mjesta.”

Čemu prezir?
Čemu tjeskoba, jad? Ta ljudi smo.
Uživajmo u slobodi izbora. Ljepoti
ovoga grada koji usprkos svemu
i dalje stoji, ne neki čudan i bizaran način
egzistira, a kao da je izmišljen
u glavi nekog tamo neprilagođenog djeteta

o kojem sam već riječ-dvije rekao.
 Onda? Reci! Želim znati na čemu sam.
 Dolaziš li?

„Mislim danas preskočiti sve moguće susrete.
 Nisam gladan pogleda, mišljenja, komentara
 ili... što ti ja znam čega.
 Jednostavno mi se ništa ne radi,
 ne priča s ljudima, ne razmišlja o vremenu,
 dnevno-političkim sranjima
 ili ledu koji s kišom u zadnje vrijeme često pada.
 Ostat ću skriven u vlastitom tijelu.
 Želim se malo bolje upoznati.
 Oprosti! Trebam samoću
 koju samo ja mogu razumjeti.
 Vidimo se neki drugi dan.
 Vidimo se
 sutra.”

skriveno

reci mi
 kojim imenom želiš se zvati,
 koliko godina želiš imati

dovoljna je jedna riječ
 i sve će kiše istog trena prestati
 i padat će i prestati

pričaj mi
 sve o sebi, o snovima
 i kako i kada želiš početi novi dan,
 kada želiš spavati

čak i ono što misliš zadržati za sebe
 reci mi
 nema smisla hodati po strani
 skrivati se, bježati

ako želiš
 istog trena ću prestati,
 nestati u gomili nepotrebnih riječi
 prije toga, sve ću ti dati

ja sam još uvijek ovdje,
 a gdje si Ti

Frane Bilić

POEZIJA

Ako mi jave

Jean-Michel Nicolier

Ako mi jave
Jean-Michel Nicolier
Samo ako mi jave
Ili ljudi ili gavranovi
Svejedno je
Bit ću miran
I na pamet past ćeš mi ti
I neću te moći skinut
I na srce ćeš mi leći
I kroz dušu moju
Ćeš koracati bez
Štapa
Nedolazeći
Neće biti zalazaka sunca
Niti ptica u zoru
Ništa neće biti
Naslidit ću misli
Koje će vrime izlizati
I moje stope vodit će me
Tragovima oblaka
Tjeranog vjetrom
Prema prvim linijama
Ratova
Obješenih nad našim
Čežnjama
Ja ću pozdravljati
Sumrak i jutarnje izmaglice
Kao dostojne pratitelje
Izgubljenih radosti
Na obroncima zla

Prenesenih u neprolaznim melodijama
Slavonije i Jadrana
Ako mi jave
Michel
Samo
Samo
Da znaju gdje si
I ti znaš
Da znamo
Zašto jesi
Gdje jesi
U Vukovaru
Ako mi jave
Kad nađu tvoje
Slomljene podlaktice
I smrznute dlanove
Sklopljene u molitvi
I obješene o zemlju
Znat ćeš
Vrime je izlaska
I da dolazi tvoje
Neprolazno vrime
Vrime cvića
Jer si usađen u dušu
Svake hrvatske duše
I ona čini sve ono što
Tebe čini sinom
Zemlje vukovarske
I mirisat ćeš
Svim mirisima
Vukovarskih vrtova
I njiva i polja vukovarski
Mirisat ćeš na suzu
Na jutro na nadu
I ljudi će po tvojim
Stopama znati
Kako je rađano svitanje
I šta je to
Šta je rič
Šta je sloboda
Šta je
VUKOVAR

Nisi posrtao
Pao si
U vrime
Siče
Cvitova
Kad je misec okrenija glavu
Na drugu stranu
I kad je bol
Natapala zemlju vukovarsku
I kad su svi naši križi
Bili u tvom križu
I padali u tamu zemlje
Smrznute pod
Nogama noći
Ako mi jave
Doći ću
Duši tvojoj
Doniti
Sunce i more i kamen
Neka ti budu
Sidro u miru
Ako mi jave
Doći ću
Sa cviton u ruci
Sa obale
Šibenika

U mirise vječnosti
Njiva vukovarskih
U zemlji Hrvatskoj.

Jozo Čizmić

Umirovljenički blues

**„Umirovljenička tuga je pregolema, stisle besparica, glad i bolest,
a za hranu, lijekove i domove se – NEMA, oooooj.”**

Ovu prekrasnu ojkalicu (ili prije svakodnevnu jadikovku?) čuo sam nedavno u TV emisiji o izumrlim vrstama. Ili možda nisam? Možda sam je i sam napisao, ali se ne mogu sjetiti.

Odmah mi je palo na pamet kako bi uz glas preminulog umirovljenika B. B. Kinga i pozadinsku pratnju jecaja i jadikovka kora (još uvijek živućih i živahnih) umirovljenica i umirovljenika, ona mogla biti i svojevrsna himna umirovljenika koja bi se prigodno izvodila kod pogrebnog ispraćaja, slabo posjećenih prosvjeda i traženja poboljšavanja uvjeta za preživljavanje, traženja prijama u dom umirovljenika, odlaska u ljekarnu, obilaska kontejnera i u drugim svečanim ili manje svečanim prigodama. Svakako ne i kod bilo kojih i kakvih izbora jer bi se na nju protezala predizborna šutnja.

To me je ponukalo da istražim tko su ti umirovljenici i što oni zapravo hoće? Sebe, kao umirovljenika, nisam mogao pitati jer istraživanje ne bi bilo objektivno. Svakako trebalo je odgovoriti i na pitanje potrebe i svrhe rezultata ovoga istraživanja, odnosno jesu li problemi ove male skupine ispitanika od nekakvog značaja i utjecaja na drugu polovinu našeg stanovništva.

Umirovljenike je danas lako prepoznati, a i poznata su njihova staništa. Najčešće se mogu naći na tržnicama u vrijeme njihova zatvaranja (mislim zatvaranja tržnica, a ne umirovljenika) kada se snize cijene proizvoda, a i kontejneri su tada puni. Može ih se naći i u vozilima gradskog prijevoza ili velikim trgovačkim centrima gdje se zimi griju, a ljeti rashlađuju. Lako ih je prepoznati po neumornom šetanju (zbog dijabetesa i svakojakih masnoća), razgledavanju izloga i sjetnim pogledima, a pogotovo po tome što ne nose nikakve vrećice poznatih brendova. Jedini se oni smiju kad sretnu drugog umirovljenika, a i zbog toga što ništa nisu potrošili.

Uobičajeno ih se može naći i u pučkim kuhinjama, a one malo imućnije i u apotekama gdje predižu lijekove koji su im uz krišku kruha (ili dvije tanje rezane) jedini obrok toga dana. Dakle, može se kazati da su apoteke svojevrsne

pučke kuhinje za imućnije umirovljenike. Može ih se naći i u ambulantomama, ako nisu zatvorene zbog štrajka, nedostatka zdravstvenih radnika ili epidemija.

U drugim prigodama teško ih je susresti jer zbog osjećaja bezrazložnog srama i jada, financijske i zdravstvene nemoći baš i ne izlaze iz kuće. A i koga bi od poznanika mogli susresti kad su svi bolesni i mrtvi ili se kriju u kućama iz istih razloga.

Najznačajnija je osobina umirovljenika da su dosadni i uporni. Stalno nešto traže. Pažnju i empatiju od rodbine, posebno od djece, a nisu svjesni da njihova djeca sve teže žive od njihovih mirovina. Nisu svjesni da djeca zbog brige o njima ne mogu putovati na skijanje (ako ih ne uspiju za to vrijeme smjestiti u bolnicu) ili da zbog njihova tvrdoglavog i upornog preživljavanja ne mogu doći do nasljedstva.

Stalno nešto traže od Vlade i ometaju je u radu svojim nerealnim zahtjevima, a da se nisu upitali što su oni dali Vladi da bi se udovoljilo njihovim zahtjevima. Osim glasa na izborima.

Neargumentirano napadaju poziciju i opoziciju da su sebi podigli plaće 80 %, a njima ništa, osim ako ne računamo usklađivanja od čak 3 %. Kao da oni, da nisu mislili i na umirovljenike, nisu sebi mogli povećati plaću i za 83 % ili više!

Ometaju rad centara za socijalnu skrb kao da oni nemaju i svojih problema s nedostatkom kadra i plaćama socijalnih radnika. Mislio sam spomenuti i nestručnost i nerad, ali vjerojatno sam zbog demencije zaboravio. Uostalom, umirovljenici nisu medijski eksponirani jer se (još) nije dogodilo da su bili masovni ubojice, da su korisnici opijata (vjerojatno zbog nedostatka novca), da su nasilni (vjerojatno jer su izgladnjeli i nemaju snage) i kronični alkoholičari (znate li koliko je samo vino poskupjelo?), da su nekoga nasilno obljubili ili sami bili nasilno obljubljeni (nekad su mogli sve, a nisu znali. Pred mirovinu su sve znali, a nisu mogli. Sada niti što znaju niti što mogu) i sl. Logično je i opravdano da i ono malo vremena što su centri za socijalnu skrb ostavili za rad s osobama potrebitim njihove skrbi, opravdano neće i ne mogu trošiti na umirovljenike.

Nedvojbeno je da su umirovljenici najveća, ako ne i jedina prepreka uspješnom provođenju svakog programa demografske obnove. Ponajviše zbog toga jer ne umiru na vrijeme! Naime, temeljni problem svake demografske obnove jest ako se rađa manje djece negoli što umre stanovnika, a umirovljenici pokazuju trend i nakanu da sve duže žive, odnosno preživljavaju. Problem s umirovljenicima je što se u pravilu ne mogu, ne žele ili su zaboravili način i metode kako se uključiti u povećanje nataliteta. Čast onim iznimkama koji su rano otišli u mirovinu, u pravilu povlaštenu. Da su oni željeli raditi, ne bi išli u mirovinu pa je logično da ne žele raditi ni u polju demografske obnove kao i na bilo kojem drugom polju, primjerice poljoprivrednom.

Nepovoljan omjer mogao bi se riješiti i tako da se raznim mjerama umirovljenike potiče na iseljavanje u druge države. Ako su mjere bile uspješne kod iseljavanja njihove djece i unuka, zašto ne bi imale uspjeha i kod umirovljenika? Tu bi svakako u obzir došle zemlje u kojima bi umirovljenici mogli preživjeti od svoje mirovine (i poticaja koji bi im eventualno dala država) pa bi prethodno trebalo ispitati tržište Afrike ili nekih drugih egzotičnih zemalja. Mlađi i još uvijek rad-

no sposobni umirovljenici (koji su u mirovinu otjerani silom zakona) mogli bi se iseliti i u druge zemlje gdje bi se mogli zaposliti. Mogli bi primjerice zaraditi kao davatelji organa, zamorci u ispitivanju novih lijekova, a manje je vjerojatno kao surogat majke.

Svakako bi najefikasnije demografsko sredstvo bilo – povećati stopu smrtnosti umirovljenika. Ali na tom planu umirovljenici nisu kooperativni. Iz raznih razloga žele što duže živjeti (vjerskih, interesnih ili iz čistog inata Vladi). U cilju ostvarenja ovoga dijela, odnosno načina provođenja programa demografske obnove, provode se (s većim ili manjim uspjehom) brojne mjere. Poskupljuju cijene energenata, hrane, lijekova, smještaja u staračkim domovima i sl., a s druge strane „kontrolira” se rast mirovina i druga prava umirovljenika kako im se ne bi nepotrebno olakšalo duže preživljavanje.

Najnovija mjera, uvođenje poreza na nekretnine, donesena je zapravo prvenstveno zbog umirovljenika! Naime, upravo umirovljenici, kao relikti investicijskih ulaganja u bivšem sustavu, ulagali su isključivo u nekretnine. Ovim mjerama nastoji se umirovljenike ponovno vratiti na tržište rada i pretvoriti ih u poduzetnike (iznajmljivače) ili nove porezne obveznike. Svakako im se pružila mogućnost i da svoje nekretnine (prisilno) prodaju (u besćenje) te da se tako riješe brige oko sve težeg održavanja tih nekretnina te da se barem nekoliko mjeseci ne moraju brinuti o poskupljenju hrane i lijekova.

Umirovljenike bi se moglo potaknuti na časni i pravovremeni odlazak (u inozemstvo ili u smrt) i drugim mjerama poput uvođenja poreza na ušteđevinu za troškove ukopa ili preuzimanjem troškova ukopa od strane države, ozakonjenjem eutanazije i sl.

Napominjem da riječ „umirovljenik” upotrebljavam za oba spola. Iako su se kod umirovljenika te razlike podosta ujednačile i zaboravile.

Privremeno moram prekinuti istraživanje jer moram na umirovljeničku kavu s drugim umirovljenicima. Svakako onima koji se sjete da moraju doći na kavu. Nadam se da ću se i ja sjetiti da moram nastaviti istraživanje.

Do tada srdačno Vas pozdravljam našim sloganom:

BOLJE MLADI UMIROVLJENIK NEGO STARI RADNIK.

P. S.

Bilo je prijedloga da slogan bude: „Za starački dom spremni”, „Računajte na nas”, „Kontejner i bolnica naša su igraonica”, „Dabogda mu apoteka menza bila, kome naša prava nisu mila”, ali mislim da je ovaj novi slogan prikladniji, manje ideološki obojen i optimističniji.

Dražen Jergović

Aforizmi i satirične misli

Aforizmom protiv taštine!

Alternativna glazba je ona koja ne puni arene, ali dopire do svih čula.

Animatorice su mnogo lošije plaćene od animir-dama, a puno se više trude.

Blagodati „čizmice” upoznali smo još u prošlom stoljeću.

Dok voziš, ne možeš baš sve uočiti.

Glupost je neuništiva.

Ima (ras)prodaje!

Istočni se grijeh odrješuje u Zapadnome krilu.

Kolegici sam uspješno preoteo trenera. Pričala je da ima izvrsne rezultate.

Na Svjetski dan knjige svi smo bez brige... ruku slobodnih za mobitel.

Neki rade kako znaju i... ubiju.

Nema nam druge pa prijedosmo na treću, četvrtu...

O živima sve najgore.

Satirist nije statist.

S prosjekom nisam nikada imao problema. Možda samo u školi.

Sreća je u malim stvarima... i hrabrim ženama.

Starenjem obično i omekšamo.

Trump nije Truman. A nije ni human.

U horoskopu sam zlatno tele.

Uzaludni pokušaji uvijek su utrošak vremena, a počesto i živaca.

Uzmi me za riječi... i ne puštaj.

Zbog stresa dižu nam se još samo parketi i kvasac.

BIOGRAFSKA BILJEŠKA

Dražen Jergović (r. 1980. u Zagrebu) odrastao je i školovao se u Sisku, a zvanje inženjera elektrotehnike stekao u Zagrebu. Bavi se projektiranjem u zaštiti okoliša, analitikom i vođenjem dokumentacije. Od gimnazije se igra riječima te piše kratke priče, satire, aforizme, epigrame, humoreske, anegdote, eseje, pjesme, haiku, izvrnuta (prez)imena poznatih osoba i sl. Objavio je dvije knjige humora, satire i aforizama – *Rideamus* i *Ključ (ne)uspjeha* te šaljivi roman za mlade *Dnevnik vragolana*. Voditelj je radionica pisanja aforizama i sličnih humorističnih vrsta. Dopredsjednik je i koordinator Udruge hrvatskih aforista i humorista iz Splita te Udruge umjetnika „August Šenoa” iz Zagreba. Osmislio je i uređuje službeno glasilo udruge – elektronički magazin za afirmaciju humora, satire, aforistike i karikature *Uh! Aha*, koji se od prosinca 2019. objavljuje kao mjesečnik. Literarne radove objavljuje u hrvatskim i regionalnim časopisima, novinskim tjednicima i zbornicima te na internetu. Kraći prozni uradci prevedeni su mu na devet stranih jezika i uvršteni u brojne regionalne i međudržavne antologije aforizama, međunarodni časopis za humor i karikaturu *Fenamizah* iz Turske te u jedan rumunjski zbornik epigrama, odnosno u bugarski časopis nezavisnih pisaca *Matador*. Suraduje s uredništvima humorističko-satiričnih magazina iz nekoliko susjednih država i potiče kreativnost kod mladih predlaganjem projekata za afirmaciju humora, satire i aforistike te vedrog duha među ljudima, kulturnim institucijama i profesorima hrvatskog jezika. Ove 2025. godine dobio je međunarodno literarno priznanje za kreativnost „Naji Naaman” u konkurenciji od više od 4.000 autora iz cijelog svijeta i uvršten je među više od 800 poznatijih autora različitih struka u svjetsku antologiju najpoznatijih aforizama, citata i paradoksa 20. i 21. stoljeća *Razum i komedija* objavljenu u Poljskoj. Živi i stvara u Zagrebu.

Margareta Zakarija

Umjetnost

Prašnjavih stopala ležim na krevetu. Umjesto da spavam, poput medvjeda u zimskom snu, provodim sate u noći kao ćuk. Umjetnost je ta što me drži budnom. S mene znoj kaplje kao što voda kaplje s lišća poslije kiše. Kroz svoja dva okvira gledam brojne riječi, zaključke i misli na jednom od papira. Mislim se, hoću li zapaliti još jednu cigaretu. Pijem prozirnu Cedevitu, brojim stranice ispisanih strana. Hegel kaže da je umjetnost ideja koja se pojavljuje u osjetilnom obliku; itekako to shvaćam. Mirišem vodu natopljenu aromom vanilije, čujem glasne ptice kako se javljaju. Noge mi bride, osjećam srce u stomaku. Leđa sam iscupala prije par minuta. Hodala sam po sobi kao ćurka.

Vidim brojne torbe, slike, uspomene. Torbe koje očekuju skori odlazak – nadam se sretan, ovaj put; toliko mi je taj kraj bitan. Bože, pomози mi u ovom! Trebam te u svakom trenutku svoga života. Ti me budiš svojom svjetlošću koja se probija između bijelih roleta. Da bar mogu biti čovjek, baš onakav kakav si htio. Stvorio si me ovako čudnu i prgavu. Znam da sam na pravom putu, čim čujem tvoj odgovor. Umjetnost je moja muka, a i struka; nisam sigurna kakvu mi haljinu šiješ. Stopala traže svoju slobodu. Slobodu hodati po travi, gaziti blato, skakati i smijati se, uživati u ljepoti koju si pružio. Želim umjetnost, a to želim živjeti. Sloboda nije moja, nego pripadam samo tebi, Gospodine, jer ti si taj koji livade krase najljepšim cvijećem; ti si taj koji pticama sklada melodiju. Poseban si, i uz tebe sam, i za uzvrat ne tražim ništa, nego samo da budeš uz mene. Pusti moje snove, pusti moja pusta nezadovoljstva, jer su ona osobna i više izmrcena.

Bit će onako kako ti budeš htio, bit će onako kako si odredio. Bože, ti si onaj koji je čovjeku pružio umjetnost; ti si je podario čovjeku. A ništa ne prolazi bez tebe, Bože moj. Sam ti si umjetnost svakoga čovjeka.

Patrick Levačić

Zabludjeli vitez

Pričao mi jedan samozatajni mudri pustinjač o tome da se demoni uvijek sastaju oko jedne točke dnevnog reda. Riječ je o omiljenoj im temi: kako navesti na krivi put časne ljude koji se po svojim specifičnim vrlinama izdvajaju od drugih. Dmonska zasjedanja nisu tako samo stvar prošlosti, nego se događaju i sada, a bit će ih i u budućnosti.

Negdje u kasnom srednjem vijeku živio je mladić koji je bio na glasu da je utjelovljeni princ na bijelom konju. Čudnovato je bilo s njim da je bajkovit element sveden na (ne)vjerojatnu zbilju. Savršenije stvorenje nije do tada hodalo zemljom. Mogao je imati bilo koju djevojku, ali njegovo srce vuklo ga je samo prema jednoj Jedinoj za koju je čuo, ali nije bio potpuno siguran postoji li ili ju je zamislio ili kratko iz udaljenosti vidio ili ju je pak vidio samo u snu. Ta višestruka dvojba bila je možda njegov najveći porok. I tako se dao u potragu da ju pronađe ili makar da otkrije istinu.

Nakon što je nekoliko godina lutao različitim krajevima, nađe se u šumi gdje susretne Kronosa. „Reci mi, Prijatelju, Ti koji poznaješ Vrijeme: gdje se nalazi moja idealna ljubav?” Kronos mu odgovori „Ja ti ne poznajem prostor nego vrijeme. Ne pitaj me zato gdje je nešto ili netko, nego u kojem se vremenu netko ili nešto nalazi.” „Dobro, reci mi bilo što”, reče mu vitez. „Ona ti nije u ovom vremenu, nego u 21. stoljeću.” Taj odgovor duboko potrese viteza, ali je bio prilično razuman i pomisli da će provjeriti to što mu je Bog Kronos prenio.

Išao je dalje kad je susreo drvosječu, koji mu je rekao da na pola dana udaljenosti postoji zamak u kojem živi djevojka po njegovu opisu. Nada mu je živnula i Kronosa je zaboravio te je brzo došao do zamka. S vrha gore, odakle se bacao pogled na dvorac, iznenadna mu se ukaže demon koji je prije, na crnom Zasjedanju, dobio zadatak da ga zavede. „Dobro me čuj, vitez, ona ti nije u tom dvorcu.” „Hoćeš me zvesti, prokleti demonu”, hrabro mu odbrusi vitez. „Ne, želim ti reći istinu. Tvoja želja i realnost neće se nikad uskladiti. Ne moraš biti sa mnom i nastavi slobodno vjerovati u ljubav ako misliš da tako sebi činiš dobro. Vjeruj u iluziju... što da ti kažem...” „Kako znaš da ona nije u dvorcu?” upita ga vitez. „Svojom lukavštinom mogu lako ući u njega. Želiš li se uvjeriti?” upita ga zavodničkim tonom demon. „Nisi mi potreban, sam ću poći do zamka.” „Dobro, ako ti treba bilo koja pomoć, javi se, bit ću ovdje svaki dan kad padne mrak”, poruči mu demon.

Kaže se da lijepa riječ sva vrata otvara. Naš je vitez to znao, ali i bez te samosvijesti toliko je zračio lijepim ophođenjem da ga je teško bilo odbiti. Nije imao većih problema kako ući u dvorac. Domaćin je pažljivo slušao njegovu priču, no jedino što su mogli reći je da je prije nekoliko godina u tom kraju živjela djevojka te da, čini im se, imaju portret koji bi mogao odgovarati njegovim riječima. Odveli su ga do tavana gdje se nalazila poluotvorena škrinja pokrivena prašinom iz koje se nazirao okvir neke slike. Kad se približio škrinji i rukavom obrisao prašinu s nje, pred očima mu se poput neočekivanog udara groma pojavi njegova idealna zamišljena djevojka. Ista ona koja mu je došla u snu! Trnci su mu prošli kroz čitavo tijelo sve do nožnih prstiju. Osjećao je neopisivu srcu dragu ugodu, što je bilo usporedivo s najsretnijim razdobljem djetinjstva kad je bezbrižno plivao s dragim mu dupinom. Isplatilo se godinama lutati samo za taj mali doživljaj – pomislio je.

U zamku je prenoćio, ali domaćin mu nije znao mnogo reći o djevojci. Dru-gog dana čuo je razne priče koje se logički nisu mogle povezati. Intuicija mu je govorila da se nalazi na nekom *kronotoposu*. Neki znalac u dvorcu zapravo mu je rekao za taj pojam. Vrijeme je prolazilo i pala

je

noć.

Sjeti se tada demona na brdu. Krene k njemu, ali
razgovor

s njim

.....

SU

dosta cenzurirali.

„I neispisanih stranica se bojiš”, veli mu demon. „Da, tko zna koliko se mogućnosti time otvara? Prazan list nije praznina, nego potencijal za nešto. Koja me istina o toj djevojci čeka? Strah me je!” zabrinut, očajan i iskren bio je vitez. „Pođi sa mnom, pokazat ću ti je.” „Ne, ne i ne, sve tvoje priče znam! Ne želim te više slušati!” „I priču o svojoj idealnoj ljubavi znaš?” uporno mu je demon poticao znatiželju i od njega tražio da sve to i napiše.....
..... ali – kako pisati o nečemu što je neizrecivo?

„To sam i mislio. Nijedno slovo nisi ispisao i samo šutiš. Ispunjava li te ta praznina ili neki imaginarni potencijal? Prije nekoliko godina krenuo si u potragu. Hoćeš li sada odustati? Vratiti se kući? Putem ćeš razmišljati da si možda ispao kukavica i da si propustio biti sa mnom jer jedino te Ja mogu odvesti k njoj. Idealan si vitez, a moraš pomiriti hrabrost, krepost i ljubav”, potanko mu je sve pojasnio demon i doveo ga u stanje potpunog preispitivanja sebe.

Ali vitez se ipak odluči vratiti doma jer je znao za sva moguća vrazja iskušenja.

No putem je razmišljao i

r
a
z
m
i
š
lj
a
o

I svašta mu je

p
a
d
a
l

o na pamet. Mnogo

toga

što se ne smije.....

.....

zapisati.

Vraćam se doma, a da ništa ne znam.

KREPOST...KUKAVIČLUK...LJUBAV...KREPOST...KUKAVIČLUK...
LJUBAV...KREPOST...KUKAVIČLUK...LJUBAV...KREPOST...KUKA-
VIČLUK...LJUBAV...KREPOST...KUKAVIČLUK...LJUBAV.....
LJUBAV... HRABROST...LJUBAV... LJUBAV...HRABROST...LJUBAV...
LJUBAV...LJUBAV...

I

zbog

ljubavi vrati se naš vitez demonu!!!

„Ti i Kronos rekli ste mi istu stvar. Djevojka koju tražim živi u 21. stoljeću. Dobro, otputujmo u taj svijet. Držim te za riječ da mi se ništa neće dogoditi iako sam sumnjičav jer ti si vječni lažljivac.”

I odvede ga demon u grad koji je našem vitez u bio po svemu čudan. I u najvećem mraku čudna svjetlost gori, a nema veze s vatrom. Otkud tolika svjetlost? Tko ju nosi? I spustiše se uskim stepenicama u polumračne hodnike bordo boje. Nanizane prostorije iz kojih su se čuli neobični uzdasi. „Je li ovo Pakao?” upita vitez. „Ne, ali prilično je pakleno, vidjet ćeš”, odgovori mu demon.

U dnu jedne poveće prostorije ugleda svoju idealnu djevojku. I ona je ugledala njega i u toj razmjeni pogleda osjetili su da se odnekud poznaju. Da su bili zajedno u nekom svijetu. Odakle taj osjećaj? Kako se to moglo kod njih probuditi?

Dok je naš vitez nju ukočeno promatrao, našoj su djevojci prilazili muškarci. Osjećala se moćno i slobodno i podala bi se bilo kome, bilo kada, i to kako ona želi. „Priđi joj”, kaže mu demon. „Ne mogu, ovo me podsjeća na Sodomu i Gomoru.” „I što ćeš sad? Možemo se vratiti u vrijeme iz kojeg smo došli...” „Čekaj, vraže jedan... Nju ću odvesti kao što je Lot odveo svoju ženu. S tim da će moja idealna djevojka biti pametnija i neće se okrenuti i pretvoriti u stup soli kao što se to dogodilo njegovoj ženi.” „Varaš se! Nakon nestanka Sodome i Gomore, mi demoni naučili smo dobru lekciju. Generacije demona učile su na tom porazu. Od tada smo mnogo perfidniji”, uzvratu mu demon.

Gledajući ga iz daljine, djevojka je osjetila da je on došao zbog nje. Na neki njoj neobjašnjiv način ćutila je njegovu vitešku hrabrost i čistoću. On joj nije mogao odoljeti i ponese ih ljubavna strast. Vitez nije razumio jezik kojim ona govori. Ta ga je nemogućnost komunikacije sputavala i ona se vratila orgijama. „Sada znaš istinu”, kaže mu demON.

I kad se vitez ponovno našao u svom svijetu iz 14. stoljeća, bio je potpuno izbezumljen. Zabludjeli vitez, u vremenskom je bludu zalutao, a htio je samo biti hrabar i osjetiti komadić prave ljubavi. Opijen nevjerovatnim iskustvom, odlučio je svaki dan u mraku sjediti navrh gore čekajući istog putnog demona koji bi ga opet trebao povesti do njegove idealne djevojke koja na njegovu nesreću živi u 21. stoljeću. Bio je spreman pokloniti se Vragu samo da mu se taj demon zadužen za putovanje kroz vrijeme opet ukaže.

Ali

ON

mu

se

više

nije

ukazivao.

Ovu mi je priču ispričao samozatajni pustinjač. Po njemu priča ima dvije poruke. Prva je da treba ostati postojan u Svjetlosti, a druga je ona koju svaki čitatelj može na svoj način interpretirati.

Domagoj Vidović

Iz nikad napisane pučiške kronike

1. KOME ZVONO ZVONI?

„Gle gor din-don”, kazivala mi je mati istim riječima kojima sam se, uz mot da pogled svoj svrnu na zvonik Svetoga Jere, obraćao prvo Vladi, pa Ameli, pa Ivanu. Kad su poodrasli, penjali smo se na kampanel do zakračunatih vrata i dohodili do „molega din-dona” kako bi i oni sami zazvonili sa Svete Lucije, Gospe od Botka i Svetoga Roka. Po zvuku smo zvona znali kad treba poteći na objed, kad se maknuti s plaže ili vratiti iz gore i kad se svečera vratiti domu, a kad smo i sami poodrasli, počesmo prepoznavati kad nam nosi radost, a kad tugu. Stoga se ljude zavičajne moglo poznati po tome što su i usred ljetne vreve napinjali uši kako bi razaznali zvuk i ispotiha se pogledali kad bi nosio tugu eda bi odgonetnuli kome zvonu posljednji zvon. Smrknula bi se načas lica, prošla bi kroz nas misao o vlastitoj nam prolaznosti i danu kad će zvono nama odzvoniti, a onda bismo se, za nekoliko dana, svi skupa uputili put Luke da se oprostimo od ukučanina, rođaka, prijatelja ili poznanika. Katkad bih se upitao kako li će izgledati moj odlazak jer igrom slučaja u Mistu nisam ni rođen ni kršten, u njemu niti živim niti ne živim (jer iz njega čitav život odlazim i vraćam mu se), pa me do mjesta na kojemu iščezavaju sve tuge neće ispratiti brecaj nego muk, i hoće li me, kao takva, kao čovjeka koji je životni vijek proveo i ovdje, i ondje, i nigdje, i negdje, ispratiti kakva molitva za duše u čistilištu kad već cijeli svoj zemaljski put provedoh u limbu.

2. ZVALO JE MORE SVAKE NOĆI

Bili su to dani kad bismo napokon izišli iz duge mračne noći i kad za trak sunčani ne bismo morali uzlaziti na sular ili na taracu. Kapci bi nam padali jer oči još bijahu krtičje i nesviknute na obilje svjetla koje bi nas obasulo. Polako bismo se, poput lupeža u mraku, izlagali vrelini jer kad bismo pre naglili, koža bi nam raspuknula poput žedne zemlje. Lagodila nam je toplina nakon stoljeća ranih smarknuća i lice bi nam učas potamnijelo kao da sunce onomad nije zašlo za visove i kao da nam je put i zimi bila ista. Bilo je tako čak i kad nas je život odnosio na sjever i kad bismo u snovima dozivali prizore mora i žala, kad bismo skoro *zabili naš lipi jazik* jer bijasmo tako dugo bez bliska lica i slatka govora. Stoga nas je čak

i ondje more zvalo svake takve noći, a preko usta bi prelazile riječi koje smo šaputali da ih nitko ne čuje jer bijahu na jeziku tek nas nekolicine raspršenih diljem grada. „Cili život ti son bit pastir i težok”, šaputao je paron Niko na jarunskoj pjaci dok su nam se tople uvale djetinjstva plele sa žamorom mnoštva i dok nam je duša napokon nahodila mir jer se bližio dan, čas i hip kad ćemo se vratiti u cesarstvo jarkih boja. Kad bismo napokon u njega stigli, jezik je isprva zapinjao, riječi bijahu neskladne, bojasmu se da će nas razotkriti kao strance u kraju koji smatrasmo svojim, no negdje bi nas u suton, u kasna smarknuća, cjelnule sestre, majke i none, dočekala braća, očevi i nonoti zauhitivši nas toliko čvrsto da nam se činilo kako im više nikad nećemo izmaknuti. A jesmo, jer ploviti se vazda moralo, šum je mora s vremena na vrijeme zaglušivao žamor ljudi, ali nikad toliko da ga zaboravimo i da ne zaželimo svoj životni put završiti na Luci.

3. TIRAMOLI VEŽU VALE

Odred bi se pučiške mornarice sastavljene od leuta bez trublja rasporedio između Svietega Mikule i Punte poput vrabaca na zategnutome tiramolu dok bi se polako boralo čelo visova na kopnu i dok bi Bjesomar iz utrobe Zemlje izvlačio munje koje bi nas, poput bljeskalice na fotoaparatu, budile iz popodnevnice siješte. (Nije li bljeskalica neka vrsta bliščavca?) Volio sam promatrati to prividno primirje između svjetla i rujnih proplamsaja tame jer znadoh da se učas sve može okrenuti i da se ljeskanje lađa na snenu moru (dok su čupice mornara od sunčanice štatile tek izbužane hladnice) može prometnuti u zbjeg pred neverom ili burom. Uz mene bi se našao tek rijedak stranac koji bi se oglušio na upozorenja domaćih ljudi da mu nije pametno poći daleko i ako se već i uputi na more, da ostane dublje u vali, siguran i blizu zaklona. Ribari kao da bi dvaput izazivali Posejdona, prvo otimajući stanovnike njegova cesarstva, a zatim ne osvrćući se na njegov bijes zaštićeni blizinom dvokatnica. Ipak, kad bi zazvonila Bjesomarova trublja, svi bi raširili jedra kako bi se od bijesa bogova novoga i staroga svijeta zaklonili u sigurnost svojih mandrača. S njima bih se i ja, mornar bez broda, u trku i uz upozorenje namjerniku povlačio prema kući ne bojeći se toliko kazne Božje koliko držeći se obreda koji je uspostavljen davno, davno prije mojega rođenja. Katkad se upitam drže li me upravo ti prizori u klatnji između jave i sna te utječem li se, poput ribara s brodima, utrobi vale kad god bih da zbjegnem s površi vlastita života.

4. ADIO, DRAŽENE

Odavna sam zaključio kako je znatno lakše pomoći neznancu nego bliskomu licu jer takva je pomoć jednokratna, znatno nas manje stoji, ne treba je ponavljati, a čini nas dobro raspoloženima. Znatno je teže biti uz osobu blizu kojoj je stalna pomoć nužna. Tad blizinu ne možemo podrediti raspoloženju, moramo biti uz nju i kad nismo od neke volje te kad nam se čini da je pomoć uzaludna ili da je druga strana ne prihvaća. Takva pomoć zahtijeva mnogo odricanja, trpljenja i strpljenja, a nagradu nam ne jamči nitko osim ako nismo u vjeri gorlji-

vi poput prvih kršćana. Uostalom, nije li mnogo lakše ljubiti tijekom jednoga ljetnog sunčanog dana ne dočekavši dažd nego tijekom čitava života u kojemu se i smije, i grinta, i uspinje, i pada? Ljudi su potrebiti naše pozornosti posvuda oko nas iako ih katkad nastojimo ne primijetiti kako bismo, a ne isključujem, dakako, ni sebe iz toga kruga, umirili vlastitu savjest, ali i zato što smo svjesni vlastite nemoći da baš svakomu pomognemo. Dražen je bio dio svakodnevice. Kao klapac susretao sam ga na igralištu na kojemu je uporno tukao trice te godinama s njim igrao jedan na jedan kad ondje ne bi bilo dovoljno igrača (najčešće mi je u mladim danima Ogi bio dostatan za igru), a poslije negdje u Mistu, u posljednjih desetak godina najčešće kod picerije i Bašte, prije toga ispred Grikule, a gotovo uvijek na biciklu. Draženu si se morao javiti iako si znao da ti neće svaki put odzdraviti jer je to on i na njega se nisi smio ljutiti. Rijetki su u Mistu imali takvu povlasticu. Jedno me je jutro iznenadio u Bašti dok je ponavljao zgodu iz moje knjige: „...iz mraka mu se strogim glasom obrati stari znanac: *Di ćeš, Tetreb?*” Otad mi je barem jednom tijekom ljeta, i to uvijek pored Bašte (gdje se sve i odigralo), ponavljao tu zgodu slatko se nasmijavši i slatko me time nasmijavši, a tijekom ostalih susreta obično bi se igrao riječima. Moje je ime prilagodio mjesnomu podneblju pretvorivši ga u *Doma je Goj*, a ja sam mu uzvratilo kako njegovo znači *drag ženama...* Posljednja riječ kojom se poigrao bila je *Hajduk*, a vama ostavljam da odgonetnete što je iz nje izveo. Ima nešto u tim ljudima za koje se reče da „griedu rovno onjelima” (nije on slučajno bio Anđelić), koji nam svojim životom svjedoče koliko su naizgled mali veliki, a naizgled veliki mali jer savjest nas prije ili poslije zapeče kad od njih odvratimo pogled ili kad se uzoholimo i pomislimo da smo nešto više od praha koji smo bili i u koji ćemo se vratiti, ima nešto u tim njihovim motima, osmijesima i raspoloženjima koja mi, ogrezli u vlastite krinke i glume, ne umijemo oponašati. Dražen je od danas član petorke mojih suigrača (jer nije on slučajno bio Dražen) koji svaki naš pokret prate s vječno nasmijanoga neba, od danas više ne ulazi u kuću sam jer gore mu je kao šuteru (jer nije slučajno bio ni Reggie) na mjestu razigravača Frano, na krilu Jubo, na vrhu reketa Paulo, a pod košem Željko dok ih s klupe prati najbolji šesti igrač Jurica. Bog sebi bira društvo, a mi se samo možemo upitati jesmo li zavrijedili da nam netko od njih doda balun.

5. PUSTITE MALENE K MENI

„Pustite malene k meni”, zborashe naš spasitelj, ali malenu se biću nije samo bilo teško približiti oltaru, jedva bi se probilo do kakva mjesta s kojega bi moglo uzreti svećenika. (Još tad zavidjeh Zakeju što je sa smokve motrio mnoštvo.) Mnogo se puta smjerah uspeti zavinutom skalinadom do kora, no želje su, učili su nas tako odmalena, jedno, a stvarnost drugo. Da si ispunim neispunjivu želju, naučih se razaznavati glasove, prvo svećenika, a onda pjevača koji se do mikrofona probijahu s bankodih. Bilo mi ih je neobično susresti u Mistu jer mi se doimahu poput lica s malih ekrana. Barba Petra Krmejana susretao bih uglavnom kad bi zamicao, nasmiješena brka, za ugao prema njegovoj kali. Godinama nakon što nas je napustio govorahu mišćani o njemu kao o hodajućemu svetcu

i njegovoj dobroti koja se zrcalila na licu, a ja se spominjem tek jedna njegova naklona kad je spustio beritu negdje na rubu Solina kao na zalazu Dubrovačkih ljetnih igara i kad mi se činilo da je upućen samo meni. (Dobrota se vazda umnaža, pa bi tako njegov osmijeh ozario i tko zna koliko drugih malih bića.) Glas bih barba Mike Tumbrije lakše razaznao jer bih ga svako malo ugledao, pogotovo u suton na Solinama kad bi na povratku u dom popravljao lente u razdoblju u kojemu sam vrijeme dokolice uglavnom provodio s njegovim unucima u solinskoj vali, na plaži ili igrajući se na Njivici. Čuvali su nas tad on, Dare, Jureška i ostali dobrotvori našega zbora kao dobri dusi, kao lica pred kojima bismo katkad i strepili (jer ipak bijasmo djeca), ali koji bi nas, kad bi se dogodila ta rijetka prigoda da nam se povjere, grlili i riječima i djelima. „Bili smo mi ko molići puno gori od vos”, šaputao je Jureška dok je usred ljeta, na 40 stupnjeva u hladu vrat grijao šalom, a glavu beritom. Teta bi se Dare na naše škerce isprva mrgodila jerbo bijaše zabrinuta za vlastitu mater, ali učas bi se njezine crte lica ublažile i njezini bi veseli moti govorili mnogo više od riječi. „Ni isto bit živ i bit zol”, blago nas je korio barba Miko Tumbrija upozoravajući nas da se smijeh lako prometne u plač. Danas, mnogo, mnogo godina poslije peku me te njegove riječi jer se često pitam koliko sam puta zakoračio u ničiju zemlju u čijemu se ozemlju čovjek lako izgubi na mekoj međi između dobra i zla koja je tad bila tako jasna, oivičena žicom i poznatim glasovima djetinjstva.

6. IZMEĐU DVAJU ZAVIČAJA

Bila su tu i gruba i lijepa vremena. Gruba jer su nam ratna zbivanja, koja nam se činjahu daleka, došla na kućni prag, a lijepa jer su nas vratila onamo gdje nam je bilo najljepše, na Otok. Bilo mi je tad neobično živjeti u podvojenosti osjećaja (sad kad sam naizgled odrastao, u toj podvojenosti živim gotovo bez prestanka) jer su mi sreću što sam ponovno tamo gdje sam se oblikovao mutili telefonski pozivi. Otac je, naime, ostao u pojasu neizvjesnosti iz kojega su vijesti dolazile rijetko zbog čega smo bili u stalnome grču. Moj je drugi dom tad bio u kući Šilotovih. Često mi je njihov dvor bio prva postaja na povratku iz škole, a uvijek zadnja prije mraka. Sa Zdenkotom bih se nalazio već rano izjutra kako bismo skupa otišli u školu, a na dvoru bi se vazda našao neki način zabave ako nije bilo nikoga na Njivici. Povremeno bi do nas došla teta Marija, nikad praznih ruku, čisto da provjeri je li sve u redu. Zborila je govorom koji kao da je bio na pola puta između govora moje matere i govora mojega oca, govorom koji kao da me je držao u ravnoteži između dvaju zavičaja. „Poče si govorit isto ko mi”, jednom mi je s nokta dobacio Mario kad su mi i pred teta Marijom počeli izlijetati pučki dvolglasi, a ja sam se brže-bolje ispravio iako mi je godilo da zvučim kao mišćanin. Po barba Joškotu se mogao riktati leroj jer je svakoga dana u isto vrijeme dolazio u kuću i izlazio iz nje. Sreo bih ga obično kod kuće Bilinih, kad bi dolazio na objed napuštajući brijačnicu, bolje reći glavni pučki informacijski centar, u koji su se slijevale vijesti iz svih pučkih četvrti. „Če će mi foji kal sve čujen unutra, če je i če ni”, geslo je barba Joškotovih pohodnika (mušterija je pregruba riječ za sve koji su se okupljali u brijačnici) oblikovao jednoć glasnogovornik centra. „Če u

Nerietvi? Kako ti je otac?” pitao je barba Joško svaki dan i bio sretan kad bi čuo dobre vijesti. Bilo je nešto umirujuće u tim danima koji su po svojem rasporedu bili gotovo isti, u kojima su isti ljudi postavljali ista pitanja te bili iskreno sretni kad bi čuli istu, dobru vijest. Stoga me pogled na barba Joškotovu brijučnicu po danu i Šilotov dvor obično negdje navečer kad krenu obredne šetnje pred povratak na Kopno, jer se ploviti mora, podsjeti na moju posljednju pučišku zimu, nakon koje više ništa nije bilo isto. Nakon te zime iz tvarnoga je svijeta otišla moja nona, nakon toga su noći duge postale još duže, a zime hladnije jer sam ih provodio dalje od bliskih lica. Ipak, i u tim noćima bijaše i još ima luči koja me u mislima vrati u tople uvale djetinjstva, među dobre ljude koji su tiho i nenametljivo oblikovali jedan život.

Igor Petrić

Priče

PRIJEDLOG BROJ DEVET

„Dopusti da ti pomogne.”

„Ne! Ne treba! Hvala.” – okrećući se nervozno, jer nije vidjela izvorište glasa, Barbara zakoluta očima i nastavi pretraživati prostor u kojem se, ni sama ne zna kako, našla.

„Dopusti da ti pomogne.”

„Molim!” – priupita Barbara, sad već vidno uznemirena.

„Rekla sam ne! Ne treba mi ničija pomoć. Ovo mogu i sama. Koji je vaš problem i gdje se uostalom nalazite?”

„Tko...?”

„Pa vi što postavljate stalno isto pitanje.”

„Pitanje?”

„Dobro, dobro, mislila sam na prijedlog. Nema potrebe za filozofiranjem, jer mi sad nije ni do čega. Ne znam gdje se nalazim ni zašto je sve tako crno i vlažno. Zato pazi što predlažeš, jer bi se inače moglo svašta dogoditi.

„Dopusti da ti pomogne.”

„Da, da... na to sam mislila, na taj vaš prijedlog. Baš taj prijedlog koji ste već ponovili nekoliko puta, sve više i više mi ide na živce.

„Dopusti da ti pomogne.”

„Jeste li gluhi ili bolesni? Kažem NE! Veliko... najveće NE. Ne treba mi ničija pomoć. Je li jasno?”

„Dopusti da ti pomogne.”

„Dopusti, dopusti. Koji je vama vrug? Ohladite već jednom i pustite me na miru. Stvarno niste normalni. Maknite se i pustite me na miru.”

„Ali... ja nemam ništa s tim.”

„S čim?” – pita Barbara sad već poprilično izvan sebe, a kad je izvan sebe, onda počne škrgutati zubima i nervozno se kretati sad naprijed sad nazad i mah-nito mahati rukama.

„Dopusti da ti pomogne.”

„Aaaa...! Što je vama, čovječe? Poludjet ću. Pustite meee... Ovo, ovo je bole-sno i ne, ne, ja to ne mogu više. Gdje je izlaz? Gdje je?” – pitala se Barbara na

granici bjesnila. Pokušala je i vrištati i zvati u pomoć, ali glas jednostavno nije izlazio iz njenih usana.

„Dopusti da ti pomogne.”

„Bože... sad je stvarno dosta. Prijavit ću te, mislim vas.”

„Kome?”

„Prijavit ću vas dežurnom ili što ja znam kome. Uglavnom, nekom ću vas prijaviti. Maknite se i pustite me na miru ponavljam. Makni seeee.

„Dopusti...”

„Ma što dopusti, majmune???” – reče Barbara prekinuvši nepoznati glas.

„... da ti pomogne.”

„Pi... ti materina blesava. Tebi i pomaganju. Ti stvarno nisi normalan. Vidiš da sam na rubu, a kad ga prijedem, neće ti pomoći ni ovi debeli zidovi, ni zaštitno odijelo. Ništa ti neće pomoći. Zato pusti me na miru... imam dosta svojih problema.”

„Dopusti da ti pomogne.”

„Sad je dosta!” – reče Barbara i podigne ruke s poda. Ništa-ništa-niš...ta i napokon POGODAK... Ništa-ništa-ništa i još jedan ništa... POGODAK. Ništa! POGODAK – POGODAK – POGODAK! – sva u zanosu Barbara je sjajila pobjedonosno, iako nije bila sto posto sigurna u te pogotke i te promašaje, jer u prostoriji u kojoj se nalazila mrak je bio poprilično jasan. Crn da crnji ne može biti i vlažan, sluzav i sav kakav ne želi, kakvog se u stvari sad već pomalo i boji.

„Imaš li sad kakav prijedlog, pametnjakoviću?”

„Imam!”

„Molim...?”

„Dopusti da ti pomogne.”

„Tko, kad i zašto bi meni trebao pomagati i tko to urla?”

„Dopusti i vidjet ćeš. Opusti se.”

„Neka ti bude. Izvoli. Sad pomaži kad toliko navaljuješ.” – reče Barbara u nevjerici i sklupčea se u fetusni položaj.

„Svjetlo! Vidim svjetlo tamo u daljini...”

„Šuti i opusti se...”

Nakon nekoliko minuta izvivala je glavica, potom ramena, trbuščić i noge. Doktor je prerezao pupkovinu i Barbara je zaplakala.

„Molim. Moool...im. Ništa ne razumijem! Zašto me svi tako gledaju? Što vam je, ljudi, i tko ste vi uostalom?” Nitko ju nije razumio. Plač ne sadrži riječi kojima formiramo rečenice, ali nema veze. Stavili su je na majčina prsa i Barbara je utihnula. Uskoro se više ničega neće sjećati. Kad se probudi, neće se sjećati ni prošlog života ni svog imena. Ponovno se rodila kako bi nanovo umrla i tako u nedogled, dok ne shvati smisao svog postojanja. Dok ne shvati što je to život i život nakon smrti i smrt u životu svakoga od nas. Dok ne doživi prosvjetljenje i istinu. Svoju istinu, individualnu, a ne univerzalnu kako su je učili kroz život, kroz živote koje je živjela po njihovim pravilima. Kad shvati i doživi smisao, moći će napokon otići na neko bolje mjesto, u neku drugu stvarnost, drugu dimenziju.

STAN

„Ovaj pogled. Samo pogledajte. Dajte. Pridite prozoru i pogledajte rijeku kako mirno teče. Ovo nećete naći nigdje. Ovakva se prilika ne propušta. Ova cijena i popust za gotovinsko plaćanje ili kredit. U redu je. U redu. Ako se odlučite, vjerujte, nećete pogriješiti”, ponavljao je agent za nekretnine.

„Jutro na istoku, večer za zapadu”, ponavljao je i ponavljao, neumorno pokušavajući obraditi klijenta na sve moguće načine. Možda nije znao. Nije pitao. Nije mislio ništa... Možda jednostavno nije imao vremena upoznati klijenta... (?) To mu je posao i OK. Sve pet. Sve u redu. Posao je posao, ali... mogao je unižeti i malo više žara u sve to. Barem na početku. Možda bi se sjetio. Možda? Sad je gotovo. Zaboravio je i nema veze. Možda zbog jutra ili činjenice da je posljednji dan u mjesecu. Pitanje je može li se na takav način prodati i obična čaša vode pustinjском ratniku, koji je, recimo, prije dva dana popio zadnji gutljaj, zadnju kap uoči odlučujuće bitke ili svemirskom putniku kojem je voda isparila nakon što se previše približio Suncu. Može li se voda prodati ribama. Može li...?

Kako je vrijeme odmicalo, agent za nekretnine postajao je sve agresivniji, sve rječitiji i uživiljeniji u priču kojom je nastojao pridobiti klijentovo povjerenje. Vratio se u svom stilu. Crvenog nabreklog lica, buljavih očiju i jednodnevne brade!

„Oprostite ako pretjerujem, ali stvarno Vam kažem, ovakvu priliku više nećete imati. Stan će se brzo prodati. Smatrajte se sretnikom što ste prvi. Upravo Vi. Sad i ovdje. Prvi imate priliku dotaknuti te debele zidove i udahnuti mirise prošlosti. Ovakav stan! ‘Stančina’ od više od 100 kvadrata iskoristivog prostora. Pogledajte te sobe i... Pogledajte taj pogled.” Agent se sve više i više unosio u svoju ulogu. Ulogu života, jer ovo mu je posljednji slobodni stan na tržištu nekretninama. Stan o kakvom je i sam nekad maštao. Stan za prodaju prije odlaska u mirovinu.

„Oprostite što prekidam, ali zanima me što ste zapeli za taj pogled. Pogled kao pogled. Rijeka, park i zapad s jedne, gradski krovovi, dvorišta, vrtovi i istok s druge strane. Pa što. Nije to jedini stan u ulici. Svi su takvi. Čuo sam kako su im i parketi isti. Barem u onima u kojima ih nadobudni vlasnici nisu prekrili laminatom”, promrmljao je nezainteresirano i pomalo ljutito klijent prvi.

„Istina. Svi su prilično isti. Prije nekoliko dana prodao sam jedan na broju tri. Zamislite, stan na broju tri koji ima tri sobe. U njemu su živjele tri sestre. Svaka u svojoj sobi. Dijelile su kuhinju i prostranu kupaonicu s WC-om. Ona najmlađa umrla je prije tri mjeseca. Druge dvije nikad se nisu udavale. Dobile su smještaj u domu umirovljenika. Na trećem katu u sobi broj 33. Nevjerojatno! Tko zna, da treća nije umrla, možda bi dobile sobu broj 333. Kužite! Nije li to super? Nekako nestvarno i biblijski. Znete ono o trojstvu. Pretpostavljam da znate, mislim vjerojatno ste negdje čuli. Oprostite ako pretjerujem, malo se zanesem iiiiii...”

„Pretjerujete, pretjerujete, a ako nastavite, možda neću moći izdržati. Ako se kojim slučajem to dogodi... Ni majka vas neće prepoznati”, mrmljao je klijent prvi kroza zube, toliko nerazumljivo da je zvučalo kao režanje divljeg australskog psa. Zvučalo je upravo onako kako je i trebalo zvučati. Upozoravajuće. Prijateljski upozoravajuće.

„Oprostite još jednom ako pretjerujem”, ispravio se agent. „Ponekad se previše zanesem i (dugo i zbog efekta)... Pokušajte razumjeti. Vratimo se mi ovom stanu ovdje. Nije sve u pogledu i položaju. Istina! Ali, morate se složiti sa mnom, položaj na najbolji mogući način prati izlazak i zalazak sunca. Putanja savršena. Ni previše lijevo, ni previše desno. Taman kako treba. I ta rijeka koja se opružila, mislim koja teče skoro pa ispod prozora. Savršeno! Pogledajte, moje riječi su suviše. Svaki komentar je suvišan. Nezamjenjivo! Neponovljivo! Nevjerojatno jednostavno, jedinstveno i fantastično. Ma sve!”

„Mislim da ipak malo pretjerujete. Pardon! Mislim da pretjerujete, ne malo, malo puno i čak više od toga, a to nije dobro. Zna li uopće tko sam ja? Kako se zovem i zašto sam, eto, prvi kupac na kojeg ste naletjeli, iako je ‘stančuga’, kako ste je na početku imenovali, na prodaji već šest mjeseci. Vaše priče o sreći i prilici. Ma dajte, molim Vas. U pravu ste, priznajem. Veličina kvadrata, velike sobe, ma i taj pogled koji stvarno na prvu oduzima dah. Položaj i sve to, ali... Ali, ali, ali. Uvijek neko ali. U ovom je gradu sve manje ljudi. Ništa ne radi. Poslovni prostori zjape prazni. Kuće i stanovi su prazni. Tvornice su zatvorene. Tvornice kojima se ovaj grad nekad ponosio. A Vi i dalje pričate o pogledu i rijeci. Ma i rijeka više nije kao što je nekad bila. Nekad su njome plovili brodovi. Veliki i mali i vukli su šlebove, a sada je zapuštena. Nitko već desetljećima ne vadi pijesak i ne održava korito plovnim. Zimi samo što se ne prelije, a ljeti postaje rasadnik algi i neugodnog mirisa i (opet ono dugo i zbog efekta)... Što reći? Što reći osim DOVIĐENJA. Izadite iz stana. Na početku sam Vam rekao da ne znate tko sam. Nisam ništa loše mislio pod tim. Ne pravim se važan i ne prijetim. Mislio sam da bi bilo u redu upoznati klijenta. Istražiti njegove mogućnosti i (opet ono, ma znate već dugačko i zbog efekta)... Ali ne! Vi ste odmah počeli štreberski. Kao papiga, već pola sata ponavljate unaprijed pripremljene rečenice. Vi ste MORON i zato molim Vas, napustite ovaj stan. Ovaj je stan moj i ja sam taj koji ga je stavio na prodaju. By the way, zovem se Albert i povlačim ponudu. Stan od danas nije na prodaju. Razumijete? Nije i to je to! Za kraj, još vam samo ovo želim reći: Imate pravo. Stvarno imate pravo kad kažete da je nešto u tom pogledu na rijeku. Ustvari, ne samo na rijeku nego i na život. Pogledu na život koji imam, a koji Vi nikad nećete niti moći imati. Zbogom...”

Mate Kovačević

O hrvatskoj državnosti na Duvanjskom polju

Malo je koja tema iz hrvatske povijesti toliko žučno osporavana kao što je pitanje neslavenske etnogeneze ili pak srednjovjekovne hrvatske državnosti. Većina istraživača u objema Jugoslavijama koji su u svojim radovima odstupali od službenoga „slavističkog” ideologema, politički su progonjeni i zatvarani, a neki su zbog toga i ubijeni poput Kerubina Šegvića, Milana Šufflaya i Mihovila Lovrića.

Četiri su teorije o hrvatskom podrijetlu – iranska, gotska, autohtona (ilirska) i slavenska. One su međusobno vodile stogodišnji „harac” ili rat kako bi tek u neovisnoj hrvatskoj državi bili stvoreni preduvjeti za hladnije prosuđivanje odredbenica koje danas čine hrvatsku naciju.

Iranska se teorija temelji na lingvističkim istraživanjima hrvatskoga imena, arheološkim nalazima, poput Tanajskih ploča, na kojima su u crnomorskom području, odnosno gradu Azovu, pronađena dva epigrafska natpisa iz 3. stoljeća. U tim natpisima spominju se osobna imena Horoúathos, Horoáthos i Horóathos (Χορούαθ[ος], Χοροάθος, Χορόαθος) za koja se vjeruje da su antroponimi hrvatskoga imena poput današnjih osobnih imena, a u jednom od natpisa Horoáthos (Χοροάθος) se spominje kao Sandarzov sin, što je iransko ime. Upravo zato i postoje snažne naznake da su Hrvati bili iranski narod koji se u kasnijim stoljećima poslavenio te da je etnonim Hrvat iranskog podrijetla. Osim toga, ustrojstvo moćnih vojnih skupina s konjaništvom kao snažnom postrojbom te političko ustrojstvo prostora, uprave i javnoga života bili su pokazatelji kako se radi o vrlo starom narodu, a ne tek o bezimnim skupinama koje su antički auktori označavali Slavenima.

Gotska teorija o podrijetlu hrvatskoga naroda temelji se ponajprije na proučavanju domaćih hrvatskih izvora „Hrvatske kronike”, „Ljetopisa popa Dukljanina” i djela splitskoga arhiđakona Tome „Historia Salonitana”, koji istovjetuju Gote, Hrvate i Slavine ili ih svrstavaju u zajedničku etničku skupinu koja je u ranom srednjem vijeku zaposjela prostor hrvatskih zemalja.

Autohtona teorija počiva na arheološkim istraživanjima i proučavanju grobne kulture, koja, kao i ukopni ostatci, pokazuje gotovo neprekinuti kontinuitet ukapanja pokojnika, a poglavito onih iz dinarskoga područja.

Slavistička pak teorija, sklona isključivosti i jednostranosti, temeljila se na lingvističkoj podlozi o zajedničkom podrijetlu slavenskih jezika pa tako onda i na-

roda, koji govore različitim slavenskim jezicima. U pozadini ove teorije, kojom ni do danas nije prestalo političko manipuliranje, bijahu geopolitički razlozi – bilo da je riječ o strategiji njemačkih imperijalnih prodora na istok gdje su živjeli narodi koji su govorili tim slavenskim jezicima ili pak t. zv. slavenskoj ideologiji, čije je uporište bilo u ruskim geopolitičkim zahvatima.

Stoljetna slavistička prevlast nije urušila samo put znanstvenim spoznajama nego je, zbog prevladavajućega ideološko-političkog, a primarno unitarističkoga utjecaja, duhovno osakatila niz naraštaja različitih naroda te gotovo do utrnuća dovela njihove identitete.

Upravo je zato jugo/slavistička historiografija relativizirala pojedine povijesne izvore, poput primjerice „Hrvatske kronike”. Nijekala je njezinu izvornost, vrijednost navedenih podataka, a posebno u njoj istaknute dijelove koji jasno govore o organizacijskim i državotvornim silnicama, što ih je u svojoj ranoj dobi imao hrvatski narod.

To se ponajprije odnosilo na pitanje održavanja prvoga sabora, ustrojavanje uprave i organizaciju državnoga prostora.

Kako bi se što više omalovažila njezina vrijednost, proglašena je i svojevrsnom kompilacijom te prijepisom „Ljetopisa popa Dukljanina”.

Poradi straha od političkih progona i književnopovijesna je znanost uzmicala od ozbiljnijih pitanja što ih je postavljala „Hrvatska kronika” pa je uglavnom prihvaćala historiografske jugo/slavističke dogme.

Ako se izuzme rad američke profesorice hrvatskoga podrijetla Anny Newman, lingvistička obradba „Hrvatske kronike” nije ni postojala, premda je u novije doba objavljen jedan gotovo bezvrijedan tekst, u kojem se opetuju jagićevski zaključci, već odavno metodološki pa i razinom spoznaje višestruko nadiđeni.

Uz hrvatske istraživače, koji su zbog navedenih razloga svoje poglede usklađivali s vladajućim politikama, „Ljetopisom popa Dukljanina”, a onda i „Hrvatskom kronikom” bavili su se, naravno, srbijanski povjesničari, čiji su radovi uglavnom usklađivani s potrebama velikosrpskih političkih projekata.

Crnogorski istraživači u dijelovima su Dukljaninova spisa pronalazili izvore vlastitoga identiteta, dok je muslimansko-bošnjački ideolog Muhamed Hadžija-hić, uz neka vrijedna zapažanja, u tim hrvatskim starim spisima tražio bosansku autonomiju.

Pitanje „Hrvatske kronike” na dnevni je red u novije doba stavio povjesničar i pravnik Ivan Mužić, koji je akribijskim nizom malih znanstvenih pothvata uspio dokazati da je „Hrvatska kronika” ne samo starija od Dukljaninova spisa nego da se ona, uz Dukljaninove redaktorske zahvate, nalazi u osnovi njegova djela.

„Ljetopis popa Dukljanina” napisan je, tvrdi Mužić, između 1143. i 1163., a „Hrvatska kronika” u zadnjem desetljeću XI. ili u prvom XII. stoljeća, s tim da je do nas na hrvatskom jeziku došao prijepis Jerolima Kaletića, koji se čuva u Vatikanskoj knjižnici, iz 1546. godine.

Osim toga, raščlambom do nas došloga teksta na hrvatskom i prijevoda na latinski, Mužić je pokazao da to „prastaro djelo”, kao povijesni izvor, sadrži iznimno vrijedna zrnca istine o ranoj hrvatskoj povijesti, koju, prema Mužiću, „Hr-

vatska kronika” pomiče u VI. stoljeće, a progovara i o t. zv. mračnom dobu VII. i VIII. stoljeća.

Zahvaljujući opažanjima istraživača Krešimira Mlača, zaključio je kako „Hrvatska kronika” ima i svoje posebno značenje kao književni tekst. Uporaba glasovnih figura, poput asonanca i aliteracija, radi postizanja zvukovnog ugođaja, ritma ili glasovnih efekata, jasno pokazuje književnu dimenziju pa i mogućnost da je spis bio u nama nepoznatoj inačici ustišen, kao i tehnike opisa bojeva i sukoba u kojima do izričaja dolazi i pripovjedačko umijeće.

Mužić smatra kako je „Hrvatska kronika” prvobitno bila napisana „slavenskim”, zapravo hrvatskim jezikom, a predložak kojim se služio Kaletić, smatra, bio je ispisan „poljičkom bosančicom”. Hrvatska je redakcija tako starija od latinske, a u objema redakcijama postoje umetci, koji su dijelom nastajali i prepisivanjem. „Hrvatsku kroniku” u drugoj polovici XII. stoljeća na latinski je preveo, a dijelom i redigirao, neki svećenik iz Bara, a po novijim istraživanjima bio je to Zdranin – barski nadbiskup Grgur, koji je napisao neka poglavlja tako da je s vremenom cijeli spis postao poznat pod nazivom „Ljetopis popa Dukljanina”.

„Hrvatska kronika”, kako je historiografski utvrdio Mužić, prvo je djelo hrvatske historiografije i književnosti. U njoj se obrađuju zbivanja gotovo samo na teritoriju današnje Hrvatske i Bosne, a neki spomeni predjela i mjesta izvan tih zemalja rezultat su, smatra, naknadnih umetaka.

Hrvatska kronika sačuvana je u prijepisu Jerolima Kaletića iz 1546., u kojoj je on zabilježio kako je Dmine Papalić našao tekst u starim knjigama pisanim „hrvackim pismom”. Dmine je tekst ispisao „rič po rič”, a Kaletić, kako kaže sam „pripisah iz rečenih knjig”.

Marulić je pak u svom prijevodu zabilježio da je Papalić našao knjigu napisanu ilirskim pismom i na ilirskom jeziku u nekoj vrlo staroj knjizi u Poljicima u domu Marakovića 1500. godine.

U sadržaju prve glave „Hrvatske kronike” autor precizno navodi vrijeme i mjesto pojave „Gota”, njihovu karakterizaciju te svoje izvore. Riječ je o razdoblju kad Bizant, odnosno Konstantinopol postaje središte Rimskoga Carstva, a izvori za pisanje su mu sveti Jeronim, Seilur (Sabin) i sveti Benedikt.

Goti o kojima piše „Kronika” nisu sa sjevera, nego s istoka, stoga se razložno može pretpostaviti kako se radi o narodu „Geta”, koji je u ranije doba živio na crnomorskom području u blizini Sarmata, čije je jezike u svom progonstvu, prema vlastitom priznanju, naučio i glasoviti rimski pjesnik Ovidije, za kojega neki povjesničari smatraju da je bio ilirskoga podrijetla.

Na tom području, kako svjedoče povijesna toponimija, arheologija, a na kraju i Tanajske ploče, živjeli su i Hrvati.

Pojava tih Gota, odnosno Geta koji su živjeli u Podunavlju registrirana je u prvoj glavi „Kronike” godinom 357. Njihove pokrete i sukobe s Rimljanima bilježe tada i drugi suvremeni povijesni izvori. Najprije su zaposjeli Panoniju pa rimski vladari u pomoć pozivaju prave, odnosno zapadne germanske Gote, koji su ih i porazili na svom putu prema Italiji. Hrvatski auktor „Kronike”, služeći se već spomenutim izvorima, poistovjetio je vjerojatno te nazive, a onda i narode.

Naime, Geti su se nakon susreta s Gotima u Panoniji ili kako auktor napominje u Ugarskoj razlili prema jugu i zaposjeli Dalmaciju, nakon spomenute 357. godine, što se podudara i s drugim povijesnim izvorima. Kako se kroz „Kroniku” cijelo vrijeme provlači hrvatski jezik kojim govore ti došljaci, nije samo pretpostaviti nego je očito činjenica da Geti nisu govorili germanskim, nego nekim drugim jezikom.

U drugom poglavlju, kako priča „Kronika”, Goti ratuju protiv Dalmata i Histra, a u saldu rata, uz mnoštvo poginulih Dalmata na gotskoj su strani izginuli Hrvati. Ovdje vjerojatno nije, kako neki tvrde, riječ o izdvojenoj skupini Hrvata, nego se očito radi o istoznačnici kojom auktor naziva Gete, odnosno Gote.

Gotski vojskovođa, kojeg „Kronika” naziva Stroil, nakon te pobjede zaposjeda Ilirik pa zavlada svom zemljom „ča jest s ovu stranu Valdemije deri de Polonije”. Potom „pride u Bosnu, i slize u Dalmaciju i rasu primorske grade: Dalmu, Narun, i bogati i lipi Solin i grad Skardon i mnoge slavne grade položi na zemlju.”

Nakon Stroilove smrti vlast je naslijedio sin Sviolad, a njega sin Silimir, čije „kraljevstvo bi Bosna i Valdein deri Polonije, tako primorsko kako i zagorsko kraljevstvo”.

U izmjeni vladara smjenjuju se ciklusi progona i pogodovanja kršćanima. Nu, auktor „Kronike” za Gote kaže da su divlji, nu ne tvrdi da su pogani pa se neizravno smatra da su ti Geti bili arijanski kršćani. Naime, pokršteni su bili ranije, što potvrđuju i tada suvremeni izvori, ali su, kako će kasnije potvrditi i domaći izvori, bili poprskani arijanizmom. Očito su i sukobi s kršćanima starosjediteljima imali uzrok u toj razlici. Silimir je starosjediocima, dakle zatečenim kršćanima, omogućio povratak svojim domovima pa pisac „Kronike” tvrdi kako je takvom politikom pučanstvom „opet napunio zemlju Hrvatsku”, a ne samo jedan dio svoga kraljevstva.

U Silimirovo vrijeme, bilježi „Kronika”, pojavljuje se veće mnoštvo naroda „iz priko rike velike, ka se dii Velija”. Rimski je car s njima sklopio ugovor pa je i Silimir poslao svoje izaslanike vođama toga puka. Utvrdivši da govore istim jezikom, i on s njima sklopi mir. Očito je riječ o masovnijoj pojavi slavenskih plemena, koju bilježe i tada drugi suvremeni izvori. U čitanjima i prijevodima Silimirova sporazuma s pridošlim slavenskim plemenima stara hrvatska riječ „harac” pretvorena je u turcizam „harač” pa se zbog tog neologizma u pitanje dovodilo vrijeme nastanka „Kronike”, ali i interpretacija Silimirova sporazuma s navedenim slavenskim plemenima.

Naime, kad se pročita „harač” umjesto riječi „harac”, onda je Silimir morao pridošlicama plaćati porez, što ga je stavljalo u njima podređeni položaj.

Stara pak hrvatska riječ „harac”, na što je već ranije upozorio Mlač, a u svom ju je rječniku objasnio i Petar Skok, znači „boj”, „bitka”, a kako pridošlice nisu bili ratoborni te su govorili istim ili sličnim jezikom, „ljubeznivo živiše, koliko veće, koliko vire i jazika bihu jednoga”. Tako je sporazum omogućio njihovo stapanje.

U Budimirovo pak vrijeme, o čemu „Kronika” bilježi u IX. poglavlju, Mužić smatra kako je umetnuta priča o svetom mužu Konstancu, koji „naredi popove i knjigu hrvacku i istumači iz grčkoga knjigu hrvacku” kako bi utvrdio zemlju u „viru Isukrstovu”.

Nama je iznimno zanimljiva upravo IX. glava, koja govori o prvom hrvatskom saboru i uređenju zemlje te upravnoj podjeli zemlje. Cijeli niz povjesničara jasno je utvrdio, a poglavito nakon prepoznavanja toponima „Hlib”, kako je taj sabor održan na Duvanjskom polju. Nu unatoč tomu, ranija jugoslavenska politika, ali i noviji opiratelji hrvatskoj državnosti ne priznaju evidentne činjenice navedene vrlo precizno upravo u „Hrvatskoj kronici”.

Premda među povjesničarima nema jedinstvena mišljenja glede godine održavanja prvoga hrvatskog sabora, povjesničar Dominik Mandić u svojoj studiji tvrdi kako je on održan 753. godine na Duvanjskom polju.

Budimir je sazvao sabor da bi crkveno i državno-pravno uredio svoje kraljevstvo. Kako je nakon osmodnevnoga „vijećanja” zaključeno da se uspostave dvije metropolije – solinska i dukljanska, osporavateljima postojanja Crvene Hrvatske, zbog nečitljiva ili nejasna određenja Gornje Dalmacije u „Kronici”, ova činjenica ne ide u prilog. Naime, crkveno uređenje poklapalo se s teritorijalnim ustrojem države pa će to jasno evidentirati pop Dukljanin, ali i tada suvremeni bizantski izvori.

Sabor je zemlju razdijelio na županije i gradove te za njih donio zakone i obveze prema vladaru. „Što je s ovu stranu gore k moru, prozva Primorje, i rike, ke ishode iz gor od zapada sunčenoga i pristaju u veliku riku Dunaj, onuj riku zvaše Surbiju.

I primorje razdili na dvoje počamše od mista i grada ki po poganih bi razrušen, ki se zove Dalma, gdi sa shodom biše, deri do mista, ko se zove Valdemin. Od Dalme do Valdemina prozva Hrvate Bile, što su Dalmatini Nižnji. I još od mista Dalme do Bandalona grada, ča se sada zove Drač, dotla prozva Gornju Dalmaciju i toli koje Surbiju, ča jest Zagorje. I tuj na dvoje razdiliše: počamše od gornje strane Drine, ča jest na zahod sunčeni do gore Borave, a toj prozva Bosnu, i od Drine do Lipa prozva Ras, ča je Raška zemlja.”

Ovo je prvo prostorno uređenje Hrvatske, čiju je podjelu Dukljanin evidentirao kao Bijelu i Crvenu Hrvatsku. Mnogi su iz politikantskih razloga i svojih velikosrpskih aspiracija, ali i u kasnijem razdoblju kad je doista postojala Srbija kao državni entitet ili bar sjećanje na nju, u terminu „Surbia” gledali srbijanski državni prostor.

U „Hrvatskoj kronici” nigdje se ne nailazi na zemljopisni, a pogotovo državno-politički pojam Srbije. U skladu s iranskim označavanjem strana svijeta u bojama Surbia je označnica za sjevernu stranu, što je doista lako vidljivo ne samo s Duvanjskoga polja nego i u odnosu na južnu i zapadnu Hrvatsku, odnosno Crvenu i Bijelu.

Pridjev „sur” ima značenje taman i siv pa hrvatski kroničar jasno obrazlaže kako je termin „Surbia” označnica za rijeku Dunav, koji je sjeverna granica Hrvatskoga Kraljevstva.

Iz ovih manipulativnih stajališta, a pokadšto i stajališta koja su bila nerazumljiva puno kasnijim istraživačima, proistekla je teza o srednjovjekovnoj pripadnosti Bosne Srbiji, ali i ovovjeka, koja bijaše povodom agresivnih velikosrpskih ratova. Bilo da je riječ o politici koja je prouzročila Prvi svjetski rat, masovna klanja i ubojstva Hrvata u Drugom svjetskom ratu kao i najnovija u Domovinskom ratu na području Hrvatske i BiH.

Duvanjski sabor o kojem priča stara hrvatska kronika podloga je i današnje ne samo državnosti Republike Hrvatske nego, što je posebno važno istaknuti, i državnosti hercegobosanskih Hrvata.

Osim osporavanja Duvanjskoga sabora, uvriježilo se u razdoblju komunističke Jugoslavije osporavati i tradiciju o krunidbi prvoga hrvatskoga kralja Tomislava 925. godine na Duvanjskom polju.

Tako povjesničari, uglavnom ideološki oblikovani na komunističkim zasadama, i Sabor i krunidbu kralja Tomislava na Duvanjskom polju osporavaju primarno zato što se Duvanjsko polje danas nalazi na području Bosne i Hercegovine. Uporište za rušenje tradicije pronalaze u nedostatku kamenih spomenika na kojima bi eventualno bila ispisana priča o krunidbi kralja Tomislava. Nasuprot njima stari grad Delminij po kojem je cijela rimska provincija Dalmacija dobila svoje ime bio je još u antičko doba glavno uporište ratobornih dalmatskih plemena. Nakon pojave kršćanstva Delminij je još u antičko doba bio biskupijsko sjedište.

Koliko je važnost imala tradicija u rimokatoličkom svijetu, ponajbolje svjedoči sama činjenica o obnovi Duvanjske biskupije potkraj srednjega vijeka, održavanje već spomenutoga prvog hrvatskog sabora u ranom srednjem vijeku pa onda i krunidbe kralja Tomislava čije bi postojanje, zbog ideološke zadrnosti, neki povjesničari i danas rado zanijekali.

Zato i jest neoprostiva šteta što je ovogodišnje obilježavanje 1100. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva, za razliku od kojekakvih festivalskih kičeraja, manje-više prošlo nezapaženo. Poglavitno na povijesnom Duvanjskom polju.

Osim upravne podjele hrvatske zemlje, na Saboru su bile iznimno važne pravne činjenice o unutarnjem uređenju zemlje, koje su, kako navodi „Kronika” zapisane u knjizi „Methodios” što se čuvala u Hrvatskoj.

Nažalost, ne i sačuvala pa njezine sažetke treba analizirati iz „Kronike”, što je još uvijek nedovoljno uočeno u hrvatskoj pravnoj znanosti i njezinim učilištima.

Glede hrvatske etnogeneze valja zaključiti, poput istraživača Damjana Pešuta: Posebno je važno razumjeti Tomu Arhiđakona, na koja je to dva naroda mislio kad je ustvrdio da su postali jedan rod, slični po običajima, jednoga govora. Jedan narod nedvojbeno čine Kureti ili Hrvati, dok drugi zasigurno nisu Goti, jer su govorili slavenskim jezikom. Drugi narod mogu biti samo Slaveni, koji su se u „hrvatsku zemlju” doselili krajem VI. stoljeća, odnosno dvjestotinjak godina poslije svojih sunarodnjaka Ostrogota, zapravo Hrvata.

Nehotična Tomina teza sublimat je hrvatske geneze, kojoj svakako treba pridodati i domaće dalmatsko pučanstvo, koje se tijekom vremena stopilo s hrvatskim doseljenicima.

To ne samo da ilustriraju kroz povijest prividno različiti nazivi jezika kojim su govorili Hrvati – slovinski, slavenski, ilirski, ilirički, a što nije ništa drugo nego istoznačnica za hrvatski jezik kojeg se čvrsto drži „Hrvatska kronika”.

„Povijest” splitskoga arhiđakona Tome (oko 1200. – 1268.) po ocjeni kritike pripada žanru gesta episcoporum, a uz to sadrži i cijeli niz autobiografskih podataka. U njoj je opisao povijest salonitanske Crkve od rimskoga doba do 1266. godine i zabilježio mnogobrojne podatke o hrvatskoj srednjovjekovnoj povijesti.

Kako u jednoj rukopisnoj inačici postoji niz umetaka, među kojima i tekst apendikule (Qualiter, Pacta conventa), zapravo ugovor između predstavnika hrvatskih plemena i ugarskoga kralja Kolomana, ta se inačica naziva „Historia Salonitana maior”, a obuhvaćala je još i građu o splitskim crkvenim saborima (925. i 928.) te opis smrti kralja Zvonimira.

U hrvatskoj historiografiji ta je činjenica, umjesto istraživanja spomenutih podataka, prouzročila niz manje važnih sporenja oko vjerodostojnosti samoga izvora.

Zaobišavši činjenicu da je kao crkveni dostojanstvenik pripadao gradskoj komunalnoj zajednici, koja je svojom političkom autonomijom priznavala vrhovnu vlast hrvatskoga kralja, na njegove je pravno-političke poglede i borbu s hrvatskom vlastelom i ugarskim kraljem za očuvanje gradske autonomije te zauzimanje za provedbu tada aktualnih crkvenih reforme gledala kao na etničku mržnju jednoga „Latina” prema „susjednim” Hrvatima u splitskom zaleđu.

Upravo Tomini zapisi o hrvatskim kraljevima svjedoče suprotan odnos, ali i pokazuju stanovitu sljepoću historiografije, koja se pokadšto teško mirila s Tominom činjenicom da su Hrvatska i Dalmacija pa onda i tadašnji Split bili jedno državno područje.

Tomina pak utjecaj na cijeli niz hrvatskih humanista, najprije na one s hrvatske obale, a potom i rasprostranjenost njegovih rukopisa dublje na kopnu jasno svjedoči da je djelo splitskoga arhiđakona duboko proželo same temelje hrvatske književne kulture.

Toma već u prvom poglavlju svoje povijesti donosi opis zemlje u kojoj živi. Nekoć je ime Dalmacije, piše, za razliku od doba u kojem je on živio, imalo šire značenje. Smatralo se, kaže, da je to jedna provincija s Hrvatskom. Objasnio je i podrijetlo naziva Dalmacije prema nazivu staroga grada Delmisa. „Postoji naime pokrajina u gornjim krajevima koja se zove Delmina, gdje se još vide stare zidine, spominje se da je tamo bio grad Delmis. Sada je Dalmacija priobalna pokrajina, koja počinje od Epira, gdje je Drač, i proteže se sve do Kvarnerskoga zaljeva, u čijoj je unutrašnjosti grad Stridon, koji je bio na granici između Dalmacije i Panonije.”

Dok su hrvatska historiografija i arheologija, posve naravno, sjedište plemena Dalmata locirale na području Duvanjskoga polja – Duvna, dakle u neposrednom zaleđu grada Splita, gore preko planinskoga pojasa, dalmatski je prostor njemački slavist L. Steindorff potpuno zaobišao i njihovo sjedište locirao kod današnje Podgorice u Crnoj Gori.

Nije ništa čudno za jednoga Nijemca koji najbolje ne čita antičke i srednjovjekovne izvore, nu problem nastaje, kao i obično, tek onda kad ta neadekvatna inozemna stajališta poprimaju službena značenja i u hrvatskoj historiografiji.

Tim više što je u „Hrvatskoj kronici”, pisanoj vjerojatno u zadnjem desetljeću XI. stoljeća, a koja je ugrađena i u „Ljetopis popa Dukljanina”, jasno naznačen toponim planine Lib, koji se tako sve do danas zove, a smješten je na jugoistočnom rubu Duvanjskoga polja. Naime, u podnožju toga Liba, gdje je bio grad Delmis, hrvatska vrela bilježe održavanje prvoga hrvatskog sabora, na kojem je,

između ostaloga, načinjena upravna podjela hrvatskoga državnog prostora, gdje su zemlje južno od Duvna činile Crvenu, a zapadno Bijelu Hrvatsku.

Iz Tomine rečenice o „gornjim krajevima...” „gdje se još vide stare zidine, spominje se da je tamo bio grad Delmis” može se zaključiti i da je Toma mogao sam vidjeti stare zidine, za koje se pričalo da je tamo bio grad Delmis. Uostalom, Duvanjsko polje mu je bilo u neposrednoj blizini za razliku od navodnog toponima kod Podgorice u Crnoj Gori.

S druge pak strane katolička župa Duvno još se u XVIII. stoljeću prostirala na istok sve do rijeke Neretve pa je Toma, pišući o hrvatskom državnom području, očito imao na umu granice Bijele Hrvatske, poznate još iz „Hrvatske kronike” i popa Dukljanina, za razliku od Crvene Hrvatske na jugu, koja u njegovo doba više nije postojala kao politička stvarnost.

Bez obzira na krajnje namjere njemačkoga slavista, Steindorffovo projiciranje Delmisa u Crnu Goru poslužilo je hrvatskim projugoslavenskim povjesničarima da srednjovjekovni naziv Sclavoniju, inače sinonim za Hrvatsku, što je posebno vidljivo iz Tomina djela, pretvore u srednjovjekovnu „SFRJ” sastavljenu od više republika (Sklavinja).

Kao uzorak takvoga suvremenog projiciranja jugoslavenskoga federalizma u daleku prošlost najbolje može poslužiti knjiga Nade Klaić „Srednjovjekovna Bosna”. U toj studiji zagrebačka profesorica s pravom brani Bosnu od velikosrpskih historiografskih pretenzija, ispisanih u „Istoriji srednjovekovne bosanske države” Sime Ćirkovića.

Nu, način obrane bosanske posebnosti u odnosu prema Srbiji metodološki je profesorica Klaić posudila iz Krležina boljševičkoga arsenala pa umjesto da argumentira velikosrpsku pozadinu Ćirkovićeve djela, ona napada F. Šišića i t. zv. hrvatske pretenzije prema Bosni, ne uvidjevši da joj je, zbog hrvatske političke nemoći, još djed Vjekoslav branio hrvatstvo Bosne, ističući njezinu posebnost prema Srbiji.

Rezultat takve historiografije iscrtao je potkraj 20. stoljeća sudbinu BiH, od koje je polovica pripala Srbima, a druga polovica onoj „posebnosti” (bošnjačkoj) koju su Hrvati toliko zdušno branili od Srbije. Naravno, bez Hrvata, kako je to i projicirala hrvatska projugoslavenska historiografija.

Tomina pak karakterizacija Dalmata kao plemena koje je živjelo po šumama te pustošilo i pljačkalo susjedne provincije, koje su pacificirali tek Rimljani, slična je opisu pridošlih Hrvata, zabilježenom u VII. poglavlju. Riječ je, kaže, o sedam ili osam plemena koja su iz krajeva Poljske došli s Totilom. Oni su, navodi, tlačili domaće stanovništvo i surovo ga pokoravali pod svoju vlast. Osim hrvatske ratobornosti, zabilježio je i predaju (tradiciju) o dolasku hrvatskih plemena, sličnu onoj koju donosi i Konstantin Porfirogenet u X. stoljeću, a zapazio je i hrvatsku etnogenezu oblikujući ju u tekst kako su se ti došljaci, koje su nazivali Gotima i Slavenima, izmiješali sa starosjediocima i postali jedan narod koji je imao sličan način života, običaje i jedan jezik.

Imali su, tvrdi, i svoje vođe, a premda pokvareni i divlji, ipak su bili kršćani. Naime, zarazila ih je arijanska kuga, piše Toma.

Opis zauzeća Salone, premda književno oblikovan, podsjeća na to da se Toma služio izvorima, sličnim kao i anonimni pisac „Hrvatske kronike”.

U VIII. glavi zabilježio je dolazak opata Martina, koji je po nalogu pape Ivana Dalmatinca prikupljao među Hrvatima relikvije svetaca i od njih otkupljivao robove. Mnoge je, navodi Toma, oslobodio, a relikvije svetaca odnio u Rim, gdje ih je Papa pohranio u crkvi blaženoga Ivana Lateranskog.

U ovoj je glavi i podatak o izgradnji Dubrovnika, o kojem na sličan način pripovijeda i pop Dukljanin.

U X. glavi Toma piše o uređenju odnosa između Bizanta i Hrvata, a u sklopu toga i o položaju dalmatinskih gradova. Nakon uređenja tih odnošaja dolazi do sve snažnijega međusobnoga povezivanja između pridošlih Hrvata i starosjedilaca koji se postupno stapaju u jedinstven narod.

Dolaskom pak Ivana Ravenjanina, o kojem piše u XI. glavi, u Hrvatskoj se uređuju crkveni odnosi, formiraju župe, a narod sve više prilazi katoličkom nuku. Zahvaljujući Ivanu Ravenjaninu, vođe Gota i Hrvata, piše Toma u XIII. glavi, bili su očišćeni od zaraznoga arijanskoga krivovjerstva, a u Sklavoniji su, osim biskupa u Dalmaciji bile ustanovljene druge biskupske crkve: na istoku je bio delmitanski biskup, po čemu je Dalmacija nazvana, na zapadu je biskup siscijski, što zorno ocrtava granice Bijeke Hrvatske.

Pišući pak o izuzeću biskupa Gornje Dalmacije (Crvene Hrvatske), Toma u XV. poglavlju navodi kotorskoga, barskoga, ulcinjskog i svačkoga biskup, nu ne spominje u Gornjoj Dalmaciji nikakva delmitanskoga biskupa jer se njegova biskupija, što je Toma, za razliku od nekih današnjih povjesničara, dobro znao, nalazila na istoku Bijeke Hrvatske, odnosno na području Duvna.

Tominu informaciju o prijenosu vlasti nakon smrti vladara upotpunjava Zbornik povelja negdašnjega benediktinskoga samostana Sv. Petar u Selu (Sumpetar) u Donjim Poljicima. Njegov glavni dio napisan je oko godine 1105., a na zadnjem listu nalaze se dva kasnija umetka.

Smatra se da su nadopisana iz staroga izvornika potkraj 13. ili početkom 14. stoljeća. U njima se govori o sedam hrvatskih banova, koji su birali hrvatske kraljeve, te o postavljanju banova iz 12 hrvatskih plemena.

Povjesničar Dominik Mandić držao je kako je izvornik tih umetaka nastao potkraj 11. stoljeća, kada su u Hrvatskoj nakon smrti kralja Petra Krešimira IV. (1074.), koji je umro bez izravnih potomaka, nastale borbe oko imenovanja hrvatskoga kralja. Po svoj prilici ova je bilješka u „Supetarski zbornik”, tvrdio je, bila upisana onda kada je ponovno otvoreno pitanje nasljedstva u hrvatskoj državi potkraj 13. stoljeća, u vrijeme izumrća ugarsko-hrvatske vladarske obitelji Arpadovića.

U prvomu zapisu na dnu druge stranice 15. lista o izboru hrvatskih kraljeva, pod upisom broj 100, ispisano je latinskim jezikom: „U prošlim vremenima u Kraljevstvu Hrvata bio je ovakav običaj: bilo je sedam banova, koji su birali kralja u Hrvatskoj, kada bi kralj umro bez djece, naime ban Hrvatske prvi, ban bosanski drugi, ban Slavonije treći, ban Posige četvrti, ban Podravije peti, ban Albanije šesti, ban Sremi sedmi...”

Bez obzira na slabu čitljivost zadnjih četiriju banovina, razvidno je da su u 11., a onda i potkraj 13. stoljeća hrvatski pravnici znali da hrvatskoga kralja bira sedam banova, među kojima i ban Bosne. To potvrđuje činjenicu da su hrvatski pravnici banove smatrali pokrajinskim upraviteljima, a njihove banovine dijelom opće hrvatske države.

Toma Arhiđakon pak prostorno potvrđuje navode iz „Supetarskoga kartulara” kad piše da su granice Hrvatskoga Kraljevstva bile ove: na istoku Delmina, gdje je bio grad Delmis s nekom crkvom u kojoj je pronađen zapis da ju je posvetio kapuanski biskup blaženi German, na zapadu Karintija (Karantanija, Koruška), prema moru sve do grada Stridona, gdje je i danas granica između Dalmacije i Istre, sa sjevera od obale Dunava do Dalmatinskoga mora s čitavom Maronijom i Humskom kneževinom.

Tomine granice hrvatske države podudaraju se i s granicama u glasovitoj Trpimirovoj darovnici iz 852. godine, čija se država prostirala sve do Dunava.

U novije vrijeme povjesničarka Marija Matijević Sokol potvrđuje tim granicama pronašla je i u djelu engleskoga kralja Alfreda Velikoga, inače suvremenika kneza Branimira, koji je Hrvatsku pod njezinim dalmatinskim imenom označio granicama između Jadrana, Dunava i Karintije.

Sve te povijesne činjenice hrvatska projugoslavenska historiografija i danas prešućuje i niječe.

Zvezdan Strika

Tomislav, počeci Hrvatskog Kraljevstva i sabor u Splitu

U povodu 1100. godišnjice prvog spomena Kraljevstva i održavanja Splitskog sabora

Među europskim narodima hrvatski pripada brojčano manjim narodima koji obitavaju na području nekadašnjih rimskih pokrajina i održali su se do današnjih dana. Njegovu postojanost i samostalnu državnost pokazuje i godina 925. kada je papa Ivan X. (914. – 928.) uputio pismo *dragom sinu Tomislavu, kralju Hrvata, i Mihovilu, uzvišenom knezu Humljana, i prepoštovanom i presvetom subratu našem Ivanu, nadbiskupu svete salonitanske Crkve i svim sufraganskim biskupima, kao i svim županima i svim svećenicima i svemu narodu, koji žive u Sklavoniji i Dalmaciji, predragim našim sinovima*.¹ Ideja vlastitog identiteta nije prestajala ni onda kada je Hrvatska ušla u zajednicu s Ugarskom 1102., zatim 1527. izborom Ferdinanda hrvatskim kraljem ili 1918. ulaskom u zajednicu južnoslavenskih naroda, nego se očitovala stvaranjem vlastite države kada se hrvatski narod referendumom 19. svibnja 1991. godine odlučio većinom od 94,17 % napustiti Jugoslaviju.² Posljedice su nesnošljive, pod plaštem jugoslavenskog jedinstva Srbi su joj nametnuli rat iz kojeg je Hrvatska izašla pobjednicom. Stvarajući tijekom Domovinskog rata svoju državu i svojim ulaskom u zajednicu slobodnih europskih naroda (Europsku uniju) te prihvaćanjem eura kao platežnog sredstva, hrvatski je narod stupio na europsku scenu kao vlastiti subjekt koji ima svoj kulturni razvoj koji se desetljećima prekrivao plaštem unitarnog balkanskog jugoslavenstva. U tom je kontekstu nacionalnost kao vlastita komponenta inkorporirana u europske integracijske procese i ne ističe se narativ ideološke nacionalnosti koja bi vodila prema teritorijalno-imperijalnim aspiracijama, nego hrvatski kulturni pejzaž u sklopu razvoja kulturno-civilizacijskih tekovina Europe. Ime i lik kralja Tomislava nezaobilazni su kada se promatra razvoj hrvatske državnosti. I upravo u povodu 1100. godišnjice održavanja Splitskog sabora i spomena Hrvatskog Kraljevstva ukazuje se na taj aspekt hrvatske nacionalne i

¹ Pismo donosi *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, 1, priir. Marko KOSTRENCIĆ, Zagreb, 1967., 34, br. 24. (dalje CD, I).

² Na svojem zasjedanju 25. travnja 1991. godine Hrvatski sabor je odlučio provesti referendum 19. svibnja 1991. godine. Biračima su postavljena dva pitanja, prvo pitanje je Za ili Protiv. Na biralište je izašlo 83,56 % stanovnika ondašnje Socijalističke Republike Hrvatske i Za glasovalo je 94,17 %, dok je samo 5,38 % za ostanak Hrvatske u sklopu Jugoslavije.

religijske prošlosti,³ pooštruje moment kontinuiteta i tradicije koja se u institucionalnom svijetu doživljava kao objektivna stvarnost, dakle zbivene prošlosti u smislu više ne biti, više ne egzistirati, ali ipak ima još uvijek utjecaja na konkretnu stvarnost. U tom kontekstu pitanje aktualnosti kralja Tomislava i Prvog splitskog sabora vodi prema novoj konstituciji vremenske refleksije i po kojoj se utemeljuje sistematska veza u povijesti i sadašnjosti. Aktualnost Tomislava i Splitskog sabora pomoću povijesne spoznaje cilja dakle, daleko manje ponavljanju i mogućim varijacijama poznatih događaja (nekakvoj rekonstrukciji), nego daleko više konstrukciji, nacrtu prošlosti i identifikaciji moguće stvarnosti koja se aktualizira i može čak postati dio konkretne stvarnosti: aktualnost znači istaknuti prigovor protiv svih mogućih ilinearnih prezentacija povijesti i povijesnih potreba. Riječ je o uspostavljanju, obnavljanju ili problematiziranju odnosa između prošlosti i sadašnjosti koji ukazuju na poimanje svekolike stvarnosti, te još i danas ima društveno relevantan utjecaj za hrvatski narod.⁴ Petnaest koncilskih zaključaka koji su se usredotočili na crkvenu praksu i njezino prilagođavanje konkretnoj situaciji cilja upravo u tom smjeru.

³ Do danas su održana tri znanstvena skupa na kojima je iz različitih aspekata osvijetljeno zasjedanje splitskih sabora. Prvi je održan 1978. godine i njegovi radovi su objavljeni u: *Vita religiosa, morale e sociale ed i concili di Split (Spalato) nei secoli X – XI.*, prir. Alojzije G. MATANIĆ, Padova, 1982. Drugi skup održan je 1985. godine i radovi su objavljeni u: *Počeci hrvatskog kršćanskog i društvenog života od VII. do kraja IX. stoljeća*, prir. Drago ŠIMUNDŽA, Split, 1990. Treći skup održan je u Splitu od 8. do 10. svibnja 2025. godine i radovi su u pripremi. Njihovi sažetci objavljeni su u: *Počeci Kraljevstva. Splitski crkveni sabori, Tomislav i njegovo doba o 1100. obljetnici*, Split, 2025.

⁴ O postanku hrvatskog naroda u historiografiji pisalo se iz različitih aspekata. Danas sve više prevladava mišljenje da se ne može više govoriti o dolasku, nego je realnije ako se govori o postanku Hrvata i kontinuitetu na prostoru koji danas nastanjuju Hrvati. Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ, Zamisao o kontinuitetu u pogledima hrvatske povijesti: Tadija Smičiklas; Ivo GOLDSTEIN, Diskontinuitet – kontinuitet u hrvatskoj povijesti od 6. do 9. stoljeća, u: *Starohrvatska spomenička baština. Radanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*. Zbornik radova znanstvenog skupa održanog 6.-8. listopada 1992. u Zagrebu, prir. Miljenko JURKOVIĆ – Tugomir LUKŠIĆ, Zagreb, 1996., 13–19, 21–28 i osobito Mate SUIĆ, Kontinuitet urbane kulture, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost*, sv. I: *Srednji vijek (VII-XII. stoljeće)*. *Rano doba hrvatske kulture*, prir. Ivan SUPIĆ, Zagreb, 1997., 93–115; Neven BUDAK, Razvitak hrvatskog etničkog identiteta, u: *Novi zrak u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)*, prir. Zrinka NIKOLIĆ JAKUS, Zagreb 2015., 73–88.

I.

Ako usredotočimo pogled na izvješća o crkvenoj situaciji u Hrvatskoj prije i za vrijeme Prvog splitskog sabora⁵ koji je održan negdje oko 925. godine,⁶ tada se može istaknuti kako ne postoje njegova akta, nego samo petnaest zaključaka i još nekoliko podataka koji nude nepotpunu sliku konkretne situacije. U kontekstu ovog kratkog prikaza neophodno je ukazati na tri odlučujuća faktora koji su svaki na svoj način doprinijeli tom razvoju: hrvatski vladar, bizantski car i Rim (pape). Upravo se taj trokut onako pomicao kako je to zahtijevala konkretna crkveno-politička situacija, njihovo se savezništvo naglašavalo ili se svodilo na formalnost. Sva trojica su nastojala provesti svoje vlastite ciljeve: papa je imao druge interese negoli bizantski car, a da i ne govorim o vlastitim interesima hrvatskog vladara. Njihovi su se interesi ponekad poklapali, a često su koalirala dvojica protiv trećega, onako kako su to zahtijevale konkretne regionalne političko-crkvene prilike pokazujući pri tome manje ili više obzira jedan prema drugome. Ipak njihova koalicija nije bila statična i za sva vremena nepromjenjiva, nego se usred političko-gospodarskih promjena prilagođavala vlastitim potrebama i konkretnoj situaciji jedne ili druge strane. U razdoblju oko Prvog splitskog

⁵ Papinska pisma i saborski zaključci objavljeni su već više puta pa navodim samo Daniele FARLATI, *Illyricum sacrum*, 3, Venetiis, 1765., 92–106; Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, 1, Zagreb, 1874., 72–76; Franjo RAČKI, *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia*, MSHSM, 7, Zagreb, 1877., 187–197, br. 149; Ferdo ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora hrvatske historije, dio I. čest. 1 (do god. 1107.)*, Zagreb, 1914., 213–221; *Historia Salonitana Maior*, prir. Nada Klaić, Beograd, 1967., 95–106; CD, I, 28–39, br. 22–27; Harald ZIMMERMANN, *Papsturkunden 896 – 1046*, I, Wien, 1984., 89–93, br. 54–56, 99–100, br. 60; Stjepan GUNJAČA, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, 1, Zagreb, 1973., 72–81, hrvatski prijevod donosi Nada KLAJČ, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972., 30–37, br. 24–28. O Splitskim saborima prve polovice 10. stoljeća pisano je do današnjih dana jako mnogo pa ukazujem samo na pregledne koje donosi Dane GRUBER, Iz vremena kralja Tomislava, u: *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućugodišnjice Hrvatskoga kraljevstva*, Zagreb, 1925., 318–341, ovdje 325–330; Niko KALOGJERA, *Splitski sabori desetog vijeka* (Preštampano iz „Starokatolika” br. 1, god. 1930), Zagreb, 1930., 1–45; Vjekoslav KLAJČ, *Povijest Hrvata*, I, Zagreb, 1981., 108–115; Ferdo ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925. (preisak Zagreb, 1990.), 414–420; *Vita religiosae morale e sociale ed i Concili di Split (Spalato) dei secc. X-XI*, Medioevo e umanism, 49, prir. Alojzije MATANIĆ, Padova, 1982.; Lovre KATIĆ, *Rasprave i članci iz hrvatske povijesti*, Split, 1993., 71–97; Radoslav KATIČIĆ, *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*, drugo izdanje, Zagreb, 2007., 379–418; Petar VRANKIĆ, Sплiter Synode des 10. Jahrhunderts als Weg der kirchlichen und politischen Selbstfindung Kroatiens nach Thomas Archidiaconus, u: *Annuario Historiae Conciliorum*, 40, Paderborn, 2008., 241–280; Velimir BLAŽEVIĆ, *Concilia et synodi in hodiernae Jugoslaviae celebrata*, Vicetiae, 1967., 15–19; Velimir BLAŽEVIĆ, *Crkveni partikularni sabori i dijecezanske sinode na području Hrvatske i drugih južnoslavenskih zemalja*, Zagreb, 2012., 65–70; Vadim PROZOROV, The Tenth Century Councils in Split and the Problem of the Reliability of Their Acts, u: *Crkvene studije*, 10, Niš, 2013., 275–287; Zvezdan STRIKA, Pogled na redosljed (kronotaksu) zadarskih biskupa i nadbiskupa (s posebnim osvrtom na prvostolnicu sv. Stošije), u: *Katedrala u Zadru*, II; *Rasprave o povijesti katedrale*, prir. Pavuša VEŽIĆ, Zadar, 2023., 15–136, ovdje 46–48; *1100 godina od splitskih crkvenih sabora i početka Hrvatskoga Kraljevstva (925. – 2025.)*, prir. I. MUSA – Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL – i drugi autori, Zagreb, 2025., 78–81.

⁶ Uobičajeno se održavanje Prvog splitskog sabora povezuje s 925. godinom, ali ona nije nigdje spomenuta. Moguće je i drugo datiranje, svakako ranije, ali ne kasnije. Stjepan ANTOLJAK, *Hrvati u prošlosti. Izabrani radovi*, prir. Stjepo OBAD, Zadar, 1992., 143–146.

sabora koalirao je Bizant (car Konstantin VII.) s papom Ivanom X., premda je na van izgledalo kao da su odrješiti protivnici, dok je Tomislav pokušavao pronaći adekvatan put između njih ističući vlastite političke interese koji su trebali voditi prema širenju njegove vlasti nad Dalmacijom.

Pozadina je održavanja Sabora, doduše, crkvena ali ona je nošena političkim i gospodarskim interesima: u prvoj polovici 10. stoljeća „sprovodi” se zblizavanje bizantsko-dalmatinskih gradova i hrvatskoga zaleđa. Crkveno jedinstvo s jednim metropolijским sjedištem postalo je spona koja ih je dublje povezivala. Ono je posljedica poduzetog procesa koji je započeo odmah po dolasku novih stanovnika, njihova naseljavanja teritorija Dalmacije tako da se oba područja stapaju u jedinstveno etničko i kulturno područje. Obje strane gospodarski su navezane jedna na drugu,⁷ a simbolično ih predstavlja brzo preuzimanje načina pokapanja koji su poganski došljaci u Ninu i na njegovu području upoznali kod autohtonog stanovništva.⁸ Dapače, u samom Ninu otkriveni su grobovi u okolici crkve sv. Anselma koji pripadaju ranoj fazi urbane naseljenosti Hrvata. Primjera radi navodim samo otkriveni grob 41 u okolici crkve sv. Anselma u kojem su sahranjeni dvojica dostojanstvenika čiji se ukop okvirno datira između 656. i 769. godine.⁹ Uz njega ukazujem još samo na sarkofag s vrlo bogatom ornamentikom, pronađen 1963. godine prilikom istraživanja nekadašnjeg samostana sv. Klare u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače. Na njemu je uklesan natpis pisan rustičnom kapitalom s uncijalnim primjesama. U sarkofagu je sahranjen nadbiskup Ivan koji je rođen i othranjen u Splitu, a njegov se otac zvao Tvrdak (Tordacus) što jasno potvrđuje hrvatsko podrijetlo ovog crkvenog poglavara¹⁰ i sadržajno pokazuje intenzivniju povezanost Splita s hrvatskim zaleđem tijekom druge polovice 9. i prvih desetljeća 10. stoljeća.

Na religiozno-crkvenom području, koje se gotovo ne može odvajati od gospodarskog, dolazi do „pokušaja ujedinjenja” ninske i splitske Crkve koji su zajedno poduzeli knez Branimir i biskup Teodozije. On je 887. godine izabran za splitskog biskupa i taj događaj predstavlja singularan pokušaj povezivanja biskupija u osobi biskupa tijekom 9. stoljeća.¹¹ Događaj se ne odnosi samo na upravu dviju

⁷ Na njihovu gospodarsku razmjenu ukazuje pronalaženje zlatnika iz vremena bizantskih careva. Oni predstavljaju razmah gospodarskih odnosa između bizantskih gradova na obali i hrvatskog zaleđa. O neakvim čvrstim granicama koje bi dijelile jedne od drugih ne može biti govora.

⁸ Upravo u Ninu, na groblju Ždrijac i Materniza, Kašić – Maklinovo brdo, Kašić – Razbojine, kao i na drugim pogrebim lokalitetima diljem ninskog agera i susjednih zajednica, susreće se brzo prihvaćanje načina pokapanja novonadošlih stanovnika sa starosjediocima, pa i ta činjenica ukazuje na njihovu intenzivniju komunikaciju koja je morala biti svakako dublja i intenzivnija negoli samo prihvaćanje načina pokapanja. Janko BELOŠEVIĆ, *Materijalna kultura Hrvata od 7. do 9. stoljeća*, Zagreb, 1980.; Janko BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu u Ninu*, Zadar, 2007.

⁹ Usp. Ante UGLEŠIĆ, *U potrazi za Višeslavovom krstionicom / In Search of Višeslav's Baptistery*, Split, 2022., 71–72.

¹⁰ Izvorni latinski tekst s hrvatskim prijevodom donosi knjiga sažetaka radova znanstvenog skupa *Počeci Kraljevstva. Splitski crkveni sabori, Tomislav i njegovo doba o 1100. obljetnici*, 21.

¹¹ Translacije s jedne na drugu biskupsku stolicu bile su česte, ali preuzimanje uprave dviju biskupija tijekom 9. stoljeća posvema je neuobičajena pojava u crkvenoj upravi. Jednu od njih predstavlja i Teodozijeva uprava ninske i splitske Crkve.

biskupija, što je velika iznimka u crkvenoj upravi tog razdoblja, nego se na taj način pokušalo prebroditi dvojnost crkvenih struktura na području bizantske Dalmacije i Hrvatske. Pri tome se nije zaboravljala njihova teritorijalno-politička podijeljenost koja se isto tako mogla crkvenim ujedinjenjem lakše prebroditi i po mogućnosti politički ujediniti. Nju je, dapače, knez Branimir pokušao prebroditi i time proširiti svoju vlast na bizantske gradove Dalmacije, ili barem na grad Split. Na njega je imao utjecaj jer zasigurno bez njegove direktne potpore ninski biskup Teodozije – tj. onaj biskup koji je s Branimirovim prevratom i rušenjem Zdeslava preuzeo upravu Ninske biskupije – nije mogao preuzeti upravu splitske Crkve, te i dalje voditi Ninsku biskupiju. Na tu činjenicu ukazuje važnost biskupske službe u komunalnoj upravi ranog srednjovjekovlja. Pogodnost se nudila pripadnošću obiju Crkava Rimskom patrijarhatu što je u direktnom interesu rimskog biskupa jer je na taj način osiguravao svoju jurisdikciju nad cijelom Hrvatskom i Dalmacijom (barem nad splitskom Crkvom): papa Ivan VIII. (872. – 882.) priznao je Branimira i potvrdio je Teodozija ninskim biskupom,¹² a Stjepan V. (VI.) (885. – 891.) ga je podupirao nalažući mu neka samo nastavi s obnovom porušenih crkava koje je razorio barbarski bijes.¹³

Očigledno je Stjepan V. (VI.) reagirao na novonastalu situaciju i imao je pred očima obnavljanje biskupijskih središta na istočnojadranskoj obali koja su dolaskom novih naroda nestala i još nisu bila obnovljena, ali ipak nije naveo nazive njihovih mjesta, što je svakako veliki nedostatak za daljnje proučavanje razvoja kršćanstva na hrvatskom prostoru.¹⁴ Možda one Papi nisu bile poznate jer tijekom 7. i 8. stoljeća postoji jako malo izvora koji bi s jedne strane pokazivali komunikaciju Rimske kurije i Crkava na istočnojadranskoj obali, a s druge strane namjere papā koji su najčešće reagirali na konkretnu situaciju; među njima je

¹² Originalno pismo s hrvatskim prijevodom objavljeno je u monografiji *Branimirova godina*, pripr. Zadarska nadbiskupija, Zadar, 1979., 15–17. U drugom pismu koje je isti Papa adresirao na zadarskog biskupa Vitala i osorskog biskupa Dominika pozvao je Papa kler i narod Dalmacije neka se povrate pod okrilje rimske Crkve i neka slobodno izaberu metropolita kojeg će on posvetiti. Taj podatak jasno pokazuje da u to vrijeme još uvijek ne postoji metropolitansko središte u Dalmaciji i da Ivan VIII. polazi od toga da se Dalmacija nalazi u sastavu Rimskog patrijarhata. F. RAČKI, *Documenta*, 10, br. 7; CD, I, 16–17, br. 13; Z. STRIKA, Pogled na redosljed (kronotaksu) zadarskih biskupa i nadbiskupa, 43–44.

¹³ CD, I, 21, br. 17; Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL – Vladimir SOKOL, *Hrvatska i Nin u doba kneza Branimira*, drugo dopunjeno izdanje, Zagreb, 2005., 59; Z. STRIKA, Hagiografska baština Ninske crkve i njezin odnos prema hagiografskoj tradiciji Salonitansko-splitske crkve: sukobljavanje salonitansko-splitskog i ninskog biskupa oko uspostave metropolije u svjetlu povijesne i hagiografske literature, u: *Radovi povijesnog Zavoda HAZU u Zadru*, 59, Zagreb – Zadar, 2017., 53–114, ovdje 96.

¹⁴ Ako se pogleda daljnji razvoj crkvenih struktura, osobito biskupijskih središta na teritoriju pod vlašću hrvatskog vladara, tada upada u oči činjenica da nije poznato niti jedno jedino novo biskupsko središte koje bi tijekom 10. stoljeća bilo osnovano ili pak obnovljeno, nego je tek oko sredine 11. stoljeća utemeljena Biogradska biskupija. Njezin prvi biskup Teodozije spomenut je 1059. godine, a biskupsko sjedište je 1125./1126. preneseno u Skradin. Uz biogradsku Crkvu spominje se od sredine 11. stoljeća *episcopus Chroatorum*. Zvezdan STRIKA, Razvoj crkvenih struktura (biskupije) u Biogradu do 1125./1126. godine (Don Luka Jelić i istraživanje Biogradske biskupije), u: *Luka Jelić (1864. – 1922.) istraživač i znanstvenik: valorizacija znanstvenog opusa. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 24. listopada 2019. u Zavodu za povijesne znanosti u Zadru*, pripr. Tado Oršolić, Zagreb – Zadar, 2024., 306–337.

izvješće kada je Ivan IV. (640. – 642.) poslao opata Martina u Dalmaciju neka otkupi kršćanske zatvorenike i prikupi relikvije dalmatinskih mučenika.¹⁵ U nedostatku vrela teško je nešto detaljnije navesti. Stoljeća šutnje skrivaju još mnoge pojedinosti ranosrednjovjekovne hrvatske prošlosti. U Teodozijevoj osobi samo su se nakratko povezale ninska i splitska Crkva koja je prestala izborom Petra (892. – 912.) u Splitu i Aldefreda u Ninu.¹⁶ One su se, doduše, razdvojile, ali njihova povezanost u osobi biskupa Teodozija zacrtala je put koji će se ostvariti na Prvom splitskom saboru kada je Split proglašen novim metropolitanskim sjedištem na istočnojadranskoj obali. Možda je upravo u tom kratkom razdoblju od tridesetak godina preuređena salonitanska predaja o sv. Dujmu kao prvom salonitanskom biskupu i kao takva predočena papinskim legatima na saboru. Zadarska Crkva ostala je izvan tih nastojanja jer se knez Branimir nije osjećao dovoljno snažnim da bi se mogao mjeriti s Bizantom i njegovim predstavnikom u Zadru, premda je grad Nin i ninsko biskupsko sjedište znatno bliže Zadru negoli splitsko. U tom se slučaju hrvatski vladar opredijelio za povezivanje drugih gradskih centara s Hrvatskom i na taj način je pokušao izolirati Zadar koji je centar bizantske orijentacije u Dalmaciji.

II.

Tradicionalna genealogija hrvatskih vladara vidi u Muncimiru Tomislavova prethodnika. Taj je tijekom svojega gotovo dvadesetogodišnjega vladanja učvrstio Hrvatsku, ojačao državne i crkvene strukture te ga je negdje oko 910. godine naslijedio Tomislav. U kojem je rodbinskom odnosu s njim stajao, ostaje skriveno u polutama ranog srednjovjekovlja. Moguće je da je bio njegov sin i takva je pretpostavka svakako moguća. Ona, doduše, sugerira kontinuitet redosljeda hrvatskih ranosrednjovjekovnih vladara koji bi vodio linearno od prvih knezova do kraljevske linije, ali se ne može dokazati dostupnim vrelima. Danas se nazire njihov diskontinuitet i ne može se vladarska linija bez otvorenih pitanja povlačiti od Trpimira kao utemeljitelja vladarske dinastije do Petra Krešimira IV. (1058. – 1074.).

Što zapravo govore povijesna vrela o kralju Tomislavu i preobrazbi Hrvatske kneževine u kraljevinu? Pitanje je jasno formulirano, ali dostupna vrela ne nude objektivnu sliku Tomislavova vremena koja se u historiografiji mijenjala i često prilagođavala određenim političko-gospodarskim interesima južnog i jugoistočnog podneblja Europe.¹⁷ Od te slike koju su zacrtali još Franjo Rački i Ivan Kukuljević Sakcinski pa preko Akademijina zbornika iz 1925. godine¹⁸ u po-

¹⁵ Usp. Z. STRIKA, Pogled na redosljed (kronotaksu) zadarskih biskupa i nadbiskupa, 35–36.

¹⁶ Usp. Zvezdan STRIKA, *Catalogus episcoporum ecclesiae Nonensis zadarskog kanonika Ivana A. Gurata*, u: *Radovi Zavoda HAZU u Zadru*, 49, Zagreb – Zadar, 2007., 59–150, ovdje 102–103.

¹⁷ Usp. Josip BRATULIĆ, *Kralj Tomislav u izvorima i znanstvenoj literaturi do 1925.* i Tomislav RAUKAR, *Kralj Tomislav u hrvatskoj historiografiji (1925 – 1995)*, u: *Prvi hrvatski kralj Tomislav: zbornik radova ususret trećem tisućljeću*, prir. Josip BRATULIĆ, Zagreb, 1998., 191–204, 205–229.

¹⁸ *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućugodišnjice hrvatskoga kraljevstva*, Zagreb, 1925.

vodu tisućite obljetnice prvog spomena Hrvatskoga Kraljevstva¹⁹ i osobito postavljanja Tomislavova kipa 1947. godine u Zagrebu,²⁰ ne možemo se odvajati, ipak je neophodno dopustiti da malobrojni izvori govore i prema svjedočanstvu *Ljetopisa popa Dukljanina*, koji kao prvog spominjemo, Tomislav je tjelesno snažan mladić i dobar ratnik koji je uspješno vodio ratove protiv ugarskog vladara Atila.²¹ Drugi izvor koji govori o borbi Hrvata s Mađarima mletački je kroničar Andrija Dandolo (1306. – 1354.) koji spominje više njihovih prodora u Hrvatsku za vrijeme Tomislavove vladavine.²² Ojačavši i proširujući granice Hrvatske, postao je važan političko-vojni faktor za Bizant i još više za samog papu Ivana X., koji je isticao prvenstvo apostola Petra, a samim time i vlast rimskog biskupa.²³ Tomislav nije više samo jedan od mnogobrojnih vladara po sklavinijama ili dužnosnik franačkog cara, nego je imao velike vojne i političke uspjehe. Na tu činjenicu ukazuje mletački kroničar Ivan Đakon († poslije 1018.) opisujući događaje iz 912. godine, spominje *Chroatorum fines*²⁴ i upravo je taj izraz, kako smatra Neven Budak, jedan od znakova njegova ugleda izvan hrvatskih granica.²⁵ On je odgovarao važnosti pojedinih vladara u ondašnjim prilikama. Njegova je moć, kao i kod franačkih i bizantskih vladara, ovisila o snazi njegovih ratničkih družina koje je mogao povesti u rat protiv vanjskih neprijatelja.²⁶ U kronici se ne spominje Tomislavovo ime, ali to će dovesti do toga da je Hrvatska izgledala toliko važnim faktorom tog dijela Europe time što je postala samostalna kra-

¹⁹ Mnogobrojne pojedinosti donosi Mario JAREB, *Kralj Tomislav kroz tisuć godina*, Zagreb, 2018., 67–176.

²⁰ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Zagreb i izgradnja spomenika kralju Tomislavu, u: *Prvi hrvatski kralj Tomislav*, 281–305; M. JAREB, *Kralj Tomislav kroz tisuć godina*, 191–207.

²¹ Ljetopis popa Dukljanina donosi sljedeće izvješće: *Regnavitque frater eius Thomislavus pro eo, qui fortis extitit viribus, sed non fuit frater eius. Regnante Thomislavo Ungarinorum rex nomine Attila promovit exercitum ut debellaret eum. Rex autem Thomislavus, fortis iuvenis et robustus bellator, plurima bella cum eo commisit et semper eum et fugam convertit. Genuitque Thomislavus rex filios et filias et XIII anno regni sui mortuus est.* F. ŠIŠIĆ, *Letopis popa Dukljanina*, 67, Beograd – Zagreb, 1928., 309; Nada KLAČIĆ, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb, 1990., 72.

²² Usp. Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb, 1995., 286–287.

²³ Na ovom mjestu neophodno je napomenuti koncepciju ekleziološkog razvoja koncem 9. i početkom 10. stoljeća. Carigradski sabori 861., 869./870. i 879./880. još su jednom naglasili važnost pentarhijskog sustava po kojem se rimski biskup nalazi na prvom mjestu, a odmah poslije njega s istim pravima i biskup Konstantinova grada. Ostala trojica patrijarha, onaj u Aleksandriji, Antiohiji i Jeruzalemu, čija su se područja nalazila pod muslimanskom vlašću, ovisila su o caru i na taj način se prijašnji pentarhijski sustav vlasti pretvarao u ideologiju. Ostala su samo još dvojica koja su samostalno agirala. Patrijarh iz Konstantinopola djelovao je pod carskim okriljem. Nasuprot njemu rimski biskupi, ističući prvenstvo apostola Petra, naglašavali su vlast rimskog biskupa. Tome je pridonosio nestanak najsnažnije opozicije koja je dolazila iz Sjeverne Afrike (Kartage) i Zapadno-gotskog Kraljevstva koje su Arapi zauzeli 711. godine. Federalno-sinodalni ustroj crkvenih struktura s patrijarhatima zanemarivao se u historiografiji te samo ukazuju na: Ferdinand R. GAHBAUER, *Die Pentarchielehre. Ein Modell der Kirchenleitung von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Frankfurt, 1993., 38–176.

²⁴ F. RAČKI, *Documenta*, 388, br. 197.

²⁵ Neven BUDAČ, Identities in Early Medieval Dalmatia, u: *Franks, Northmen and Slavs. Identities and State Formation in Early Medieval Europe*, Ildar H. GARIPZANOV – Patrick J. GEARY – Przemysław URBAŃCZYK, Turnhout, 2008., 223–241, ovdje 234.

²⁶ Usp. Ante NAZOR, Ustroj hrvatske vojske u ranome srednjem vijeku, u: *Nova zraka u europskom svjetlu*, 159 – 172, ovdje a65.

ljevina. Kada i na koji način se to točno zbilo, ostaje nepoznato.²⁷ Formalan čin krunidbe nije bio odlučujući, nego samo činjenica da je Tomislav toliko važan kao samostalan i neovisan vladar da ga papa Ivan X. oslovljava kraljem. U svakom slučaju titula *rex Chroatorum* ima veliko značenje, ona na svoj vlastiti način ne ističe samo Tomislavovu osobu nego i državu, njezin unutrašnji razvoj, postojanje određene etnopolitičke zajednice kao gens odnosno *natio Chroatorum* u ranosrednjovjekovnom značenju kojom on vlada samostalno, bez vanjskog utjecaja. Hrvatski vladar nije, dakle, više podanik franačkog cara na graničnoj međi Bizanta, nego je s vremenom izgrađena autonomna državna organizacija koju su respektirali susjedni vladari i papa Ivan X. U takvim konstelacijama Tomislav je svjestan svojeg političkog i crkveno-jurisdikcijskog značenja na graničnoj međi između Rima i Konstantinopola, te se nije ustručavao pružiti utočište Simeonovim protivnicima i njegove su jedinice, negdje u današnjoj Bosni, pobijedile tijekom kasnog proljeća 927. ili tijekom ljeta 926. godine bugarsku vojsku.²⁸ Taj je događaj za službeni Bizant bio toliko važan da je pribilježen u više kronika²⁹ i istodobno je unesen u *De administrando imperio: u ono dakle vrijeme isti Bugari provališe u Hrvatsku s naoružanom četom Aloboturovom. Hrvati ih ondje sve pobijaju... Simeon, vladar Bugarske, uputi vojsku na Hrvate i, zametnuvši s njima bitku, poražen posvema izgubi sve svoje čete.*³⁰ Gdje je došlo do odlučujuće bitke Hrvata s Bugarima, ostaje do današnjih dana nepoznato. Uobičajeno se pretpostavlja da se ona zbila negdje u današnjoj Bosni, kako to pretpostavlja Goran Bilogrivić,³¹ a to znači da je Tomislav vladao barem onim dijelom Bosne gdje se odigrala bitka. On ne bi sa svojom vojskom išao izvan područja kojim nije vladao, nego su Bugari provalili na teritorij pod njegovom vlašću. Doduše, Porfiriogetovi podatci o vojnoj snazi Tomislavove Hrvatske preuveličani su i ne

²⁷ Starija historiografija bila je složna da se to zbilo 925. godine i da je Tomislavu krunu poslao papa Ivan X., te da ga je okrunio njegov legat. Franjo Rački i s njime Ivan Kukuljević Sakcinski smatrali su da je Tomislav okrunjen 925. godine na Duvanjskom polju. U novijoj literaturi iznose se pogledi da bi Tomislav mogao dobiti krunu iz Bizanta. Odgovara li jedan ili drugi pogled povijesnoj stvarnosti ili se možda Tomislav samostalno proglasio kraljem, ostaje još uvijek nepoznato. U svakom slučaju ne postoji službeno izvješće o krunjenju i danas se mogu iznositi samo različita mišljenja, ali jedno ili drugo se ne može sa sigurnošću utvrditi, nego ostaju samo hipoteze. Još se samo može napomenuti da u bizantskoj srednjovjekovnoj pravnoj terminologiji nije postojao pojam rex (kralj) nego su se autori grčkoga govornog područja služili pojmom arhont, a papa Ivan X. u latinskoj terminologiji oslovljava Tomislava kraljem. Iz tog razloga otpada hipoteza da je Tomislav dobio kraljevsku krunu iz Bizanta. I. GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb, 274–276; M. KOLAR, *Kralj Tomislav kroz tisuć godina*, 67–70; *Prvi hrvatski kralj Tomislav: zbornik radova ususret trećem tisućljeću*, gdje su otisnuti još jednom radovi o kralju Tomislavu uglednih povjesničara – Franje Račkog, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Pere Gavranica, Vjekoslava Klaića, Ferde Šišića, Frana Kovačića, Vasila Zlatarskog i Slavka Pavičića.

²⁸ Pojednostoti donosi V. KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, I, 104; D. GRUBER, *Iz vremena kralja Tomislava*, 332–336; F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata*, 422.

²⁹ Među grčkim autorima mogu se spomenuti redovnik Teofan, odnosno njegov (Theophanus Continuatus) iz 10. stoljeća, Ivan Škilica (11./12. stoljeće), Juraj Cedrena (11./12. stoljeće), Ivan Zonara (12. stoljeće) i još jednom jedan monah iz 12. stoljeća po imenu Nestor. Usp. *1100 godina od splitskih crkvenih sabora i početka Hrvatskoga Kraljevstva*, 36–37.

³⁰ N. KLAIĆ, *Izvori*, 29–30, br. 23.

³¹ Goran BILOGRIVIĆ, Bosna i Hum/Hercegovina, u: *Nova zraka u europskom svjetlu*, 479–491, ovdje 487.

mogu se danas nikako smatrati objektivnim,³² oni su nastali najvjerojatnije pod utjecajem Tomislavova poraza bugarske vojske, pa ipak oni na svoj način ukazuju na političko-vojnu važnost Hrvatske na međi dvaju kršćanskih svjetova, Bizanta i Franaka; njihova konkurencija isticala je konkurenciju dvaju najvažnijih crkvenih središta, dvaju patrijarhata, Rima i Konstantinopola, koji su se usred političko-teritorijalnih promjena i eklezioloških premisa jedan od drugog sve više udaljavali: Rim je naglašavao prvenstvo apostola Petra, dok je carigradski patrijarhat i dalje ostao u ranokršćanskom episkopalno-sinodalnom poimanju crkvenih struktura.³³

Tako se mogu interpretirati događaji pa ipak nije odgovoreno na pitanje iz kojeg razloga je Simeon poslao vojsku na Hrvatsku koja je teritorijalno udaljena i nije imala dodira s Bugarskom. Odgovor se treba tražiti u širem kontekstu vojno-političkih koalicija: Tomislav je iz vlastitih političkih ciljeva – može se pretpostaviti – bio saveznik Bizanta koji mu je podijelio titulu konzula Dalmacije. U pomanjkanju utjecaja spretni su Bizantinci, kako bi pridobili susjedne vladare za svoje saveznike od kojih su se nadali imati koristi, podjeljivali laskave titule koje su izgledale visoke, ali su stvarno bile samo počasne i bez ovlasti ako dotična osoba nije raspolagala velikim vojnim jedinicama. Moguće je da su tako postupali i s Tomislavom, kojeg su počastili titulom konzula. Oni su ga na taj način pokušali privući na svoju stranu ne odričući se službeno pokrajine Dalmacije, ali je Tomislav, kako izgleda, nije smatrao ispraznom, nego mu je ona nudila mogućnost jadranske orijentacije i utjecaja na dalmatinske gradove; možda manje na Zadar, ali svakako znatno više na Split koji u bizantskoj upravi nije imao utjecaja u Dalmaciji. Njegovo pristajanje uz Split kao novo metropoljsko središte ne bi bilo shvatljivo ako on ne bi imao vlast nad njim. U kojoj mjeri se to zbilo, ostaje i dalje nepoznato.

Istodobno je Bizant imao dobre odnose sa Srbijom koju je Simeon pobijedio i na taj način nije imao neprijatelja iza leđa dok ratuje s Bizantom; je li se srpski vojvoda Zaharija sklonio na istočni teritorij hrvatskog vladara ili je pokorenje Srba dovelo Simeona do granica Hrvatske, pitanje je na koje se danas može teško dati adekvatan odgovor. Izvorni povod rata protiv Hrvata, kako je već zaključio Šišić, ostaje i dalje nepoznat.³⁴ U svakom slučaju rasplet događaja nije odgovarao Simeonu i kada je sredio odnose s Bizantom, mogao se posvetiti zapadnim i sjeverozapadnim susjedima. Budući da je hrvatski vladar bio bizantski saveznik, tada je iz te činjenice proizlazilo da je on njegov neprijatelj i neovisno o tom je li Tomislav dao utočište srpskom vojvodi Zahariji ili nije, Simeon je namjeravao proširiti svoju vlast na Zapad. Svojim postupkom namjeravao je prodrijeti na Jadran i proširiti svoj utjecaj i na najzapadnije bizantske posjede. Na tom su mu

³² Usp. Trpimir VEDRIŠ, Povodom novog tumačenja vijesti Konstantina VII. Porfirogeneta o snazi hrvatske vojske, u: *Historijski zbornik*, 60, Zagreb, 2007., 1–33; A. NAZOR, Ustroj hrvatske vojske, 165–166.

³³ O razdoru između Rima i Konstantinopola još se ne može govoriti, ali ipak su snažne centripetalne sile među njima snažne. Pokraj oprečnih eklezioloških pogleda ne može se zanemariti ni jezična barijera. Bizantsko Carstvo imalo je grčko obilježje, a na Zapadu je nastajala nova ekumena kojoj je centar Rim.

³⁴ F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata*, 422.

putu stajali Hrvati koje je morao pokoriti kako bi mogao ostvariti svoj naum. Sa svoje strane Tomislav se osjećao dovoljno pripremljenim i dovoljno snažnim da bi mu se mogao vojno suprotstaviti i kulminacija se zbila, prema navodu Nastavljača Teofana (Theophanes Continuatus), Ivana Skilice (Ioannes Scylitzes) i Jurja Cedrena (Georgius Cedrenus), katastrofalnim porazom Simeonovih jedinica; on je vodio vojsku protiv Hrvata i borio se protiv njih. Pošto je bio poražen, umre 27. svibnja 927. godine slomljena srca.³⁵ Njegov vojni uspjeh izdigao je Tomislava tako da je sada mogao još daleko više nasuprot Bizantu i Papi isticati svoju autonomnu vlast koju je, kao i većina ranosrednjovjekovnih vladara, smatrao Bogom danom.

Posvema druga situacija je na Sjeveru u Tomislavovo vrijeme. Koji oblik vlasti je na području „Posavske Hrvatske”, dakle današnje Slavonije postojao, nije posvema jasno, ali je svakako sigurno da su i nju naseljavale slavenske/hrvatske skupine. Dolazak Mađara i njihovo rušenje Velike Moravske 907. godine ostavili su dubok trag. Njihovi pljačkaški pohodi koji se nisu usredotočili samo prema Jugu nego i prema sjeverozapadnom području (današnje Austrije, Bavarske, Češke i Moravske) prouzročili su velike napetosti i Tomislav je, kako je spomenuto, ustao protiv njihovih pljačkaških pohoda. Svojim ih je vojnim uspjesima suzbio i na taj je način prebrodio geografski dualizam, proširujući svoju vlast na Slavoniju (današnju Sjevernu Hrvatsku) i na Istoku daleko u unutrašnjosti današnje Bosne. Granične međe njegove vlasti ne mogu se posvema točno utvrditi i na tu činjenicu ukazuje Toma Arhidakon tvrdeći da se hrvatske granice prostiru od Dunava do Dalmatinskog mora.³⁶ Tomine vijesti nisu baš uvijek pouzdane, ali neovisno od njega u spisu *De administrando imperio* isto se tako ukazuje na sjeverne granice Hrvatske: planine dijele Hrvate od Mađara. O kojem se planinskom lancu radi, zbog pomanjkanja vrela nije detaljnije poznato, ali se može pretpostaviti da se radi o dravsko-savskom međurječju, što jasno ukazuje na Tomislavovu vlast nad Slavonijom,³⁷ ili barem njezinim dijelom. Ove navode po-

³⁵ Usp. *1100 godina od splitskih crkvenih sabora i početka Hrvatskoga Kraljevstva (925. – 2025.)*, 36–37. Ako se odlučna bitka između Bugara i Hrvata zbila 27. svibnja 927. godine, kako su to naveli Ivan Skilica i Juraj Cedren, tada se misija papinskih legata i održavanje Drugog splitskog sabora trebaju promatrati u posvema drugom svjetlu. Marocija je dala zatvoriti Ivana X. i najvjerojatnije je tijekom svibnja 928. godine ubijen, a na njegovo mjesto postavila je Leona VI. Njegov pontifikat je prema navodu koji je zabilježen u *Liber pontificalis* trajao svega sedam mjeseci i još nekoliko dana; on je dakle preminuo najkasnije početkom prosinca 928. godine. Ako je on stvarno poslao legate, biskupa Madalberta i kneza Ivana, da izmire Bugare i Hrvate, tada je ta misija mogla stići u Dalmaciju tek tijekom ljeta i odatle je krenula preko današnje Bosne i Srbije prema Velikom Preslavu u kojem je rezidirao Simeon. Njega papinska delegacija nije zatekla jer je on 27. svibnja 927. godine preminuo. Povratak papinske delegacije mogao se zbiti tek tijekom sljedeće godine i tek onda se mogao održati sabor u Splitu. Papa Leon VI. već je odavna preminuo i to je papinska delegacija zasigurno saznala i povratila se u Rim.

³⁶ THOMAE ARCHIDIACONI *historia Salonitanorum atque Spalatinum pontificum*. Praefacionem conscripsit textum Latinum digessit, apparatu critico instruxit et Croaticae expressit Olga PERIĆ, Spalati 2003., 54–55.

³⁷ Pojedini donosi N. KLAJČ, *Povijest Hrvata*, 73.

tvrđuju arheološki nalazi u jugozapadnom dijelu panonske razine (šira okolica Siska).³⁸

Takva teritorijalna rasprostranjenost Tomislavove vlasti zahtijevala je od njega i novi pristup crkvenim institucijama, osobito biskupskim sjedištima, jer se on kao kršćanski vladar trebao brinuti za spas svojih podanika i obnavljati crkvene strukture na području pod svojom vlašću. Mjerodavne su se odredbe uobičajeno donosile na pokrajinskim sinodama na kojima je državna i crkvena elita zajedno rješavala teritorijalne podjele i granice pojedinih biskupijskih središta.³⁹ Među njima je spomenuta antička biskupija u Sisku i sjevernije od nje, premda o razvoju crkvenih institucija na tom području danas više ne postoje objektivni izvori. Ona je spomenuta na Prvom splitskom saboru, pa i taj navod ukazuje na mogućnost postojanja crkvenih struktura sjevernije od Gvozda, što znači da je *stanovit, поближе nepoznat, oblik crkvene organizacije na njemu morao postojati*.⁴⁰ Ne može se isključiti ni mogućnost obnavljanja crkvenih struktura u današnjoj Bosni i Humu koja je za vrijeme antike imala uređene crkvene strukture u sklopu provincije Dalmacije. Nju simbolično predstavljaju Stonska i Duvanjska biskupija. Ovu posljednju sabor je ponudio biskupu Grguru ako napusti Nin. Biskupija je, dakle, morala u bilo kojoj formi opstojati (barem nominalno), ali je očigledno za vrijeme zasjedanja Prvog splitskog sabora upražnjena. Istodobno se treba polaziti od pretpostavke da je teritorij Sisačke i Duvanjske biskupije – ili barem njihova sjedišta – smješten na onom području kojim je Tomislav vladao. Ako ovaj podatak odgovara povijesnim činjenicama, tada je Tomislav kao suvremeni vladar prve polovice 10. stoljeća morao prilagoditi crkvene strukture granicama svoje državne uprave. Njegov biskup iz Nina, Grgur, koji, doduše, iz političkih razloga, nije okičen metropolitanskom titulom, nagrađuje se velikim teritorijem koji je nadilazio teritorij splitskog metropolita.

Neophodno je, u ovom kontekstu, istaknuti splitsku predaju kojoj je Tomislav poznat. U naslovu Prvog splitskog sabora izričito je navedeno: *u vrijeme presvetoga pape Ivana, dok je bio konzul u pokrajini Hrvata i u krajevima Dalmacije kralj Tomislav*.⁴¹ Isto tako Toma Arhidakon u svojoj *Povijesti salonitanske Crkve* spominje Tomislava. Za njegovu osobu nije pokazao velik interes, oslovljava ga knezom i samo navodi bez bilo kakvih detaljnijih podataka: *Ivan je bio nadbiskup godine Gospodnje devetsto četrnaeste u doba kneza Tomislava*.⁴² U gradu Splitu poznato je vladarevo ime, a što je još mnogo važnije, taj je bio toliko poznat sredinom 13. stoljeća da je mogao datirati djelovanje splitskog prvosvećenika Ivana s njegovim vladanjem. Kod onih splitskih prvosvećenika kod kojih nije naveo hrvatskog vladara navodi ime bizantskog cara i time pokušava

³⁸ Vladimir SOKOL, Arheološka baština i zlatarstvo, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, prir. Ivan SIPIČIĆ, Zagreb., 1997., 117–146; Jeremy MIKECZ, *The Place that Lies Between: Slavonia in the 9th and 11th Centuries*, MA Thesis, Central European University, Budapest, 2009. (nije mi dostupno).

³⁹ Slična sinodalna tradicija po franačkim zemljama možda je mogla biti uzor onoj u Hrvatskoj.

⁴⁰ Tomislav RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, drugo izdanje, Zagreb, 2007., 180.

⁴¹ CD, I, 32, br. 23; R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, 387.

⁴² Usp. THOMAE ARCHIDIACONI, 53–55.

datirati njihovo djelovanje. Pomalo iznenađuje što Toma nije spomenuo ime bizantskih careva, Leona VI. Mudrog (886. – 912.), Aleksandra (912. – 913.) ili barem Konstantina VIII. Porfirogeneta (913. – 959) jer bi se na taj način moglo točnije datirati vremensko razdoblje nadbiskupa Ivana. Njega oslovljava samo nadbiskupskom titulom i na posredan način priznaje da prije Prvog splitskog sabora (oko 925.) nije postojalo metropolijsko središte u bizantskoj Dalmaciji i Hrvatskoj. Podatak, koliko god, na prvi pogled, izgleda neznatan, pokazuje da su na istočnojadranskoj obali postojale dvojne crkvene strukture, i to odvojene jedne od drugih: jedne se odnose na bizantsku Dalmaciju, a druge na Hrvatsku i Tomislavovim vladanjem intenzivnije se povezuju oba područja. U kojoj se formi njihova povezanost sprovodila, ostaje nejasno, premda se u modernoj historiografiji ističe podređenost Dalmacije pod vlast hrvatskog vladara.⁴³ Nije poznato iz bilo kojih vrela da bi se Bizant odrekao Dalmacije ili da je car imenovao Tomislava vladarom Dalmacije, nego mu je najvjerojatnije, usred nemoći, prepustio vlast nad njom ili barem nad nekim gradovima (npr. Splitom).⁴⁴

Jedna činjenica crkvene uprave prije Prvog splitskog sabora ne može se zanemariti: još ne postoji zajedničko metropolitansko središte, nego je splitski prvosvećenik, u bizantskoj pravnoj tradiciji, nosio samo nadbiskupsku titulu jer je samostalno upravljao biskupijom bez nadležnosti metropolita. Očigledno se takva praksa protezala stoljećima jer je splitski prvosvećenik 787. godine na Drugom nicejskom saboru nosio samo titulu nadbiskupa.⁴⁵ Poneki izvori u Zadru oslovljavaju biskupa Donata nadbiskupom (*archipraesul*)⁴⁶ što jasno pokazuje bizantski utjecaj i njegova se titula razlikuje od one koju nosi njegov splitski kolega: on je nadbiskup jer predvodi Crkvu glavnog centra pokrajine u kojem stoluje carski namjesnik i prema tome on je njezin prvi crkveni čovjek. Takva je praksa vidljiva iz pisma pape Ivana VIII. zadarskom biskupu Vitalu; Papa se najprije obraća njemu, a tek onda drugim biskupima u Dalmaciji.⁴⁷

Nasuprot Splitu i Zadru, ninski biskup Grgur samo je biskup koji je upravljao područjem koje je bilo smješteno pod vlašću hrvatskog vladara. Uz njega se na istom području spominju još tri biskupska sjedišta, skradinsko, sisačko i

⁴³ Među mnogobrojnim navodim samo: Neven BUDAK, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, 1994., 30–33; Mladen ANČIĆ, Imperij na zalasku. Nestanak bizantske vlasti na istočnoj obali Jadrana u 9. stoljeću, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 41, Zagreb – Zadar, 1999., 1–20, ovdje, 19; Ante BIRIN, Pregled političke povijesti Hrvata, u: *Nova zraka u europskom svjetlu*, 37–72, ovdje 54.

⁴⁴ Kako je već ovdje spomenuto, Branimir je imao utjecaj na Split kada je Teodozije izabran (postavljen) na stolicu splitskih biskupa. Tomislavov utjecaj na Split morao je biti još mnogo viši tako da je on pristao da splitski nadbiskup postane metropolit u Dalmaciji i Hrvatskoj. Reakcija Bizanta na Prvi splitski sabor nije poznata.

⁴⁵ Pojedinstvo donosi Jean DARROUZÈS, *Listes épiscopales du concile de Nicée (787)*, *Revue de études byzantines*, 22, Paris, 1975., 5–76, ovdje 56–60; Radoslav KATIČIĆ, *Uz početke hrvatskih početaka. Filološke studije o našem najranijem srednjovjekovlju*, Biblioteka znanstvenih djela, 70, Split, 1993., 25–35; Predrag KOMATINA, Dalmatian bishops at the Council of Nicaea 787 and the status of the Dalmatian church in the eighth and ninth centuries, u: *Imperial Spheres and the Adriatic: Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812)*, priredili Mladen ANČIĆ – Jonathan SHEPARD – Trpimir VEDRIŠ, London – Oxford, 2018., 253–260.

⁴⁶ Usp. Z. STRIKA, Pogled na redoslijed (kronotaksu) zadarskih biskupa i nadbiskupa, 39–40.

⁴⁷ Usp. ovdje bilj. 12.

duvanjsko, ali očigledno ona nisu popunjena. Ona se na Prvom splitskom saboru ironično nude Grguru ako bi napustio Nin. Razlog njegova premještanja biskupskog središta bila bi činjenica da njegovo središte, nasuprot Zadru i Splitu, nije u starini imalo biskupa.

Konkurencija Zadra i Splita, između zadarskog i splitskog prvosvećenika s jedne strane i njihova konkurencija s ninskim biskupom prouzrokovala je nape-te odnose među njima. Njih zorno oslikavaju napetosti i konkurencija na višoj razini, na razini Rima, Bizanta (patrijarhe). Uz njih nije se moglo zaboraviti ni akvilejskog patrijarha koji je podanik franačkog vladara. On je, doduše bio svje-stan svoje ovisnosti o utjecaju franačkih careva, ali ipak nije ga se još uvijek mo-glo podcijeniti. Sve te komponente važni su faktori kada se promatra konkretna situacija, a možda je Toma Arhiđakon upravo prešutio zasjedanje Splitskih sa-bora prve polovice 10. stoljeća kako ne bi morao priznati da je njegov prikaz jednostran i da ne postoji glatki prijelaz iz nestale Salone u Split, ta da njegov prikaz prenošenja metropolitanskih prava na splitskog nadbiskupa nije povije-sno prihvatljiv, nego da se zbio tek na saboru 925. godine, kada je Split, usred povoljnih političkih prilika, postao metropolijsko središte. Začudo da upravo najodlučnije razdoblje splitske Crkve kada je njegov rodni grad postao sjedište metropolije i po tome najutjecajni crkveni centar na istočnojadranskoj obali, Toma prikazuje posvema površno, pa Mirjana Matijević Sokol s pravom zaklju-čuje *da je Toma taj – za Splitsku crkvu najvažniji trenutak – prikazao najlošije*.⁴⁸

To je jedna od mogućih interpretacija i može se danas istaknuti kao hipoteza. Njezino prihvaćanje ili pak svjesno negiranje ovisi o mišljenju svakog pojedinog znanstvenika jer se u pomanjkanju mjerodavnih vrela mogu donositi različiti su-dovi. To je svakako legitimno i neophodno je akceptirati različite poglede s koji-ma se ne mora biti uvijek istog mišljenja, ali oni imaju pravo jedan pored drugog opstojati i iznositi se. Iz tog razloga, poštujući izneseno mišljenje, smatram da se Tomina šutnja može drugačije interpretirati. On je namjerno slabo i posvema površno prikazao to razdoblje splitske crkvene prošlosti iz dvaju razloga: prvi je njegova namjera predočiti svojim čitateljima kako bi splitska Crkva bila jedi-na koja ima apostolske veze među dalmatinskim biskupijama. Drugi razlog koji proizlazi iz prvog povijesni je kontinuitet koji ona vuče još od antike – kako ne bi morao priznati kasno uspostavljanje Splitske metropolije, tj. da nije postojao skladni kontinuitet prijelaza metropolitanske jurisdikcije iz nestale Salone u Split, nego da se među njima proteže više stoljeća diskontinuiteta. Proces se protegnuo sve do prve polovice 10. stoljeća kada je na Prvom splitskom sabo-ru uspostavljeno metropolitansko središte u bizantskoj Dalmaciji i Hrvatskoj sa sjedištem u Splitu: u stvarnosti ne radi se o obnovi, nego se utemeljuje metro-polija za jedno šire područje koje pripada dvojici samostalnih vladara, Dalma-cija caru, a Hrvatska kralju Tomislavu. Ako je Salona pomalo odumirala i bila već sredinom 7. stoljeća potpuno napuštena, a metropolitansko sjedište u Splitu utemeljuje se gotovo 300 godina kasnije, tada se ne može govoriti o obnovi, nego o pokušaju stvaranja kontinuiteta koji stoljećima nije postojao. Toma upravo to

⁴⁸ Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL, *Toma Arhiđakon i njegovo doba. Rano doba hrvatske povijesti*, Knjižnica hrvatske povijesti i kulture, 3, Jastrebarsko, 2002., 106.

čini, on ju predstavlja naravnim kontinuitetom i na taj je način, povezujući oba razloga, preinačio povijesnu stvarnost.

Njegov linearni pogled prijenosa metropolitanskih prava iz nastale Salone u Split ne odgovara povijesnim činjenicama, njemu, u ovom slučaju, nije stalo do povijesne istine i njezina objektivnog prikazivanja. On je – kako je to već zaključio Lujo Margetić – *ravnodušan prema povijesnoj istini*⁴⁹ jer ako bi priznao tu povijesnu činjenicu, tada bi morao odgovoriti na više neugodnih pitanja, koja odaju posvema drugu sliku razvoja crkvenih struktura na istočnojadranskoj obali negoli ih nudi svojim prikazom. On bi tada morao odgovoriti na pitanje što je sa Zadrom, Ninom i drugim biskupskim sjedištima te kako su se dolaskom novih naroda razvijale crkvene institucije na tom području.

III.

Prema izvješću koje je uneseno u *Historia Salonitana Maior* inicijativa za održavanje sabora došla je od Tomislava i zahumskog vojvode Mihovila. Oni su zamolili Papu da im pošalje legata. Ne radi se o nekoj diplomatskoj formuli, nego su, tako se može pretpostaviti, oni pokušali već prije na nekom skupu državne i crkvene elite riješiti mnogobrojna crkveno-administrativna pitanja s kojima su se susretali i kada nisu pronašli adekvatno rješenje, obratili su se Papi.

Papa Ivan X. reagirao je na molbu koja je dospjela u Rim s istočnojadranske obale i poslao je svoje legate, biskupe Ivana Ankonskog i Lava Palestrinskog. Dojdrili su u Split i kada su pristigle sve pozvane osobe, mogao je sabor započeti sa svojim zasjedanjem. Njegovih petnaest zaključaka već je više puta objavljeno, a i literatura je postala gotovo nepregledna.⁵⁰ Predaja o njemu i njegovim zaključcima krajnje je upitna, a postavlja se pitanje koliko je *memorijalni zapis*, kako ga lucidno oslovljava Radoslav Katičić, vjerodostojan?⁵¹ Na ovom mjestu nije potrebno raspravljati o tom pitanju, historiografija ih smatra prerađenim, ali ipak vjerodostojnim. Toma Arhidakon ih je, priređujući svoj prikaz saloni-tanskih i splitskih prvosvećenika, ispustio, dok su papinska pisma i saborski zaključci dostupni samo u *Historia Salonitana Maior*, čiji je prijepis, nekog anonimnog autora, iz 16. stoljeća, dostupan u Vatikanu, a objavila ih je Nada Klaić.⁵²

O Splitskim saborima prve polovice 10. stoljeća posljednja riječ još nije izrečena, a hoće li ikada biti izrečena, teško se može nešto detaljnije navesti bez novih izvora. U svakom slučaju, literatura je već danas narasla do te mjere da samo njezin pregled zahtijeva opširniju studiju. U kontekstu naše teme neophodno je, kako je predložio Neven Budak, odvojeno promatrati pisma Ivana X. od dostupnih zaključaka s Prvog splitskog sabora. Imena papinskih legata spomenuta su samo u uvodu pisama i kompilator ih je preuzeo iz prvog pisma Ivana X. Kako bi se lakše mogla prirediti pregledna skica događaja oko Prvog splitskog sabora,

⁴⁹ Lujo MARGETIĆ, *Hrvatska i Crkva u srednjem vijeku. Pravno-povijesne i povijesne studije*, Rijeka, 2000., 129.

⁵⁰ Usp. ovdje bilj. 5.

⁵¹ R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, 382.

⁵² Pojedini donosi Nada KLAJĆ u ediciji *Historia Salonitana Maior*, 53–55.

ukazujem na pojedine tekstovne cjeline koje donosi *Historia Salonitana Maior*. U našem prikazu one se odvajaju od izvješća o Drugom splitskom saboru:

- Pismo pape Ivana X. splitskom nadbiskupu Ivanu i svim njegovim sufraganima.⁵³
- Pismo pape Ivana X. hrvatskom kralju Tomislavu, humskom knezu Mihovilu, splitskom nadbiskupu Ivanu, njegovim sufraganima, županima, svećenicima i svim stanovnicima Slavonije i Hrvatske.⁵⁴
- Razlog sazivanja sabora.⁵⁵
- Zaključci Prvog splitskog sabora.⁵⁶
- Izvješće o reakciji ninskog biskupa na saborske zaključke.⁵⁷
- Pismo pape Ivana X. splitskom nadbiskupu Ivanu, zadarskom biskupu Forminu i svim sufraganima.⁵⁸

Budući da Toma Arhiđakon nije donio spomenute izvore, nameće se neminovno pitanje gdje su oni bili pohranjeni i kako su dospjeli u *Historia Salonitana Maior*. Povjesničari iznose različite teze, među njima se ističu Jadran Ferluga, Nada Klaić, Mirjana Matijević-Sokol, Neven Budak i Ivan Basić. U literaturi se često navodi ime biskupa modruškog Šime Kožičića Benje (1460. – 1536.), koji je namjeravao prirediti povijest kršćanstva u Iliriku. U njegovu pothvatu moguće je imao neku ulogu skradinski/trogirski biskup, nekadašnji kanonik splitske Crkve Toma Niger (1450. – 1532.). Nezavisno od njih papinska pisma Ferluga smatra autentičnima, ona su *sačuvala svoj stari oblik; ona su prepisana, ali ne i prerađena*. Prema saborskim je zaključcima mnogo kritičniji: *odluke sinoda su u obliku izvještaja, i one su kompilirane, složene i prerađene*.⁵⁹ Još mnogo konzekventnije se Nada Klaić odnosila prema dostupnim dokumentima. Prema njoj još *nije dan konačan poredak po vrijednosti latinskih izvora. Naime, historiografija je odavna bila dužna izdvojiti iz spomenute izvorne građe onaj dio teksta koji nije pripadao ni papinskim pismima ni saborskim zaključcima, nego nepoznatom kompilatoru zaključaka i vjerojatno prepisivaču papinskih pisama*.⁶⁰ Budak, čiju argumentaciju Ivan Basić razlaže, uvidio je da je uvodnik teksta sabora 925. godine pisan u neutralnom obliku, dok je uvodni tekst sabora 928. godine pisan u prvom licu množine. Njihova neujednačenost pokazuje da su ih priredila dva različita autora nezavisno jedan od drugog. Oni se i sadržajno međusobno razlikuju te Budak s pravom zaključuje da su oni bili pohranjeni na različitim

⁵³ *Historia Salonitana Maior*, 95–96; CD, I, 28–30, br. 22, hrvatski prijevod N. KLAJĆ, *Izvori*, 31.

⁵⁴ *Historia Salonitana Maior*, 96–98; CD, I, 32–33, br. 24, hrvatski prijevod N. KLAJĆ, *Izvori*, 31–32.

⁵⁵ *Historia Salonitana Maior*, 98; CD, I, 32–33, bilj. 1.

⁵⁶ *Historia Salonitana Maior*, 98–102; CD, I, 30–33, br. 23, hrvatski prijevod N. KLAJĆ, *Izvori*, 33–35.

⁵⁷ *Historia Salonitana Maior*, 102.

⁵⁸ *Historia Salonitana Maior*, 102–103; CD, I, 35–36, br. 25.

⁵⁹ Jadran FERLUGA, *Vizantinska uprava u Dalmaciji*, Beograd, 1957., 83–84; Jadran FERLUGA, *L'amministrazione bizantina in Dalmazia*, Venezia, 1978., 186.

⁶⁰ Nada KLAJĆ, *Hrvatski vladari i Bizantska Dalmacija*, u: *Radovi ANUBiH. Odjeljenje društvenih nauka*, XVIII/5, Sarajevo, 1972., ovdje 149.

mjestima, odvojeno jedni od drugih i oba su teksta tek naknadno u *Historia Salonitana Maior* spojena u zajedničku tekstualnu cjelinu.⁶¹ Budak pretpostavlja da bi se oni mogli nalaziti u Zadru i Šime Kožičić Benja im je, još kao zadarski kanonik, imao pristup.⁶² Ako je Budakova tvrdnja točna, tada su pisma poslana u različito vrijeme i tek naknadno ih je neka nepoznata ruka tako kompozicijski sažela da na prvi pogled izgleda kao da oni dodiruju istu temu, ali u stvarnosti oni nisu imali dodira. Na takav zaključak upućuje njegova inskripcija. U prvom pismu Papa piše splitskom nadbiskupu i njegovim sufraganima, a u drugom pismu kralju Tomislavu, humskom knezu, splitskom nadbiskupu i njegovim sufraganima te županima, svećenicima i narodu. Takva komunikacija Rimske kurije u ranosrednjovjekovlju nije uobičajena, nego se Papa najprije obraćao vladaru, a tek onda biskupima. Takvu praksu je zadržao i papa Ivan X. Ako ih usporedimo s onim pismima koja je poslao Ivan VIII. u Hrvatsku, tada se očigledno vidi ondašnja praksa Rimske kurije, Papa se najprije obraća vladaru (knezu Branimiru), a tek poslije đakonu i izabranom biskupu Teodoziju.⁶³ I ovaj podatak ukazuje na to kako kompilatori nisu slijedili ili nisu poznavali kurijalnu praksu kada su, za svoje potrebe, prekraćivali papinska pisma. Ona su se, kao i izvješća obaju sabora, odvojeno čuvala od saborskih zaključaka i kompilatori su ih preradili za svoje svrhe i teško je doći do čvrstih zaključaka bez temeljite lingvističke analize. Njih su, prema Budaku, priredila najmanje trojica autora: prvi bi preuredio uvod i odluke Prvog splitskog sabora, drugi bi bio splitski nadbiskup Ivan koji je napisao uvod i prepričao odredbe s Drugog splitskog sabora i naposljetku bi bio priređivač *Historia Salonitana Maior* koji bi saborskim tekstovima pridodao papinska pisma.⁶⁴ Time se ističe sumnja u dostupne izvore i istodobno se ukazuje na njihovu prerađenost, no ipak se mora polaziti od pretpostavke da su oni prerađeni na temelju nekakvih izvora koji su kompilatorima stajali na raspolaganju.

Protiv autentičnosti pisama pape Ivana X. splitskom nadbiskupu i kralju Tomislavu govori i cijela korespondencija Ivana X., koja je jako dobro očuvana. Nju je kritički obradio i objavio Harald Zimmermann. Papinska pisma koja je Ivan X. poslao u Hrvatsku nisu očuvana među pismima pape Ivana X., nego ih je Zimmermann preuzeo iz *Historia Salonitana Maior* i objavio ih je.⁶⁵ Već se Rački prema njima odnosio kritički smatrajući da ona odudaraju od drugih pisama tog pape: *pristajući uz ovu ocjenu* (tj. Farlatijevu – bilj. Z. S.) *također smatramo da su ti spisi po svojem sadržaju i argumentaciji vjerodostojni, ali po obliku i stilu da su naknadno prerađeni drugom rukom. To se posebno može primijetiti u pismima Ivana X. i Lava VI., ako se stilski usporede s drugim pismima rimskih biskupa iz tog razdoblja. Da su pak sami spisi izvorno bili izvađeni iz nekog rukopisa*

⁶¹ N. BUDAK, *Historia Salonitana i Historia Salonitana Maior*, 117–118; Ivan BASIĆ, Prilog kritici intertekstualnosti kronike *Historia Salonitana* i kolektaneja *Historia Salonitana Maior*, u: *Zbornik Drage Roksandića*, priir. Damir AGIČIĆ – Hrvoje PETRIĆ – Filip ŠIMETIN ŠEGVIĆ, Zagreb, 2019., 655–676, ovdje 665.

⁶² N. BUDAK, *Historia Salonitana i Historia Salonitana Maior*, 122.

⁶³ Pisma su objavljena u monografiji *Branimirova godina*, 15–18.

⁶⁴ N. BUDAK, *Historia Salonitana i Historia Salonitana Maior*, 124–126.

⁶⁵ H. ZIMMERMANN, *Papsturkunden 896 – 1046*, I, 89–93, br. 54–56, 99–100, br. 60.

*o splitskim koncilima izlazi iz samih riječi. Dužni smo ispraviti očite nedostatke i vratiti redosljed riječi u njihovo značenje.*⁶⁶

Rački ima svakako pravo. Intitulacija pisma je jasna: *Ivan biskup, sluga slugu Božjih, prečasnom i presvetom bratu našem Ivanu, nadbiskupu svete Crkve saloni-tanske, i svim sufraganima.*⁶⁷ Ona je jasno formulirana i odgovara formulacijama papinskih pisama. Nije ništa osobito što se Papa obratio nadbiskupu Ivanu, njihova se komunikacija odvijala na razini odnosa Rima prema drugim biskupijama koje su bile u sklopu Rimskog patrijarhata, nego je na ovom mjestu posvema neobično što papa Ivan X. piše nadbiskupu Ivanu i njegovim sufraganima! Ako bi taj imao sufragane već prije Prvog splitskog sabora, tada je papinsko pismo ili prvi kanon Splitskog sabora plagijat. Ako je ono autentično, tada je moralo biti poslano tek pošto je uspostavljena metropolija. Prije Prvog splitskog sabora splitski nadbiskup Ivan nije metropolit i Papa se mogao njemu i drugim biskupima obratiti, ali samo kao biskupima.⁶⁸ Taj podatak upućuje na zaključak da je pismo ili barem njegova intitulacija naknadno unesena u tekst. Drugačije se ne može pojasniti rimsko nepoznavanje situacije u Dalmaciji i Hrvatskoj. Papa i njegovi najbliži suradnici morali su znati da u Dalmaciji i Hrvatskoj ne postoji metropolitansko sjedište i da je ono tek na Prvom splitskom saboru utemeljeno.

Još više sadržajnih nedorečenosti, koje su unesene u tekst, pokazuje kasniju preradu, pa ipak se njega ne može proglasiti posvemašnjim plagijatom, nego u dostupnoj formi krivotvorinom u širem smislu riječi, naime naknadnom kompozicijom jednog do današnjih dana zagubljenog pisma ili pisama, možda čak i onih koje je poslao papa Ivan X. u Hrvatsku.

IV.

U *Historia Salonitana Maior* navedeni su pojedini saborski zaključci koji su do današnjih dana ostali predmet znanstvenih i poluznanstvenih studija,⁶⁹ te se iz njih nazire srednjovjekovno poimanje ljudske stvarnosti koje je usmjereno prema nebeskom, ali ipak se pojedini kanoni odnose i na konkretnu ljudsku svakodnevicu. Oni su priređeni redosljedom jedan za drugim bez bilo kakve nutarnje povezanosti. Njih se okvirno može podijeliti na četiri sadržajne cjeline: 1. organizacija crkvene uprave (kanoni br. 1, 2, 3, 4, 8, 9, 11); 2. liturgijski propis o slavenskom bogoslužju (kanon br. 10); 3. moralne odredbe koje se odnose

⁶⁶ *Huic assentientes iudicio nos etiam opinamur, acta ipsa quoad rem et argumentum fide digna sed quoad formam et stylum sequiori tempore manu aliena retractata esse. Id praecipue in epistolis Joannis X et Leonis VI observari licet, si quoad stylum cum aliis eiusdem aevi romanorum pontificum litteris conferantur. Acta vero ipsa originetenus a quodam spalatiensium conciliorum membro exarata fuisse, ipsius verbis inuitur. Manifesta actorum vitia emendare, lacunas explere, verborum ordinem ad sensum restituere adnisi sumus.* F. RAČKI, *Documenta*, 197. Nešto različit hrvatski prijevod donosi D. GRUBER, Iz vremena kralja Tomislava, 326.

⁶⁷ *Historia Salonitana Maior*, 99; N. KLAIĆ, *Izvori*, 31, br. 24.

⁶⁸ Na takav zaključak upućuje pismo pape Ivana VIII. zadarskom biskupu i drugim dalmatinskim biskupima neka izaberu među sobom metropolita kojeg će on posvetiti. Usp. ovdje bilj. 12.

⁶⁹ Usp. ovdje bilj. 4.

na svjetovnjake (kanoni br. 5, 6, 7, 12, 13, 14) i 4. pitanje oženjenih svećenika (kanon br. 15):

1. zaključak ukazuje na organizaciju Crkvene uprave u provinciji Dalmaciji koju bi proveo biskup Dujam i na temelju te činjenice pripada Saloni (sada Splitu) metropolitanska vlast.⁷⁰ Sabor mu podjeljuje metropolitanska prava nasuprot biskupu Forminu iz Zadra i Grguru iz Nina koji je svaki za sebe zahtijevao metropolitanski naslov. Biskup Grgur je istaknuo svoj zahtjev jer je njegovo biskupsko sjedište prošireno po cijelom Kraljevstvu; iz zadarske perspektive njegov biskup Formin zahtijevao je istu službu jer je njegov grad centar u kojem je prisutan predstavnik carske vlasti. Kako je reagirao bizantski dvor na uzdizanje splitskog nadbiskupa na službu metropolitanske službe, ostaje i dalje nepoznato.

2. odredba određuje da se u svim prijašnjim biskupskim sjedištima, ako ima dovoljno vjernika i svećenika, postavi biskup. U malenim mjestima ili selima nije dozvoljeno postavljanje biskupa da ne bi biskupska čast gubila na ugledu.⁷¹ Odredba ne predstavlja nešto posvema novo, nego samo prilagođuje 6. kanon Sabora u Sardici 343./343. godine u kojem je određeno da se malenim naseljima ne smije postavljati biskupa.⁷²

3. odredba određuje da se svi biskupi drže svojih granica i da niti koji biskup smije širiti svoju upravu nasuprot svojim kolegama. Biskup smije samo u svojoj crkvi krštavati djecu, posvećivati crkve ili rediti svećenike.⁷³ U biti ova odredba predstavlja prilagođavanje 22. odredbe Sinode u Antiohiji iz 341. godine u hrvatske prilike,⁷⁴ ali sadržajno navodi nedorečenosti koje ne odgovaraju crkvenoj praksi prve polovice 10. stoljeća. U tom vremenskom razdoblju biskupi nisu više krštavali po biskupiji, nego svećenici. Oni su to samo iznimno činili u stolnoj crkvi krštavajući djecu imućnijih roditelja.

4. odredba zabranjuje podarivanje crkvenih nadarbina svjetovnjacima koje su u čast svetaca dali darovatelji za svoje grijehе. Jednom predane stvari Crkvi ne smije više biti predavane ljudskoj vlasti.⁷⁵

5. odredba zabranjuje otimanje crkava i posjeda koji su darovani rimskoj Crkvi.⁷⁶ Iz kojih je razloga odredba unesena u koncilske kanone, teško se može odgonetnuti. Solunski vikarijat davno je nestao i posjedi u Dalmaciji koji su pripadali rimskoj Crkvi u njegovu sklopu nisu poznati tijekom prve polovice 10. stoljeća, nego je tek za pape Grgura VII. (1073. – 1085.) papa dobio posjede u Hrvatskoj.

⁷⁰ *Historia Salonitana Maior*, 99; CD, I, 31, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAJČ, *Izvori*, 33.

⁷¹ *Historia Salonitana Maior*, 99; CD, I, 31, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAJČ, *Izvori*, 33.

⁷² Usp. Carl Josef von HEFELE, *Conciliengeschichte nach den Quellen bearbeitet*, I, drugo izdanje, Freiburg, 1873., 577–583; Carl Josef HEFELE – Henri LECLERCQ, *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, Paris, 1907. (pretisak Paris, 1973.), I/2, 777–872; Zvezdan STRIKA, Kada i gdje se prvi put spominje zadarski biskup?, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 46, Zagreb – Zadar, 2004., 31–64, ovdje 59.

⁷³ *Historia Salonitana Maior*, 99; CD, I, 31, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAJČ, *Izvori*, 33.

⁷⁴ C. J. v. HEFELE, *Conciliengeschichte*, I, 517–518; C. J. HEFELE – H. LECLERCQ, *Histoire des conciles*, I/2, 717–718.

⁷⁵ *Historia Salonitana Maior*, 99; CD, I, 31, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAJČ, *Izvori*, 33.

⁷⁶ *Historia Salonitana Maior*, 100; CD, I, 31, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAJČ, *Izvori*, 33.

6. Ako se u nekom mjestu za vrijeme pobune ubije vladar, isključuje se kolektivna kazna, ali oni koji osjećaju krivnju, moraju davati milostinju. Ako je ubijeni dao sagraditi crkvu ili oslobodio robove, treba se njegova odredba slijediti. Njegovu suprugu i djecu mora se dobrostivo zaštićivati.⁷⁷

7. Ako neki sluga ubije svojeg gospodara, neka ga se kazni kao poganina: neka čini pokoru s kamenom obješenim o vrat opasan željeznim obručem.⁷⁸ Koliko je dugo morao vršiti pokoru, iz samog koncilskog zaključka nije vidljivo.

8. zaključak odnosi se na dubrovačkog i kotorskog biskupa. Njihovo je područje u starini bilo jedno i neka ga oni pravedno podijele. Ako jedan od njih dvojice premine, neka drugi upravlja biskupijom dok se ne izabere novi biskup.⁷⁹ Uz njih se na Drugom splitskom saboru koji je zasjedao 927. ili 928. godine spominje još i stonska biskupija.⁸⁰

9. zaključak naređuje biskupu Liciniju da ostane u granicama svoje biskupije za koju je posvećen.⁸¹ Daljnji tekst zaključka nije baš jasan jer ističe, ako bi taj isti Licinije došao u svoju prijašnju biskupiju i hoće tamo boraviti, neka u njoj ostane, ali samo kao svećenik. Što je Licinije u toj prijašnjoj biskupiji bio, ostaje nejasno formulirano. Možda je tamo vršio svećeničku službu jer je ređen za onu biskupiju u kojoj vrši službu. Drugi dio koncilске odredbe ističe neophodnost posvete crkava prije negoli se u njima služi.

10. zaključak bavi se pitanjem slavenskog (hrvatskog) jezika u bogoslužju: niti koji biskup ne smije promaknuti na bilo koji stupanj ikoga koji poznaje samo slavenski jezik. Biskupi ne smiju takvim svećenicima dozvoljavati vršenje službe, osim ako postoji oskudica svećenika, i to samo po odobrenju rimskog biskupa.⁸²

11. Biskup Hrvata kao i svi ostali biskupi Dalmacije neka budu podložni svojem metropolitu.⁸³ I ovaj zaključak još jednom potvrđuje ono što je navedeno u prvom zaključku, a Nada Klaić u popratnoj bilješci prijevoda koncilskih odredaba zaključuje da se iz nje vidi da je ninski biskup Grgur sebi prisvajao metropolitansku službu. Njezina je interpretacija prihvatljiva, ali nije posvema jasno iz kojeg se razloga ne spominje Grgurovo ime kao što je to bio slučaj s biskupom Licinijem u devetoj odredbi, nego samo neodređeno „biskup Hrvata”.⁸⁴

12. odredba je najduža i odnosi se na vladara i velikaše: ako bi vladar ili velikaši htjeli da se sve podvrgne pod vlast njihova biskupa, neka niti jedan biskup po njihovoj zemlji ne krštava niti posvećuje crkve ili svećenike.⁸⁵ Sudionici sabora prijete hrvatskom vladaru koji je osobno prisutan na njemu i njegov sadržaj nije

⁷⁷ *Historia Salonitana Maior*, 100; CD, I, 31, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAIĆ, *Izvori*, 33.

⁷⁸ *Historia Salonitana Maior*, 100; CD, I, 31, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAIĆ, *Izvori*, 33.

⁷⁹ *Historia Salonitana Maior*, 100; CD, I, 31, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAIĆ, *Izvori*, 33–34.

⁸⁰ *Historia Salonitana Maior*, ; CD, I, 37, br. 26; hrvatski prijevod donosi N. KLAIĆ, *Izvori*, 36.

⁸¹ *Historia Salonitana Maior*, 100; CD, I, 31–32, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAIĆ, *Izvori*, 34.

⁸² *Historia Salonitana Maior*, 101; CD, I, 32, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAIĆ, *Izvori*, 34.

⁸³ *Historia Salonitana Maior*, 101; CD, I, 32, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAIĆ, *Izvori*, 34.

⁸⁴ Pojam *episcopus Chroatorum* pojavljuje se tek sredinom 11. stoljeća.

⁸⁵ *Historia Salonitana Maior*, 101; CD, I, 32, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. Klaić, *Izvori*, 34.

posvema jasan: ako je u prvom zaključku Split određen metropolitanskim središtem, tada je ova odredba suvišna.

13. U onoj crkvi u kojoj je neki svećenik ubijen ne smije se vršiti služba dok se ne pronađe ubojica i okaje počinjeni grijeh. Drugi dio ove odredbe dodiruje odnos svećenika prema crkvenim dobrima: ako su preuzeli službu, ne smiju je više napuštati. Ako netko lakoumno napusti službu, neka bude izopćen iz crkvenog zajedništva i neka se nadoknade one stvari koje je upropastio.⁸⁶ U Hrvatskoj se, dakle, situacija nije bitnije razlikovala od onih u Italiji ili po franačkim zemljama gdje su pokrajinski sabori raspravljali o pitanju napada na klerike.⁸⁷

14. zaključak dodiruje kristijanizaciju bračnih odnosa: supruge se ne smiju otpuštati iz braka osim zbog bludništva (*propter fornicationem*). Ako je neki muškarac otpustio svoju suprugu, neka ostane tako živjeti, tj. on ne smije stupiti u novu bračnu vezu.⁸⁸ Drugi dio zaključka odnosi se na one koji imaju robove: njihovi gospodari neka daju djecu robova na nauke ako žele postati svećenici. Gospodari neka kore svoje robove koji su im dužni biti poslušni. Koncilski zaključak odnosi se na izobrazbu djece i, kako iznosi Zrinka Nikolić Jakić, možda se on odnosi na onu djecu koja su rođena iz veze gospodara i *ancilla*. Ona su nasljeđivala društveni status svojih majki, pa ipak je postojala nekakva svijest brige za njih.⁸⁹ Upravo je to sadržajni problem jer iz koncilskog teksta nije vidljivo ostaju li djeca koja vrše svećeničku službu i dalje robovi.⁹⁰ U svakom slučaju, robovski status svećenika nije poznat, pa se može pretpostaviti da su oni, preuzimajući crkvenu službu, dobivali društveni status slobodnih osoba.

15. zaključak se odnosi na oženjene svećenike: oni moraju živjeti suzdržljivo i ne smiju imati odnos sa svojim zakonitim suprugama. Ako neki od njih ne bi živio suzdržljivo, neka s njom ne stanuje; ako bi se neki svećenik ponovo oženio, tada ga se treba izopćiti iz crkvenog zajedništva.⁹¹ Takva i slična odredba često se ponavljala na sinodama, a nju je već sažela Sinoda u Elviri (oko 303. godine) u kanonu 81. Za razliku od splitske odredbe, ona zabranjuje još i oženjenim đakonima i oženjenim biskupima seksualni odnos sa svojim zakonitim suprugama.⁹²

⁸⁶ *Historia Salonitana Maior*, 101; CD, I, 32, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAIĆ, *Izvori*, 34.

⁸⁷ Usp. Wilfried HARTMANN, *Die Synoden der Karolingerzeit im Frankenreich und Italien*, Paderborn – München – Wien – Zürich, 1989., 422.

⁸⁸ *Historia Salonitana Maior*, 102; CD, I, 32, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAIĆ, *Izvori*, 34–35. Iz samog teksta nije posvema jasno podrazumijeva li se pod pojmom bludništvo preljub, kako je prevela Nada Klaić na navedenom mjestu. U tom slučaju mogla je, kako navodi Zrinka Nikolić Jakus, uslijediti rastava ali i ne razvod i mogućnost drugog braka. Druga je mogućnost da se pod bludništvom mislio konkubinac, odnosno izvanbračna zajednica, koja u očima Crkve nije bila priznata i zato se i mogla razvrgnuti kako bi se sklopio zakoniti brak. Zrinka NIKOLIĆ JAKUS, *Obitelj i obiteljski život, u: Nova zraka u europskom svjetlu*, 323–342, ovdje 325.

⁸⁹ Z. NIKOLIĆ JAKUS, *Obitelj i obiteljski život*, 323–324.

⁹⁰ Na tu problematiku je ukazao Richard KLEIN, *Die Bestellung von Sklaven zu Priester. Ein rechtliches und soziales Problem in Spätantike und Frühmittelalter*, u: *Klassisches Altertum, Spätantike und frühes Christentum. Adolf Lippold zum 65. Geburtstag gewidmet*, priir. Karlheinz DIETZ – Dieter HENNIG – Hans KALETSCH, Würzburg, 1993., 472–493.

⁹¹ *Historia Salonitana Maior*, 102; CD, I, 32, br. 23; hrvatski prijevod donosi N. KLAIĆ, *Izvori*, 35.

⁹² Usp. Georg DENZLER, *Das Papsttum und der Amtszölibat*, sv. 1: *Die Zeit bis zur Reformation*, Stuttgart, 1973., 8–9.

V.

Na samom svršetku ovog kratkog prikaza u povodu 1100. godišnjice spomena Hrvatskog Kraljevstva i održavanja Prvog splitskog sabora smijemo ukratko zaključiti: kralj Tomislav zauzima u hrvatskoj prošlosti iznimno važno mjesto. On je stvarnost, ali je postao i legenda. On je svakako kao vladar učvrstio vlast i proširio granice Hrvatske te se tijekom kasnijih stoljeća usred nestanka povijesnih vrela njegova vlast pretvarala u legendu; njegova se uloga glorificirala i sam naslov rex koji navodi papa Ivan X. u pismu poslanom njemu i zahumskom knezu Mihovilu pokazuje Tomislavov ugled u ondašnjoj Europi i važnost Hrvatske na međi dvaju kršćanskih svjetova. On se uspješno suprotstavljao nadošlim Mađarima čije je prodore prema Jugu zaustavio i uspio je pobijediti tada najmoćniju silu, Bugarsku. U takvim političkim konstelacijama Tomislav je samostalno vladao i njega su respektirali Bugarska i Bizant, koji mu je kao svojem savezniku podijelio naslov konzula Dalmacije. Povezanost s Dalmacijom ostala je trajnom okosnicom hrvatske orijentacije premda se danas ne može u potpunosti definirati njegov odnos prema njoj. Sabor u Splitu koji je održan oko 925. godine, na poticaj pape Ivana X. povezo je Dalmaciju i Hrvatsku u jedno crkveno područje, jedno metropolijsko područje sa sjedištem u Splitu i ono je odgovaralo Tomislavovim političkim ciljevima. On je pristao uz Split jer grad nije imao utjecaja u bizantskoj upravi Dalmacije i na taj je način, nasuprot Bizantu, istaknuo svoju političku samostalnost koju je i papa Ivan X. blagonaklono prihvatio. Tomislavova koalicija s Papom potiskivala je aspiracije cara i patrijarha na Dalmaciju, on je samostalan vladar i pokušava učvrstiti svoju vlast u Dalmaciji; za Papu su oba područja ostajala u sklopu Rimskog patrijarhata i tako su se Tomislavovi politički interesi poklapali s Papinim.

Miljenko Buljac

Ujeviću, pjesničkom geniju – uz 70. obljetnicu smrti

Nebeski sat otkucao je vrijeme: 12. studenoga 1955. u bolnici Milosrdnih sestara u Zagrebu u jedan sat i dvadeset i pet minuta utrnuo se Tinov senzibilni genij, a književna baština ostala je naraštajima u amanet.

PJESNIKOVI POČETCI

Hrvatskim mučenicima i *Za novim vidicima*, objavljenima 1909. u *Mladoj Hrvatskoj*, Augustin je Ujević već u godini doseljenja na studij u Zagreb prikazao književnoj javnosti zrele plodove i usvojeni nauk tzv. Matoševe škole, odnosno potvrdio je vještine kojima je prividno izbjegao zamkama izvještačena verbalizma, usvajanjem vanjskog pjesničkog oblika soneta, kojemu su ostale funkcije lirske pjesme bile podređene. Ujević se okušao tim novim oblikom europske navezanosti, a za nj se potpuno može primijeniti ono što je Antun Barac za Matoša rekao, kako u sonetima nije samo „tuča lijepih fraza koje prekrivaju prazninu misli” (Barac, 1962: 123). Unosom obgrljenih rima u katrenima svladao je zahtjevni korak, koji u nekih pjesnika zna potrajati i desetljećima, da bi lako ovladao i višeslogovnim srokom (slobodno je – se ne boje, sanje plove – k sebi zove, duši hrana – bol i rana, sjemena – plemena – vremena – bremena – kremenena – sjemena), rimama u kojima nije dolazilo do lomova riječi i unosa suvišnih oblika niti onih koji bi narušili značenja i izmijenili smisao.

U Wiesnerovoj antologiji *Hrvatska mlada lirika* 1914. kao daroviti pjesnik Matoševa kruga zastupljen je Ujević dvjema pjesmama: *Što šapće vodopad*, početničkim strofoidima u kojima romon vodoskoka skriva bliski ljubavni par u zagrljaju, te sonetom, tj. antisonetom *Oproštaj*, uratkom napisanim u trima inačicama: starim slovopisom, potom u suvremenoj transkripciji na starom i na suvremenom jeziku. *Oproštaj* upućuje na Marka Marulića, splitskog začinjavca, književnog zakonodavca, koji je brojna hrvatska djela napisao *u lipom jeziku, gdi ča' slaje zvoni*. Tim činom Augustin Ujević priznaje Marulića svojim vođom jer je odredio smjer i njegovoj plavci, književnoj lađi, ali i cijeloj povjesnici i okomici hrvatskoga pjesništva u koju i on tim činom ulazi. Plavca, lađa, spremna je ostaviti luku i poći na samostalnu plovidbu, iako je bez svoga zapovjednika, ad-

mirala. Zadnjim tercetom pozdravlja Marulića i daje prisegu kako će krenuti u nove plovidbe željan sunčanoga neba kojim će stijeg lepršati na njegovoj plavci.

Oproštaju sasvim je blizak antisonet *Petar Zoranić*, objavljen u *Savremeniku* 1910., koji pjesnik posvećuje svojem Rabbiju – Antunu Gustavu Matošu. Atmosfera u kojoj su se pjesnici okupljali u zagrebačkim kavanama u Matoševoj eri od salonske (kavanske) pretvarala se u *'kafansku'*. Ujeviću su više odgovarala blaga, omamljujuća vinska raspoloženja bez razvodnjavanja i dodatka sode, i tako je prošao nauk o pisanju 'kafanskih' soneta. Bio je zahvalan Matošu jer je među suvremenici samo od njega mogao nešto naučiti. Uz pjesmu naslovljenu Zoraniću ispisuje posvetu upravo Matošu, i ta gesta je zbiljska i simbolična. O tom Ujeviću, Stanislav Šimić je zapisao: „...sad je kakav stari majstor soneta, sad modernist zanesen kojom europskom pjesničkom strujom, ali uvijek na vlastiti pjesnički otok, gdje je ujevićevski jezik i ujevićevsko podneblje i uopće ujevićevski poezijski život – ispliva u samosvojnu ujevićevsku poeziju” (S. Šimić, 1932: 8).

Ujević je sonetima dotaknuo važnu konvenciju i uspostavio povijesnu okomicu hrvatske književnosti, ali je i potvrdio pijetet discipulusa prema svojem rabbiju. Iz Pariza oglašio se esejom, svojevrsnim nekrologom Matošu *Em smo Horvati*, objavljenim u *Savremeniku* 1914., u kojem Ujević ne samo da želi govoriti istinu o umrlome nego se i obračunati s njegovim protivnicima, ali i epigonima, onima koji su obilježeni njegovom sjenom.

„Ja sam kazao i najbolje i najgore o A. G. Matošu. Srdačna pretjeranost moje zelene mladosti očitovala se u laskavom ogledu *Hrvatska knjiga*, nesmiljena žestina u usporedbi Barrèsa i Oinobàresa. Kontradikcija? (...) Matoš je rođena kontradikcija, uvijek i potpuno, i nijesu uzalud kontrast, antiteza i paradoks njegove omiljele forme. (...) Bio je onaj što razbija monotoniju. U vrijeme kad je množina poglupila od pameti, Matoš je poludio od srca, a ja sam Rabbiju zahvalan što je u suvremenu sivoću bestužne Hrvatske unio plodnoga puntanja i slikovitoga nereda. (...) Naši srednjoškolski dani voljeli su ratobornog Matoša u borbenom stavu, i nesumnjiva je njegova slava što je usavršio hrvatsku psovku” (34–45).

Ujević je bio uvjeren kako Matoševa smrt nije granica njegova života. Osjećao je taj izazov da upravo s njim ukrsti svijetli mač i dijeli viteške megdane. Iako nije bio mislilac, tvrdi Ujević, Gustl bijaše nešto daleko bolje od toga jer on „osjećaše jako” (...). „Nije se dao uhvatiti u šaku kao ni trak sunca, od jegulje je imao gipku sposobnost uzmicanja” (isto). Svjedočio je Ujević da je Matoš znao uzburkati mrtvu vodu, proliti žabokrečinu, bez povoda paliti i mlatiti lijevo i desno, udarati na vjetrenjače i na nevina krda. Bio je stručnjak u vrijeđanju i izmišljanju, nalazio je cijelu skalu uvreda, *orkestar rječetina*, rječnik *kočijaša i piljarice*. Žegući stilom užarena željeza, upaljenog sumpora i vrućega ulja, otkrivao je i progonio vatrom pakline i smole jednu društvenu manu – taštinu, jal naše prosvijećene svakidašnjice. Htio je stvoriti neki svoj govor, metajezik, svoj artizam, i u tome bio je nenadmašan” (isto). Oinobàres Ujevićeva je kovanica za osobu u značenju teški pijanica, izvedena iz prezimena Matošu bliskoga Mauricea Barrèsa. Čvrstu, neraskidivu vezu s književnom hrvatskom tradicijom našao je i u temi opje-

vavanja žena iz starije hrvatske književnosti, bilo pjesnikinja ili onih iz elitnih krugova sklonih umjetnosti (Marulova seja, Dubravka, Cvijeta – Flora Zuzorić, Katarina Zrinska, Jelena, Helena, Sunčanica, Kosara, Neda, Sokolica).

Osim u sonetnoj formi, Ujević se na svojim početcima ogledao i u još jednom romanskom obliku – *stanci*, za koju su svojstvene *ottava* rime: *abababcc*, kao u pjesmi *Naše vile*. Taj se pjesnički oblik više razvijao u epskom i lirsko-epskom nego u lirskom pjesništvu, a ima izvornu potvrdu već u *Jaruli* Jurja Barakovića. Pjesma se sastoji od triju strofa, oktava, a stihovi su vezani, silabični. Objavljena je godine 1911. u zagrebačkom *Steklišu*. U pjesmi su prikazane povijesne osobe: mučenica, banica i književnica Katarina Zrinski, povijesna osoba i banica Jelena Kotromanović, književnica i književna heroina Cvijeta Zuzorić (Flora) koja je poticala rad, druženje i zabavu u umjetničkim kružocima, zatim Marulićeva seja benediktinka Vica (Bira), kneginja Neda te književne protagonistice: Dubravka, Sunčanica, Kosara i Sokolica. U pjesmi one su samo simbolično nimfe i vile, mitološke osobe, ali su personificirane kako bi se u zbilji i književnoj zbilji potvrdile još snažnijim osobama koje nadahnjuju umjetnike, pjesnike, književnike, slikare, kipare i glazbenike. Pjesniku je osobito važan doticaj s književnim konvencijama renesanse i baroka, a djelić raja unesen je u ugođaje, što se u pjesmi očituje nizom motiva iz prirode: perivoj, polja, cvat, cvijet, koralj, biser (rane) rose, duga i sl.

Ujevićevi jezični odabiri u funkciji su prepoznavanja epoha, stilskih formacija i osoba u skladu s njihovim povijesnim i životnim okolnostima. U pjesmama *Oproštaj* i *Naše vile* motivi, teme, poruke, jezik i pjesnički oblici bliski su potvrđenim književnim oblicima u našoj renesansi i baroku, također i pogledi, svjetonazori, raspoloženja i književna stremljenja. Domoljubna pjesma *Mrtva domovina* objavljena je godine 1912. u *Bosanskoj vili*. Strukturu pjesme čine dva sesteta i dva katrena. Isprekidani srok u prvim dvjema strofama jest: *aabaab aabaab*, a ostavlja dojam obgrljenih rima kakve su u završnim katrenima: *cddc dccd*. Navedeni srok primjer je i potvrda pjesnikovoj raznovrsnosti i raznolikosti odabira izričajnih elemenata i njihove strukture, kojima se mladi Ujević predstavio književnoj javnosti.

LELEK SEBRA

Prva zbirka *Lelek sebra* tiskana je 1920. godine. Šest je dvostiha ili distiha u pjesmi *Odlazak*, a u njoj je zapravo sve. Svojom strukturom sasvim bi odgovarala pjesničkom nizu *Kolajne*, vrlo koherentne Tinove zbirke. O razlozima zbog čega ju je unio u *Lelek sebra* i ne treba tražiti objašnjenje. Pjesma je trajno savršenstvo. U klasičnoj starogrčkoj i rimskoj književnosti bio je posebno cijenjen elegijski distih složen od heksametra i pentametra, koji je osim u elegijama postao i stih u epigramima. U hrvatskoj književnosti, uostalom i u svim novijim književnostima, kvantitativnu versifikaciju nadomjestila je silabična, kadšto i izosilabična, u kojoj je ulogu ritmizacije pjesme, umjesto odgovarajućih dužina stihova preuzelo njihovo naglašavanje i srok. U tom smislu sjajnije od srebra bile su rime: trošložne i višesložne (daljine, daljine / planine, planine; sebe sama / u maglama),

a poseban osvrt zaslužuje fonetika ove pjesme, fonetski sloj, njezino suzvučje, blagozvučje, eufonija.

U pjesmi dominiraju silabični, nevezani stihovi. Pjesnik unosi slobodniji pristup u gradnji: prvi je distih dvanaesterac, drugi i treći deveterac, četvrti osmerac te peti i šesti opet deveterac. Upravo tim promjenama sazdan je poseban ritam pjesme, stvorena je unutarnja razigranost. Doživljajno bogatstvo je u slutnjama, očekivanju i naslućivanju nečeg čudesnog. Oskudnom zalihošću upravo misli-ma postaje tijesno: čežnja i nostalgija za zavičajem, biti tamo gdje smo na početku bili, udvostručene daljine i 'pretkazive' planine u srcu, u dahu, još dalje od nas, od svega, a u nama, na pjesnikovim izvorištima: biti u Braču i Imotskome, u bliskim prostorima, u mjestima djetinjstva njegovih roditelja. Osmišljavanjem uživanja u emociji, čistoj, najčišćoj, do besvijesti, umiranja, zaborava i mrtvila, i odlaska na mjesto mira i tišine, na kojem bi mogao nesmetano, potpuno, do besvijesti tugovati. To samozatajno ganuće popraćeno suzama, Vlatko Pavletić nazvao je „plačnim miljem”, stanjem duše izvan bilo kakve veze s okolinom (usp. Pavletić, 1982: 227).

Snažni vizualni i mirisni, olfaktivni osjećaji povezuju šestoper(ac) s kalope-rom, pri čemu ne znamo što sve u ovom surječju može značiti 'šestoper' osim opasne naprave sa šest pera, ali se njihovim povezivanjem dokida semantika a nastupa kovalentna vezanost dvaju motiva koji se pretapaju u čežnji, ponovlje-noj anaforama: (*tamo, tamo da putujem / tamo, tamo da tugujem*), prijedložnom rekcijom (*u slutnji, u čežnji / u srcu, u dahu*), sindetonima (*i / i*). Taj naboj pojačava se sugestijom svijeta pjesnikova djetinjstva u kojem je spoj nespojivoga, oprječnoga, dječjeg: basne (da čujem one stare basne) i bajke (da mlijeko plave bajke 'sasnem') pa neka zaboravi i sebe sama, onog dječčaka i ovog što vuče svoj „bol u maglama”. Recipijenti skloni racionalizaciji pjesničke riječi redovito će se obazrijeti na sintagmu 'plave bajke'. U poeziji se moramo prepustiti lelujanju riječi koje nas izravno vodi prema smislu. Ne smijemo zastati čak ako sintagmu doživimo kao oksimoron. Riječ ostaje uvijek znak, a njezina moć potječe od nemoći značenja da se oslobodi zagrljaja znaka. Ne smijemo se svom težinom navaliti na riječi, pozovimo se na Frangeša koji razvija misao Paula Valéryja, o razumijevanju drugoga, pa tako i samoga sebe, samo u skladu s brzinom prijelaza preko riječi (usp. Frangeš, 2005: 305).

U životu se pak početkom dvadesetih puno toga promijenilo. Nestalo je plave bajke. Novo je doba otkrivalo filozofiju ispijanja bijele kave i alkoholnih seansi u 'kafanama' ('antisalonima'), pravim debatnim klubovima, mjestima za kleve-te i tračeve, pričanje viceva i bistrenje političkih stavova na višoj razini. Tin se osjetio potištenim stoga što nije uspijevao iz kolektivnoga sjećanja izbrisati vlastite mrlje i razdoblje svojih političkih vrludanja i lutanja. Plašio se tihih osveta. Perspektiva se nimalo nije mijenjala i on je jednog jutra 1920. osvanuo u Beogradu, u kojem su gostionice bile prave mehane, i u njemu je zadugo ostao, sve do političkoga izгона 1925. godine, koji je u izrijeku glasio 'besposličarenje'. Psalmodija *Svakidašnje jadikovke* odjek je „čudesnog lamenta”, tvrdi Ivo Frangeš (2005: 272), lutanja već najavljenih pjesmom *Pepeo srca*. Prvi put objavljena je u *Zabavniku* 1917. godine.

Svojom strukturom *Svakidašnja jadikovka* je tercina sastavljena od 21 terceta, napisana izosilabičnim osmercima i ponekim silabičnim devetercem, u kojima rima nije osobito važan strukturni element. Naslovna sintagma upućuje na pjesnikovu jadikovku usmjerenu gorkim životnim iskustvima, životnim lutanjima, promašajima, neispunjenim ciljevima, i na ono što u pjesmi nije navedeno, a to su neostvorena obitelj i neosigurano potomstvo. Ne, nipošto, *Svakidašnja jadikovka* nije tužaljka, nego: „Nešto posve drugo, jedan posve drugi ton, jedan posve drugi krik” (A. B. Simić, 1993: 175). Lirski je subjekt sebar, rob, skršen i slomljen, očajan i izgubljen, ali onaj koji se nada i koji očekuje ispunjenje velikih ciljeva u kojima je maštao u svojem životu. *Svakidašnja jadikovka* puno je više od tužaljke, žalopojke. To nešto uzvišeno prepoznao je 22-godišnji Antun Branko Šimić, pišući s udivljenjem o istinskome pjesniku čiji je pjev govor s krovova. Tin Ujević nije osim toga živio samo svoj život, unosi je i druge crte u svoju patnju: lamentacije, naricanje, jadikovanje, pjesme gorkog tugovanja, *‘jeremijade’*, iznošenje životnih nevolja poput tužaljki proroka Jeremije.

U *Svakidašnjoj jadikovki* moguće je pratiti pjesnikov životni i pjesnički rast u doživljaju samoće koju je prvo doživljavao kao neugodno iskustvo, potom kao podnošljivu osamu, a stjecanjem poniznosti na kraju i kao stvaralački poticaj i plodonosni dar kojim je iskupio sve trenutke života kojima se obrukao. Držimo nategnutim i suvišnim pokušaj Ive Frangeša (2005: 285) Ujevićev osmerac *O Bože, Bože, sjeti se* tumačiti zakonitostima kvantitativne versifikacije (jampskim osmercem: -X-X-X--) pri čemu u prikazu književnog povjesničara crtica označava kratki, a X dugi slog, a navedena metrička shema mogla bi odgovarati latinskom stihu *Aeterne rerum Conditor*, u kojem se izmjenjuju kratki i dugi slogovi, ali ne i Ujevićevu izosilabičnom osmercu koji se zasniva na pravilnoj izmjeni nenaglašenih i naglašenih izosilabičnih stihova.

Ritam je ubrzan nizovima polisindetona koji razvijaju brojna ponavljanja i nabranjanja. Završetci stihova prizivaju kraće stanke osim u onima s naglašenim opkoračenjima. Rečenična intonacija obuhvaća cijelu strofu, a prozodijska svojstva, naglasci i dužine utječu na ton i ritam. Leksemi ‘star’ i ‘mlad’ nisu samo u značenjskoj oprjeci nego i u svojevrsnom paradoksu. Na značenjskom planu razvijaju se raznoliko sučeljeni: djetinjstvo i zrelo životno doba, unutarnji i vanjski svijet, lirski ‘ja’ i sve ostalo. Trag životnoga iskustva lirskoga subjekta: istodobno biti i slab i sam, i star i mlad, nemoćan, bez igdje ikoga, i nemiran i očajan. Nakon afirmativnoga polisindetona i antiteze koja dovodi do smirenja (*bez igdje ikoga*) pjesnik uvodi novu antitezu (*I gaziti po cestama, / i biti gažen u blatu*), anaforama učvršćuje slabosti, nedostatke osporene teze s njezinom afirmacijom (*bez sjaja zvijezde na nebu. // Bez sjaja zvijezde udesa / što sijaše nad kolijevkom / sa dugama i varkama*).

U prvom obraćanju Božjoj milosti, u invokaciji, ton u obraćanju pretače se u vapaj za blistavim obećanjima koja se ne ostvaruju, ističe osjećaj o prevelikoj vlastitoj žrtvi, unosi čak i opomenu s osjećajem pravednosti već ovdje i sada, kako bi se dovela do kraja njegova lutanja od nemila do nedraga. No, tomu nije kraj, nanizane su cijele litanije o umornim kostima, o duši žalosnoj, zapuštenosti, samoći i odbačenosti, neispunjenim nadama iz djetinjstva i dječastva. U drugom

obraćanju Bogu nastupaju promjene u raspoloženju i tonu: lirski subjekt izgovara riječi koje ga žegu, koje su lomača, u grlu mu je tijesno, i stoga će ih viknuti kako ne bi glavnom planuo poput krijesi na brdima, daha u plamenu i krika s krovova. U trećem obraćanju Božjoj milosti lirski subjekt je suočen s vlastitom nemoći, zastaje u rezignaciji pod svodom koji ga ne čuje, ali i spoznaje da se nije slučajno zatekao na ovom svijetu, i da poslanjem treba dati smisao svojem postojanju. Sve što želi jest neka se dovrši njegovo besciljno lutanje, a umjesto ljubavi, pobjede i darova neka mu ostane barem vijenac pelina i kalež otrova uz sućutno prihvaćanje slabosti i mučnine.

Ujević je vrlo kratko iskušavao neke ezoterijske prakse i vlastitu religioznost prilagođavao prividno sebi bliskim orijentalnim učenjima, ali je ubrzo uvidio da mu one nisu donijele smirenje, da su mu prouzročile nove nemire, čak i kao-tičnost u svojoj misaonoj, intelektualnoj sferi. U tim izletima počeo se bojati samoga sebe, a u čarkama susretao se sa zlom kojeg se htio riješiti, ali bez dodatne patnje nije mogao. Stoga je s romarima, hodočasnicima, po trnju bos gazio skrivajući svoje rane. Iz jednog drugog izvora doznali smo o njegovoj čežnji za obilaskom rijeke Gave i špilje s izvorom. Iz tih iskustava jest i traženje Božje bližine koja mu je donosila smirenje, što se u dvodijelnoj pjesmi *Romar* i potvrđuje: „*Njoj kojoj ne znam Imena sva hvala / za moju luku u prostranom Kristu*”.

Pjesnici vrlo rijetko ritmičku strukturu grade četverosložnim riječima jer one stihovima uskraćuju gipkost. Upravo takvim razmještajem riječi, i to u završetcima dvaju katrena, Tin unosi šest priloga negativne konotacije s prefiksom ‘bez’ u šest stihova: besmisleno, bestjelesno, bezimeno, bespredmetno, beskonačno i bezutješno. U predzadnjem stihu iz ritmičkih razloga izostao je takav prilog, ali je unesen ‘neprestano’, također s negacijom, uz učinkovit dovršetak pjesme osmim stihom u kojem su još dvije trosložne riječi, prilozi beznadno i beskrajno. U doživljajnom sloju važna je kategorija doživljaj vremena (*ure od smole cure*), snatrenje lirskoga subjekta u strasti postaje ‘bestjelesno’, lirski je subjekt u ljubavi koja jeca, ali i osjećaju praznine, doživljaju vjetra, gole duše koje se ištu i grle beznadno, beskrajno.

Pjesma *Meni bez mene* mogla bi nas zanimati s obzirom na doradu za koju su bili zaslužni Svetislav Cvijanović i Sima Pandurović, koji su tiskali zbirku *Lelek sebra*, a kasnije i *Kolajnu*, bez Tinova imprimatura. Neovlašteno su je ekavizirali, mijenjali morfološke oblike riječi i stilizirali je u duhu srpskoga jezika pa je drugi stih drugoga katrena navedene pjesme i nakon korekture glasio: „/ a vjetar **duva**, **duva** bezutješno /”. Tekstološkom analizom lako je utvrditi da to nije Tinov stih, ne zato što Tin ne bi u stilističke svrhe mogao upravo rabiti navedeni glagol, nego stoga što je okolina zamjenskoga glagola obilježena riječima eufonijski bliskim glagolu ‘puše’, a to su glagoli u drugoj strofi: *bezutješno, duše, ištu*, čime je stilematika izričajem snažnija, poetičnija i Tinu bliskija. Stoga bi stih trebao glasiti: „/ a vjetar **puše, puše** bezutješno /”. Sedam je izosilabičnih distiha u pjesmi *Slaboća*. Stihovi su deveterci osim u središnjem, četvrtom, koji je osmerac. Ujević točno osjeća kad treba unijeti promjenu, kad će uporabom oduže anafore i antiteza s ponavljanjem (*na našem plavom, plavom valu / na našem bijelom, bijelom žalu*) stvoriti punoću izričaja, odnosno poetsko savršenstvo u malo riječi.

KOLAJNA

Zbirka je tiskana godine 1926. u Beogradu bez Tinova dopuštenja, imprimatura i autorskoga ugovora. Svetislav Cvijanović i Sima Pandurović mijenjali su morfološke oblike riječi, stilizirali pjesme u duhu srpskoga jezika i tiskali na ćirilici. *Kolajna* je zbirka intimnoga, ljubavnog pjesništva posvećena imaginarnim ženama koje nose egzotična imena, a od kojih navodimo neka: Izabela, Renata, Ofelija, Cecil, Agrafena, Jelena, Klelija itsl. Dopisujemo im Vivijanu, Mariju, Meluzinu, Glorijanu i svetu ženu Doru Remebot, žene među kraljicama u *Leleku sebra*, ili pak već apostrofirane naše vile.

Unatoč nekim izravnim i neizravnim dodirima sa svim onim što se događalo u novijim strujama europskoga modernizma, Ujević je nastupio ponajprije kao eklektik, razvijao je vezani stih i pjesme zatvorene forme kojima je srok prevažna kategorija, sačuvao je čistoću doživljaja i punoću emocionalnosti, darove svježine i neposrednosti, sačuvao je prvotne, mladenačke osjećaje i doživljaje koji postaju i našim iskustvom. Ne držimo osobito važnim poneki iskorak, afektivni znak, čudesnu apstrakciju blisku ekspresionističkoj poetici ili pak kakvu nadrealističku viziju.

Peta pjesma u *Kolajni* jest *Ove su riječi crne od dubine*. Sastoji se od tri katrena. Stihovi su skladni, izosilabični jedanaesterci. Rima je ukrižana: *abab cdcd efef*. Najljepša i najpotresnija djela rađaju se iz patnje, ali ako je ona oplemenjena žrtvom, onda je sve lako, onda je sve ispunjeno smislom. Lirski subjekt doživljava sebe kao čovjeka koji se odricao, proživljavao boli i gorčine odbačenosti, nerazumijevanja i nesigurnosti, ali je s vremenom postao čvrst, stekao je snagu odgovoriti svim izazovima i darivanjem, sebedarjem dosegnuti sreću.

Riječi u pjesmi crne su od dubine i kao da su šiknule iz tmine i sada „*streme k'o pružene ruke*”. Ima nečeg što osmišljava pjesnikov program iskazanoga bola: zrelost i dubina, jecaj i suze. Skromno i obazrivo pita se ako već nije pjesnik barem je patnik, a one rane, koliko god bile bolne, nosio ih je kao svoj križ patnje, i stoga su mu drage, čak i utješljivo prihvatljive iako su postale ožiljcima i ranama. Svaki njegov jecaj pretočit će se u zlatnik, a more suza u ogrlice, u kolajne, u đerdane. Najveća nagrada bit će ako tu kolajnu u perli i zlatu ugleda ovješenu o vratu drage djevojke, koju u zadnjem stihu oslovljava ljubljenim djetetom. Suze iscijeđene u đerdane, svakim davanjem i prihvaćanjem ljubavi stvoreno je povjerenje i prihvaćanje nekog tko mu je blizak.

Navedimo usput kako je Ujević u VI. pjesmi *Kolajne* probudio miomirisne čednoga čemina, čime je prisvojio motiv iz pjesništva Ivana Bunića Vučića i osvježio svoje stihove: / *Tvoja se ljubav čini violinom / s četiri žice, bezdnom pjesme jasne, / misli ti plave, nevine i krasne, / miomirisnim i čednim čeminom.*

Prividno sonetna forma te izosilabični jedanaesterci određuju strukturu intimne, ljubavne pjesme *Božanska žena, gospo nepoznata*. U katrenima je obgrljena rima: *abba abba*, a u tercetima *cde cde*. Motivi su iz prirode, stvarni, mitološki i psihološki: (zlatni) zvekir, (beščutna) vrata, (djevojačke) čari, dvor, strepnja, (krto) srce, osmijeh, sunce, mjesec, zmaj, prag (dvora), klasje, kosa, tuga... U zazivima lirski se subjekt obraća: božanskoj ženi, gospi nepoznatoj, besmrtnoj Beati, Nepoznatoj, i pritom ostaje zapitan tko je ona.

Lirski subjekt iskazuje svoju nelagodu nepoznatoj gospođi stoga što zvekirom zlatnim mora tući na vrata pred dvorima koja se tako lako ne otvaraju. Strepi od njezinih čari i od bljeska zlata i pozlaćenih predmeta kuda bi morao ući, a i srce bi mu moglo puknuti bez njezina smiješka. Kontrastni motivi zmaja ispred praga i zlatnoga klasja u njezinoj mekoj kosi izazivaju metafizički strah pomiješan s ugodom u mislima kako bi ju učinio svojom. Na kraju je još upit usmjeren djevojci: draška li je tuga koja joj stiže iz daljine, tuga odanog joj mladića? Retoričkim pitanjem htio bi doznati i ono što mu je toliko važno: gdje je, što je, tko je ona? U pjesmi isprepliću se čudesne nestvarne vizije o nepoznatoj ženi s puno simbolike i s nepoznanicama kojima znatiželja raste. Pjesnik je tvorac brojnih novotvorenica i prilagođenica, također i onaj koji je razbudio niz arhaičnih riječi u težnji prema savršenstvu, zrelosti, genijalnosti jezika.

Blaženo jutro koje padaš pjesma je s pet katrena i ukrižanim srokom *abab* te stihovima izosilabičnim devetercima, objavljena pod naslovom *Jutro* 1926. u beogradskom časopisu *Vreme*, unesena u *Kolajnu*. Pjesnik je potpuno rezigniran, ni snop svjetla mu više ništa pomoći ne može, mirno počiva u svom grobu. Tma sti vidik sobe s knjigama, uze, soba bez raspeća. Iskustva utamničenja istančala su u lirskom subjektu osjećaj svjetla, snažnoga snopa svjetlosti. Ta moćna senzacija svedena na jutarnje buđenje, iskra zapretana očekuje potpalu, razbudit će tihe slasti, pa kad već ne mora umrijeti, neka vrati ljubav ovom Jobu. Besciljnim lutanjima, patnjom i odricanjima, lirski se subjekt prepoznao u tom biblijskom junaku.

Notturmo je pjesma vrlo kratka daha i s malo riječi, sastavljena od dvaju katrena i silabičnih stihova deveteraca, a zadnja dva su deseterci. Rima je ukrižana *abab cdcd*. Pjesma je sazdana na doživljaju zanosa, proživljena, čvrsta, i na ljepoti noćnoga raspoloženja. Čudesna je, osjetilna i nesvakidašnja imaginacija lirskoga subjekta: čelo koje se žari, vjeđe pote, misli mu san ozari, strasna duša mu je zublja u dnu noći, a idilična ljepota svezana učinkovitim ponavljanjima dvaju glagola: plakati i umirati, skupa s nabranjima dviju imenica u „*prijedložnoj rekaciji*” (*u tišini, u samoći*). Pjesma je kratkoga daha, isječak iz doživljaja ugodnih noćnih trenutaka lirskoga subjekta

Lirski subjekt govori sada, noćas, u zanosu ljubavi i razigranih čuvstava o čudesnom, o bolnom prezentu svojih groznica, svoje dubine, svojega žara i ljepote. Pôti se, znoji, u vrućici je, u beskonačnoj noći razigranih strasti, u dubini i ognjici, kad mu je duša zublja koja plamti i priziva zajedništvo u ljepoti plača i umiranja u tišini, i u samoći, sada i zavazda. Pjesma je sazdana od snažno proživljenih doživljaja, kao u kakvu uzavrelu emocionalnom loncu, u kotlu, u ekspresiji, silovitu kolopletu intenzivnih osjećaja i spoznaje trenutka, u ekspresivnom pomaku, u emocionalnom vrhuncu ljepote zbog koje je i umiranje doživljeno blaženom, božanskom gestom. I glagol *òzārī*, signal je koji donosi novo značenje. Zastarjelicu pôti doživljavamo kao jezični znak, znoj, ali i nova značenja u vezama strasti i dubine.

U interpretaciji pjesme *Notturmo* Ivo Frangeš preporučuje unutarnji pristup. Čitatelj je uskraćen za vanjske okolnosti koje su utjecale na stvaranje ovih stihova, a svi podatci izvan pjesme suvišni su. Potrebno ih je odbaciti i započeti estet-

sku analizu. Pjesma nije prilog žalbi, uvjerenje o nekažnjavanju, ni izjava svjedočka o moralnoj podobnosti nego dizanje vlastite individualne sreće ili tragedije, slutnje ili strepnje na razinu univerzalnoga, općeljudskog, stapanje pjesnika sa svijetom i čitateljeva mogućnost da taj govor odčita, i zahvaljujući njemu prepozna sebe u općeljudskom. Interpretacija pjesme ne smije biti njezino mrvljenje, nego obratno, poštivanje cjeline. Ponavljanjima u zadnjim dvama stihovima, san se materijalizirao tako što pada po pjesniku, postaje velik i crn, donosi gubitak vida, osjećaja, pretače se u usklik, uzdah, vapaj, i takav će dosegnuti tišinu ili pak želju da se do tišine i samoće dođe (usp. Frangeš, 2005: 306–310). U navedenoj pjesmi Vlatko Pavletić (1982: 225) prepoznao je bezglasno uzbuđenje, napetost punu značenja, tišinu prožetu neiskazivim smislom. Stih „*umrimo, umrimo u samoći*” višeznačan je, i tvrdi: isključujemo kako bi mogao biti poziv na prijelaz s onu stranu života, puno prije bio bi priprema dovršetka snažnog osjećaja u nama bliska ugodi, vitalizmu, uživanju u ljepoti svijeta. Imperativ ‘*umrimo, umrimo*’ nosilac je bitnog emocionalnog napona pjesme, i to nije samo denotativna informacija, dakle nešto isključivo jednoznačno, nego višeznačna, jer u njemu je zbijena slutnja smrti i strah od nje, uviđanje neminovnosti rastanka od života i, nesumnjivo, onaj mračni nagon prema smrti, tako ujevićevski čist, neglumljen (isto, 226).

Zelenu granu s tugom žuta voća pjesma je sastavljena od četiri jednostavna katrena. Stihovi su joj izosilabični jedanaesterci, rima ukrižana abab. Doživljaji su vezani uz splitski perivoj i zelenu granu s tugom žuta voća. Lirski subjekt u tuđini zamišlja i sanjari o splitskom perivoju i zelenoj grani u smiraju dana. Poredbe su nanizane u drugoj (*al čežnja dršće kao ptiče golo, / ko plava pjesma naglo prekinuta, / ko neko blijedo i beznadno kolo, / ko bosí prosjak na pô pusta puta*), a metonimije u trećoj (*Sva ljubav moja usred ceste kisne, / moje je srce od sedam komada, / pod svakim mačem jedan plam da vrisne, / nad mojim dahom mramorna gromada*) i četvrtoj strofi (*Tmurne se misli reska svjetla boje; / krv u moždane, mozak van da skoči; / nad mojim mrakom sijevaju tek tvoje, / tuđinska ženo, samilosne oči*). Jekavizirani lik pridjeva ‘spljetski’ Nikola Andrić opravdano bi nazvao barbarizmom zato što je *ikavski oblik* izvoran, pa je navedeni postupak izraz nasilja i nepotrebne jezične intervencije. Ujević ga je uporabio u stilističke svrhe i stoga je uporaba opravdana, a svaka druga bila bi drski čin. Neobičnim vezama riječi pjesnik stvara posve novu poetiku: „duša nòća”, „vlaga snova”, „čežnja dršće”, „ptiče golo”, „plava pjesma”, „ljubav (...) kisne”, „srce od sedam komada”, „mramorna gromada”, „krv u moždane”, „mozak van da skoči”, „samilosne oči” itsl., neponovljivi su poetski izričaji nastali u čudesnim varijacijama.

Izosilabični dvanaesterci ipak ne uspijevaju spasiti sonet *S ranom u tom srcu, tamnu i duboku*, objavljen pod naslovom *Pokojnik* godine 1919. u *Književnom jugu*. U prvoj strofi česte su *prijedložne rekcije*, u drugoj anafore i višestruko nabranje, u trećoj anafore i retorično pitanje, a u četvrtoj poredba sa sinestezijom. *S ranom u tom srcu, tamnu i duboku* antisonet je nastao u doba Ujevićeva prvoga političkog razočaranja i otrježnjenja kad je postao duboko svjestan svojih životnih promašaja (rane u srcu, prokletu biće, zvijezda, staza varke, mrtvi Ujeviću), smrt ga je u svemu obuzela (čak i u Nadi i Otkriću), a sve je bilo uzaludno (polet,

volja, voljenje, uzaludno kucanje srca i disanje pluća) kad nestaje, pogiba pjev što ga je donedavno tepao.

ZBIRKA AUTO NA KORZU

Treću zbirku *Auto na korzu* godine 1932. u Nikšiću tiskala je *Slobodna misao*. Prodaja je bila vrlo slaba. Ubrzo je zamijećena sklonost ekspresionističko-nadrealističkoj poetici, pa se nanizalo oštro kritičarsko osporavanje koje je Tin teško proživljavao. Onodobna književna kritika imala je silnu potrebu svrstavati i razvrstavati književnike u smjerove, stilske formacije, škole i pravce, što se u pitanjima Ujevićeve poetike i pjesničke duhovnosti po svemu opiralo i teško je bilo odrediti a da se ne zapadne u puki formalizam, od čega se ogradio Stanislav Šimić i pravim nervom prepoznao Tinovu samosvojnost:

„Pa čemu je i svrstavati! (...) Smijem reći da živi u hrvatskom jeziku, i to kao tvorevine od toga jezika koje su dostojne da budu spominjane blizu velikih djela u svjetskoj poeziji. Najvećim dijelom roman o pjesnikovoj vlastitoj unutarosti, njegove pjesme ne oćaravaju artističkom divotom, niti su etički postulati; one su rječitost koja nahrupljuje kao vrelo: jedincat su i neponovljiv izraz; ni opisi, ni štimunzi, ni nabranje opažanja; subjektivna poezija, molitvena, kao srednjovjekovni soneti, svjetlonosna i 'svježonosna', kao oluja; mudra kao iskustvena mudrost staraca; bodra i krepka i gipka kao mladost; misaona, ali i ćutilna i životna; samotna i neslična ničemu, kao san” (prema Karmen Milačić, 1993: 176–177). Upravo takva, kao san, kao ćudetni ples dubokih doživljaja i misli.

Životnim iskustvom promijenio se pjesnikov pogled na doživljaje osame, osamljenosti i samoće te ljudske patnje koju je doživljavao kao nešto tegobno, teško podnosivo, suvišno i nepotrebno, potom kao dio usuda i ljudskoga odricanja, i na kraju kao blagodat, plodonosni poticaj u stvaralaćkom smislu te vlastiti prinos u prikazivanju žrtve do kraja života, a upravo žrtva donosi punoću postojanju i ispunjenju smisla. Već vizualna komponenta nameće sugestiju slobodnijega pristupa u prostornom rasporedu pjesme *Visoki jablani*, objavljene godine 1922. u beogradskim *Putevima*, a deset godina poslije u zbirci *Auto na korzu*. Sastavljena je od sedam nejednolikih strofa, i to od devet, šest, pet, ćetiri, i u zadnjoj strofi od tri silabićna stiha raznolikih dućina: od šest do dvadeset slogova. Rimarij je s parnim rimama i ponekom rimom na daljinu, ćak i s preskokom iz strofe u drugu strofu.

Svijest o višeznaćnosti pjesnićkoga znaka upućuje recipijenta kako naslovna sintagma 'Visoki jablani' nije samo motiv iz prirode nego nešto što mijenja znaćenja i prerasta u nešto sasvim drugo. *Simbolićki* 'visoki jablani' upućuju na ideal i sugestiju kakve ćudetni snage, nećeg neukrotivoga, nedostićne visine. Uzdignuti na nebeskom svodu, vršci jablana prodiru u vis, u *etire*. ćudetni je to rijeć koja upućuje na najviše, na kozmićke visine, druge neke prostore i galaksije. Niz *personifikacija* osnaćenih atribucijama upućuju na visoka ćela neke osobe, na kose koje vijore, na široke grudi, gromor glasa. I *metonimije* koje se redovito javljaju u oglagoljenim metaforićnim izrazima („od gromora njina glasa šuma i more se budi” /; / „a kada rukom mahnu,.../”; „... gdje se pjesme gnijezde,

/ *samo vile lete ili bure jezde*”; „/... *samo zvijezde, zvijezde*) usmjeravaju značenja naslovnoga motiva na izuzetno senzibilne ljude, pjesnike, umjetnike, uzvišene, dostojanstvene osobe.

Motiv iz prirode ‘jablan’ desemantizira se i prenosi u konkretno značenje osobitoga pojedinca, pjesnika najdubljih žica, graditelja dvora čovječanstva, ali i novih konotacija visine, dostojanstva, uzvišenosti. Motivi patnje, bijede, sužanjstva, gladi, u antitezama sučeljeni su motivima snage, vjere, vrela svjetlosti, sunca. Osjećaj gordosti i značenje poleta, rasta i uzleta u visine neponovljiv je, ali samo ljudski. Pjesnik je u svojem životu spoznao snagu poniznosti kojom se naučio opirati sebeljublju i egoizmu, i na taj se način uzvisiti. Samo tako moguće je graditi dvore čovječanstva, dizati i druge u visine, prosijavati iskre svete, nositi u sebi vedri obzor dana, razvijati slobode ljudskih prava. Bez takvih optimističnih vizija svijeta, bez sunca nad nama, svijet bi bio osiromašen.

OJAĐENO ZVONO

Četvrtom zbirkom *Ojađeno zvono*, 1935., u nakladi Matice hrvatske u Zagrebu, a u suradnji s ur. Branimirom Livadićem, vratio je Ujević ranije stečeni ugled, a kritičarski panegirici najavili su plodnu recepciju. U zbirci *Ojađeno zvono* prevladavaju refleksivno-filozofske preokupacije. Poznatije su pjesme: *Zapis na pragu*, *Cvrkutanje srca u pokrajini sanja*, *Pobratimstvo lica u svemiru*, *Vasionac*, *Dažd*, *Igračka vjetrova*, *Svetkovina ruža*, *Bura na Braču*...

Zapis na pragu donosi slobodniji pristup strukturi stihova: u četiri su stiha po dvije sintaktične jedinice, a isto toliko ih je ispresijecano zarezima. Stihovi su različite dužine i veličine. Raznolike rime važno su sredstvo oblikovanja: u prvom tercetu su nagomilane, zatim su u katrenu parne, u trećoj strofi opet su nagomilane, a prenose se u polustih i na kraj prvoga stiha četvrtoga strofoida, nakon kojeg je u preostalim četirima stihovima obgrljena rima. Anafore su česte (*Ove / ovi*, *O, ja / O, ja*) uz napomenu da ih ima i na daljinu (*Ja / ja / ja*), a dolaze i u kombinacijama s epiforama. U prvom i drugom stihu ima potvrda simpleke, ponavljanja usred stiha (*to nisam ja*). Pjesnik je progovorio o sebi, o svojoj biti i o disanju života, pjesmama koje je napisao i jaucima koje je uzdisao, patnjama i nemirima, govorio je o sudjelovanju u životima drugih kroz svoje dvojstvo i trojstvo, čime se potvrđivao kao svoj drugi i treći, ali je znao i drugima pustiti da govore u njegovo ime. Tmina i vedrina istodobno supostoje u njemu.

Cijelu pjesmu obilježilo je ‘japajakanje’. Osobna zamjenica ‘ja’ ima dvanaest potvrda u pjesmi, četrnaest je njezinih supletivnih potvrda (me, meni, moj, moja, moje, moga, sam, sebe), ima i nekoliko potvrda glagola u 1. licu jednine koji također upućuju na lirskoga subjekta. Iako je pjesnik birao diskurs blizak čovjeku suvremenoga doba, običan i na rubu kolokvijalnih govora, svojim svjetonazorom, smjelim i krjepkim, mišlju gipkim, pokretljivim izričajem iznjedrio je dinamičnu poetsku strukturu s razmišljanjem u filozofskim kategorijama subjektivnosti, ali i s oprjekama svoga dvojstva i trojstva.

Pjesma od osam katrena *Pobratimstvo lica u svemiru* prvotno je objavljena 1932. u *Hrvatskoj reviji*. Stihovi su silabični, ali i nejednoliki dužinom i brojem

slogova. Raznoliki su i obrasci nečiste rime: obgrljene u drugoj strofi, ukrižane u svim ostalim, samo što je u zadnjoj strofi izostala u jednom paru. Pjesma donosi mnoštvo riječi i carstvo razigranih misli bez stege, širinu eksplikacije. U igri su antiteze, proturječja, protuslovlja, paradoksi, oksimoroni. Misao o sebi proširena je na čitav mali kozmos, a njegovo mjesto u cjelini je čovječanstva i svijeta. Ključna misao koja povezuje diskurs cijele pjesme odnosi se na govor koji je upravljen nekom imaginarnom stvoru, čovjeku, nekom tko bi ga mogao razumjeti, prihvatiti, nekom tko se razlikuje od njega ali mu je u mnogočemu blizak. Rasut je tamo u nekom neznancu, ili u nekom cvijetu, a ne zna kad će biti u svojoj biti, on koji je on, svojeglav, i kad ga nema, a izdvojen, šiljak je s vrha žrtvovan u masi, koji nijemo ustraje u braći. Biti, živjeti u drugima, ili kad drugi žive tvojim životom, istim žarom, ljepotom i 'čistotom'. Također, potrebno je držati stav: žarom srca htio bi braniti dostojanstvo svakog čovjeka.

Opomena: ne gordi se, svi smo mi luralice u traženju, svi smo prošli putove od prastarih vremena, i svi se ponavljamo poput djece. Sni i grijesi su nam isti, i hrana nam je duše iz naše opće zdjele, i svima nam je pečat sebičnosti utisnut nasred čela. Svi smo isti u zloći i u radosti. Nimalo nije suvislo neke istine o svijetu reći u uho oholosti iako je korisno za 'očajničku sreću' (oksimoron). Pjesnik najavljuje bliskost čudesnim metonimijama: pobratimstvom s nekim neznancem u svemiru, na dalekoj zvijezdi, tamo gdje je on u svojoj biti, kao klupko raspredeno, razdijeljeno, ali još ne u cijelosti, ovdje samo u jednoj niti, svojeglav, u bezglavoj jurnjavi svijeta, šiljak s vrha žrtvovan u masi, u mnoštvu, onaj koji bezimeno ustraje u braći, koji živi i umire u 'svjema' (jekavski antigramatizam nastao iz potrebe za odgovarajućim srokom, a izraz je prividne i pretjerane hiperkorektnosti). Ključna je misao o našim dušama koje čeznu za dušom bliskoj našoj.

Tri jednostavna katrena čine strukturu pjesme *Igračka vjetrova*. Silabični stihovi donose izmjene deseteraca i osmeraca, deseterca ili deveterca s osmercima ili sa sedmercem u zadnjem stihu. Treća je strofa uspješnim odabirom otisnuta kao epitaf na pjesnikovoj grobnoj ploči. U značenjskom sloju čovjek je igračka vjetrovima, krhak i slab. Naviknut na nevolje, patnju i nesreće živi „mirno nesretn“ (oksimoron), nikakve suze ni jadicovke ne donose mu smirenje. Ostaje mu prepustiti se ludim životnim viorima pa neka ga motaju bilo kud i kamo. Kao lišće na vjetru, duša je za let stvorena, za zemlju nije, za pokoj nije cvijet, tj. čovjek bez korijena, misao je kojom je udahnut smisao, ukorijenjena snaga kojom se usamljeni pojedinac može opirati izazovu.

Mnogi suvremenici u Ujeviću vidjeli su čovjeka razorena od alkohola i cinizma, stalnoga gosta konoba, točionica i gostionica, ali potpuno je zanemarena njegova sklonost čitanju, istraživanju i prevođenju, tisuće sati provedenih u knjižnicama i čitaonicama, njegov stalni rast u spoznavanju i samoobrazovanju uz svekolika odricanja, život s brojnim teškoćama, na rubu, u neimaštini, gorka životna iskustva kao plaća za opojnost duha, himnodije pjesničkih riječi, vrutke iskrenih ispovijedi, istančanost i toplinu čuvstava, arteške zdence poezije.

I dok je Matoš u *Staroj pjesmi* s uzdahom zavapio „/ O, ta uska varoš, o, ti uski ljudi /“ nastojeći upozoriti na propast koja se sprema gradu i domovini osuđenoj „pasti i propasti bez časti“ upravo zbog uskoće i sljepoće grada (varoša) i tih lju-

di, kojima se vratio kao Hrvat, ‘domovinač’. Ujevićev duh pak čini se još širim, još prostranijim od Matoševa. U pjesmi *Vasionac* on je stanovnik cijeloga kozmosa – vasionac, kozmopolit i apatrid, koji proživljava svoje nepravde: uskoću zemlje, nemoć ruku, gorčinu kruha (suhih žemlja).

ŽEDAN KAMEN NA STUDENCU

Zbirka *Žedan kamen na studencu* otisnuta je godine 1954. u Zagrebu. Poznatiye pjesme: *Fisharmonika*, *Molitva za koru kruha i zdjelu leće*, *Ganutljive opaske...*

Na susretu hrvatskih i slovenskih pjesnika u kazališnoj kući u Mariboru nastupio je Ujević iskazom podrške Slovincima u znak prosvjeda protiv nacističke opasnosti uz Tadiju, Nazora, Cesarića i druge pjesnike. Govorio je pjesme *Vitezovi šafrana* i *Molitva za koru kruha i zdjelu leće*. Poema *Molitva za koru kruha i zdjelu leće* objavljena je godine 1941. u *Domu i svijetu*. Prevedene na njemački jezik i tiskane bez Tinova znanja su *Molitva za koru kruha i zdjelu leće* te *Vitezovi šafrana*, i objavljene u zajedničkom njemačko-hrvatskom listu, što je kasnije, godine 1945. na suđenju književnicima koji su rat proveli u Zagrebu, bez prava na obranu, Tina Ujevića stajalo gubitka građanskih prava i sloboda: zaposlenja, zdravstvene skrbi i stana u Berislavićevoj ulici br. 2. Poemu *Molitva za koru kruha i zdjelu leće* čine tri pjesme. Odabrali smo zaključnu, sastavljenu od šest nejednolikih strofa i stihova, silabičnih jedanaesteraca i nekoliko dvanaesteraca. Srok je također raznolik: *ababb, cdcd, deeff, ghgh, iijj, kkkll*, ali je ipak važan element strukture.

Treća pjesma poeme *Molitva za koru kruha i zdjelu leće* s odjekom je glasa onih poniženih, krik protiv nepravde društvenoga ustroja u kojem ljudi ne mogu biti sretni zato što su gladni. Mnogi od njih bili bi zadovoljni zdjelom leće, pure, riže i kapljicom vode „na međi šumskog puta slična križu”. Motiv križa nije nikakva prazna tlapnja, nego misao u kojoj je utkana iskrena molitva lirskoga subjekta. U doba kad je pravda ‘čordi’ bliska, nikakvo poniženje ne bi smjelo zasmetati obespravljenu čovjeku, i neka to cijeli svijet vidi, da je za pedalj tada viši, i da pokaže gordost. Ali, lirski subjekt ne traži pravdu samo za sebe, za nas, neka i neprijatelju isto tako budu „dvije mrlje ulja u istome zelju”.

Sedam je katrena s raznolikim veličinama stihova u pjesmi *Ganutljive opaske* u kojoj se silabičnost spašava srokom. Samo je u prvom katrenu obgrljena, a u preostalim kiticama ukrižana je rima. Zaključni stih načinjen je od dviju sintaktičkih jedinica, a dovršava se uskličnom intonacijom. U 12 navrata sintaksa se razvlači na dva, a u jednoj potvrdi i na tri stiha. Ujević je ovom pjesmom tiskanom u sarajevskom *Novom beharu* 1934. već duboko koračao u širokoj eksplikaciji, u misaonim, filozofskim razmatranjima te metonimijskim izričajima. Na profinjen način lirski subjekt govori o životu. Pronašao je istinu o svijetu prema svom srcu i spoznao kako i patnje mogu biti slatke kad se može mirno drijemati u kutu svojeg doma. Najviša je mudrost znati pronaći i uživati male čari u sitnim, nevažnim stvarima i znati cijeliti čašu vode i pogačice ražene, zaboraviti nepravde koje je živio, ne žaliti se na crni usud, prihvaćati prijateljstvo i vrline, utišati

strasti, ljutu pizmu, gnjev na zloće svijeta i bivati mladi, biti njegovo potomstvo. Pjesnik je prigrlio patnju kao svoju životnu suputnicu, kao životni usud na koji se ne jada: „*Biti daleko, to je moja bit, i sebe skrit / u klupku borbe, mrtvac bez grobišne ploče, / i bez potrebe, od milja, za se, na se suze liti*”.

Od ganutosti preko milja do suze u oku, čistoće i vrhunske sreće, kao i drugi Tinov niz iz pjesme *Mistični prostor noći*: tišina (duše i tihe vode), čistoća (srca), ideal (žena), idila (priroda), etičko (u čovjeku), suze (koje su znamen patnje), tu paronomaziju, retoričku figuru nizanja riječi bliskih korijena, Vlatko Pavletić (1982: 222) nazvao je anominacijom. Književni je kritičar opravdano zamijetio kako pjesniku nije bilo stalo da u recipijentu izazove sućut, nego osjećaj da se ne stidi svojih najčišćih osjećaja, da prizna izvornoga sebe, da se otvori bližnjemu, pa i da zaplače, i tako se riješi kočnica i predrasuda, da se obogati novim dimenzijama slobode (usp. isto, 223–224).

Pjesma s naslovom na grčkom jeziku *Hymnodia to mou somati* (Himnodija mome tijelu) objavljena je godine 1950. u *Hrvatskom kolu*, a za pjesnikova života ostala je neuvrštena u zbirke. Riječ je o pjesmi široke eksplikacije od dvadeset i jednog katrena, stihovima raznolikih veličina i broja slogova. Stihovi razvijaju ukrižanu rimu *abab*, od kojih nam se dopala kombinacija dvanaestoga katrena: vrela – vrelu – zrele – zrelu.

Biti lirski subjekt znači biti svemirski crv u stalnim mijenama i metamorfozama, golać koji govori i o komu govore drugi, biti prah i život, gledati u svoj nagi lik, u niz pomnoženih sebe, prerasti u sve što ga okružuje, biti um duha, svjetionik i hram volje, svemirska mijena koja mu je oduzela najbolje radosti, a on je prevladao očaj i ludilo, plač i bahat, i ostavio ih drugima. Lirski subjekt pjeva himnodiju svome tijelu koje je hram duhu, istina i ljepota životnih radosti, a ne njegova tamnica; otkriva u njemu visinu, dužinu, širinu, duh i dušu, svoje svojstvo, ‘mojstvo’, nespokojsvo vječito, ‘virovitu’ dubinu. Njihove spojene crte znače vrijeme i ljudsko sjeme, koje sve skupa donose jadnu zbilju ljudskoga stvaranja.

Tin Ujević

U prva dva od četiri pjesnikova obraćanja svome tijelu, čestici eterskoga mesa, čudesnoj zgradi kostiju, tijelu u kojem su zvijezde i nebesa, prah zemlje, sjaj sunca, sav život. Ruke, a u njima utisnuto je mnogo rada, nada je u očima, vulkan želja u boku, gozba mirisa u nosu, stas kojemu zavide bozi, epopeja svih žeda i kretnja u 'kroku', zbirka pohlepa u mozgu, slast pjesme u polusnu, kiparovi prsti koji mijese po mekom vosku, čitav svijet koji je tijelo obišlo u radoznalosti, gradovi, velegradovi, katuni, živci po kojima svemir svira, pluća kojima boštvo diše, sve što bje(še), jest i što biva privijeno je na grudi, prah i život, svjetlost, ništa više. Svijest o tome kako je grješan, čovjek koji od snova kuje zbiljske izvorne slasti, poglede, opip i osjećaje s trajnim čežnjama, kako bi u strasti mogao rasti i biti ravan svemu, a kad trenutak dođe, prijeći u ono Sve što se u njega slilo i do tada zbililo, i da je dično što je to uneseno u njegovo mrtvo tijelo. Sada je sijedi starac koji slavi zrele 'trpnje' u zrelu duhu, u kojem su našle svoju jesen. Njegovo je tijelo moralo svladati sve patnje, sve očajne čine kroz godine duge, ustrajati na žrtveniku, biti raspet i uzvinuti se na obzore druge. Tijelo, blistaj božanskoga ruha, prolazno, a svojom stopom veliko, um svjetionik, hram volje, kula duha. Lirski subjekt slavi otpor, ustrajnost, snagu, patnju diva koji je na grobnom pragu – savjest i moćna duša, izraz budne svijesti iznikle iz mrtvih stanja stvari, atoma na putu kroz kozmos.

U trećem obraćanju tijelu rezignirano svjedoči o njegovim smaknutim radostima, žrtvovanoj sposobnosti i sili, gordosti protiv Titana, o njemu razapetu, svetu, izopćenu, zbiljskom, o darežljivoj kapljici krvi koja vrijedi koliko i život i vječnost.

U zaključnom zazivu tijela ima i pogrđnih izraza, nečeg rugalačkog, ali i onog otprije poznatog – žrtvovanja u masi. Nižu se izrazi: sprdnjo slučaja, hire 'vasione', znaci gorostasne borbe dovršene na lomači. Njegovo tijelo htjelo je postati potok vina, grozd opojnosti, pehar na stijeni. Smrt mu je sudbina kao i svima nama, a bozi 'zakonski jematvari'. U pjesmi sustižu se lirsko 'ja' izvučeno iz tijela s epskim i dramskim 'ti' i 'on'. U dramatici pjesme tijelo lirskoga subjekta potvrđuje se nizom metamorfoza: ja, ti, on, te, tvoja, ta, biti ravan svemu, prah i život, prerasti u Sve, sijedi starac u duhu zrele, um duha, svjetionik, taj hram volje, ova kula, itsl.

I Karmen Milačić ovu pjesmu naziva veličanstvenom jer je u njoj sažeto sve životno i književno Ujevićevo iskustvo, da bi cjelovitom opservacijom sažela: „Granajući se u nekoliko pravaca, Ujevićeva je poezija (i proza), u kojoj nalazimo i dušu, i misao, i blistavu formu, izrasla u monumentalnu pojavu hrvatske književnosti, u obimno i izuzetno djelo koje govori o temeljnim pitanjima ljudske egzistencije” (Milačić, 1993: 22).

PREVODILAŠTVO

Osim autorskih pjesničkih prinosa, Tin Ujević ogledao se i prijevodima. Najviše su ga privlačile pjesme Walta Whitmana. Za ciklus *Vlati trave* tvrdio je da je prepjev bolji od izvornika. Preveo je 26 pjesama iz rukoveti *Posveta*, 17 iz *Adamove djece*, pjesmu *Stara Irska* i još četiri druge. Prepjevao je Ujević devet

pjesama Juana Ramóna Jiménez, po četiri pjesme Jorgea Guilléna, Miguela de Unamuna i Joséa Morena Ville, po tri pjesme Federica Garcíje Lorce, Alfonsa Reyesa i Ramóna Marie della Valle-Inclána, po dvije pjesme Rafaela Albertija, Manuela Altolaguirrea, Luisa Cernuda, Gerarda Diega, Miguela Hernández, Vincentea Huidobroa, Carlota Pellicera, Pedra Salinasa te po jednu pjesmu Vincentea Aleixandrea, Ramóna Péreza de Ayale, Joséa Santosa Chicana, Miguela de Guevare, fra Luisa de Leóna, Leopolda Lugonesa, Salvadora de Madariage, Amada Nerva, Emilija Pradosa i Joséa Zorrille. Preveo je 22 pjesme iz dvaju ciklusa *Sjeverno more* Heinricha Heinea, sedam pjesama Edgara Allana Poea, zatim poeme *Munjeviti vlak* i *Vjetar* Emila Verhaerena, te po jednu pjesmu Alfreda de Vignyja, Arnolda Mathewa i Oscara Wildea.

Vrlo opsežan je prevodilački rad iz kineskoga pjesništva: 33 pjesme Li Tai Poa, 14 pjesama Jang Hsiunga, 13 pjesama Tao Čjena, Zbornik pjesama Šikinga te od jedne do četiri pjesme 55 ostalih autora čija imena ovdje ne navodimo. Također, preskačemo naslove brojnih pripovjednih, novelističkih i romanesknih djela za kojima bi trebalo tragati. Navodimo samo roman *Mučnina* Jeana Paula Sartrea. Iz navedenoga popisa zaključujemo da su oskudniji prijevodi s francuskoga, talijanskoga i njemačkoga jezika, i da ih je sigurno bilo više, te nam se svjedočenje fra Silvestra Aračića koje je izrekao potpisniku ovih redaka čini pouzdanim, kako su upravo svežnji prijevoda s navedenih jezika nestali u moru, kamo ih je bacila skupina bandita kad su napali i ozlijedili Tina Ujevića u svibnju 1919. u Marseilleu.

Duh marljivosti odvodio je Tina u kazališta, knjižnice, čitaonice, na izložbe i ostala kulturna zbivanja. Bio je polihistor, poliglot, enciklopedist široke erudicije. Na zahtjevnim poslovima u novinskoj agenciji tijekom Drugoga svjetskog rata stekao je vještine i sposobnosti teleprinterom primati zvučne znakove Morseove abecede, i s desetak svjetskih jezika prevoditi ispisane vijesti. O širini zanimanja svjedoče i naslovi njegovih eseja i publicističkih oglada o aktualnostima iz čitavog svijeta, iz Kine i Indije, s Bliskog istoka, o umjetničkim smjerovima u književnosti, likovnim umjetnostima i glazbi, o stilskim formacijama i poetikama, o vjerskim zajednicama, ramakrišni, islamu, hinduizmu, budizmu i bogumilima, o sofistima, filozofima i fizičarima, o biskupu 'Markantonju' de Dominisu, Mahatmi Gandhiju, o prošlosti drugih kontinenata, o mineralima i ekološkim izazovima itsl. Sastavio je i sveopći leksikon znanja svojeg vremena, knjigu mudrosti *Opojnost uma – Misli i pogledi Tina Ujevića*, koju je priredio Dubravko Jelčić.

PREMA ZAKLJUČKU

Od predšasnika Kranjčevića i Matoša, Ujević je baštiniio zatvorene forme i nastavio s poetikom vezanih stihova, isprva izosilabičnih, kanije silabičnih i oslabljene silabičnosti. Hrvatski mladi liričar posvećuje pjesme Maruliću, Zoraniću i Matošu, hrvatskim ženama, književnicama, mučenicama, banicama, protagonicama iz knjiga, također i svojoj 'mrtvoj' domovini. Bio je silnim žarom okupiran politikom od koje se uspio otrijezniti, ali s puno ožiljaka, od kojih se cijeloga

života odricanjima, odbijenim sinekurama te žrtvom nastojao zaliječiti. Iako ga je ljubav odvušla bolnim iskustvima, za razliku od Baudelairea i Rimbauda, uspio je u lirskoj pjesmi i pjesmi u prozi očuvati i odnjegovati čistoću emocija, darove svježine i neposrednosti, čudesnih misaonih i izričajnih, izgovornih, iznad svega poetskih svojstava. Unatoč gorčini, patnji i bolu, slomljena duha, izubijane duše i tijela, usudom stradalnika vukao je svoj ego u svijetu njemu iznad svega nesklonu i stvarao ljepotu i radost od koje su i drugi živjeli. Jednostavno i s lakoćom pisao je sonete, antisonete, stance, dvostihe, tercete, katrene i 'sestete', pri čemu je srok bio prevažnim pjesničkim sredstvom.

Zbirke *Lelek sebra* (1920) i *Kolajna* (1926), nastale u pariškom razdoblju, dotjerane su, stisnute u skladne izosilabične stihove, do savršenstva cizelirane, ali nipošto na štetu Tinove maštovitosti i ritmičke razigranosti, koje su dominante, duhovni etimoni, ključne sastavnice njegova pjesništva od dvadesetih godina nadalje. Vapaji i jadikovke u pjesmama nisu geste koje bi prizivale sućut ili sažaljenje, nego milje duše kojima je iskreno očitovao svoju golemu erudiciju zato što mu je enciklopedijsko štivo postalo ključnim u formaciji i obrazovanju. Životnim iskustvom promijenio se pjesnikov pogled na život u osami, osamljenosti i samoći te ljudske patnje koju je doživljavao kao nešto tegobno, teško nosivo, suvišno i nepotrebno, potom kao dio usuda i ljudskoga odricanja, a na kraju i kao blagodat, plodonosni poticaj u stvaralačkom smislu te vlasnosti u prikazivanju žrtve, i to do kraja života, prinoseći punoći postojanja i ispunjenju smisla. Dok onodobno pjesništvo još traje i živi od deskriptivne, prikazbene funkcije, u sveukupnoj Ujevićevoj poeziji, a na osobit način u zbirka *Ojađeno zvono* (1935) i *Žedan kamen na studentu* (1955), govori se o životnoj filozofiji onoga svijeta kojemu je i sam htio biti potomstvo. Taj tip lirčnosti resi odnjegovani estetski ukus oplemenjen erudicijom i širinom spoznaja te bogatim iskustvom boema i vagabunda.

Ganutljivim opaskama čovjek pristiže do svoje biti, do svoje malenosti. I sam je samo igračka viorima, vjetrovima. Spoznao je Ujević poniznost, ali i gordost, čak i u trenutcima vapaja za zdjelom leće, za dvije mrlje ulja u zelju kad ih pravedno dijeli s neprijateljem svojim. Iako se Tin Ujević u svojoj slabosti nije mogao odreći kapljice božanskoga nektara, zaboravom nepravde uznio je životni usud na žrtvenik odricanja od zalogaja, zagrljaja drage osobe i od ljudske patnje, poistovjetivši se sa starozavjetnim Jobom. Posvuda u njegovoj lirici naviru nataložena iskustva beskućništva, potucanja i bančenja, ali u njegovoj rafiniranoj senzibilnosti, unatoč melankoličnoj kopreni lirskog govora, nema ni traga tonalitetu koji bi širio nespokoj, beznade, očaj i depresiju, upravo obrnuto, svakim svojim stihom Ujević promiče zanos, ushit i ljepotu životnih radosti.

Moćnom obavijesnom snagom pridodao je poetsku gustoću, opojnost duha, himnodiju lelujavih riječi, arteške zdence poezije, razigrani ritam, zrelost i genialnost jezika, toplinu čuvstava, polet i optimističnu viziju svijeta. Ekspresivni odjeci i odbljesci te poneki nadrealistički proplamsaj posloženi su u iskrenim izljevima, tako da nimalo ne narušavaju cjelovitost, koja nedvojbeno predstavlja ne samo vrhunac hrvatskoga pjesništva nego i europskih poetskih vrijednosti. Osim autorskih pjesničkih prinosa, Tin Ujević ogleđao se i prijevodima lirskih

pjesama i pjesama u prozi iz europskih i orijentalnih, osobito iz kineske književnosti. Na taj način omogućio je uvid u ključna književna djela drugih naroda i njihovih pjesničkih ostvarenja svima onima koji se mogu koristiti hrvatskim jezičnim izrazom.

Literatura

1. Barac, Antun. 1962. *Hrvatska književna kritika*, sv. VII, ur. i predg. Petar Lasta, Zagreb: Matica hrvatska.
2. Frangeš, Ivo. 2005. *Riječ što traje*. Književne studije i rasprave. Zagreb: Školska knjiga.
3. Milačić, Karmen. 1993. „Poetski svijet Tina Ujevića”. u: *Tin Ujević. Igračka vjetrova. Izbor pjesama*. Zagreb: Školska knjiga, 1993: 5–23.
4. Pavletić, Vlatko. 1982. „Ujevićevo plačno milje”. u: *Vlatko Pavletić. Eseji i kritike*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 169. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 222–239.
5. Šimić, Stanislav. 1932. „Ujevićev Auto na korzu”. u: *Hrvatska revija*, Zagreb, 8/1932.
6. Šimić, Stanislav. 1919. „Za Ujevića”. u: *Tin Ujević. Igračka vjetrova. Izbor pjesama*. Zagreb: Školska knjiga, 1993: 175–176. Isto u: *Novosti*, Zagreb, 7. XII. 1919.

Jasna Pandžić

U spomen na književne velikane Antuna Branka Šimića i Tina Ujevića

Rijetki narodi mogu se podičiti velikim obljetnicama kao hrvatski narod. Ove godine u hrvatskoj književnosti i svekolikoj javnosti obilježavaju se dvije važne obljetnice, stotinu godina od smrti Antuna Branka Šimića i sedamdeset godina od smrti Augustina Tina Ujevića.

Antun Branko Šimić (1898. – 1925.), hrvatski pjesnik i kritičar, esejist, prevoditelj, u svom kratkom, ali izrazito plodonosnom umjetničkom stvaralaštvu, zaslužan je za popularizaciju slobodnoga, nevezanoga stiha i novih kompozicijskih načela. Njegove pjesme obiluju vizualnom snagom lirskih motiva i savršenstvom forme. Obilježene su traganjem za smislom ljudskoga postojanja, bijeg su od banalnosti svakodnevnoga života. Šimićevo svijet prirode i stvari bez „čuđenja” nijem je i neljudski. Šimićevo „čuđenje” zapravo je propitivanje, proučavanje i razmatranje, individualna moralna pobuna i duhovno stvaralačka neizvjesnost.

Tin Ujević (1891. – 1955.), moderni intelektualac i erudit, izložen vlastitim filozofsko-moralnim refleksijama koje mu je postavljala savjest, ostavio nam je rasuto nasljeđe u nekoliko tisuća stranica poezije, književnokritičke, esejističke, polemičke, feljtonističke te znanstvenopopularne i političkopublicističke proze. Taj nedostižni čarobnjak riječi, bogata duha i dubokih misaonih podviga, ostao je dosljedno izvan svih književnih škola i struja, blizak svima a istodobno različit od svih. Zaronjen u svoju ekstazu, stremeći da dosegne poetsku „kristalnu kocku vedrine” zbratimio se sa svim „bićima u svemiru”, sa svim misterijima duševnih stanja.

Obojica velikana, A. B. Šimić i T. Ujević, hrvatsku su književnost obogatili pjesničkim ostvarenjima izuzetne vrijednosti te su izrazito zaslužni i za integriranje hrvatskoga pjesništva u europsko.

U povodu ovih velikih obljetnica, izuzetno vrijednih i dragocjenih za hrvatsku kulturnu baštinu, dana 4. i 5. rujna 2025. u Muzeju Sinjske alke u organizaciji Agencije za odgoj i obrazovanje održan je državni stručni skup *U spomen na književne velikane Antuna Branka Šimića i Tina Ujevića*. Domaćini Skupa bili su Viteško alkarsko društvo i Muzej Sinjske alke te Franjevačka klasična gimnazija u Sinju s pravom javnosti. Svečano otvaranje Skupa započelo je himnom *Lijepa naša domovino*, a uveličali su ga svojim izvedbama i učenici Glazbene škole Jakova Gotovca iz Sinja.

Skup je bio namijenjen učiteljima i nastavnicima hrvatskoga jezika, obuhvatio je ukupno stotinu sedamdeset sudionika i trajao je trinaest sati.

Svrha ovoga državnoga skupa bila je okupiti istaknute predavače iz akademske zajednice i vrijedne praktičare iz škola u Republici Hrvatskoj da bi predstavili znanstvenu podlogu i stvarne pedagoške primjere kako njegovati i promicati umjetničke vrijednosti hrvatske književnosti u svakodnevnoj nastavi.

Književnim, a ponaosob pjesničkim stvaralaštvom izražavaju se osjećaji, stavovi i vrijednosti, umjetnički se oblikuju ideje, uvjerenja i svjetonazori. Izgrađuje se odnos među ljudima, razvija se prihvaćanje drugih i različitih, vrednuje se i čuva povijesno, kulturno i književno nasljeđe, baština i tradicijske vrijednosti te hrvatski narodni i nacionalni identitet.

Čitanje i upoznavanje književnosti hrvatskoga naroda, kulturnoga i civilizacijskoga kruga, omogućuje stjecanje književnoga znanja, književne kulture i kulturnoga identiteta. Time se djecu i mlade potiče na literarno i estetsko čitanje književnih testova da bi se razvili u cjeloživotne čitatelje i ljubitelje umjetnosti riječi. Osobita je vrijednost u tomu što se učenjem i poučavanjem književnosti i stvaralaštva razvijaju mašta i estetska mjerila vrednovanja te doživljavanje književnosti kao izvora znanja, iskustva i vrijednosti čovječanstva.

Obilježavanje stotinu godina od odlaska Antuna Branka Šimića i sedamdeset godina od odlaska Tina Ujevića bilo je upriličeno kao čin sjećanja na autore čija djela ulaze u hrvatski književni kanon, ali i, što je još važnije, kao poziv na dijalog s njihovim književnim djelima u kontekstu nastave hrvatskoga jezika i vrijednosti koju imaju za kognitivni, psihološki i etički razvoj učenika osnovnih i srednjih škola Republike Hrvatske. Skup je tako okupio istaknute predavače iz akademske zajednice i vrijedne praktičare iz škola u Republici Hrvatskoj koji su zajedno pokazali kako čuvati, njegovati i promicati umjetničke vrijednosti hrvatske književnosti u svakodnevnoj nastavi te kako čuvati hrvatsku kulturnu baštinu u kontekstu globalizacijskih promjena.

U programu Skupa upriličeno je kazivanje Šimićevih pjesama u izvedbi glumca Mate Tavrića i izvedba monodrame posvećene Ujeviću glumca Marijana Grbavca. Glumac Marijan Grbavac, jedan od osnivača i umjetnički voditelj Dramske udruge Proložac, poznate kao jedno od najboljih amaterskih kazališta u Republici Hrvatskoj, kazivao je stihove Tina Ujevića izvevši na skupu dio monodrame *Malena mjesta srca moga*. Predstava *Malena mjesta srca moga* Gradskoga kazališta *Mali princ* iz Omiša, inspirirana životom i radom Tina Ujevića, osvojila je čak četiri nagrade na smotri amaterskih kazališta Splitsko-dalmatinske županije. U izvedbi se Marijanu Grbavcu pridružio Mate Tavrić, akademski glumac i član ansambla Gradskoga kazališta *Mali princ* u Omišu, koji je iznio lik Antuna Branka Šimića te je u zasebnim točkama umjetnički kazivao njegove stihove te što su o Šimićevu stvaralaštvu kazali njegovi suvremenici. Izvedbama pjesničkih stihova, koje spajaju snagu riječi i emocija, glumci su sudionicima pružili nezaboravno iskustvo susreta s pjesnicima čiji je izraz i danas jednako snažan i poticajan te duboko ukorijenjen u hrvatski obrazovni sustav.

Dr. sc. Armanda Šundov, izvanredna profesorica na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, voditeljica Katedre za

književnost i kulturu pri Odsjeku za hrvatski jezik i književnost, predstavila je faze u stvaralaštvu Antuna Branka Šimića te motive ljubavi i smrti u njegovoj poeziji koji su interpretirani u stilskoj analizi odabranih Šimićevih pjesama. Pjesme s motivima smrti vezane su uz filozofska i teološka razmatranja smrti, ali i uz klasična djela poput *Epa o Gilgamešu*.

Andelka Rihtarić, prof., ravnateljica Osnovne škole „Vladimir Nazor” u Svetom Iliji te autorica udžbenika i metodičkih priručnika za nastavni predmet Hrvatski jezik, u predavanju *Šimićev onkraj: između praznoga neba i nadenoga Boga* problematizirala je zajedničko u temama i motivima Šimićevih pjesama, od njegovih prvih djela, preko *Preobraženja*, pa sve do kasnije njegove poezije. Istaknula je da cijelo Šimićevo stvaralaštvo biva prožeto traganjem za Bogom kao vrhuncem duhovnosti, koji će biti sveprisutan: i ovdje i *onkraj* čovjekova bitka.

Dr. sc. Ivan Bošković, umirovljeni profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, autor brojnih znanstvenih i stručnih knjiga i članaka, dobitnik nagrade Julije Benešić za književnu kritiku, nagrade Antun Gustav Matoš te nagrade Judita za najbolju knjigu ili studiju o hrvatskoj književnoj baštini, predstavio je književnokritički rad Antuna Branka Šimića naglasivši, među ostalim, kako je Šimić s pravom slovio za nepopustljivoga i dosljednoga kritičara, podjednako stroga prema sebi i svojim suvremenima. Šimićeve kritike mogu poslužiti kao primjerci nepotkupljivosti i kritičarske dosljednosti kakvom se mogu pohvaliti rijetka imena naše književne povijesti i suvremenosti. U predavanju je istaknuto i da je manje poznato da je Šimić objavio i nekoliko kazališnih kritika i ocjena koje svjedoče o izuzetnoj receptivnosti pisca koji je u svojoj „meteorskoj” pojavi objedinio brojna iskustva i interese.

Dr. sc. Mila Pandžić, učiteljica hrvatskoga jezika u Osnovnoj školi „Lučko” u Zagrebu, mentorica studenata kroatistike Filozofskog fakulteta u Zagrebu, autorica stručnih i znanstvenih radova, održala je predavanje o geokritičkome pristupu književnom djelu Antuna Branka Šimića u nastavi književnosti. U izlaganju je obuhvatila zavičajnu tematiku i motiviku te zavičajni govor u Šimićevim pjesmama, ali i usmjerenost na njegove kratke proze, eseje, feljtone i kritike. Naglasila je da se, nakon što je teorija (estetika) recepcije vrlo značajno pridonijela modernoj školskoj recepciji književnosti u hrvatskim školama, bez dvojbe može očekivati nova modernizacija hrvatske nastave književnosti u kojoj će važnu ulogu imati geokritički pristup te da će geokritika sustavno nabolje promijeniti školski odnos prema funkciji i značenju zavičaja u književnom djelu Antuna Branka Šimića.

Ivanica Debak Banović, prof., učiteljica hrvatskoga jezika u Osnovnoj školi „Bijaći”, u izlaganju *Sedmaši na tragu Šimićevih zvijezda* predstavila je kako su učenici Osnovne škole „Bijaći” istraživali motiv zvijezde kao vječne pjesnikove inspiracije u njegovoj zbirci *Preobraženja* tako što su fotografijom bilježili ono naizgled nevidljivo, pronalazili životne „opomene” u vidu mudrih izreka i/ili citata, objašnjavali svoje shvaćanje metafora u njima povezujući ih s vlastitim životom, priređivali tematske izložbe u predvorju škole i slično.

Marina Modrić, prof., učiteljica hrvatskoga jezika u Osnovnoj školi „Manuš” u Splitu, predstavila je aktivnosti (stvaralačke zadatke, večer poezije, izradu ra-

zrednoga pana) kojima su se učenici Osnovne škole „Manuš” upoznali s pjesnikom i njegovim djelom.

Dr. sc. Tatjana Stupin, autorica niza znanstvenih i stručnih naslova, nastavnica hrvatskoga jezika u Ekonomsko-birotehničkoj i trgovačkoj školi Zadar, održala je predavanje o poetskom ishodištu Augustina Tina Ujevića: o jedanaest antologijskih pjesama iz kapitalne zbirke *Hrvatska mlada lirika*, naglasivši da je to neizmerno značajna hrvatska knjiga svojim izrazom, artističnošću, povijesnim rascjepom početka novog kobnog, apokaliptičkog, svjetskog razaranja. U okviru navedenoga predavačica je interpretirala Ujevićev sonet *Oproštaj*, napisan u jeziku i grafiji Marka Marulića, a kojim je odasлана nadvremenska poruka o mistici hrvatskoga jezika. Interpretirala je i pjesmu *Naše vile*, u kojoj Ujević neponovljivo prikazuje ženski književni i kulturološki diskurs u kontekstu hrvatske književnosti, počevši od Marulićeve sestre, preko Gundulićeve *Dubravke* do Cvijete Zuzorić i Ane Katarine Zrinske.

Dr. sc. Dragica Markusi, autorica i suautorica mnogih gimnazijskih udžbenika hrvatskoga jezika i priručnika za nastavnike, predstavila je u predavanju *Dijalog s Tinom Ujevićem, našim suvremenikom* metodički pristup poeziji Tina Ujevića, s posebnim naglaskom na pristup lirskoj pjesmi u nastavi. Polazeći od nastave usmjerene na učenike net-generacije, predavačica je pjesnički opus Tina Ujevića prikazala kao poruku u komunikacijskom procesu autor – književni tekst – čitatelj. Naglasila je da se metodičkim postupkom spajanja svih razina čitanja u jedinstvenu cjelinu ukazuje na kompleksan svijet lirske pjesme kao umjetnosti riječi.

Dr. sc. Srećko Listeš, umirovljeni viši savjetnik za hrvatski jezik Agencije za odgoj i obrazovanje i vanjski suradnik Filozofskog fakulteta u Splitu, predstavio je Ujevićeve pjesme u prozi, značajni dio pjesnikova opusa, s nastojanjem da se njegova proza približi osnovnoškolskim i srednjoškolskim nastavnicima. Naglasio je da duge stihovne vrste zahtijevaju potpuno drukčiju recepciju od kratkih, a pjesma u prozi odstupa još više jer je građena na drukčijoj ritmičnosti, slikovitosti i sugestivnosti.

Antonia Galić, prof., nastavnica hrvatskoga jezika u Srednjoj školi Tina Ujevića u Vrgorcu, dugogodišnja voditeljica ŽSV-a Splitsko-dalmatinske županije, predstavila je motiv zavičaja u djelima Tina Ujevića. Analizirala je pojavnost zavičajnih motiva u autorovoj prozi: esejima, polemičkim zapisima, osvrtima, pjesničkim prozama, putopisima i autobiografskim zapisima te način ostvarivanja zavičajnih motiva u pjesmama i mogući način uključivanja Ujevićeva stvaralaštva, odnosno zavičajnih motiva, u nastavu hrvatskoga jezika s pripadajućim odgojno-obrazovnim ishodima.

Vesna Samardžić, prof., dugogodišnja voditeljica ŽSV-a učitelja hrvatskoga jezika Splitsko-dalmatinske županije, autorica udžbenika i radnoga materijala za nastavu hrvatskoga jezika, i Ivona Tabak, prof., dugogodišnja voditeljica ŽSV-a knjižničara Splitsko-dalmatinske županije, autorica više stručnih članaka, iz Osnovne škole Ivana Lovrića u Sinju, predstavile su projekt *UMJETNO(st) prije svega – velikani hrvatskoga pjesništva*, čiji je cilj bio zainteresirati učenike za Antuna Branka Šimića i Tina Ujevića te učenicima osvijestiti potrebu za ravnotežom između stvarnoga života i virtualnoga svijeta.

Dvodnevni državni stručni skup *U spomen na književne velikane Antuna Branka Šimića i Tina Ujevića* pokazao je nizom znanstvenih i praktičnih primjera kako se književnim, a posebno pjesničkim stvaralaštvom oblikuju i prenose nadahnjujuće ideje, uvjerenja i svjetonazori koji pozitivno djeluju na razvoj djece i mladih, potičući kod njih samorefleksiju i prihvaćanje drugih i drugačijih, pozivajući na vrednovanje i očuvanje vlastitoga kulturnog, povijesnog i književnog nasljeđa, baštine i tradicijskih vrijednosti, osvještavajući osobni i nacionalni identitet.

Antun Branko Šimić

Andelo Begonja

Vidhijadar

uspomeni Tina Ujevića

ja gledam te kao gorostasa
 što korača razmeđima svijeta
 tražeć odgonetku vječne ZAGONETKE
 rasklapajući dveri duše
 kao što cvijeće zorom čini
 i tučeš zvekirom na vrata
 i budiš spavača da uvidi
 da od dubljeg ima dublje

ja gledam te kao velikog sanjara
 što kleči između prološca i imotskog
 i vješto troheje i daktile stvara
 i Boga skrušeno moli
*– daj nam uvredu da cio svijet vidi
 da smo za pedalj viši jer smo gordi
 a poniženje da nas jedva stidi
 kad blisne pravda slična britkoj čordi*

ja gledam te patnjom u sebi kako gojiš
 sveca
 kaosom iz selske krhko kako hraniš
 zdravlje
 i zboriš
*– sve ono što u meni jeca
 preobrazit ću u orgulje i trublje
 i gizdu i u slavlje*

ja gledam te u preobrazbi cjelovitog bića
 i poznajem kao svoje tvoje domete svete
*– samo putem tunela i rovova
 dolazimo do otkrića:
 tako smo sitni i maleni u jezgri i srži tek
 dijete*

tine ujeviću sine stamenoga roda
 neka blisne pravda neka zanàvijek
 blisne istina o nama
 velika i gorda
 štono mezgru duše dušmanima para
 kao britka ćorda
 kao falset falsetnog akorda

danas s kruništa pjesama tvojih
 blistave varnice lete
 i postaju naša meta naše ime
 naše mojstvo svojstvo naše boštvo
 besmrtna oda besmrtno rime
 što ravnovjesja i ravnosvjesja
 naleknuća i pregnuća i ganuća naša
 novim protegama mjere
 i hrabre nas *oudi usrid luche naša mlada*
plafca
 da draginje¹ izdržimo prijjetnje
 mrakovima balkanskih uza

mi kovani od bronce klesani od
 kremengora
 kao div-velebit čuvamo stražu
 ispred svojih dvora
 i ne damo da nam pljuju obraz
 i ne damo da nam skvrnu ponos
 i ne damo da pobjede naše nazivaju
 poraz

opalne tvoje spondejstrofe
 prisvješćuju i rasvješćuju
 naše tmuše naše suše naše duše
 da izbjegnemo nove katastrofe
 da ne budemo više mali sitni štafetari
 uljezari ulizari podzemljari
 što vječno oko tuđeg kruže moreuza
i hotechia poiti putom sføjeg pluova
 nek zabrazdi naša arka nova
 put dalekih svijetlih moreplova

vilenjače vješti vidhijadru časni
 čašu rujnoga uzimam vina
 i nazdravljam tebi domaru vidaru
 vizionaru

¹ Carla del Ponte

spretnom starom splavaru
i dam tebê дѣньс slovo azъ rabъ Božji
mari nostro ne bude nas *jidril*
nayamnica meluzina
gremo mi puntari pres chog uiuode al
sachonodafca
budi naša mira *chriuouirna prafca*
budi naše bojstvo naše mojstvo
naša jamčevina

Radomir Jurić

Komemoracija Luku Paljetku u Svečanoj dvorani Sveučilišta u Zadru 13. studenoga 2024.

U organizaciji Sveučilišta u Zadru, Kazališta lutaka u Zadru i Ogranka Matice hrvatske u Zadru u Svečanoj dvorani Sveučilišta u Zadru 13. studenoga 2024. godine održana je komemoracija za akademika, pjesnika i matičara Luka Paljetka. Među okupljenima bili su njegovi brojni štovatelji i suradnici, predstavnici kulturnih institucija te ugledni gosti, uključujući prorektorice Sveučilišta u Zadru Ivanu Lončar, pročelnicu Odjela za kroatistiku Sanju Knežević, ravnateljicu Kazališta lutaka Zadar Iris Pavić Tumpa, publicista Abdulaha Seferovića, hrvatsku glumicu i redateljicu Milenu Dundov, glumce Kazališta lutaka u Zadru Jurja Arasa i Irenu Bausović Tomljanović, kantautora Darka Matičevića te predsjednika Ogranka Matice hrvatske Zadar Radomira Jurića. Komemoraciju je vodila profesorica Jelena Alfirević Franić.

Nakon minute šutnje prorektorica Lončar istaknula je značajnu vezu Paljetka i zadarskog Sveučilišta. Profesorica je Knežević pak istaknula njegovu povezanost sa Zadrom i Dubrovnikom. Paljetak je rođen 1943. u Dubrovniku, gradu koji je ostao središte njegova stvaralaštva. Međutim, Zadar je bio njegov privremeni dom, mjesto gdje je započeo svoj pjesnički i dramski rad, naglasila je. Pritom je posebno spomenula zbirku Nečastivi iz ruže iz 1968. godine, koja se smatra početkom postmoderne u hrvatskoj književnosti. Tomislav Marijan Bilosnić, poznati zadarski književnik, napisao je pjesmu „Luko Paljetak u Zadru” 2023. godine za njegov 80. rođendan, a na kraju se ispostavilo da je to oproštajna pjesma, koju je na ovoj komemoraciji pročitao glumac Juraj Aras. Iris Pavić Tumpa prisjetila se Paljetka kao dramaturga, koji je redefinirao način na koji se kazalište u Zadru obraćalo svojoj publici. Potom je dramska prvakinja Milena Dundov održala emotivni govor, prisjećajući se Paljetka kao prijatelja i kolege. Naš je Ogranak bio višestruko povezan s Lukom, o čemu ovdje donosim svoj govor:

*Poštovani prijatelji i štovatelji života i djela akademika Luka Paljetka, tužni skupe,
i ovom prigodom njegovoj poštovanoj obitelji, rodbini, prijateljima, suradnicima i svim drugim poštovateljima izražavam najiskreniju sućut u ime Ogranka Matice hrvatske u Zadru, nazočnih članova Predsjedništva i osobno.*

Vijest o nečijoj smrti neugodna je istina. Kad god došla, za nas predstavlja iznenadnu i neumoljivu stvarnost. Tako smo primili i saznanje da među nema više akademika Luka Paljetka, velikoga prijatelja Ogranka Matice hrvatske u Zadru i nas njegovih izravnih prijatelja i poštovatelja. Partio je. Nema ga više u voljenom Dubrovniku, dragom Zadru i bližem ili širem okruženju, ali za njim su ostala mnoga i velika djela. Svoj život nije uzalud potrošio. Dapače, mnogo je zadužio hrvatske građane i hrvatsku kulturu u raznim oblicima svoga djelovanja. Već smo čuli o njegovim aktivnostima na Filozofskom fakultetu, sada Sveučilištu u Zadru i Kazalištu lutaka, dok ću se ja ukratko osvrnuti na njegovu suradnju u Ogranku Matice hrvatske u Zadru, prije zabrane njezina djelovanja u prvoj polovici prosinca 1971., a posebice nakon obnove njezina rada.

Davno sam ga upoznao u Zadru, pred više od 50 godina, i vrlo često razgovarao o njegovu pjesništvu kao i pjesništvu drugih hrvatskih književnika, o temama iz arheologije, povijesti, povijesti umjetnosti, o ozbiljnoj glazbi i drugom. Izvrstan sugovornik i poznavatelj onoga o čemu je govorio, a govorio je argumentirano, jasno i snažno.

U Zadar je došao 1964. u društvu svoga oca Nike. Početkom studiranja, bez stipendije Općine Dubrovnik, skromno je živio, snalazeći se na razne načine. Dostora se uključio u zadarsku kulturnu scenu. U narednim godinama predano je radio i polučio izvrsne rezultate na svim poljima svoga djelovanja. Slažem se s onima koji smatraju da je Zadar grad u kojem se oblikovao kao snažna umjetnička osobnost. U našem gradu napisao je svoju prvu knjigu s naslovom „Nečastivi iz ruže”, a jednu od svojih zadnjih knjiga – „Nakupine” – objelodanio je u našem Ogranku.

Malo-pomalo upoznao je grad, prigradska mjesta, otoke i šire zadarsko područje. Osobito ga se dojmio Sv. Donat. S dosta poštovanja ulazio je u stolnicu sv. Stošije, zatim u crkve sv. Krševana, sv. Šime, sv. Marije. Posebice se zagledao u anđela na vrhu zvonika i o njemu napisao priču. Vrlo se intenzivno družio sa zadarskim studentima pjesnicima (Roko Dobra, Stojan Vučićević, Mirko Vidović, Marko Vasilj, Mate Sušac i drugi).

Živjelo se boemski. Najveći doprinos zadarskoj boemštini dao je dolazak na studij Momčila Popadića 1965. godine. Bili su noćne ptice. Sav noćni život odvijao se u zadarskoj Vároši, koju su, kaže Luko, u skladu s aktualnim ratom u Vijetnamu prozvali DOLINA ČUPOVA. O tom njihovu životu i nastalim djelima znam podosta, ali neću se sada tom temom baviti. Mogu samo reći da su oni bili stupovi zadarske boemštine.

U zadarskom Državnom arhivu čuva se izvorna Pristupnica Matice hrvatske u Zadru iz koje se zaključuje da je 1964. Paljetak postao naš član. Pronašao ju je mladi povjesnik Luka Knez s Odjela za povijest Sveučilišta u Zadru. Na Lukovu dubrovačku adresu stigla je kopija te Pristupnice. Čudio se kako se do nje došlo.

Svoje pjesme u Zadru je objelodanjivao u Narodnom listu i Zadarskoj reviji, a poslije je bio česti suradnik Zadarske smotre. Poznato je da je bio i jedan od članova uredništva spomenute revije. U našem Ogranku bio je čest gost, prije svega prijatelj. U nakladi Ogranka izišle su dvije knjige: „Nakupine” 2017., te u suautorstvu s Momčilom Popadićem knjiga „Balade i druge pjesme...”. Prva zbirka sadrži 101 pjesmu. Ocjenjivači su bili dr. sc. Josip Lisac, profesor emeritus, i prof. Tin Lemac.

Utvdili su da zbirka vrijednošću zaslužuje biti u samom vrhu Paljetkove poezije za odrasle. To je djelo predstavljeno u Gradskom kulturnom središtu u Metkoviću 10. listopada 2018. u povodu 75. obljetnice Lukova rođenja. O knjizi su govorili dr. sc. Josip Lisac, prof. emeritus, moja malenkost i sam autor.

Ogranak MH i Odjel za kroatistiku Sveučilišta u Zadru predstavili su „Sabrane pjesme” (1 do 6) Luka Paljetka. Pred brojnom publikom knjige su predstavili Zoran Bošković, prof. emeritus Josip Lisac, akademik Tonko Maroević i sam autor. U tim knjigama sabrane su pjesme svih njegovih pjesničkih zbirki od 1968. do 2018. godine (ukupno sadrže 3720 stranica).

Još od studentskih dana Paljetak je sudjelovao u raznim priredbama koje je organizirao naš Ogranak (akademije, večeri poezije).

Od 1969. godine, kada sam se upisao na Filozofski fakultet, pratim zadarsku književnu, posebice pjesničku scenu. Poznao sam i još poznajem mnoge ljude kojima su pjesme posvećene i prostore u kojima su nastajale. Bili su to, zaista, nezaboravni susreti i pjesničke večeri u Studentskom klubu, ali i negdje drugdje. Mi studenti rado smo se družili s tadašnjim književnicima koji su djelovali u Zadru. Mnogi od njih studirali su na Fakultetu i tu se afirmirali, ostajali ovdje ili su se vraćali u svoja rodna mjesta ili zapošljavali po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Naviru mi mnoga sjećanja na drage ljude i događaje u tadašnjem Zadru. Novaca gotovo i da nismo imali, skromno smo živjeli, ponešto zarađivali i veselili se unatoč teškim godinama. Postajali smo dostojni akademski građani, pa pokušali što više dati našem gradu i hrvatskoj kulturi.

Luko Paljetak

Nikola Šimić Tonin

In memoriam
Petar Gudelj

Petar Gudelj

Izvor: Hrvatska enciklopedija

Rođen na Miholjdan u Podosoju, Imotska krajina, 1933., Petar Gudelj diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Beogradu, živi stvarajući u Baškoj Vodi, objelodanio je dvadesetak knjiga, sustavno prešućivanih, pod „vrijednosni tepih” pometen, ovogodišnji je dobitnik Goranova vijenca za cjelokupni pjesnički opus.

S namjerom ili ne, od nekog ili nekih, književno-kritičkih zvjezdoznanaca, zvjezdovidaca, zvjezdogatalaca, s one strane ruba neba intelektualnih ljudskih vrijednosti, koji si uzimaju pravo razmeđiti *svjetlo i tamu* književno-kulturne scene, *na muku tešku i nevolju kletu*, „doktora” *osovljenih* neprovjerenim prijevodima, pronađenih u prijevodu inih, a kada bi u tim „znanstvenim radovima” svatko došao po svoje, *brzim doktorima*

teško da bi neupitnim ostao i naslov... A takvi su najglasniji, takvi sude, formiraju književne monopole, podcrtavaju, križaju i iz svake znanstvene knjige vire kao iz paštete, urednici urednika, ocjenjivači ocjenjivača, predgovornici, dogovornici, pogovornici i... Već i prije predlagan za „Goranov vijenac”, Gudelj je morao čekati... čekati proljeće 2010.

Koliko pjesnik Gudeljeva književnoga kova u našoj književnoj stvarnosti mora čekati? Mora li Pjesnik čekati ugibanje nekih od takvih književno-znanstvenih dinosaura, zaštićenih knjiških međeda, mrzitelja novog književnoga svijeta, naspram iskompleksirane mržnje sebe samih u književno-stvaralačkoj impotentnosti, s jedva jednom knjižicom iscijedenom iz njih k'o iz zubne paste pri kraju tube, gdje se u nedogled gleda hoće li izaći još što... mrva osvrćica... pa onda sve na velika zvona, kroz medije, tiskovine, umotano u foliju znanstvenosti...

Pjesnički *samac sred svemira*, Petar Gudelj, svetio se tim i takvima, tako da ih je ignorirao, ne osvrćući se, ozbiljno uzimao nije, *zadatost* takvih normativa od tih i tih, i ako je namirnica, pjesma je namirnica duše, a ne neka s pulta, tezge,

za zgotovit se tamo u nekim kritičarskim kuhinjama i loncima, za dnevne potrebe, isprazne obroke, koji završavaju puštenom vodom za pjesničkim pomodarstvom... Pisao je dušom, iskreno vjerujući, sumnjom nepokolebljiv u vjeri, da postoje samo dobre i loše pjesme, modni trendovi, pomodarstva, dolaze i prolaze, ostaju samo dobre pjesme... Izloženost tijela, pjesnički aktovi, trenutačni pjesnički trend ne daje, sam od sebe antologijske pjesme, one se događaju tek rijetkima (*Zmija mladoženja, Isus i psi, Zemlja u jeziku...*) ubrane Gore dirigentu riječi. Put do odabranosti popločan je radom, radom, na djelu, na sebi, ne čineći ništa za nagrade, zahvalan za svaku, kojom se rad uokviri. Pjesnik, osobenjak – Petar Gudelj, neumrežen niti u jedan od tih krugova, s otklonom od udrugarstva, utrpica, uzgu..., ovih ili onih, ja tebi ti meni književno-kritičarskih fikusa, u rastegnutim oblicima književno-znanstvene nakaznosti, Gudelj je stožernik na nepotrošenome mjestu različitosti, drugačiji – svoj. Bez uzor-zvijezde za kojom bi išao, baštini pjesničku dušu.

Je li pjesnik sljednik miga pjesništva velikana pjesničke riječi, antologičara koje nitko ne čita, pa ni oni sami jedni druge, do neke nove antologije, u kojoj često nema ovih iz one antologije prije, a tu su ovi, novopečeni klasici popljuvani od onih koji nisu tu, hrvatsko pjesništvo, hrvatska književnost je književnost prezasićena klasicima, a ako netko nije nazvan klasikom, taj i takav iz toga i takvih krugova, često se a da ne trepane klasikom nazove sam... Pjesnici Gudeljeva kova o sebi govore pjesmama.

Pjesnički motivi uvriježenim modernističkim nazovistandardima, književno-pjesničkim dnevnim potrebama pjesama za jedan dan, pjesmama od prigode do prigode, pokušaja pjesme, pjesme izgubljene u razvijanju, zakržljale u razvoju, pothranjene, anoreksične, zanatske, bez duše, nepitke, ustajale, neprotočne, lijepo umotane kao talijanski industrijski proizvod, marketinški dizajnirane, mamac za oči ispod kojega ogoljena realnost praznine smradi... prilagodljive pjesme, pjesme na daljinski upravljac recenzenata, tako da bi ih ti i takvi mogli uguravati u iskaljene unaprijed pripremljene kalupe riječi, i gdje koju novu, tek tako da se nađe, da se reklo ne bi da je sve od slova do slova, kao iz prethodnih kritika, *paradigmi, lumena, esencija, pabiraka, estetskih habitusa, interpretacije pisanja, realija, arhetipskih mitosa, logosa prvine, letimična blokusa, prabne-pjesme, izolomanije, pemzlače, verzotočce, pjesmozore, zvukovnice, nesličnosti kaden-ce, dvosmislene bliskosti, liliputanske ljepote, marginalnosti, oponiranja intelektualizmu, ogrlice riječi, slobodostrasnosti počel, pjesničke recepcije...* Stalna izloženost i jezična iznošenost tih prethodno nabrojenih riječi učinila je štracama te iste riječi, hrvatska stvarnost zvoni na uzbunu potrebe, propitivanja, razloga da ne bacim knjigu u kut, na tragu potvrde Matoševa činjena dojma da to traje još od tada, a tko zna i koliko prije. Pokoja ukrasna riječ, *zrnцем soli*, dežurnih znalaca za sve i jednu tiskovinu, koji šilje pero dok su knjige još u tiskarskome stroju...

Ocjenjivači po struci, bez loše kritike, s izvješanim cjenikom, za pisanje i promoviranje antologijske knjige, koja košta od toliko do toliko, malo jeftinije za uimenjene dobre, srednje dobre knjige, malo skuplje za dovođenje knjige do dobre, srednje dobre, najskuplje do davanja književnoga certifikata antologijske knjige, koju će ti skiperski umovi promovirati takvom, a doploviti je do tog

plovnoga nivoa, gornje razine plovnosti... Sveukupni hrvatski korpus pjesnika, koji u povijesti pjesništva žele neupitan umjetnički trag muči nedoumica pristati na... ili ...

Sa zdravim odmakom od svega rečenoga, motivi Gudeljevih pjesama, *suprotivni su*. Petar Gudelj piše o kršu, vukovima, orlovima, zmijama, zmijinim mladoženjama, goletima, smrti, pojmu duše, hajducima... Njegove su *Ruke u križu*, *Zapisi tronutog ljetopisa*, i *Ruku prebacio preko planine*, a *Poskok na koljenu*, *Slijepa i gluha ptica*, *Vučje pojilište*, *U kamenom krugu neba*, *Nebeske puške*, *Posadio u me drvo*, *Djedovi moji koji ste...* Sablažnjujući književne bontoniste, kalupare, toraše, književno-kritičarske liječnike opće prakse, egzorciste slobodnog i slobodumnog rasta i razvijanja pjesme, unosi Gudelj nesputanost neba, zadanost u postojanosti, zemlju u svoj veličini književnoga biljega. Prkos-pjesme, one su tu, ne dodvoravaju se, one su onih koji ih hoće, takve kakve jesu, ne rabeći omote blještavila ukrasnih folija... Nisu to pitome niti pripitomljene pjesme, divlje su i veličanstvene kao što je i priroda u svim svojim kanjonima, stijenama, planinama, vukovima, zmijama, hajduci kojih nema, a koji se čute u skritim pećinama iskonskog arhaičnog izričaja, neponovljive u svoj svojoj ljepoti, do gubljenja niti spojnice, niti razdjelnice u nadgradnji narodnoga, od prapočetaka bila hrvatskoga jezičnog izričaja, spašava pojam duše...

Gudelj, Petar – Djela: *Ruke, suze i čempresi* (Sarajevo, 1956.); *Isus je sam* (Kruševac, 1961.); *Pas, psa, psu* (Beograd, 1967.); *Suhozidina* (Beograd, 1974.); *Tropi. Počela* (s grafikama Slobodanke Marinović-Stupar, Beograd, 1976.); *Štit* (Mostar, 1979.); *Ilirika* (Beograd, 1980., Ljubljana 1984.); *Vrulja* (Beograd, 1982.); *Mit i med* (Beograd, 1982.); *Osmoliš* (s grafikama Senadina Tursića, Beograd, 1982.); *Vlko* (s grafikama Milice Vučković, Beograd, 1984.); *Hesperidske jabuke* (Beograd, 1986.); *Europa na tenku* (Beograd, 1987.); *Vuk u novinama* (Zagreb, 1988.); *Moja Imota* (Zagreb, 1991.); *Golubice nad jamama I. - III.* (Split, 1993.); *Put u Imotu* (Baška Voda, 1996.); *Hrvatska Odiseja* (Baška Voda, 1999.); *Zmija mladoženja* (Baška Voda, 2007.); *Duša tilu* (Zagreb, 2010.).

Milenko Lončar

Oproštaj s Vesnom

Kad je na posljednjem oproštaju od svoje kćeri kratki govor završila riječima „Vidimo se uskoro”, pomislili smo da Vesna pomalo šaljivo aludira na vlastitu poodmaklu dob. No ona je, očigledno, mislila ozbiljno.

U znanosti najčešće se navodi njezin rad o vlastitim imenima. Genijalno se dosjetila time kako je zadarska elita nazivala svoju djecu u ranom srednjem vijeku, pokazati hrvatstvo Zadra. Potom je pozornost upravila prema njihovim međusobnim odnosima: iz golih imena zaključiti tko je kome što. Najzad je nastojala utvrditi gdje je danas ta imovina koja se spominje u dokumentima. Na simpoziju o prvoj zadarskoj benediktinki Čiki, prije nekoliko godina, bila je zvijezda, pokazujući nam prstom zgrade koje je opatica pribavila za samostan. U ranije vrijeme putovala je na Pašman da bi pronašla zemlju koja se spominje u dokumentima. Jednodnevnim izletima u vlastitom aranžmanu upoznala je sve otoke u zadarskom arhipelagu. „Ujutro se ukrcaš na trajekt, navečer se vratiš.”

Prvi svezak *Diplomatičkog zbornika* raspao se od listanja i umetnutih papirića. Ladica stola bila joj je krcata karticama s natuknicama.

No knjiga o Madijevcima, koja ju je progonila godinama, ostala je nedovršena.

Kao šeficu Instituta za povijest u Zadru resila ju je lakoća u odnosima. S njom nije bilo nervoze ni pritiska.

Osobnu hrabrost iskazala je prilikom primanja novog djelatnika, za kojim je došla i negativna karakteristika iz komiteta. Ona je angažirala vlastite izvore da provjeri navode. I odlučila pozitivno.

Nakon jedne bračne svađe (ima li tko da ne zna o čemu je riječ), svu agresivnost i energiju usmjerila je u – čišćenje kompletnog stana, od vrha do dna. – Prekrasno. Negativno u pozitivno. To je bila Vesna.

Obožavala je kavu. Neko vrijeme u Institut je donosila dvije-tri žličice u kutijici sode bikarbone, samljevene tog jutra, prije odlaska na posao. „Tako se bolje čuva aroma.”

Ponosila se svojim književnim darom. Jednog je dana kroz prozor promatrala prolaznike i zamislila čitav mali roman o njima i njihovim sudbinama. I ispričala nam ga u detalje za ručkom, na koji nas je pozvala za 90 i ne znam koji rođendan. Nije bilo lako doći do riječi.

Koliko je bila uronjena u svoje Madijevce, pokazuje i pitanje kad smo se rastajali nakon kćerina pogreba: „Ma gdje je ono objavljen tvoj rad o Nikeforu i njegovu bratu? Tražila sam i ne mogu naći.”

Poput Sokrata koji je nakon smrtne presude kazao da je ionako oduvijek čeznuo za razgovorom sa sudcima u podzemnom svijetu, nadamo se da će ona sad imati priliku s onima koje je čitav život istraživala, gledati se oči u oči.

Vesna Jakić-Cestarić

Marija Zaninović Rumora

Vesna Jakić Cestarić – ispraćaj 20. veljače 2025.

Neću o Vašem radu i radovima, oni govore sami, riječima koje ste samo Vi mogli onako minuciozno reći i napisati, precizno i točno podastrijeti našu ranu prošlost, iz malo podataka koji su dostupni, donijeti sliku romanskog Zadra 10. i 11. stoljeća u kojemu sve više prevladavaju hrvatska imena i ljudi. Zadru za dar, Vaša je igra riječi, a najbolje oslikava odnos prema voljenom Gradu.

Nismo, većina nas, bili dugo s Vama u Institutu, ali neraskidive veze tada začeto prijateljstva povezivale su nas do kraja, čak su postale jače otkad više nismo radili zajedno. Družili smo se i raspravljali na znanstvenim skupovima, predavanjima, promocijama knjiga, časopisa u Institutu, Sveučilištu ili Matici i drugdje. Zajedno s našim, sada pokojnim prijateljima, sastajali se u Sukošanu, Posedarju, Karinu, Biogradu, Splitu, svugdje nam je bilo lijepo i zabavno, često uz pjesmu naših prijatelja pjevača. Nismo uvijek imali isto mišljenje o onome o čemu smo razgovarali ili raspravljali, ali nikada nismo, bez obzira na razlike, završili međusobno posvađani.

Posebni su bili Vaši rođendani, proljetni, ožujski!

Bilo kod Vas doma ili posljednjih desetak godina vani, na posebnim mjestima, Vama dragom perivoju kraljice Jelene Madijevke, zbog lijepog imena Madijevskog, kafe Lovro, zbog srednjovjekovne crkvice, Stomorici, isto tako, a posebno draga su Vam bila mjesta s pogledom na Forum, rivu, more, otoke, sunce...

Uvijek je bilo zanimljivo i veselo, uz pogaču, kolače, čašicu pića i naše cvijeće koje ste radosno primali i njegovali uz vaše prozore. I ovaj smo iščekivali, 9. ožujka 2025., 99. po redu.

Danas, kako simbolično, othodite Vi i Davor, oboje ste ostavili jak pečat u našem Institutu i u nama. Bog Vam dao pokoj vječni. Zahvalni smo što ste bili dio našega života.

Zato, plovite nebom kao ona zvijezda Danica koju ste promatrali i poetično opisali, za Vašeg večernjeg bivanja u Institutu, načas se skrila iza vrha čempresa, ali sjaji i dalje, u nama.

Hvala, draga Vesna – Vaši Mali i Male iz Instituta – zbogom.

Nikola Šimić Tonin

In memoriam
Zvonko Čulina

Zvonko Čulina

Dana 2. ožujka 2025. godine u rodnoj Pridragi u svojoj 70. godini umro je pjesnik i slikar **Zvonko Čulina**. Rođen je 1956. godine u Pridragi kod Zadra, gdje je živio i umjetnički djelovao. Najprije je završio osnovnu školu u Pridragi, pa srednju u Zadru, potom Pedagošku akademiju u Zagrebu, smjer Likovne umjetnosti, te smjer Povijest umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Beogradu, gdje je studirao i sociologiju. Jednu godinu provodi i na postdiplomskom studiju (Moderna umjetnost) na Sveučilištu u Bochumu.

Od 1984. do 2007. godine živio je u Dortmundu u Njemačkoj. Osim što je slikao, bavio se i karikaturom i novinarstvom, pisao pjesme, priče, basne, humoreske i aforizme te članke o umjetnosti i umjetničke kritike. Urednik je, pisac predgovora ili recenzent više knjiga – poezije i romana, također urednik i pisac mnogih predgovora umjetničkih kataloga. Sudjelovao je na više od 130 izložaba slika, 90-ak recitala te 40-ak likovnih kolonija, stvaraonica i aukcija u domovini i inozemstvu, često u humanitarne svrhe.

Osnivač je i voditelj nekoliko umjetničkih grupa, te 10-ak likovno-književnih radionica za djecu i mladež u Hrvatskoj i Njemačkoj. Član je Društva hrvatskih književnika (DHK HB) u Mostaru, Hrvatskog društva likovnih umjetnika (HDLU) u Zadru, a bio je i dugogodišnji član Saveznog udruženja likovnih umjetnika Njemačke (BBK), Udruženja njemačkih književnika (VS), Sindikata umjetnika i književnika Njemačke (IG Medien) te Internacionalne grupe književnika Rurske oblasti. Osnovao je i vodio Umjetničku udrugu ART – TOTAL, projekt Internacional koja je okupljala 70-ak umjetnika i umjetnica sa svih šest kontinenata.

I tako čitav ovaj „mali život”

Jednom prigodom u jednom razgovoru zabilježi riječi dragoga prijatelja:
 – Ponovit ću naslov pjesme Bijelog dugmeta: – *Dug je put...*

I od mene:

„A godine se talože... Svega se nakupilo. Otkad znam za sebe, slikam, a polaskom u srednju školu i doticajem s gradom i pišem... Dakle, pečati s obje strane – Slika i Riječi... I to me prati, to mi je životna popudbina... Slika do slike – opusi; Riječ do Riječi – zbirke... I moja, pogotovo u ranijoj fazi, nemirna priroda... Po prvom uzoru u poeziji, Jesenjinu; ali ipak, kako reče, bar ranije po Turgenjevu – tihi bohem. Inspiracije ključaju, naviru, ja prihvaćam, zapisujem, registriram i tako čitav ovaj ‘mali’ život. Propitujem, tražim svoje stvarnosti... Pa me neki nje-mački mediji usporediše s Kantom; da li je ‘ovo ovdje’ ili ‘ono ondje’ stvarno... Kao i svatko, tražim neke autentične, osobne, uz one ‘opće’ tražim Istine...”

Od ovog velikog „Pjesnika mora” oprostit ćemo se uz njegovu pjesmu „Tu, na kamenu svom”, napisanu u veljači 2024. godine.

Tu, na kamenu svom...: / *Tu sam, na kamenu svom, / sagradih s čežnjom / kamenu dom, / nakon što pregazih / mnoge gore, / tu sam opet / uz svoje more... // Da; dođe mi često / da mislim / na drač, / sikavac koji ponekad bode; / al neka, neka, / neka me dira, / jer opet sam s tobom / u skladu rode... // Zato ću nazdravit svima rado / zbog ljubavi, vjere / i tebe nado; / koji ste me vratili // na ovo tlo; / dok tamo negdje, po svijetu daleko, / dosta je bilo / ljubiti dno... // Tu sam opet na kamenu svom, / slušam s crkve podnevni zvon; / kršu, tu si u mom krilu, / o, puno toga / bješe u sivilu, / sivilu dana, crnini noći; / svako jutro ću vam doći / i kliknut sa srećom / Bog i Zdravo; / pjesniče, tu si na svome, / BRAVO!!! // Ostani, sanjaj, svemu se divi, / iza je negdje / jedan put krivi; / Dom i Domovina / tu su sa tobom, / sad si slobodan / a ne robom... // Hvali more, al drž se kraja, / iskona, svjetla Zavičaja, / dok ne dođeš do onog / konačnog kraja, / i sjaja što te sa Nebom spaja... // Sve tvoje je opet sa tobom tu, / okrenuo si leđa svakom zlu, / hodaj i gazi po svetom tlu... // Raduj se pjesmi, diši i piši, / pečati, stvaraj i ne briši; / čekajuć uz more još mnoge zore / SAD, SASVIM U JAVI, / KO NEKAD / U SNU...*

Zahtjev za poruku

Iznenadi me poruka koju dobih, u „Zahtjevu za poruku”, te me potaknu na pisanje i ucjelivanje ovoga teksta: „Poštovani, nakon pročitano In memoriam za Zvonka Čulinu u Glasu Hrvatske, slobodan sam poslati Vam ovo slovo izrečeno na sahrani pok. Zvonka Čuline od strane don Tomislava Baričevića župnika Pridrage. S poštovanjem, Robert Lenkić (mali kotačić u mehanizmu).”

Don Tomislav Baričević na pogrebu Zvonka Čuline:

„...nekoliko riječi / misao povodom, nazovimo, nenadane smrti i ukopa našega Zvonka, po struci povjesnika umjetnosti a po zbiljskom nutarnjem i stvarateljskom zovu pjesnika i slikara, sina Dragutinova i Marijina, muža Karolinina, oca Marije i Lucije, – kako negdje sam reče – njegovih dragih curica, našeg sumještana, u mjestu orijaša i pokretača svekolikog društvenog i kulturnog zbivanja, rijetkog zaljubljenika u svoj zavičajni kamen i draču, a ovo iznad more

najmanje na svijetu u njegovim očima bilo je ocean, govorio je i pjevao o njemu kao da je najveće na svijetu.

Moj zadnji susret i razgovor s njime bio je u prošli petak uvečer, dan niti dva prije njegove smrti, i to u župnoj kući kada smo za netom minuli ponedjeljak, 3. ožujka o. g., zakazali misu za njegove pokojne roditelje. Uopće nismo slutili što će se u međuvremenu zbiti i kako će on, u noći između 1. i 2. ožujka, već na onu drugu stranu, iz vjere u gledanje ili tamo gdje su već njegovi roditelji, i sam prijeći i, u odnosu koga mi ovdje ne možemo pojmiti, već s njima biti.

Uz dogovor o misi razgovarali smo, uobičajeno, i o drugome – i o ovome i onome – o svemu i svačemu (*de omnibus aliquid!*). Tako smo se dotakli i njegove srednje Tehničke škole u Zadru, i kako je u nekom razredu iste škole bio i na popravnom ispitu, i to iz predmeta Ustava ondašnje države jer ga je dotični profesor zatekao gdje u tijeku predavanja na svojoj bilježnici crta grb države Hrvatske. Iste večeri, dan prije smrti, spominjao mi je i grob, citirao i stih koji bi želio uklesati, ali ne zna kada će, na svoje grobno uzglavlje, a uopće nismo slutili da nas od toga njegova groba i posmrtnog uzglavlja dijeli tek jedan dan. Govorio je i o planiranom novom susretu pjesnika kod sebe zanimljiva datuma 5. 5. 2025. u 5 sati, ovoga puta uz brošuricu zajedničkih pjesama koju za tu prigodu misli i izdati.

A po spomenutom petku dođe u mah i prošla nedjelja i odnekud telefon i glas mi, za ne vjerovati (!), stiže kako je Zvonko već pošao i preselio se na onu drugu stranu.

Žalim, ali istovremeno se, tiho govorim, i radujem jer vjerujem kako je naše istinsko osmišljenje upravo ona druga strana kojoj smo za života usmjereni i na koju lagano, al' sigurno, svi pristižemo. Prije ili samo malo kasnije svima nam je na nju doći. Negdje u svojim zbirkama je zapisao: *Kad odletim gore / gore u nebesa / duša će vas ljubiti s neba / a tijelo / iz lijesa*.¹ I to je već zbilja! Zvonku od Boga dani dar uz tako istančane emocionalno-duhovno-duševne strune ili osjećaje i u tome životno zaduženje, kako sam reče, *na kamenu s kojim je disao i na kamenu s kojim je živio*² ujedno je bio i izvjesna mora i kazna: osuđen, hoćeš-nećeš, na nerazumijevanje od drugih, često i bližih i daljih i mnogih oko sebe: *Pridrago moja (...) rano moga srca*³, *a potom: izvore svih mi / ljepota i rana*⁴. No, sudbina orla nije letjeti u jatu, već biti sam, u Zvonkovoju životnoj zbilji kretati se i snalaziti između *užasa i dosade* i plakati isključivo *u svoje pero*⁵ koje nije nikome prodao, što nažalost mnogi čine, a niti ponižavajuće unovčio – *bježim, bježim u sebe od svega / u svoj brlog smrknut / poput mrka medvjeda ... stablo sam u pustari / vuk u stepi / orao samac na svojoj klisuri*⁶. I po nerazumijevanju okoline, zavidnosti svojih srodnika po istom poslu i duhovnom pregnuću pisanja i književnog stvaranja,

¹ Z. ČULINA, *Krši i (is)krčevine ili hvalospjev rodnom gnijezdu*, Pozdrav iz Ruhra, Benkovac, 2019, str. 9.

² Isto, *Veličanstvo, oda ili Spomen(ik) kamenu*, str. 96.

³ Isto, *Hvalospjev rodnom gnijezdu ili vrutak čežnji, snova i ljubavi*, str. 6.

⁴ Isto, *Da je meni*, str. 12.

⁵ Joja RICOV, *Slovoslovi, Ničijinac europskog radijusa*, Zagreb, 2000, str. 385.

⁶ Z. ČULINA, *Pogled kroz crnu prizmu*, Zadar (MH), 1994, *Sam čovjek*, str. 67.

*ja tebi srce na dlanu, a ti mene mačem po njemu*⁷, Zvonko nije jedini iz svijeta književnika, i bilo je i ima toga i više, koji je iz pjesme života i ponosa prešao u pjesmu satirikona faune i basni ili u pjesmu žalopojki, stresa i kompleksa.

Jučer sam nazvao još uvijek živućeg Zvonkova profesora hrvatskoga jezika iz ondašnje Tehničke škole u Zadru⁸, a znam da su bili u životnim vezama, Zvonko mi je pričao kako je baš on u njem prvi prepoznao umjetnički talent, i obznanjujući Zvonkovu smrt uz popratnu riječ s moje strane kako je bio zacijelo dobar, isti mi je profesor u svojoj sažalnici uzvratio *ne dobar već predobar čovjek*.

I pred ovogodišnju Pepelnicu sa svojom smrću i sprovodom tako nam jasno poruči kako *jesmo od krvi i mesa / kamena i trave, ali i ništavne prašine / atoma gnjilih jesmo*⁹, na što ću, kao u našim razgovorima, nastaviti, slažem se da je s nama tako, o tome svaki sprovod govori, i neka smo sve što si spomenuo, ali mi smo i oni koji su primili obećanje po Isusu Kristu jedinom Gospodinu, mi smo uskrsnici, oni koji se nadaju da nas Bog neće prepustiti grobnoj truleži, već će nas uzdići i da ćemo s njime i dalje živjeti.

*A hvala Bogu koji nam daje pobjedu po Gospodinu našem Isusu Kristu.*¹⁰
(+ Zvonko ČULINA, 4. ožujka 2025.)”

⁷ Dobriša CESARIĆ.

⁸ Prof. Mate SUŠAČ.

⁹ Z. ČULINA, Pogled kroz crnu prizmu, Zadar, 1994, *Jesam*, str. 33.

¹⁰ 1 Kor 15, 57.

Aforizmi Zvonka Čuline
(1956. – 2025.)

Tko me ne voli, neka me (za)obiđe

Preko veze

Pomogla mu TETA
da dođe do FAKULTETA.

Problematična situacija

ZAGULJENI čovjek
jede OGULJENE krumpire.

Radnici – trudbenici

SEBIČAN čovjek radi (rinta) za OVAJ
a NESEBIČAN za ONAJ SVIJET.

Nesrazmjeri

Bogat DUHOM
siromašan KRUHOM.

Paradoks

I NAJPAMETNIJI čovjek
ima svoje LUDOSTI.

Muke i mukanja

Svatko ima svoju MUKU.
Netko MUČI a nekom se MUČE.

Grješke

Na MALIM GRJEŠKAMA se UČI,
a na VELIKIM – STRADA.

Ljudi koje ništa ne može iznenaditi

PESIMISTE ne bi iznenadilo da padaju ĆUSKIJE,
a OPTIMISTE, da padaju PEČENE KOKE s neba.

Ljubav na prvi pogled

obično završi na ODLJUBLJIVANJE
na PRVO OTRJEŽNJENJE.

– Kad SADIST VOLI – BOLI!

– SIT je GLADI!

(Rimovana) novogodišnja želja

Ako me netko VOLI – neka PRIĐE,
a ako me MRZI, neka ZAOBIĐE.

Anica Serdarević

Život između medicine i književnosti – napustio nas je naš suradnik i veliki prijatelj Mirko Jamnicki Dojmi (Mostar, 1945. – Zadar, 2025.)

Mirko Jamnicki Dojmi

U srijedu 5. ožujka, nakon kratke i teške bolesti, preminuo je Mirko Jamnicki Dojmi, liječnik, primarijus, spec. zdravstvene ekologije. Dr. Jamnicki Dojmi rođen je 1945. godine u Mostaru. Klasičnu gimnaziju završio je u Sarajevu, medicinski fakultet i specijalizaciju na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Posao ga je selio u brojne gradove. Od 1982. s obitelji živi u Zadru. To nije bilo slučajno s obzirom na to da je otac njegove supruge Tatjane Mee bio dr. Josip Jović, podrijetlom iz Arbanasa.

Do umirovljenja, posljednjih 20-ak godina radio je kao predavač stručnih medicinskih predmeta u Medicinskoj školi *Ante Kuzmanića* u Zadru te kratko vrijeme u zadarskoj Pomorskoj školi. Bio je dugogodišnji viši predavač na Odjelu za pedagogiju i Višoj pomorskoj školi Sveučilišta u Zadru.

U domaćim stručnim časopisima objavio je desetke stručnih radova, pretežno iz područja zdravstvene ekologije i povijesti medicine. Koautor je udžbenika za učenike srednjih medicinskih škola. Kao mentor godinama je sudjelovao u domaćim i međunarodnim edukativnim ekoprogramima.

Bio je urednik srednjoškolskog magazina *Elija*, zbirke kratkih priča *Ponoćni tulum u školi* (Zadar, 2003.) i *Gilera je zakon* (Zadar, 2020.) te nekoliko zbirki poezije mladih pjesnika. Urednik je monografije *175 godina od početka rada Primaljske škole u Zadru* (1996.).

Objavio je knjigu poezije *Cepelin nad Zadrom* (Zagreb, 2017.) te *Parkour na Forumu* (Ogranak Matice hrvatske u Zadru, 2023.). Pisao je i objavljavao kratke priče.

Sudjelovao je na brojnim stručno-znanstvenim i literarnim skupovima. Objavljavao je prikaze stručnih i beletrističkih knjiga. Bio je član uredništva riječkog međunarodnog časopisa za povijest zdravstvene kulture *Acta medico-historica Adriatica* (AMHA).

Književne tekstove publicira uglavnom u *Zadarskoj smotri* i zadarskim dnevnim novinama, a povremeno u *Republici*, *Dubrovniku*, viškoj *Hrvatskoj zori* (Glasilu Ogranka Matice hrvatske Vis), *Večernjem listu*, *Odjeku*, *Liječničkim novinama* itd. S po jednom kratkom pričom zastupljen je u dvama zbornicima kratkih priča (Zagreb, 2009. i 2010.). Na Ogrankovoj Tribini četvrtkom često je predstavljao knjige i nove brojeve časopisa *Zadarska smotra*. Pritom je vrlo temeljito i iscrpno ulazio u tematiku članaka i biografiju njihovih autora. Sudjelovao je na književnim večerima u Ateljeu *Benini*. Godine 2018. nagrađen je književnom nagradom *Goran Bujić*. Bio je iznimno aktivan član udruge Zadarski pisci *ZaPis*.

Žao nam je što nije dočekaio svoju novu knjigu, pedesetak osvrtā – eseja *Pomicanje težišta*, koju je Ogranak Matice hrvatske u Zadru pripremio za tisak. Pomno pazeći i dotjerujući njezin svaki sadržajni, stilski i grafički detalj, neizmjereno joj se radovao. Dragom doktoru Jamnickom zahvaljujemo na neizmjernim doprinosima koji ostaju iza njega. Počivao u miru Božjem.

Mate Kovačević

Napustio nas je Pero Mioč

(1942. - 2025.)

Pero Mioč

Hrvatski književnik, književni prevoditelj i kazališni redatelj Pero Mioč preminuo je 26. srpnja u 84. godini života.

Mioč je rođen 12. siječnja 1942. godine u Žabljaku kod Livnu. U Livnu je završio realnu gimnaziju, 1961. godine. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zadru, u travnju 1967. Kratko je radio kao profesor hrvatskog jezika i književnosti, a radio je u dječjim, omladinskim i studentskim kazalištima.

Godine 1969. imenovan je ravnateljem Kazališta lutaka u Zadru. Bio je član Društva hrvatskih književnika, Društva hrvatskih književnih prevodilaca i Hrvatskoga društva dramskih umjetnika te počasni član Društva poljskih pisaca i UNIMA-e.

U Zadru je prepoznat kao pjesnik zajedno Miljenkom Mandžom, Lukom Paljetkom i Matom Sušcem.

Mioč je živio i radio u Šibeniku, a od 1985. redatelj je u Šibenskom kazalištu i pri Međunarodnom dječjem festivalu u Šibeniku.

Također je jedno vrijeme vodio amatersko kazalište u Livnu, a radio je i u Gradskom kazalištu lutaka u Splitu.

Iako se intenzivno bavio kazalištem, kao prevoditelj, posebice s poljskoga jezika, znatno je pridonio produbljivanju hrvatsko-poljskih kulturnih veza.

Prevodio je i s bugarskog, slovenskog te ruskog jezika.

Na hrvatski jezik prevodio je djela više od stotinu poljskih autora, među kojima Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackog, Lepoloda Staffa, Kazimiere Iłłakowiczównę, Konstantija Ildefonsa Gałczyńskiego, Czesława Miłosza, Karola Wojtyłę (papa Ivan Pavao II.), Tadeusza Różewicza, Wisławe Szymborske, Zbigniewa Herberta, Henryka Jurkowskog, Sławomira Mrożka, Henryka Bardijewskoga, Stanisława Grochowiaka, Janusza Głowackoga, Stanisława Barańczaka, Adama Zagajewskoga, Juliana Kornhausera, Ewe Lipske, Ryszarda Krynickoga, Olge Tokarczuk, Anne Janko...

Bio je izbornik i prevoditelj antologije *Plejada poljskih pjesnika 20. stoljeća*.

S bugarskog na hrvatski preveo je djela bugarskog dramskog pisca Stefana Caneva.

Sa slovenskoga je prevodio Žarka Petana, a s ruskoga Tolstoja i Maslova.

Mioč je autor zbirke pjesama *Perunike* te drama, radiodrama i uprizorenih scenarija: „Lipa Mara”, „Juliana kreposna”, „Jaslice”, „Krik”, „Putovanje u Betlehem” te „Maestro i svetac”.

Autor je ogleda i eseja o poljskom romantizmu, o K. I. Gałczyńskom, Miłoszu, Wojtyli, Różewiczu, Szymborskoj, Herbertu te o domaćim autorima Ivi Brešanu, Mati Sušcu, Danielu Načinoviću, Jakši Fiamengu, Rapku Ormanu i drugima.

Poljski predsjednik Aleksander Kwaśniewski odlikovao ga je 2003. visokim poljskim državnim odličjem – Krzyżem Kawalerskim (Viteškim križem). Gradsko vijeće Grada Šibenika dodijelilo mu je 2005. godine Nagradu Grada Šibenika za djelatnost u kulturi.

Stowarzyszenie Autorów ZAiKS Poljska dodijelilo mu je Godišnju književnu nagradu za prijevode poljske književnosti na hrvatski jezik 2006.

Poljski centar ASSITEJ dodijelio mu je pak počasnu Nagradu Jana Dormana za 2009. kao istaknutom inozemnom stvaratelju u kazalištima namijenjenima djeci i mladeži.

Mioč je prijateljevao s našim glavnim urednikom Josipom Lisцем, a posebno su dojmjljiva bila njihova druženja u šibenskoj knjižnici „Juraj Šižgorić” i njezinoj okolini. Moje pak veze s ovim iznimnim Livnjakom vezane su uz nekoliko zagrebačkih susreta u društvu s književnikom Stjepanom Čuićem te Miočevu suradnju u *Hrvatskom slovu*.

Nažalost, na nekoliko ne tako davnih poziva Mate Sušca da se nađemo zajedno u Zadru nikad nisam stigao.

Dragi Pero, propušteno ćemo, nadam se, nadoknaditi u Vječnosti. Dotad mirno počivaj u svom livanjskom zavičaju!

OSVRTI I PRIKAZI

Vinko Aldo Gladić
– **Logoped u sjeni pjesnika**
Vjekoslav Ćosić

SUNČEV PRAH
VINKO ALDO GLADIĆ

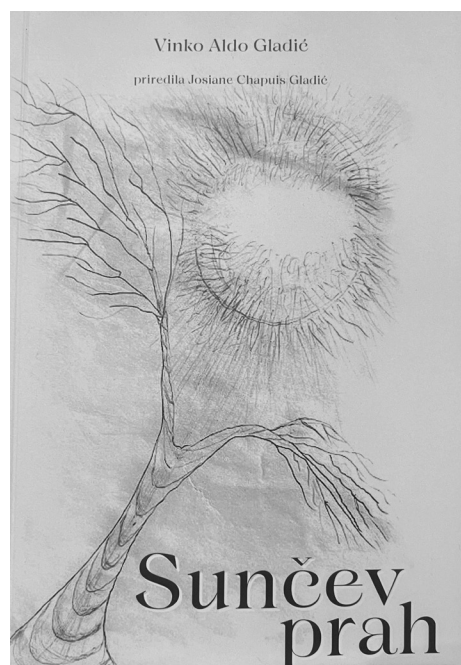
OGRANAK MATICE HRVATSKE U ZADRU
ZADAR, 2025.

Koncem lipnja ove (2025.) godine u Ogranku Matice hrvatske u Zadru predstavljena je postumno zbirka pjesama *Sunčev prah* Vinka Alda Gladića (1934. – 2018.), koju je za tisak priredila Josiane Chapuis-Gladić. Knjiga je ilustrirana crtežima samog autora, koji je imao dara i sklonosti prema slikanju. Četrdeset i devet pjesama uokvireno je tekstovima Divne Mrdeže Antonine „Sunčev prah i pjesnička ostavština Vinka Alda Gladića” (7 – 18) na početku i pogovorom Cvjetka Milanje „Pjesničko djelo Alda Vinka Gladića” (90 – 105). Tako je pjesnički opus Vinka Alda Gladića, uz ovu zbirku, zaokružen na tri: *Igrišće i puti naokolo* (1984), *Polusvjetla i smamnosti* (2021). Tome treba još dodati pjesme objavljene u raznim časopisima i jednu izgubljenu zbirku pjesama.

Danas se više ne može reći da njegovo pjesničko (književno) djelo nije dostupno hrvatskom čitatelju i književnim kritičarima i povjesničarima. Ono što hrvatskim čitateljima ostaje nedostupno njegovo je djelovanje i tekstovi na polju rehabilitacije govora gluhonijemih, pogotovo djece. Riječ je o Vinku Aldu Gladiću kao logopedu, djelovanju koje u njegovu životopisu i biografiji zauzima mnogo veći dio nego njegovo književno djelovanje.

Da bi se u to uvjerali, čitatelji trebaju samo zaviriti na stranicu Wikipedije. Prigoda je da se iz sjene pjesnika izvuče i javnosti predstavi – logoped Gladić. Ovo se nameće tim više što se već izvjesno vrijeme na Sveučilištu u Zadru najavljuje otvaranje studija logopedije. Iako nije studirao „defektologiju”, Gladićev gotovo cijeli radni vijek uronjen je u logopediju, rehabilitaciju govora.

Vinko Aldo rođen je u Žmanu na Dugom otoku 10. listopada 1934. godine od oca Ante i majke Anice Antonine. Osnovnu školu završio je u Žmanu. Tada je još bilo dovoljno đaka za cijelu jednu samostalnu osnovnu školu. Samo iz „Glodićevih dvori” izišlo ih je petero, četvorica dječaka (Drago, Aldo, Nado, Edo) i jedna djevojčica kojoj nisam zapamtio ime. Četvorica dječaka, četvorica mladića, četiri „jablana” (u Dalmaciji bi se reklo 4 standardca – telefonska stupa) o kojima bih ovdje trebao napisati poneku riječ jer

sam – osim Drage – sve osobno poznao, pogotovo Nada s kojim sam tri godine išao u iste škole, a s Edom sam radio u dvama hotelima tijekom dviju turističkih sezona. S Vinkom Aldom „drugovao” sam gotovo isključivo u društvu njegova gimnazijskog kolege Duška Kućine, kasnijega gradonačelnika Zadra.

Gimnaziju, onu osmogodišnju i opću, završio je u Zadru, o čemu smo u pogovoru zbirke *Polusvjetla i smamnosti* (2021) iznijeli nekoliko zanimljivih podataka. Studij književnosti (hrvatske i jugoslavenskih) i talijanskog jezika i književnosti upisao je nakon mature u Zadru 1955. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Završio ga je diplomskim radom „Tin Ujević i njegove zbirke *Lelek sebra* i *Kolajna*” 1962. godine. Iste godine zapošljava se kao voditelj tečaja hrvatskog jezika za strance po metodi AVGS (audiovizualna globalno strukturalna metoda), tada su polaznici većinom bili studenti iz „trećeg svijeta”, odnosno „nesvrstanih zemalja”, koji su dolazili studirati na zagrebačko Sveučilište. Te je tečajeve na Filozofskom fakultetu organizirao Institut za fonetiku koji je osnovao i vodio profesor Petar Guberina. Danas je to Croaticum (škola hrvatskog jezika za strance) pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Institut za fonetiku bio je u to doba pravi „laboratoire”, istraživačko središte na području metodike nastave (stranih) jezika i rehabilitacije govora kod gluhoonijemih osoba. To je bio i ogledni primjer onoga što se danas zove interdisciplinarni pristup u znanstvenim istraživanjima. Naime, Petar Guberina, po obrazovanju jezikoslovac koji je svoju karijeru počeo kao romanist, a nastavio kao stilist u duhu tzv. Ženevske škole koja je posvećivala po-

sebnu pozornost afektivnosti u jeziku, najveći dio svog života posvetio je rehabilitaciji gluhoonijemih širom svijeta. Njegova doktorska disertacija koju je branio na Sorboni 1938. nosi simptomatični naslov – *Valeur logique et valeur stylistique des propositions subordinées* (Logička i stilistička vrijednost zavisnih rečenica). Te je vrijednosti proučavao na francuskom i hrvatskom korpusu. Za hrvatski korpus primjere je uzeo iz Krležinih djela. U proučavanju stilističke (afektivne) vrijednosti zavisnih rečenica Guberina je išao korak dalje od uobičajenih (manje više) impresionističkih metoda, zapravo on je iskoracio iz jezikoslovlja i posegnuo za egzaktnim elektroničkim mjerenjima koja je izveo u Institutu Gemmelli u Milanu u tijeku Drugog rata. Ta su mjerenja pokazala da rečenice koje imaju afektivnu (stilsku) vrijednost imaju poseban elektronički zapis. Na primjer, vremenska rečenica koja („logički”) znači istovremenost radnje imat će poseban zapis ako ima (dodatno) suprotno značenje (Što vi mroste *dok su oni spali*.) Tu povezanost jezika, apstraktne psihičke pojave, i tijela, konkretne biološke datosti, Guberina je uobličio u knjizi *Zvuk i pokret u jeziku* (1952) kao temelj svojeg pristupa jeziku i metodi rehabilitacije gluhoonijemih. Njegovi su temeljni pojmovi *ritam*, *tempo* i *intonacija*. I dok se kod normalne djece jezik uči slušajući glasove, verbo-tonalna metoda počinje – kako to kažu oni koji ju prakticiraju – „gušanjem”: edukator i educirani rukama se drže za grlo i preko prstiju prenose vibracije glasnica koje oblikuju zračnu struju u glasove, a u ustima se formiraju posebni glasovi fonetike pojedinog jezika. To je zaobilazni put jezične sposobnosti koja se pretiče u jezik, a ovaj u njegovu reali-

zaciju ne više putem uha, nego putem kože i vibracija.

Koža je tek treći receptor (prijamnik) preko kojeg primamo jezične poruke. Prvi je, kako već znamo, uho, drugi je oko koji prima optičke signale koje emitiraju slova (grafički znakovi), transkripti glasova jednog jezika.

Vinko Aldo Gladić već je iduće, 1963. godine priključen ekipi koja je u Centru SUVAG u Zagrebu radila na primjeni verbotonalne metode u rehabilitaciji gluhonijeme djece i odraslih. Tako je uz AVGS metodu učenja stranog jezika nastala i verbotonalna metoda rehabilitacije jezika. Centar SUVAG (*Système universel verbo-tonal d'audition – Guberina*) postat će tako novi izdanak Instituta za fonetiku odakle će Guberinina metoda otići u svijet. Aldo je u njemu radio sve do 1967. godine kada kreće u „misije”. Prva adresa u inozemstvu bio mu je Institut Royal des Sourds-Muets et Aveugles (Kraljevski institut za gluhonijeme i slijepe) u Liègeu u Belgiji sa zadaćom da formira pedagošku ekipu koja će uvesti verbotonalnu metodu u Institut. Tu je ostao dvije godine. Iduća Gladićeva etapa (1969. – 1974.) bila je u Bruxellesu u Centre Médical d'Audio-Phonologie de Mme Nacar (Medicinski centar audiofonologije gospođe Nacar). Riječ je bila o dječjem vrtiću koji su polazila uglavnom djeca stranih radnika, što je uvelike usložilo posao s kulturnog i jezičnog stajališta. Rješavajući probleme tih višestruko hendikepiranih mališana, Gladić počinje 1971. godine razvijati ono po čemu će biti poznat u svijetu rehabilitacije gluhonijemih – fonetski grafizam. U tome će mu uvelike pomagati Josiane Chapuis-Gladić. O svojim istraživanjima Gladić će obavještavati stručnu

javnost u časopisima koji su izlazili u Zagrebu, Monsu, Parizu, Toulouseu, da bi sve to sabrao u knjizi koja je najprije izišla u Torinu 1980. pod naslovom *Il Grafismo Fonetico*. Dvije godine nakon toga izići će u Parizu francusko izdanje *Graphisme phonétique*. Te će se godine u Italiji pojaviti i knjiga *Le dita leggono* (Prsti čitaju), a 1983. i francuska verzija *Les doigts lisent*. Oba su ova djela napisana najprije na francuskom, ali su se najprije u javnosti pojavila na talijanskom. Poželjno bi bilo i hrvatsko izdanje, makar s pola stoljeća zaostatka. Na tome se već počelo raditi pa se nadamo da će biti od koristi novootvorenom studiju logopedije na Sveučilištu u Zadru.

U međuvremenu Gladić je magistrirao na Filozofskom u Zagrebu radnjom iz primijenjene fonetike pod naslovom „Neophodni uvjeti za razvoj dobrog govora”. Svojevremeno smo na Zagrebačkoj televiziji imali priliku vidjeti djevojčice i dječake iz škole SUVAG u Zagrebu kako govore i sudjeluju u razgovoru. Bili su u društvu s vršnjacima bez slušnih poteškoća. Na trenutke ih je bilo teško razlikovati, toliko se u toj školi davalo pozornosti „dobromu govoru”. Nije nikakvo čudo što su profesori s Instituta za fonetiku (Škarić, Vuletić i dr.) bili savjetnici za ortoepiju na Radiju i Televiziji.

Djelujući u Europi na širenju verbotonalne metode govorne rehabilitacije jezika, Gladić je promijenio nekoliko stalnih adresa. Tako je od 1974. do 1976. boravio u Toulouseu na poziv Association Régionale pour la Formation Professionnelle des Personnels des Communautés Éducatives Midi-Pyrénées radi „formiranja ekipa za primjenu verbotonalne metode” u školama cijele jugozapadne Francuske.

Ovdje vidimo Gladića kao prethodnika, onoga koji krči put toj metodi u Francuskoj. Istu misiju on će imati i u Italiji gdje će verbotonalna metoda biti prihvaćena u Palermu, Torinu, Rimu i Genovi. Tamo je često boravio u kraćim ili dužim periodima, ali nikada stalno.

Iz Toulousea vraća se u Bruxelles gdje ovaj put ostaje sedam godina (1976. – 1983.) u École Intégrée i Centre Comprendre et Parler koje je vodio Dr. Périer, veliki suradnik profesora Guberine, koji je često dolazio u Zagreb u Centar SUVAG i isto tako pozivao u svoju Školu stručnjake iz Zagreba. I ovdje je Gladić bio jedna vrsta instruktora osoblja koje je radilo na integriranju rehabilitirane djece u normalne razrede. O tome je Gladić 1975. već bio objavio rad pod naslovom „La méthode verbo-tonale et l'intégration scolaire des enfants déficients auditifs” (Verbotonalna metoda i uključivanje u redovne škole djece s pomanjkanjem sluha) (*Communiquer*, no. 22, Paris, juin 1975.)

Bilo je to još jedno proširenje primjene verbotonalne metode, kako prilagoditi i uključiti rehabilitirane u redovnu školu. Do tada se to obavljalo na francuskom i – talijanskom jeziku. U tom, jezičnom, pogledu doći će tijekom ovoga drugog Gladićeva boravka u Bruxellesu do proširenja na – flamanski jezik. Jednom tjedno on će boraviti u Školi za gluhe u Bruggeu u kojoj se upotrebljavala verbotonalna metoda i postupno uvodio njegov fonetski grafizam na flamanskom jeziku. U Belgiji škole u kojima se primjenjuje verbotonalna metoda uživaju pokroviteljstvo kraljevske kuće.

Od 1983. Gladić je pedagoški ravnatelj u Association Pour Aide aux

Jeunes Handicapés (Udruženje za pomoć mladim hendikapiranim) u Parizu (APAJH). Djelokrug ove udruge nije samo Francuska nego i prekomorski posjedi i frankofone zemlje, što je predstavljalo ogroman prostor i udaljenost točaka djelovanja. Njegova funkcija je i dalje bila formiranje ekipa koje upotrebljavaju verbotonalnu metodu u frankofonskim zemljama. Posao se sastojao od:

- održavanja jednogodišnjih tečajeva u APAJH u Parizu;
- pripremanja tekstova za teorijsku i neposredno praktičnu upotrebu;
- intervencija (na poziv) u školama i specijaliziranim ustanovama.

Ovakav posao zahtijeva izradu opširnih radnih materijala (dosjea) koje treba stalno usavršavati i dotjerivati. Osim toga, vrlo aktivna talijanska grana imala je svoj projekt, Progetto Riva. Riabilitazione informatica Verbotonale per Audiolesi, koji je predložila pokrajina Palermo, a financirali talijansko Ministarstvo rada i Europska zajednica, uklopljen u europski program Horizon, povezan s projektom Options u koji su bile uključene Velika Britanija, Španjolska i Francuska. Ovo je samo sumarni prikaz jedne bogate i uspješne znanstvene karijere ostvarene na međunarodnoj sceni.

Recimo na kraju da je Vinko Aldo, „poète d'occasion”, prigodni pjesnik, ne zato što bi opisivao prigode, nego jer je poeziju pisao od prigode do prigode – usput. On je prije svega bio znanstveni radnik na polju jedne discipline koja je uvijek aktualna, a posebno danas – logopedija: (re)edukacija gluhonijemih i onih koji imaju problema s govorom, s realizacijom govorne sposobnosti. On je istraživač i inovator na području te discipline, i

to metodom i na polju koje je zacrtao prof. Petar Guberina, svojom audio-vizualnom globalnom strukturalnom metodom, poznatom u svijetu i kao verbotonalna metoda (SUVAG Lingua). U tom području on se istaknuo svojim fonetskim grafizmom, učenjem pisanja i čitanja u kojem su istovremeni pokret (rukom, olovkom) i govor povezani u cjelinu. Tu je jezik uzet u svojim bioritmičkim manifestacijama. Tu povezanost jezika kao psihičke i bioritmičke cjeline vidimo na 97. stranici njegove knjige *Le graphisme phonétique. Du geste phonétique au geste graphique*, (Nathan et Labor, 1982) na kojoj se zorno vidi kako se od piktograma, ideograma, stilističkog fonograma dolazi do fonetskog slovopisa na latinici u reedukaciji gluhonijemih osoba.

Prigoda je ovo da se zadarska – i šira – stručna i znanstvena javnost upozna sa životom i djelom ovog zaslužnog i samozatajnog, ali svjetski poznatog logopeda osobno vezanog za ovaj grad i ovu domovinu.

OSVRTI I PRIKAZI

Životna priča o zaboravu i neostvorenoj ljubavi

Vjekoslav Ćosić

MARIJAN ROGIĆ VRANSKI

UREDIO BOŽO DOŠEN

OGRANAK MATICE HRVATSKE U ZADRU

OPĆINA PAKOŠTANE

PAKOŠTANE – ZADAR, 2025.

U lipnju ove godine izišla je iz tiska knjiga *Dr. sc. Marijan Rogić Vranski* koju je uredio Božo Došen, a nakladnik je Općina Pakoštane uz sunakladnika Ogranak Matice hrvatske u Zadru. Jezgru knjige čini zbornik izlaganja na skupu održanom 23. rujna 2022. u Pakoštanima. To su tekstovi izlaganja:

– Šime Vučkov, Prikaz života i djela dr. sc. Marijana Rogića,

– Vjekoslav Ćosić, Sjećanje na vrijeme i govor o logorašu-pripovjedaču

– Božo Došen, Marijan Rogić Vranski – Životopis, orar i boravak u zadarskom tribunalu, put iz Zadra na Goli otok te orar i boravak na Golom otoku; *Moj did Jadre...*

Njima je dodan i tekst Rogićeva supatnika s Golog otoka, dr. Joška Pinjatele. Ostalo su prigodna slova Ivana Paštara, Marka Meštrova i Bože Došena na skupu održanom u Pakoštanima 23. rujna 2022. godine te prilozi u vidu nekrologa i sjećanja u povodu smrti Marijana Rogića Vranskog 3. ožujka 2020. godine u Münchenu iz pera Vjekoslava Magaša, Marijane Doškoze, Gina Lavorata i Vjere Seferagić. Dva priloga nisu vezana za gornji nadnevak: Stjepan Razum, Prikaz knjige Marijana Rogića Vranskog *Quo vadis*

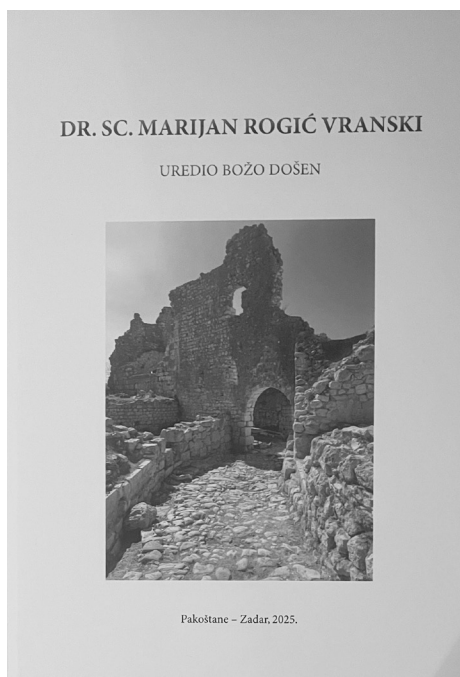
Croatia? i Pismo Vinka Nikolića Marijanu Rogiću iz Barcelone 5. 12. 1988. U knjizi su i recenzije Tomislava Marijana Bilosnića i Ante Delića. Poseban su prilog fotografije koje predstavljaju motive iz Općine Pakoštane i života Marijana Rogića Vranskog.

Odmah na početku, nekoliko riječi na hvalu Ogranka Matice hrvatske u Zadru i Općine Pakoštane koji su odlučili izdati ovu knjigu unatoč sumnjama koje su postojale u početcima „Operacije Vranski”. Naime, u tzv. „obavještajnom podzemlju” kružila je priča o „3 Marijana (Rogića)” od kojih je jedan „radio za Udbu”. Danas znamo da Marijan Rogić Vranski, rođen u Vrani 1937., nije bio suradnik zloglasne jugoslavenske tajne političke policije zvane UDBA (Ured državne bezbednosti), a kasnije SDB (Služba državne bezbednosti), isto što i (samo druga „varijanta”) SDS (Služba držav-

ne sigurnosti). Jer, ako netko može sumnjati da je Bože Vukušić krivo napisao na str. 309 svoje knjige *Udbin rat protiv hrvatskog iseljeništva* da je Pavle Perović dobio zadaću da izvidi mogućnost atentata u Münchenu na Marijana Rogića, osobno nemam nikakve sumnje jer sam vlastitim očima vidio (i zapisao 1990.) u izvornom Udbinu dokumentu da se njezin „izvor Tale” „muva u Münchenu u blizini Blaškovića, Prke i Rogića Marijana”. Udba, naime nije progonila svoje agente i došurnike, to je radio KOS, ali se to znalo u javnosti i stajalo na razglase, a sve to da bi im se podigao ugled među „nacionalistima”.

Onih 50 stranica otrgnutih iz njegova dosjea u Državnom arhivu u Zagrebu nestalo je jer su kompromitirale neke važne osobe, još uvijek važne da su mogle zapovjediti takvu diverziju u hrvatskoj historiografiji. Nadamo se da će ova knjiga otkloniti barem ovu sumnju o pravom Vranskom, onom iz Vrane. Treba ipak zapamtiti lukavstvo onih koji su onom Marijanu (Rogiću) iz Popovića dali neuvjerljivi nadimak Vranski da bi izazvali zabunu, a leksikografi mu pripisali i lažno autorstvo knjige *Pod Zvonimirovim krilom*, da bi zabuna bila još veća.

Jedan naoko nevažan podatak na Rogićevoj osmrtnici da je pokopan na Waldfriedhofu, Neuer Teil u Münchenu 11. ožujka 2020. u 10 sati i 30 minuta upućuje nas (metaforički) na jedan drugi Waldfriedhof (Šumsko groblje), ono u okolici Stuttgarta na kojem su pokopani, nakon samoubojstva u zatvoru Stammheim u Stuttgartu, Ulrike Meinhof i Andreas Bader, organizatori i voditelji terorističke organizacije Rote Armee Fraktion koja je 70-ih godina prošlog stoljeća žarila

i palila po Njemačkoj. Nakon što su mnoga groblja odbila prihvatiti njihove zemne ostatke, konačno su pokopani, kako piše Pavle Kalinić, na tom groblju, tako da su (ne kaže se koje) vlasti na taj grob navalile olovnu ploču tešku 20 tona u namjeri da ih nitko iz toga groba ne izvadi.

A na ime Marijana Rogića Vranskog nalegla je višestruka *damnatio memoriae*, memoricid, teža od 20 tona olova. Najprije u doba komunizma kad je bio tretiran kao jedan od kolovođa, u Udbinu žargonu samo za internu uporabu, „ustaške grupe Rogić – Dobrović”. Upravo tako piše u dnevniku VIII. razreda Gimnazije u Zadru da je Mario Dešpoja „isključen iz škole zbog solidarnosti s ustaškom grupom Rogić – Dobrović”. Upisano 13. svibnja 1957. godine sitnim krasopisom. Savim dovoljno da se tako okvalificirana osoba nigdje javno ni privatno ne imenuje, da se svaki kontakt s njom bilježi u službenu „evidenciju”, odnosno u dosje tajne političke policije. Gotovo se isto dogodilo u doba demokracije, one kršćanske, u Republici Hrvatskoj. Kao dokaz ovome posljednjem navodimo *Hrvatski iseljenički leksikon* koji je u Zagrebu 2020. godine izdao Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar. Uredili su ga Vlado Šašić i Ljiljana Dobrovšak, a suradnica za Njemačku bila je Aleksandra Brnetić. U *Leksikonu* nema Marijana Rogića Vranskog, rođenog u Vrani 1937. godine, ali ima Marijana Vranskog Rogića rođenog 1934. godine u Popovićima kod Benkovca koji je bio sportski novinar u SR Hrvatskoj pa je emigrirao u Njemačku 60-ih, radio u hrvatskim emisijama radija Deutsche Welle u Kölnu, vratio se 1990. u RH i umro 2014. godine. U emigraciji je djelovao, kaže *Leksikon*, pod pseu-

donimom Marko Iglica. Zbog ovog Marijana Rogića i njegovih prikrivenih djelovanja pala je sumnja i na pravog Marijana Rogića, onoga iz Vrane. Treba priznati da je onom iz DW ime vješto „dizajnirano”, upravo tako da se izazove pomutnja i podijeli sumnja i na onoga koga se ne smije spomenuti, a na koga se stalno misli. Usput *Leksikon* onom iz Popovića pripisuje autorstvo knjige koju je napisao onaj pravi iz Vrane: *Pod Zvonimirovom krunom* (str. 888). Već sama činjenica da se netko iz Popovića, sela ne „kraj Zadra” nego sjeverno od Benkovca, kiti pridjevkom „Vranski” upućuje na podvalu.

Marijana Rogića Vranskog ne spominje ni knjiga *Hrvatski pokret otpora* Wollfyja Krašića (AGM, 2018) iako bilježi postojanje ilegalne skupine u Zadru (str. 94–95) i pritom navodi samo ime Ante Stamaća, „budućeg hrvatskog akademika”. To je ona ista grupa koju su u žargonu tajne političke policije (Udbe) u Zadru zvali, kao što već znamo, „ustaška grupa Rogić-Dobrović”. To je onih „jedanaest veličanstvenih” koji su 10. travnja 1957. pjevali Vilu Velebita, Ustani bane, U boj, u boj doslovno ispod prozora Udbe koje su se glavni uredi nalazili preko puta današnje ulice Plemića Borelli, na trećem katu stare austrijske zgrade Suda u Zadru.

Navedeni autor doista u *Političkom zatvoreniku*, god. XXXII, listopad/studeni/prosinac, 2021, br. 289 (poseban otisak) u članku „Hrvatske državotvorne ilegalne organizacije i skupine” navodi imena ilegalne skupine u Zadru među kojima na 4. mjestu stoji ime: „Marijan Rogić, sin Bože i Jerke, rođen 6. 7. 1937. u Vrani, kotar Zadar”. Taj je dobio kaznu od dvije godine zatvora, kasnije smanjenu na jednu

godinu, i jedini je čekao u pritvoru konačnu presudu.

Vinko Nikolić ga ne spominje u svojem opširnom članku „O hrvatskoj književnosti u izbjeglištvu” objavljenom u *Zadarskoj smotri* (2002, 1-3, 439–455). Konkurencija je očito bila prejaka za nekog Vranskog, ali je Vinko Nikolić znao da tamo negdje u Münchenu ima neki nadareni hrvatski pripovjedač. Jedna činjenica koju Nikolić u svom članku posebno ističe djeluje nestvarno. On doslovno piše:

„U ‘Hrvatskoj reviji’ je mogao pisati svaki Hrvat, dapače, bila je toliko širokogrudna da je uvrstila nekad u suradnju i Srbina. I to ne bilo kakvog Srbina, koji je čak napadao Hrvate. On je u drugom sljedećem broju dobio za to odgovor.” (446–447)

Ako ovo usporedimo s onim što je Vinko Nikolić pisao Rogiću o korijenskom slovopisu, zbog kojeg mu nije objavio pripovijetku u *Hrvatskoj reviji*, nameće nam se zaključak: U *Hrvatskoj reviji* može i Srbin, ali ne i korijenski slovopis. Toliko je Hrvatima ušao pod kožu fonetski pravopis, a u podsvijest zabrana korijenskog slovopisa da to zahtijeva ozbiljnu raspravu i temeljitu terapiju. I tako se od razrednog dnevnika do *Leksikona hrvatskog iseljenništva i manjina* izgubio Marijan Rogić Vranski. Izgleda da nije bio bolje sreće ni na 42. Zagrebačkim književnim razgovorima koje je Društvo hrvatskih književnika organiziralo 6. listopada 2021. pod naslovom Disidentska književnost ili književnost zaborava. U najavi programa koji je objavilo *Hrvatsko slovo* od 8. listopada iste godine nije se moglo nazreti spominjanje Marijana Rogića Vranskog. A on je otišao tiho i na vršcima prstiju nešto više od godine i pol prije održavanja tih Zagrebačkih

književnih razgovora. Otišao je „s gorčinom domovinskog iskustva”, kako reče Gojko Borić u *Hrvatskom tjedniku* za svoje kolege Tihomila Rađu i Jakšu Kušana, 29. veljače 2020. godine, tako da ćemo obljetnicu njegove smrti moći obilježavati svake prijestupne godine.

Dvadeset godina prije zagrebačkog skupa o književnosti zaborava on je rekao „zbogom” Pulcheriji (Lijepoj našoj). Jer, *Pulcherijo, ostaj s Bogom* nije nikakav ljubavni roman, to je ispovijest čovjeka razočaranog onime što je našao u svojoj dugo sanjanoj Domovini. Njegov roman *Cesarica da bi bila* potpisao je pseudonimom Marinko Cro-Dalmatin, a mjesto i godina izdanja glase: U emigraciji 2012. Tako je Marijan Rogić Vranski postao još jednom „disident”.

Ovdje dolazimo do jedne druge teme važne u životu i djelu Marijana Rogića Vranskog, teme neostvarene ljubavi. Tko je imalo poznavao životopis Marijana Rogića, zna da je to tema neostvarene, nemoguće ljubavi. A takve su ljubavi u pravilu snažne, neopozive, ustrajne. U njegovu životu dvije su ljubavi; jedna je ljubav prema majci koja ga prati na svakom koraku, s njom razgovara, nju citira, druga je ljubav prema Hrvatskoj, Croatiji. Ta mu je ljubav uvijek na pameti, pred očima, nedohvatna. On je zanesen tom ljubavi, toliko da se ne može suzdržati pa postaje opasan za sredinu u kojoj se školuje – jer, ta je ljubav u to vrijeme zabranjena.

Kako ne pratim estradu izbliza, iako mi ona na svakom koraku para uši, naslov Marijanove knjige *Cesarica da bi bila* povezivao sam s narodnim pjesmotvorstvom. Vjerojatno je i on to isto mislio kad je riječ „cesarica” stavio

u naslov možda najneobičnije svoje knjige koju potpisuje pseudonimom Marino Cro-Dalmatin. (Riječ je uzeta iz pjesme „Ju te san se zajubija”, spominjane na str. 118 i 129.)

Ako ne znamo koja je „posljednja” (zadnja misao) Rogičeve ljubavne proze, čovjek se može pitati, što je tom „trajnom đakonu”, opsjednutom erotikom. I on sam kaže:

“Tko je: osoba, pojam, grad, domovina, zavičaj, žena? ... vidim, ni sam nisam na čistu.

Jednom mi je Venera, te Afrodita, pa Žarka i konačno Croatia; drugi put pak domovina, zavičaj, onda nepoznata, i konačno sve me tjeraju k Planiki.” (88)

Njegova ljubav, ljubav njegovih likova, jedna je i nepromjenjiva. Baš kao u naslovnoj pjesmici: Ju te san se zajubija / Druge ne bi poželija / Cesarica da bi bila (čak kad bi bila carica).

Ta se tema provlači kroz njegove romane, a ključ za njezino razumijevanje dao nam je autor (možda i nesvjesno) upravo u gornjem navodu: „i konačno Croatia”. Da, iza svega se krije Croatia. Pitanje je o kakvoj se ljubavi radi: neostvarenoj ili nemogućoj. I, ima li razlike između njih? A kako za ljubav treba dvoje, pitanje je gdje je problem? U kome je zapreka ostvarivanju ljubavne veze?

Tu temu možemo jasno pratiti od romana *Pulcherijo, ostaj s Bogom* (2001) kojem se već u naslovu krije pod latinskim osobnim imenom „Lijepa naša” (*pulcher, -a, -um* – lijep, -a, -o), a tema je rastanak. U romanu *Cesarica da bi bila* (2012) Rogić opisuje dva takva razlaza: prvi između Plinka i Linde (naslov poglavlja: Odiljam se, moja vilo); a drugi između Plinka i Planike. Na rastanku Plinko piše Lindi:

„Razočarala si me. Osjećam se iznevjerenim i prevarenim, iznevjerila si mi se ti, iznevjerila me moja pamet. Otvoreno sam ti sve to predbacio, okrivio sam te, a ti si šutjela; bila si zatečena i niesi imala hrabrosti ni potvrditi ni poreći moje optužbe.” (63)

U drugom dijelu, koji počinje stihom Hanibala Lucića: „Jur nijedna na svit vila...” glavni lik, Plinko, susreće sasvim slučajno Planiku s kojom su stvari išle u dobrom smjeru, došlo je do potpune harmonije osjećaja i misli, a onda je Planika naglo otišla, ali ne iz Plinkovih misli.

„Otkrio sam, piše na zadnjoj stranici knjige, nešto, što me zanimalo – za sebe samoga: svietu skrivenu, tajanstvenu sliku osobe, koju samo ja vidim; činim ju prozирnom za sebe, ujedno je otkrivam za sebe, ujedno je otkrivam za druge, ostale. Otkrivam s Planikom sebe, postajem proziran njoj; može biti, da i ona u meni sebe otkrije, učini prozирnim. Time skidamo, i ona i ja, poviestno-životni teret sa sebe. ...

Planika se može nekome učiniti fikcijom, drugima pak stvarnosti, za mene je ona – moja čista stvarna zbilja, iako ostaje i dalje zagonetkom, s velikim upitnikom.

Je li Planika ona prava?

Ili je po srijedi nedostižnost, ono što smrtni stvor ne može dostići?

Nije lako, ali strpljenje svakako ostaje; ono donosi siguran odgovor.

Živim u nadi.”

Ako nas naslov knjige uzet iz narodne pjesme upućuje na jedan i jedini izbor, u kojem je „cesarica” u irealnoj pogodbenoj rečenici (nemogućnost drugog izbora), onda jedna druga pjesma, koja također govori o „cesarici”, govori o nedostižnosti nje same.

Ne znam na koga je Stipišić mlađi, zvani Gibboni, mislio kad je pisao svoju prvu pjesmu, ali u njoj je sažeto sve ono bitno iz Rogićeva života i njegovih napisa, i to u zadnjoj kitici njegove pjesme *Cesarica*, koja je očito nadahnuta pučkom pjesmom istog naslova, koje zadnja (peta) kitica glasi:

*Cilega života ja san tija samo nju
Da do njenog srca nađen put
Cilega života moje tilo je bez nje
Ka cviće bez vode*

Nakon pokušaja i neuspjeha Marijan se zapitao *Quo vadis Croatia?* (2014), rezignirano ponovio „Pulcherijo, ostani s Bogom” i ostao u Münchenu, u drugoj „emigraciji”. Ima nešto proročkoga u sudbini Marijana Rogića Vranskog.

Na kraju ovog prikaza reći ćemo da je ova knjiga pokušala samo ukloniti *damnatio memoriae* (zaborav) s imena Marijana Rogića Vranskog. Ostaje još mnogo toga reći i napisati o njemu, o njegovim pripovijetkama na ravnokotarskom govoru, o njegovim tekstovima u časopisima dijaspore, njegovoj političkoj djelatnosti u dijaspori. Nadajmo se da će i to jednog dana biti dostupno hrvatskoj javnosti, makar on nikad ne dospio u *Leksikon hrvatskog iseljeničtva i manjina*.

P. S. Nedavno smo doznali da Ulrike Meinhof danas počiva na Friedhof III der Dreifaltigkeitsgemeinde (Groblju III Zajednice Presvetog Trojstva) u Berlinu. To nam daje dodatnu nadu da će i Marijan Rogić Vranski biti izvađen iz groba zaborava.

OSVRTI I PRIKAZI

Monografija o Dragutinu Parčiću Vesna Grahovac-Parčić

GRAMATIČAR I LEKSIKOGRAF DRAGUTIN ANTUN PARČIĆ
BORANA MORIĆ-MOHOROVIČIĆ

HRVATSKA SVEUČILIŠNA NAKLADA, SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET, ZAGREB, 2024.
(180 STRANICA)

Knjiga sadrži ova poglavlja: Predgovor, Život i djelo Dragutina Antuna Parčića, Društveno-politički i kulturno-povijesni kontekst rada Dragutina Antuna Parčića, Grammatica della lingua slava (Illirica), Rukopisna slovnica talijanskog jezika, Parčićev leksikografski rad, Zaključak, Izvori, Literatura

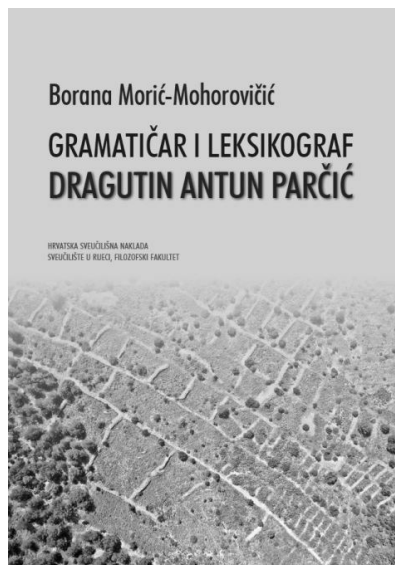
Knjiga je to mlade znanstvenice, stasale u riječkoj znanstvenoj zajednici. Naime cjelokupno školovanje završila je u Rijeci te radi kao izv. prof. na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Rijeci. Ova znanstvena monografija velikim je dijelom njezin doktorski rad koji zaslužuje da bude prezentiran znanstvenoj i kulturnoj zajednici.

Tko je Dragutin Anton Parčić (Vrbnik 1832. – Rim, 1902.)? Franjevac s otoka Krka koji nakon zaređenja odlazi u samostan sv. Mihovila u Zadrugu. Nalazimo ga već 1857. godine kao profesora na zadarskoj realci gdje je predavao hrvatski jezik i matematiku. Nakon kratkog odlaska na Krk vraća se u Zadar, ali to mu donosi životno razočaranje jer dvaput nije uspio u nadbiskupijskom sjemeništu dobiti katedru za staroslavenski jezik. Uskoro se opet vraća na Krk. Godine

1876. prestaje biti franjevac trećoredac i postaje član Hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu gdje ostaje do smrti. U Rimu puno piše i bavi se izdavanjem glagoljskih liturgijskih knjiga. Parčić je najprije jezikoslovac (gramatičar i leksikograf), pa duhovnik široke naobrazbe i raznolikih interesa (prevođenje, geografija, biologija, poezija, fotografija). Spomenimo samo da je u Zadru tiskano pet njegovih djela, a 1861. godine snimio je pomrčinu Sunca u Zadru, najstariju fotografiju pomrčine u Hrvatskoj. Zato opravdano u knjizi nalazimo poglavlje posvećeno povijesti otoka Krka i grada Zadra u 19. stoljeću kao i franjevačkih trećoredaca.

Središnji i najopširniji dio knjige govori o najznačajnijem djelu D. A. Parčića – *Grammatica della lingua slava (Illirica)*. Riječ je o gramatici hrvatskog jezika pisanoj talijanskim jezikom objavljenoj u Zadru (1873., 1878.), a namijenjena je učenicima. Autorica analizira gramatiku po dijelovima stavljajući Parčićeva gramatička promišljanja u kontekst jezikoslovnih pogleda Parčićeva vremena te suvremene hrvatske gramatičke misli. U dijelu s naslovom Fonetika i fonologija (glasoslovje) donosi Parčićev fonološki i grafemski sustav, glasovne promjene, pravopisni temelj, prozodijski sustav. Zналаčki uočava vrijednost napisanog kao i što iznosi kritiku Parčićeve gramatike. Uočava otklon od „gramatičara zagrebačke filološke škole”. Tako će uočiti Parčićevu pretjeranu zaokupljenost dijakronijom što ga je dovelo do nespretne klasifikacije jezičnih promjena. Osvrnut će se i na namjenu gramatike te zaključiti „da je takav način učenja glasovnih promjena za učenike na početnome stupnju učenja jezika svakako teži negoli sin-

kronijski” (2024: 39). Poglavlje Morfolologija (likoslovje) donosi vrste riječi i tvorbu riječi. Parčić napušta tradiciju zagrebačke filološke škole jer imenice, brojeve i zamjenice ne svrstava kao jednu vrstu riječi. Autorica uočava da kod Parčića ne nalazimo teoretska razmatranja jer su to vjerojatno usvojili u talijanskoj gramatici. Opisuje kategoriju roda, broja i padeža. U knjizi nalazimo pregledni prikaz triju Parčićevih deklinacija. Nakon imenica slijedi dio o pridjevima, što autorica tumači Parčićevom svjesnosti o povezanosti imenice s pridjevom. Pridjeve dijeli prema tvorbenom kriteriju i značenju. Govoreći o vrstama riječi, autorica će uočiti da Parčić bilježi oblike s terena ili pronađene u knjigama. Kod Parčića nalazimo apsolutni superlativ (pozitiv i čestica *pre-* ili prilog *vele*, *vrlo* i *sl.*) prema talijanskoj gramatici. Autorica zaključuje: „Time slijedi prijevode talijanskih izraza za čije jednakovrijednice u hrvatskom jeziku otvara novu morfološku kategoriju te im izjednačava značenja, primjerice predobar =

mnogo dobar = najbolji.” (57). Pišući o Parčićevu dijelu gramatike posvećenu zamjenicama, uočava propuste, unošenje puno dijalektizama i nešto-kavskih oblika te puno nedorečenosti, primjerice „nejasno je zašto je Parčić zamjenicu *tko* odredio kao muški, a *što* kao srednji rod” (2024: 59). Uočava vrijednost Parčićevih zapisa o brojevima na razini klasifikacije i brojnosti primjera. U poglavlju o glagolima ističe da se autor opet oslanja na znanja koja su čitatelji stekli u talijanskoj gramatici. Uočava da je klasifikacija glagola komplicirana, ali da se u klasifikaciji glagolskih vrsta približio današnjoj razdiobi. Najvećim propustom smatra prihvaćanje Veberove teze da participi imaju rod. Slijede prikaz priloga, prijedloga, veznika i uzvika. Pišući o Parčićevoj tvorbi riječi (tvorenje rieči), navodi tvorbene načine, tvorbene jedinice te njihovo značenje. Zaključuje poglavlje o tvorbi ovim riječima: „Značenja su sufiksa i prefiksa zapisana sustavno, što nije bila praksa njegovih zagrebačkih prethodnika. Pritom bi mnogi opisi mogli biti i dijelom suvremenih gramatičkih priručnika. Manje je uspješna ostala analiza izvođenja glagola u kojoj je autor htio ponuditi novi metodološki pristup.” (2024: 75). Analizi Parčićeve sintakse (skladnja) posvećen je veliki broj stranica (75–110), što autorica drži razumljivim jer se on, za razliku od starijih gramatičara, pokušao sustavno baviti sintaksom. Autorica ističe da se oslanja na Vebera te da sintaktičke odnose opisuje pomoću opisa odnosa među vrstama riječi. Slijedi sintaktički opis subjekta i predikata te autorica hvali Parčića jer daje tumačenje primjera u kojima bi učenici mogli griješiti. Misli da o atributu, apoziciji i objektu pro-

mišlja blisko suvremenom jezikoslovlju. U najvećem dijelu sintakse riječ je o sintaksi oblika i vrsta riječi. Analizirane su vrijednosti i manjkavosti Parčićeve sintakse. Primjerice, hvali uočavanje da se pasivne konstrukcije trebaju umjereno koristiti u hrvatskom jeziku, dobra zapažanja o infinitivu, o položaju nenaglašenih riječi u rečenici, prepoznavanje osnovnog i aktualiziranog reda riječi, razlikovanje određenog i neodređenog vida pridjeva, definiranje etičkog dativa... Parčićev nauk o glagolima drži teškim za početnike, ne razlikuje stilski obilježene rečenice od onih neobilježenih, nedovoljno poznavanje raspodjele udvojenih veznika, nauk ne prelazi razinu sintagme. Na kraju je gramatike Dodatak u koji je uključen izbor naglašenih riječi, povezan s različitim gramatičkim pravilima.

Nakon sintakse slijedi dio knjige posvećen rukopisnoj slovnici talijanskog jezika pisanoj hrvatskim jezikom koja se čuva u Biskupskom arhivu u Krku, a za koju je javnost saznala tek 2004. godine. Riječ je o 40 rukopisnih stranica s autorovim bilješkama i napomenama, zapravo priručniku za učenje talijanskog jezika za početnike kojima je materinski jezik hrvatski. Pristup je komparativan, a autorica zaključuje da ju obilježava „niz gramatičkih rješenja kojih se autor više ili manje držao i u Grammatici...” (2024: 126).

Pišući o Parčićevu leksikografskom radu, saznajemo da je sastavio i tiskao tri izdanja hrvatsko-talijanskog te dva izdanja talijansko-hrvatskoga rječnika. U knjizi je analizi podvrgnuto treće izdanje hrvatsko-talijanskog rječnika iz 1901. godine koji broji 1237 stranica i obuhvaća uz prevladavajuće štokavske elemente i kajkavske i čakavske

elemente. Autorica analizira gramatički obrađene rječničke natuknice na hrvatskom jeziku te donosi prikaz onomastičkog dodatka rječniku. Naglašava da je posebna vrijednost „i znanstveno nazivlje na hrvatskom jeziku kojim Parčić imenuje različite znanosti, znanstvena područja i struke.” (2024: 166). U knjizi nam autorica donosi analizu rukopisnog rječnika hrvatskog jezika koji se čuva u Biskupijskom arhivu u Krku. Oba rječnika, kako piše autorica, potvrđuju Parčića kao pripadnika zagrebačke filološke škole. U poglavlju Jezikoslovno nazivlje autorica donosi prikaz bogatog fonda jezikoslovnog nazivlja na hrvatskom jeziku koji je nastajao kroz gotovo pet desetljeća leksikografskog i gramatičkog rada Dragutina Parčića.

Parčićev, kako autorica navodi, impozantan leksikografski i gramatičarski opus bio je odgovor jakoj talijanizaciji na hrvatskoj obali u 19. stoljeću. Utvrđuje da rukopisnu gramatiku treba promatrati kao temeljni priručnik za učenje talijanskog jezika. Uočava kod njega miješanje dijakronije i sinkronije te tiskanu gramatiku drži preskriptivno-deskriptivnom. Cilj mu je bio naučiti svoje učenike hrvatskom jeziku. Važno je istaknuti da je za primjere tražio potvrdu u jeziku. Primjenjujući komparativnu metodu, autorica je pokazala i utvrdila da je Parčić dobar poznavatelj hrvatskog jezika, da razlikuje ostvaraje književnog jezika od ostvaraja neknjiževnog jezika, da se pokazao kao dobar didaktičar te iako svjestan značajki vukovske koncepcije, ostaje „jedan od posljednjih predstavnika i braniča zagrebačke filološke škole” (166). Zato je ova monografija značajan prilog i doprinos povijesti hrvatskoga jezika.

OSVRTI I PRIKAZI

Prikaz knjige Ivana Šimića

Vinko Grubišić

MATIJINO STOLJEĆE RATA

IVAN ŠIMIĆ

2. IZDANJE

DESPOT INFINITUS D. O. O.

ZAGREB, 2024.

Sama činjenica da jedan roman u tako kratku vremenskom razmaku doživi dva izdanja privući će pažnju i najskeptičnijeg čitatelja, a koji sigurno nakon čitanja ne će ostati razočaran.

Stoljeće ispunjeno gubitkom najdražih pokazuje ne samo sudbinu jedne osobe, Matije – koja je poput toliko hercegovačkih žena većinu života provela u crnini – nego jednog naroda koji čitavog stoljeća prolazi tešku sudbinu. Rekli bismo, države se mijenjaju, pune sjajnih obećanja, a narod – sve s kiše na krupu!

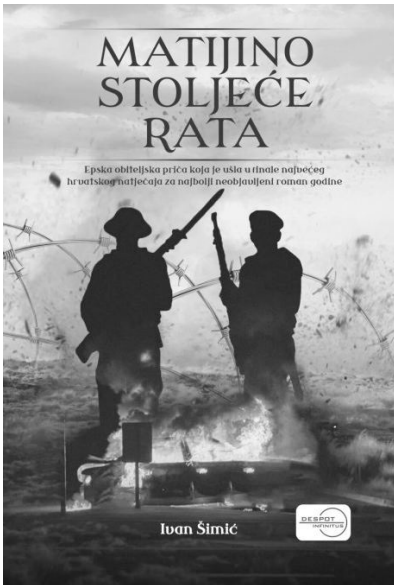
Stotinu godina zaista intenzivnih događanja zahvaćenih mijenama sasvim nametnutih vlastodržaca, autoriteta, bolje rečeno nerijetko ubojica i progonitelja jednog naroda, koji bi zajednički mogao izreći ono što pojedinci u više navrata izgovaraju, da nisu ni mrava zgazili, da nikomu nisu nikakvo zlo učinili: dakle – zašto??? Tek su se borili, kako su najbolje mogli i umjeli, da bi nekako preživljavali.

Protivljenje roditelja da im sinovi odlaze u tuđinu, onda kao i danas imalo je isti epilog: „Roditelji su u početku postavljali stotine primjedbi, negodujući zbog gubitka svojih njiva, obično ponajboljih, no s primicanjem jeseni postajali su sve svjesniji toga da je odlazak njihovih sinova na rad u *Meriku*

zadnja slamka spasa.” (33) A njive se moralo prodavati da bi se prikupila sredstva za tako duga i tako skupa putovanja. A opet u nedostatku radne snage njive su se morale zanemarivati.

Nakon opisa putovanja, podjednako zanimljiva pa radilo se o pješačenju do Splita ili parobrodom *Ultomia* do New Yorka, „gdje su od trideset i šest naših putnika njih samo četvorica znali čitati i pisati”, a „adresu gostoprivljudnoga Grge nosila su čak devetorica momaka” (38). Jedan od njih bio je i otac buduće Matije, a pokazalo mu se kobnim baš to što je i on imao tu američku Grginu adresu. I inače se znadu ponekad osvetiti uzroci koje rado shvaćamo i prihvaćamo kao da bi morali biti i posljedice.

Sve je odlučio svojim spuštenim palcem u New Yorku činovnik, mrzovoljni i neosjetljivi Jeremiah Fitzgerald, jer mu je bilo dano da je mogao po vlastitom prohtjevu „kažnjavati tek pristigle useljenike samo zato što nisu bili dokraja upućeni u ovdašnje zakonske odredbe” (89).

Nekoliko godina nakon povratka iz nesuđene obećane zemlje „Merike”, već na početku rata, za koji se zaista ne zna zašto je nazvan „velikim” osim što je ostavio neobično velik broj žrtava, „Među novacima se nalazio i naš Mate, kojega je carska vojska ... pokupila ispred kuće u Dragićini i odvušla sa sobom...” (102), jer, kako je u svojem patriotskom nagovoru fra Jerko Boras naglašavao, „poslije ljubavi prema Bogu nema preče i sveće dužnosti od ljubavi prema caru i otadžbini” (103). Tako je Mate, prošavši ratne patnje u dalekoj Galiciji i drugim nepoznatim krajevima istočne Europe, uočivši i prošavši ratne strahote, našao smrt „od nahuškanih lajševskih siledžija”.

Naravno, ništa ne znajući i ne sluteći, „Matina su djeca, sedmogodišnji Ivan, petogodišnja Matija i trogodišnji Abram, to vrijeme provela igrajući se bezbrižno u hladu velikoga oraha.” (166). Uz žalost za izgubljenim ocem, Matiju je još više žalostila majčina preudaja (koja reče: „Ja sam svoje čeljade u ovoj kući davno izgubila!”) (191), te Matijin rastanak od braće, Ivana i Abrama, jer joj je jedini način da preživi bilo preseljenje k majčinih roditeljima, gdje provodi „ne jednu zimu kako su joj rekli, već punih punčatih sedam godina” (197). Život se morao odvijati, a s njime i Matijina sudbina. Udala se za Grgu Alpezu, i to – kako i dolikuje – ubrzo nakon poznanstva, a nakon umrlog prvog djeteta odmah nakon poroda, dobili su kćer Ljubicu, a zatim i trojicu sinova: Vencu, Antu i Franu. Reklo bi se, sve nekako po redu i običaju, ali okolnosti se i dalje okomljuju na Matiju i njezinu obitelj kao što su se nekako bile okomile i na njezina oca. Proglašena je Nezavisna Hrvatska Država, po mišljenju mnogih – s obzirom

na sve prethodne režime – bila je to „Povijesna prilika koju je valjalo zgrabiti bez puno predumišljanja” (223), ali koja se polako „pretvarala u veliku narodnu nesreću, a nije se znalo „tko ju je strastvenije mrzio, Srbi *prečani*, ili rečeni nabrušeni komunisti?!” (224), a onda partizanski zločinci kojih su zločini uslijedili odmah nakon rata i koji su bili posebno okrutni u tim krajevima Hercegovine. Grgo, koji nikom nije nanio nikakva zla, naglašava: „(...) valan, nikud od svoje kuće ne bi biža” (236).

„Zavladao je neopisivi strah pred novom partizanskom najezdom. Ne bez razloga: iz broćanskih i ljubuških sela stizale su zastrašujuće vijesti o ubijanju civila prema unaprijed pripremljenim propisima!” (242). Zbog tih glasina, ipak se Grgo uputio s grupom sumještana kako bi pronašli neko skrovito mjesto dok su grozne vijesti stizale sa sviju strana. „Prenerazila ih je upravo nevjerovatna vijest o ubojstvu fratara na Brijegu, ne jednoga ili dvojice, već svih!” (251). Uspio je Grgo nekako preživjeti i vratiti se, bolje rečeno noću se vraćati doma, a Matija „nije mogla pokorno sjediti i prepustiti se samovolji sudbine, htjela ju je preduhitriti, htjela je spriječiti nekako da joj ovaj rat uzme muža, kao što joj je onaj davni uzeo oca!” (256). Grgo je htio urazumiti partizane koji su došli uhititi i odvesti ga: „Ništa vam nismo skrivili, ni vama ni nikom drugom. Nikom!” (259). No, ako je išta bilo zanemarivano tih godina, to je bio razum! Bez razloga su došli, odveli ga, a epilog nije nimalo odudarao od tadašnjih partizanskih postupaka: „Grgo Puse-tović pogođen je u glavu...” (259).

No Matija doživljava i treći rat. Njezini sinovi Ante i Frano s obiteljima bili su se skućili u Sarajevu, iako ih je

osamdesetogodišnja majka nagovarala da se maknu odatud: „Đava ti odnija mišaniju, neka biže vamo među svoj svit.” (280). Gordan i Ante su napustili tu „mišaniju”, a Frano je ostao s obitelji opet s istom tvrdnjom da nikomu nije učinio nikakvo zlo, a kad su dvojica upala u njegovu kuću, kako je jedan od njih bio Franin poznanik, a donekle i prijatelj mu, Miloš, nadao se da će mu taj biti od pomoći: „Pa zar me ti, Miloše, ne poznaješ ima sto godina? – Pribravši se malo, započeo je Frano – Reci pošteno, jesam li ja tebi ili ikom drugom u komšiluku išta našao učinio?”

„Frano, ovo su druga vremena...” (291).

Frano i sin mu Grgica ubijeni su iste one noći kada su odvedeni od kuće. Ista ili slična sudbina kao i njihova djeda, pradjeda i oca. Uvijek uz isto pitanje: „Zašto???”

Matija se pred odlazak s ovog svijeta htjela naći na Griži s bratom Ivanom, gdje su joj se vraćale tako drage uspomene. I to joj se ostvarilo.

„Sjedila je nepomično! Oči su joj bile samo navlaš sklopljene, a glava blago nagnuta na desnu stranu.

Nije ga čula.

Zaspala je zauvijek.” (318).

Time bi se stoljetna kronika, još više roman, mogli smatrati završenim. Nije to samo kronika Matijina stoljeća rata, nego stogodišnja kronika jednog hrvatskog područja, koja je vješto utkana u ovaj roman, u ovaj tekst (a pojam „tekst” i označuje „tkanje”, ono što je vješto otkano).

Pomišljali bismo kako je kroničnost naglašena već samim pravolinijskim razvojem radnje, time što druge mogućnosti, bar prividno, otklanja sam autor. Tako npr. tek se spominje, ali se ne prepričava „izlet petorice uspalje-

nika” onim „putenim ljepoticama” u tršćanskom getu (63), gdje autor kaže da će njihova imena treba prešutjeti, kao što ni o tom „izletu” baš ništa nije rekao. Ili u pogledu ratnih priča i ratne megalomanije: „Ako postoje okolnosti u kojim su laži i obmane očekivane, da ne kažemo opravdane, onda su to ratne. Bilo bi zaista pretjerano tražiti da se vojnicima na ratištu iznosi istina...” (117).

Iako su dijalozi najvećma veoma kratki, oni obuhvaćaju sve potrebno za međusobno razumijevanje, a tu ni ironija nije rijetkost. Navedimo sljedeći primjer: „Čemu je, na kraju krajeva, služila pričuvna bojna nego da se iz njenih redova nadoknadi izgubljeni materijal?” (134). Nije bilo potrebno dodavati da je riječ o „izgubljenom materijalu”, u vojništvu, u ljudstvu. Ili: „(...) predobri car Franjo Josip računao je uostalom sa spremnošću njegovih odanih podanika da svoje jadne, i u usporedbi s veličinom stvari za koju se bore upravo bezvrijedne živote ostave na bojnopolju!” (133)

Pisac sam obrazlaže zašto se ne upušta u podrobnije opise. Opisujući navalu i udare vjetra o brod, i pri tomu muke putnika, čitamo: „Dok se ona (tj. *Ultonia*, V. G.) junački opirala nesmiljenim udarima olujnih vjetrova, proždrljivim vrtlozima, kovitlacima i pijavicama, premrli putnici bezbroj su puta pomislili kako će se skršiti kao prut i odvući ih sa sobom na dno oceana. (---) sve te nedaće i užase o kojima bismo, da nam se ne žuri prevesti Ultoniju na drugu stranu, sa zadovoljstvom napisali možda i nekoliko *antologijskih* stranica.” (72)

No valja naglasiti da i ovo nešto manje od pola stranice teksta zaista pripada antologijskim stranicama hrvatske suvremene proze.

Iako roman-kronika izbjegava digresije, Mate u izvjesnim okolnostima ne može pobjeći od svojih sjećanja. Tako npr. ležeći u vagonu, „okrenut prema zidu, strmoglavio se u dubine svojih nesređenih i većim dijelom crnih misli. Bilo je tu svega, i doživljenoga i nedoživljenoga, kao u nekoj strašnoj noćnoj mori. Uspomene na bratovo utapanje ispreplitale su se sa slikama s propaloga putovanja u Ameriku, među kojima je bilo i nekoliko nikad doživljenih iz kamdenske tvornice, u kojoj je trebao dobiti posao.” (119)

Autor pokazuje izvrsno poznavanje *realia* koje je roman ovih velikih prostornih vremenskih razmjera zahtijevao, u rasponu od početka 19. stoljeća pa do naših dana, podjednako na putu od Gruda do Splita, kao i od Trsta do New Yorka, zatim po prostranstvima Galicije i Poljske.

Autor piše bogatim hrvatskim jezikom kakav se govori u njegovu kraju, a dobro je učinio što je neke manje poznate lokalitete donio na kraju knjige. Čini mi se ipak da neke riječi (kao „čojstvo”, „fumar”, „graba”, „grmalj”, „letičast”, „militi”, „labrnja”, „najmenica”, „peliti”, „pojata”, „stojna kuća”, ili „suvarak”... možda i nije trebalo navoditi, jer se čuju i u nekim drugim dijelovima Hrvatske, a možda ne bi bilo na odmet da su spomenute riječi kao npr. „kapa šiljtača”, „veda” (nego da), ili „sveći” u značenju „svetiji”. No izbor tih riječi nije ni mogao biti drugo nego subjektivan, kao što je subjektivna i ova moja napomena.

Kao što neki već primijetiše, s pravom, da nas ovim proznim djelom Ivan Šimić podsjeća na svojeg velikog prezimenjaka koji, u vrijeme svojeg kratkog života, prije čitavo stoljeće, u poeziji bijaše toliko inovativan.

OSVRTI I PRIKAZI

Nužnost povratka prirodi

Željka Lovrenčić

NOVI ČOVJEK

NELA STIPANČIĆ RADONIĆ

NAKLADA BOŠKOVIĆ

SPLIT, 2025., 442 STR.

Književnica Nela Stipančić Radonić do sada je objavila tri romana i četiri zbirke poezije; ovo joj je četvrti roman, a sigurno ima još tekstova koji čekaju na objavljivanje. Sve to ukazuje na to da se radi o vrijednoj i predanoj autorici koja pomno prati što se oko nje događa i čitatelju ima mnogo toga za reći. U svojim romanima uvijek bira aktualne i zanimljive teme – napisala je povijesni roman o Bosanskom Kraljevstvu, parodiju na detektivski roman o traženju smisla života te roman o hrvatskoj zbilji nadahnut euforijom vezanom uz nogometno prvenstvo u Rusiji i uspjeh naše reprezentacije.

Njezino najnovije djelo naslovljeno je *Novi čovjek* i u njemu govori o ljudima koji žive u ne tako dalekoj nam budućnosti, u drugoj polovici XXI. stoljeća, u dobu u kojemu vlada tehnologija, a čovjek je u potpunosti izgubio slobodu i više ne upravlja svojim životom. Umjesto njega to čini netko drugi. Taj čovjek živi u vrijeme u kojemu su umjetna inteligencija, roboti i kiborzi te putovanja na Mars normalna pojava i sve se teže snalazi u njemu.

Moto je ove knjige autoričino pitanje: Nije li čovjek progongeniji danas više od divljači u šumi? Ovdje se ne misli na budućeg čovjeka kojega se opisuje u njoj, već na ovoga današnjeg čiji je život možda uvod u ono što čeka

naraštaje što dolaze. Ako povučemo paralelu sa suvremenim svijetom i našom današnjicom u kojoj rijetki ljudi žive onako kako bi željeli jer su osuđeni na iscrpljujući rad da sebi i svojoj djeci pruže što više, nemamo baš puno razloga za optimizam. Današnji je čovjek uplašen za svoju budućnost i budućnost svoje djece, brinu ga slabe plaće i još gore mirovine, lišen je snova jer nema vremena sanjati. Više nema ni vjere u sudbinu i ostvarenje vlastitih želja. Postao je rob svoje žudnje za materijalnom udobnosti i financijskom sigurnosti; ona se nadvija nad njim svom svojom silinom. Zbog toga polako gubi emocionalni stav prema životu, postaje izgubljen i sklon nihilizmu. Gubitak slobode izaziva osamljenost jer nestaje poveznica s drugim ljudima i onime što ga okružuje. Nitko više ne vodi računa o osjećajima ni o očuvanju prirode koju okrutno uništavamo ne razmišljajući o sutrašnjici. Takav čovjek možda želi promijeniti svoj život, ali više ne zna kako. Može li se uistinu učiniti nešto da bi suvremenom čovjeku bilo bolje? Na koji način? Može; za početak treba pročitati ovu knjigu. Jer, naša autorica ima rješenje za one koji se ne žele predati ropstvu zarade i ovisnosti o novcu i tehnologiji. Ona opisuje malu i hrabru skupinu ljudi na čelu s Feliksom i ocem Mavrom koja odlučuje otići iz grada i tzv. civilizacije i započeti sasvim novi život daleko od nje. Gdje? U šumi. Ta skupina odlučuje napustiti svoj dosadašnji život i krenuti u neizvjesnost te živjeti u prirodi i od onoga što ona nudi. Među tim ljudima koji su do jučer bili stanovnici neke gradske četvrti i koji sada žive među drvećem i divljim životinjama, u zemunicama, nalazi se i Niko koji se povremeno vraća u grad i tada vidi

što se u njemu događa. Toj se skupini odvažnih ljudi život u potpunosti promijenio – užurbanost je zamijenila opuštenost: u šumi skupljaju hranu, love divljač i liječe se biljem koje pronalaze oko sebe. Odlučili su se vratiti prvobitnom čovjekovu stanju, iskonu; promijenili su pogled na svijet i život. Ne žele da ih umara i muči civilizacija dvije tisuće pedeset i druge godine. Život u prirodi im umjesto pogleda na strojeve nudi ono što je suvremeni čovjek posve zanemario i zaboravio: treperenje lišća, pogled na zelenilo, svježiji zrak, plavetnilo neba, pjev ptica, ljupkost životinja.

Nije lako napustiti uhodani život i prednosti grada i početi ispočetka, gotovo ni od čega. Jer, civilizacija ili „civilizacija” ipak ima svojih prednosti – ljekarne, bolnice, trgovine, kozmetičke i frizerske salone, teretane, knjižnice... No ovi su novi ljudi postali stanovnici šume i dragovoljno napustili ono što im je nudio suvremeni život. Odlučili su spasiti se od strahova i sumnja, od nesigurnosti i neizvjesnosti, od neprestanog nadzora jedinica za javni red i sigurnost zvanih JeZa koje su također proizvod razvijene tehnologije i borbe za profit:

Novi je svijet mljeo sve oko sebe, a čovjek je postajao sve nesigurniji. Oni koji su predvodili svim promjenama, nisu marili ni za što i ni za koga, već su bili nedodirljivi i vidjeli svoje mjesto kao da sjede među bogovima. Zahvaljujući velikom uspjehu umjetne inteligencije i biotehnologije, ljudski mozak mogao se povezati s računalima i znanstvenici su s lakoćom ugrađivali u ljudsko tijelo anorganske dijelove. Tako je izgledala era čovjeka – kiborga ili nadčovjeka – kaže autorica na sedmoj stranici ove opsežne knjige. Ovo zaista zvuči za-

strašujuće. No, nažalost, to nije sve. Tu su i zaraze te slab imunitet zbog zagađenog zraka i velikog stresa. Zbog toga Niko u grad dolazi s ruksakom u koji stavlja sve što može, prije svega lijekove koje nabavlja u ljekarni osamdesetogodišnjeg Martina i brzo bježi natrag u šumu. Martin je također živio u njoj, ali se zbog poznih godina vratio prijašnjem životu.

Ljudi koji su se povukli u prirodu nisu došli ovamo samo zbog ljubavi prema njoj već i zbog ljubavi prema čovjeku koje u gradu više nema.

Nismo se povukli ovamo od ostatka Svijeta samo zato što volimo prirodu. Mi volimo najprije jedni druge, volimo ljude onakve kakvi jesu: nesavršeni, slabi, obični smrtnici, od krvi i mesa... I želimo sačuvati tu našu ranjivost i krhkost, kao i ljubav prema takvom čovjeku za buduće naraštaje – kaže Feliks u jednome od svojih govora (str. 19).

U ovome romanu postoje dvije usporedne radnje koje autorica vješto isprepliće: prikazuje nam život ljudi u gradu i onaj u prirodi. Čitateljima je ponuđeno da prate razvoj civilizacije i sreću onih koji su je napustili, koji su izabrali novi i drugačiji život i postali novi ljudi. No, nisu izbrisali sjećanja.

Često se prisjećaju onih s kojima su živjeli, dijelili mnoge ugodne i neugodne trenutke. Niko razmišlja o svojoj bivšoj supruzi Barbari koja se u potpunosti otuđila od njega i postala žrtvom tehnološke ere – no, ono što je za nju bio napredak, za njezina je muža bila agonija, tvrdi autorica. U zajednicu u prirodi pojedinci najčešće odlaze u vrijeme mirovine jer je to pravo doba za promjenu; tako je učinio i Feliks koji sada sretno živi s Cecilijom. Živeći u šumi, svi se više brinu oko nabave hrane i lijekova nego oko interne-

ta, vijesti i blagodat iz njihova bivšeg života: liječnik Luka, sestre Natalija i Bibijana, svećenik Mavro, bivši Feliksov student Daniel koji je preživio užas Zavoda za oblikovanje uspješnog čovjeka i sada se oporavlja...

U prirodi su opušteni i više nego ikada prije posvećeni sebi, čitanju knjiga, raspravama o njima, zajedničkim ručkovima i večerama, druženju, sve mu onom što nedostaje suvremenom čovjeku. Svi oni imaju bivše živote, djecu koja su ostala živjeti u svijetu iz kojega su oni otišli i za koju se brinu. Osim toga, i na život u prirodi treba se naviknuti: na snijeg, zemunicu, hladnoću i vrućinu, mnoštvo ljudi s kojima se dijeli život...

A tzv. civilizacija prolazi kroz velike izazove:

Te dvije tisuće osamdeset četvrte EFD (Europske Federalne Države) našao se u velikoj krizi zbog nestašice hrane i lijekova, ali i nedostatka vode u pojedinim južnim zemljama poput Italije, Španjolske, Grčke. Isto tako, bilo je alarmantno stanje zbog zagađenja zraka, dok su gotovo svakodnevno stizale vijesti u brojnim zemljama o razornim uraganima koji su odnosili pred sobom velike ljudske i materijalne žrtve, zajedno s požarima i potresima. Nigdje mira ni optimizma (str. 197).

Sve ovo zvuči previše poznato; današnji je svijet u krizi i izgleda da se možemo spasiti samo ako se ponovno vratimo u prirodu i prestanemo ju uništavati.

U ovome futurističkom romanu ima i ljubavnih zapleta, neotkrivenih tajni, neočekivanih završetaka. Primjerice, djevojka simboličnog imena Dantea i njezina majka Margarita žive u siromaštvu; prehranjuju se zahvaljujući Komitetu za siromašne. Dok pre-

lazi ulicu tražeći ljekarnu kako bi nabavila lijek za bolesnu majku, na Danteu u automobilu nalijeće Erwin. On je mladi stručnjak zaposlen u Institutu za život u svemiru i pružanje podrške. Tipični je primjer uspješnoga suvremenog čovjeka, potpuno posvećenog poslu. Dantea i njena majka su pak sklonije čitanju knjiga. I u toj epizodi autorica suptilno povezuje likove iz šume i one iz grada. Na kraju romana saznajemo da je Dantein otac Daniel koji je nestao iz Margaritina života jer su ga pokupili na ulici i odveli u Zavod. Nikada nije saznao da ima kćer. Scena njihova susreta vrlo je dirljiva; nakon toga Daniel mirno umire.

U ovoj knjizi ima puno napetih događaja, mudrih misli i logičnih zaključaka. Autorica u njoj uspješno prikazuje život kakav zamišlja u našoj budućnosti i upozorava nas da je jedini način da očuvamo svoj planet Zemlju i sebe same bijeg u prirodu te povratak prvobitnom načinu života. Samo tako čovjek može preživjeti sve ono što mu donosi budućnost: umjetnu inteligenciju, borbu za profit, materijalizam, konzumerizam, zlobu, zavist...

Premda ima elemente znanstvenofantastičnog romana, ovo je djelo prije svega vapaj za očuvanjem prirode i ljudskosti kako ne bismo sve uništili i završili s našom civilizacijom prije vremena. Zanimljiv je i napet; čitajući ga, možemo se zabaviti, ali i postaviti si neka ključna pitanja o sebi i svijetu u kojem živimo. A upravo je to svrha dobre knjige.

OSVRTI I PRIKAZI

Ljubav prema prosvjetljenosti i križu života

Franko Sorić

LUČ ŽIVOTA, ZBIRKA PIJESAMA

ZORICA BULJANOVIĆ

RECENZENT: FRANKO SORIĆ

VLASTITA NAKLADA

ZADAR, 2024.

Zorica Buljanović nastavlja pisati i dalje, utabanim putem. Ona zna za ljubav, ljubav prema ljudima, prema moru, prema Bogu, ljubav prema prirodi i prirodnim pojavama osvjetljenima u narativnim pjesmama u prozi. To je Zorica, puna ljubavi za svoje unuke, pjesme koje su, iako familijarne, univerzalne i sjevremenske.

Mediterranizam kao da je lajtmotiv ove poezije, vrijedne i dobre. Kazala bi Zorica; „Valja živjeti, biti dok jesmo i to je to” („A za što koprive”).

Pjesme ove pjesnikinje djeluju jednostavno, a opet su složene i poetski i metafizički uvjerljive. „Zašto život daje pa uzima ili smo samo prolaznici nekih nepoznatih svjetova? Štite li nas krilati anđeli ili podjaruju zlobom svojom demoni i vragovi?” („Metamorfoze”)

Zorica je ne jednom opjevala i bremenitost života koja je kroz proživljeno prati („Oluja života”, „Sjene”), ali je spašava ljubav prema unucima, ljubav prema moru, prirodi i životu uopće.

Iako je prošlo nešto vremena do Zoričine nove, druge zbirke pjesama, ona nije mirovala, već je živjela život, čovjekoljubivo i vječno. Takve su joj i pjesme. Pitke su, što znači da su bistre kao potočić u nekoj šumi. Tako ja mi-

slim i o poeziji ove poetese. Leonard Cohen je pisao o plamenu, Krleža je pisao u časopisu *Plamen*, pa zašto ne bi Zorica pjevala o „Luči života”.

U Hrvatskom enciklopedijskom rječniku za riječ „luč” stoji: borovina u obliku klade ili iverja, služi za potpalu vatre; *knjiž.* svjetlo, *pren.* prosvjeta. A Zorica je čitav svoj radni vijek provela kao prosvjetni radnik. Zato i „Luč života”, svjetlo u mraku današnjice o kojem Zorica piše u jednoj pjesmi gdje muž zlostavlja ženu.

U pjesmi je pjesnikinja brutalna do krajnosti jer vjerodostojno opisuje nasilje u obitelji koja je muči kao i sve normalne ljude („Vrisak”).

U jednoj drugoj pjesmi Zorica opisuje život „bijelet ptice” i dualistično poimanje dobra i zla. Ona ipak ne želi „bijela ptica” biti, zbog dualizma dobrote i zla.

A o dobroti ona lijepo piše u pjesmi „Blagoslovljena budi dobroto”. Zaigrana i dobra Zorica piše svome unuku, i to dirljivo i s puno ljubavi koja prožima sve pjesme ove pjesnikinje.

Ova poezija pravo je osvježenje na hrvatskoj poetskoj sceni jer je univerzalna, mediteranski obojena u narativnom pjesničkom stilu.

Luč života tiče se svih nas i zato toplo preporučujem čitanje ove vrsne poezije.

OSVRTI I PRIKAZI

Slojeviti mozaik povijesne memorije

Margareta Zakarija

TRAJAN TRAG

NIKOLA ŠIMIĆ TONIN

HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO – ZADAR

BIBLIOTEKA DONAT

ZADAR, 2025.

U rukama čitatelja nalazi se djelo koje nadilazi uobičajene okvire književnosti i povijesnog pripovijedanja. *Trajan trag* Nikole Šimića Tonina nije samo zbirka priča i legendi, već slojeviti mozaik povijesne memorije, mitoloških predaja i suvremenih svjedočanstava, utkano u narativ koji odjekuje kroz sve generacije. Autor vješto povezuje mitološke kozmogonijske priče, poput legende o nastanku Velebita i Jadranskog mora, s povijesnim događajima i sudbinama ljudi Dalmacije, Bosne i Hercegovine, pa sve do ratnih zbivanja devedesetih godina prošlog stoljeća. Time se otvara prostor za dubinsko promišljanje o odnosu prošlosti i sadašnjosti, o kontinuitetu identiteta i trajnosti sjećanja.

Šimić Tonin ne piše samo o velikim povijesnim događajima nego o „malom čovjeku” – pojedincu čiji su životi i sudbine oblikovani neumitnim povijesnim okolnostima, često tragičnim, ali uvijek vrijednim pamćenja. Značajan je i način na koji autor uključuje ženske likove, poput hrvatske kraljice Jelene ili junakinja iz bosanskih sela, dajući im glas u narativu koji često pretežno pripada muškim junacima. Time se djelo obogaćuje dodatnim

slojevima značenja i ukazuje na kompleksnost povijesne stvarnosti.

Trajan trag je, dakle, ne samo književno djelo već i kulturni dokument, trajni zapis koji nadilazi vrijeme i prostor. Autorova sposobnost da spoji faktučne povijesne izvore s fikcijom, da kroz pripovijedanje evocira atmosferu života gusara s Neretve, hajduka, običnih ljudi i heroja, čini ovu knjigu pristupačnom i zanimljivom širokom krugu čitatelja, od mladih do starijih generacija.

U ovom osvrtu želim istaknuti kako je svrha ovoga djela ne samo informirati i zabaviti nego i potaknuti na razmišljanje o temama slobode, identiteta, borbe i trajnosti riječi i sjećanja. Knjiga je poziv na dijalog s prošlošću, ali i na promišljanje o našoj sadašnjosti i budućnosti. Pozivam vas stoga da s otvorenim srcem i umom uđete u svijet Nikole Šimića Tonina, svijet u kojem povijest i legenda tvore neraskidivu cjelinu, a ljudske sudbine ostavljaju trajan trag u kolektivnoj duhovnoj baštini.

Nikola Šimić Tonin

TRAJAN TRAG

OSVRTI I PRIKAZI

Poetski svir strunama života Ante Gregova Jurina

Nikola Šimić Tonin

IZABRANE PJESME

ANTE GREGOV JURIN

PRIREĐIO I UREDIO NIKOLA ŠIMIĆ TONIN

HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO – ZADAR

BIBLIOTEKA DONAT

I OGRANAK MATICE HRVATSKE U ZADRU

ZADAR, 2025.

Poetski svir strunama života Ante Gregova Jurina knjiga je izabranih pjesama. *Lako je birati kada se ima iz čega izabrati*, reče jednom prigodom Vesna Parun. A uistinu se ima iz čega birati. Četiri su izuzetne knjige pjesama pjesnika Gregova: *Kapi sreće*, *Strune života*, *Luzarica*, *Čekanje u hodu*.

Pjesme Ante Gregova kao da slijede na sebi svojstven način misao Mira Gavrana, potvrđujući je i negirajući je:

Misao od koje bježimo: / Ugodno je vjerovati u ispravnost svojih misli i pokreta. / Uzimati sebe kao mjerilo svih stvari. / Prezirati sve strano i od nas različito. / Ali bez duboke sumnje koja sažiže mozak i isušuje grlo, / ostajemo tek samozadovoljne ništice. / Neka je blažena misao od koje bježimo.

Ante je svoj. Prepoznatljiv i poetski jasan. Njegove knjige? Ukoričene su kuće pjesama, gradovi stihova. U ovim knjigama pjesama su odnekud vam poznate ulice, one o ljubavi, tuzi, boli, snovima, željama, smrti, izgubljenim trenucima, sigurnostima i nesigurnostima. Kapima sreće, Strunama života. Kada nas ponesu te poetske Antine ulice, razgledamo i živimo, sjećamo se i sučeljavamo s poetskim, život-

nim, ljudskim i neljudskim... Otvaraju nam, otvarajući se pred nama ove zbirke pjesama uspomenama kojih se odnekuda sjećamo i sami. Otvaraju nam nove ulice, u kojima srećemo ljude koji razmišljaju kao i mi, i zajedno s njima koračamo i jesmo. Zato, krenimo poetskim ulicama Ante Gregova Jurina.

Kapi sreće

Kaplju kapi zadarskih kiša, kao da se raskišila, u suze slova raskapala pjesma, u suze sreće, u suze tuge: *Hvala životu / što mi je omogućio / neograničeno sanjati...* pjesmозbori pjesnik Gregov. Stihovana igra, u zanosnoj igri srca i duše, srce se stihovi. Slova se zvijezde, poetskim nebom Ante Gregova Jurina, zvijezde se pjesmom: ... *bolje je da u oku mom / i dalje neuhvatljivo lebdiš...*

Antina sve i jedna pjesma u ovoj zbirci ključ je nad ključevima, zaključana u kući pjesme, otključati je mogu samo oči koje vole, oči koje gledaju iz srca jer su pisane srcem. U poetskom sjedinjenju poetske kompozicije pjesnik nas usmjerava k obali, pristaništu, vezuje nas uz obalu života. Svaka je pjesma bačeni konop za privez poetskog broda, *Kapi sreće*, zare lice života. Privezan poetski brod, privezan je za ukrcaj, da se krene tamo gdje se u pruženoj crti dotiču nebo i more dok se u njemu gasi sunce, dotiče pjesnikova nutrina s javom života.

Orosimo se zato poetskim kapima Antine knjige *Kapima sreće*, slovima pjesme. Znanstvenici su izmjerili da sreća traje jedan dan, ulovljena u knjigu pjesama traje danima.

Strune života

Ante Gregov Jurin je svoj, neprispioniti u jedan kalup koji čeka one koji su se odvažili na poetski put, iskustvo

poetskog plova već dugo je u njemu, na tragu one pomorske: *Živjeti se ne mora, ploviti se mora...* Slučaj kod Ante, živjeti se ne mora, pisati se mora.

I tragom rečenoga hrabro isplovi i usmjeri svoj poetski brod, potvrdi svoju pjesničku plovnu rutu, zapjeniše za njim zaorane poetske brazde, za poetskim brodom, uz te brazde na taj brod gdje koji galeb sleti i utopi se u pjesmi, uz njeg sunce, dan, slučajan pogled, poljubac... svir struna života u knjizi pjesama *Strune života*.

Bude se *Usnule tišine*. Nalaze *Izgubljeni*. Traži *Gubitak razloga*. Zacjeljuje *Rana*. *Mozaik na pjesku...* Mozaik pjesme.

Knjiga pjesama Ante Gregova Jurina *Strune života*, koja je nastavak njegove zbirke *Kapi sreće*, u koju je unio kvalitativne novine oslanjajući se na osobne misaone forme, crpeći ih iz blaga narodnog izraza, praveći spoj poetskog i aforističkog izraza, stvarajući na određenim mjestima moćan iskorak snage vlastite riječi, poetske gromade pjesme.

Luzarica

Trećom knjigom pjesama *Luzarica*, u pjesničkom trojstvu *Kapi sreće*, *Strune života* i *Luzarica*, bilježi Preko štujući, kao znameniti znak uz glavlje znakovnog znamenja značaj-dana u životu mjesta, bilježeći se u neizbrisiv trag trajnosti, gradeći se u samosvojnoj pjesničkoj oazi. Odslovima pjesama preko Preka, života za više života u ruhu pjesama, Ante Gregov Jurin na sebi svojstven način oko misli vodilje savija riječi, pjesmi pjesmama jasnost. Ne robujući dijalektalnosti izraza, stilizirajući izraz obrazovne podloge cjeloživotnoga rada na sebi, bogatstvom leksika aluzivnim. Pronicljiv,

na trenutke blago-ironičnim sluhom pjesnička invencija prožima baštinu. Svježje i raznolike pjesme, ushitni klik-taji riječi, kliktaj duha, vrsno poentiranje ključne izraznosti u njezinoj vrši riječi. Vršci pjesme donose pamtljivu prepoznatljivost pjesnika Ante Gregova Jurina.

Na klecalu što kleči ispod križa književnoga stvaranja u crnini tišine, tužna pjesma kao tuga. Obzor u sjaju sunca na zalazu rasiplje se slovima kao praskozorjima svitanja. Pjesma, slutnja stvaranja u gospodstvu pjesničkih stvaralačkih osama, kradljivac otkucanja bila dana, pjesnik budan na vratima sna u zjenici oka suza, pjesma.

Tamničar riječi, pjesnik tamničar zarobi riječi u pjesmu zauvijek, baštinik zlatnog žiga stiha slobodan i svoj u slobodnom stihu pokrene plašljive srnooke djevojke, rime, života među dlanovima korica knjige. Stihozbirka *Luzarica*, s podnice duše kao kalafat struže riječi, marangun-pjesnik, utišava u pjesmu, vratak ustreptali žig u vjetru, zavičajnim jezikom jezdi odšaptaj, odslov pjesme. Pjesnik miješa smjese riječi kao slikar svoju boju.

Zvira pjesma iz oltara tijela iz nutrine klockota srca:

Radije ću skončati u dubinama onoga što jesam...; S vala na val brodiš – Kameni brod; Šišmiš na stropu; Veže voljom a važe samim sobom – Mjerenje i vaganje; Ne krivi pticu; Ako je korak dio puta – Smjer kretnje; Došao sam sebi u pohode – Skvrnuće; Luzarica – Gospa od ružarija, Kraljica svete Krunice; Kad uđeš pod kožu posoljenu / Pretvoriš tijelo u kostur od soli – Vječnost od soli; Oči nabrekle od plača, teške / K'o puževi poslije kiše pužu – Tuga; Šesnaest Lavandera; Voda ponekad napija i one koji je grabe – Taženje žedi; Stajao sam

*na kraju ulice, / I mijenjao paket poklo-
njenog mi vremena – Popušeni život;
Kako lijepo ime ima život; Priča očiju;
Svedeni svjetovi; Duša na cjedilu; Gali-
je carske; Jecaj sreće i tuge; Sva sreća da
sreća skakuće...*

Iz straha ne ogriješiti se u ovim sti-
ho-navodima o koji navedeni stih
što samo govori o cjelovitosti i zrelosti
pjesničkoga doseg, ovdje bih stao, a
mogao bih stati na bilo kojem dijelu,
na bilo kojoj stranici knjige, ne želeći
uskratiti ni jednoga čitatelja draži Ot-
krivanja. Stopama riječi skaline stiho-
va vode na pijedestal pjesme.

Pjesmoplovi Ante Gregova Jurina,
iskustveno pjesničkim prostranstvima,
plavetima, znanim sikama i valama kao
rođeni ribari rodnim poštama koje zna
i more vode i more zvijezda spojeno:
*Zvijezde moje duše plovi prostranstvom
/ i broji ratove svjetova moji.*

Njemu nisu strane sve strane na-
ličja i lica, njega ne veže strah uz kraj,
on otisnut širini neomeđenosti otet
kurentima mora, ditama svojim, pro-
vozima pjesme kroz druge sagledava
sebe, niti se poredi niti da ga se za
tuđim stopama u usporedbi kreće: *Mi
ćemo se sami znati moliti našem nebu,
za oprostjenje grijeha, makar kao duše
purgatorija (čistilišta).*

Otisnut pjesničkim pučinama i
onkrajima bez međa i kraja ostavljen
vremenu da sudi doseg otisnutoga u
pjesničkome beskraju s neponovljivim
i svojim koridorom plova navigacij-
skih pjesničkih odrednica, kada je ta
nesputana postojanost beskraj postel-
lja bjeline papira, postelja pjesme: *Sva-
ki put nek' druge misli / noćas krizante-
me / bodu mi oči / držeci ih nabodene /
do zore bijele / na iglama rime...*

Pjesnički svjetovi matičnih prostora
kulture, prirode, riječima zasijane ora-

nice duše: *Da ne bi oranje u prazno / za
neke postalo pravilo / a znoj na čelu slu-
čajnost / pravda je odredila / za sva vre-
mena i svakog / dubinu i pravac brazde.*

Duboko intimna poezija modernog
izričaja, ishod izazova, pjesnički du-
binski doživljeni zavičaj: *Kad zatrepe-
ri / Zadnji list na vjetru / Znat ću po
svemu / I polako namotavati / Tunju
svog života...*

Baštinjena energija rodnoga kra-
ja razaznaje se kroz stihove, tužnost
duše. Igra na vlastitu pjesničku kar-
tu. Otvara srce, trajno pothranjena
pjesničkog sjećanja, tajanstveni život
u nutrinama, pjesma kao izraz cjelo-
kupnoga pjesnikova života: *Onaj koji
stavlja / U ormare pamćenja / Predra-
sude / I pečati sudbine / Iz njih će vaditi
/ Pljesnivu grižnju savjest / Objješenu
na vješalicu / Kojoj nikada neće znati
težinu / Ni čija je.*

Svaka zraka duše, srca, u riječima, u
stihovima pjesme. Miris sjetnih stari-
na, mirisom sjetnih mladina, djetinj-
stva, u sobama bjelina, kamen-kuća
riječi, stranica pjesničke zbirke gradi
svoj pjesnički svemir stihova tihim
odrazima modroga zatona s one stra-
ne koltrine neba, pjesme, vječitog sna:
*Sve, baš sve se umori / Pa i more dođe
kraju / Zaboravi strah i trepet / Dat sve-
mu što ga pamti / Dok je ključalo kao
vrela katran / U paklu / A sada gledam
u plicaku / Tu bijelu otpuhanu pjenu /
Koja je došla tražiti / Ležaj na žalu.*

Bogatstvo i razvijenost jezika, nje-
gov leksik izražajne gipkosti udružuje
čitave zajednice riječi u zdrug. Svaki je
izraz u službi, na dvoru pjesme, pod-
mlađuje jezik kazujući vlastitim no-
vo-kovanicama: *propatljivost, povraz,
odotruga, batude, uljenicu...*

U upotpuni doživljaja pjesme misa-
ono-emozivnog naboja ova poezija tra-

ži imaginativno senzibilno-suptilnoga čitatelja. Tim svojim sposobnostima čitalac se uhvati na ješku, na svoj način dograđuje svijet pjesme. Uživajući u emotivnoj obuzetosti tim svijetom, svijetom poezije i razigranosti osobne mašte i intelekta. Tek takvom čitatelju ova poezija postaje istinski doživljaj. Na izvorištima koji nas plijene.

Riječi, zvuk, ritam, misaono-emotivni ton, narativni tok:

*Ptice mi nagovješćuju kopno / očima pitomo i blago / ali nije za pristajanje / kako reći pučini zbogom / kad me ne primaju obale / čije su mirne uvale / stvorene za druge. / Preostaje mi samo sidrište / Vezano lancem za dno čekanja / Nove oluje. – stihovi su kojima pjesnik Ante Gregov Jurin zatvara zbirku pjesama *Luzarica*.*

Čekanje u hodu

S velikim žarom i ljubavlju prema poeziji stvara Ante Gregov, Jurin. Svaka nova knjiga pjesama potvrda je tomu, potvrda poetskome trajanju. Svaka nova zbirka pjesama donosi novu umjetničku vizuru, i svaka je zrelija, svojija, s prepoznatljivim i nezaboravljivim poetskim rukopisom Ante Gregova, Jurina, širokog tematskog dijapazona. Pjesme u ovoj novoj zbirci su dojmive, izvorne i pronicljive, neponovljive u svom poentiranju u završnici pjesme, profilirajući se sve više u maga hrvatske pjesničke riječi, britkih al' dubokih misaonih poruka. Uspješno u svojim pjesmama vodi zlatnu pjesničku nit i nigdje se ni u jednoj trenutku tkanja pjesme ne zagubi, zagubi, il zaplete, zamrsi zlatost te niti:

Prosute misli: *Kada misli prosute / prestanu biti žedne / i utihnu čežnje / čekanja u hodu / zavoljeti ću više / od kretnje.*

Ante Gregov, Jurin, u svom pisanju drži se onog umjetničkoga poslanja dostojna misije umjetnika, u ovome kaosu naših život-dana, pjeva ljubav, jer prava pjesma je i jeste ljubav, kao i pravo i istinsko poslanje pjesnika. Vješto vladajući u prostoru riječi, dobiva sve više prostora i biva svakim danom sve prepoznatljiviji i izvan krugova u kojim obituje i njegova pjesnička riječ osvajajući prostore širi se na druge, zauzimajući nove i nove prostore, bez čekanja u hodu, iako njegova zbirka nosi naslov *Čekajući u hodu*.

Život: *Život plaćen životom / je ono / zašto se živi / i umire*

U kvadraturi poetskoga kruga Ante Gregova, Jurina, sunčana rasvjeta stihova. Pjesnik Ante Gregov, Jurin, likovnom građom riječi gradi svoje pjesme, gorostaseći u skromnosti, radan u radu na sebi.

Strune života svir pjesama čekaju u hodu.

OSVRTI I PRIKAZI

**Vojnik sam bila
– točnije od života**
Knjiga domoljubne poezije
Jelene Kanižaj
Nikola Šimić Tonin

VOJNIK SAM BILA
JELENA KANIŽAJ

VLASTITA NAKLADA
ZADAR, 2055.

Vojnik je bila, točno – točnije od života, kada se iz dana u dan smrt s danom dijeli i češće od dana svane, zacrni dan smrt, smrti dan za danom, ne rađa se već umire, mreži smrti, otima se sunce. Listamo rukopisne stranice života. Poetski ratni dnevnik Jele Kanižaj.

Zaboljela me sve i jedna ova pjesma. Vratila me u one dane. Oživjela sjećanja. Krenuše i meni kroz ove Jeline pjesme kolone dragih ljudi, kolone mene, jer s njima dijelio sam najljepši dio duše, dijelio sam srce. Veselio se, hrabrio, molio i plakao. Kao što to čini kroz svoje pjesme i Jele.

Ona im, tim kolonama, domobraniteljima daje besmrtnost, neprolaznost sjećanja, otima ih ponovnoj smrti, smrti zaborava, ona ih živi, sjećanjem zdravi. Listovima papira rukopisa mladi, crnilo smrti izbjeljuje bjelinom besmrtnosti, udomljuje ih u domove od pjesme, pjeva ih srcem.

U knjigama stoji: Domoljublje ili patriotizam (lat. *patria* – domovina) istoznačnice su koje označavaju ljubav prema domovini. Domoljublje podrazumijeva poštivanje svega onoga što čini domovinu. Domovinu čine ljudi koji u njoj žive, jezik, povijest, kultura i tradicija te prirodne posebnosti. Vo-

ljeti domovinu znači doprinostiti njezino napretku, čuvati ju te ukazivati na nepravilnosti u društvu. Biti domoljubom znači voljeti sve ljude koji žive u domovini, štiti slobodu svakoga čovjeka i poštivati različitosti te priznavati drugim nacijama ista ona prava koja tražimo za sebe ili za pripadnike svoje nacionalne, vjerske ili neke druge zajednice. – Ja bih dodao još: Domovina se brani. Za obranu Domovine prinosi se na oltar Domovine, prinosi se najvrjednije, goli život. „Što se krvlju brani, ne pušta se lako.”

Jela je u ratu uzela pušku u ruke, branila Domovinu. U miru je brani stihovima svojih pjesama. Najveće sinove naše Domovine ne da, ne da smrti zaborava. Koračaju namjesto bojovnika, prkosno i hrabro kako su koračali oni, koračaju njene pjesme: Vojnik sam bila; Veterani; Moja Domovina; Suborci Slavonci; Molitva...

Sa svakom domoljubnom knjigom rađa se sunce domoljublja i ne da mrak na nebo Domovinskog rata. Ne da zaborav. Govori nam da znamo „što je bilo”.

Ove su pjesme svjedočanstvo, ova je knjiga spomenik jednom vremenu, ovaj uokvireni život bojovnice spomenik je njoj. Spomenik njezinim suborcima. Spomenik Domovinskome ratu.

Na dobro nam došla ova i ovakva knjiga!

„Što je domoljublje? Je li to ljubav prema rodnom mjestu, mjestu sjećanja na djetinjstvo, mjestu nada, snova i htijenja? Je li to mjesto na kojemu bismo, dječjom naivnošću, gledali oblake što plove i pitali se zašto i mi ne možemo tako brzo trčati? Mjesto na kojemu ćemo izbrojati milijune iskričavih zvijezda, sa strahom da nije svaka od njih neko ‘moguće oko’, koje prodire u naše

male duše? Je li to mjesto na kojemu bi čovjek slušao glazbu ptica i čeznuo da ima krila pa da leti, poput njih, u daleke zemlje? Ili je to mjesto na kojemu bismo sjedili u majčinu krilu, ushićeni čudesnim bajkama o velikim djelima i pobjedama. Ukratko, je li to ljubav prema komadiću zemlje, čiji svaki je pedalj ugodno i dragocjeno sjećanje na sretno, veselo i zaigrano djetinjstvo?”

Što je DOMOLJUBLJE?

Odgovor je u knjizi pjesama Jele Kanižaj.

OSVRTI I PRIKAZI

Don Tito – roman koji otključava kozmologiju i antropologiju

Marko Vučetić

Don Tito

NIKOLA ŠIMIĆ TONIN

HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO ZADAR,

BIBLIOTEKA DONAT

ZADAR, 2025.

Don Tito je, kako to navodi autor, roman s ključem, no taj ključ otvara vrata svih naših sredina. Likove koje u njemu pronalazimo, naći će svoje ozbiljenje u Preku, Zagrebu, Zadru ili, da ne nabrajam više, u, primjerice Delnicama (grad najviše nadmorske visine u Hrvatskoj). Čitatelji ovog romana čitat će autorski tekst Nikole Šimića Tonina, ali će ujedno, u prenesenom smislu, čitati i povijest sredine u kojoj se oni nalaze, koju poznaju, koja ih je oblikovala i koju, a to je daleko najteže, moraju nadići ako i sami ne žele biti ozbiljenje nekog lika iz ovog romana.

Don Tito i Tito ne razlikuju se samo ideološki, ta razlika je mundalna, riječ je o dvama različitim svjetovima – prvi Tito, u ideološko-oportunom smislu, posvaja oca don Tita, čineći ga nesposobnim za očinstvo, dok drugi Tito, onaj sakramentalni odnosno don Tito, od oca odbačen jer nije želio slijediti njegov put povijesnog parazitiranja, postaje topla, toliko prihvatljiva ironijska točka koja razotkriva svu bijedu, ali i uzaludnost, pristajanja uz silnike neke epohe. Epohe su, ma kako moćne izgledale, ipak, makar na ovim našim prostorima, prolazne – nekoliko epoha stane u jedan život, pogotovo u život Pjesnika. Zarobljenici

epoha koriste riječi kako bi silnicima podilazili, dok ljudi koji razumijevaju nemoć epohe ili trenutno vladajuće ideologije, demonstriraju vlastitu ljudskost, koja je u ovom romanu prikazana u don Titovoj brizi za ruže u vrtu.

U romanu se nudi ključ koji otključava komunizam, ali ne kao ideologiju ili skup ideja koje pridonose razumijevanju svijeta. Nije riječ o komunizmu dokidanja klasnih razlika i stvaranja pravednog društva, nego je riječ o nekom izgubljenom antropološkom entitetu koji djeluje kao princip iz kojega nastaju ljudi zaokupljeni vlastitim instinktivnim područjem. Roman donosi mnoštvo takvih primjera i, što je, u evolucijskom smislu, najpogubnije, svi ti primjeri djeluju životno. Oni su ona točka iz koje je naša sadašnjost evoluirala. Naša sadašnjost nije sadašnjost evolucije ideje, nego instinkta. Kratki opis magarca i požara, da posegnem za romanom, u sebi sadrži objašnjivački potencijal za poimanje našeg društvo-političkog vremena i tom vremenu pripadajućeg prostora.

Ako je čovjek razuma evoluirao iz majmuna, onda je čovjek instinkta i požude evoluirao iz magarca. Nadalje, ako Jahve, zbog počinjenoga grijeha, iz Edena izbacuje Adama, onda je jasno da iz don Titova vrta biva odbačen magarac jer, zbog kronične neslobode, nije u stanju ni sagriješiti. Adam opožaruje svijet slobodom koja Bogu govori NE, iz te slobode evoluirao čovjek koji Bogu može reći NE, no, što će evoluirati iz magarca? Pa, ljudi koji svoju požudu i instinkt smještaju u svako vrijeme i svaki prostor, bitno je samo da to ne bude prostor ideje, slobode, istine i ljudskosti.

Don Tito je roman o kozmologiji i antropologiji, u njemu se precizno

identificiraju, nažalost, uvijek isti principi iz kojih nastaje naš svijet, ali i ljudi koje susrećemo. To su uvijek isti ljudi, ljudi vezani za prostor, ne za ideju. Oni se zbog te vezanosti i antropološke zadanosti, spremno dodvoravaju trenutno vladajućoj političkoj paradigmi koja im jamči da, poput svog evolucijskog pretka, kada to zatreba, spale vlastitu prošlost kako bi mogli, u novonastalim okolnostima, biti stvoreni ni iz čega. To 'ništa' nije metafizičko ništa za kojim poseže Bog u svom stvarateljskom naumu, ono je toliko prizemno ljudsko ništa da, poput usuda, trajno obilježava našu povijest i društvene odnose.

Nikola Šimić Tonin ovaj roman ne piše kao pisac, nego kao antropolog i kozmolog naših ljudi i našeg, tipično hrvatskog svijeta. Ovo je, dakle, roman koji prokazuje jednu antropološku i kozmološku niskost. Ovaj roman treba pročitati s nadom kako ćemo ga, na kolektivnoj razini, jednom prestati živjeti. Iz ovog romana treba izaći ili, ako smo dovoljno mudri, svoju ćemo društvenu i političku stvarnost zaključati u roman te potom uništiti ključ, da ono što treba biti trajno zaključano nitko više ne otključa.

OSVRTI I PRIKAZI

Prikaz knjige Jadranke Fatur

Jelena Alfirević Franić

DNEVNIK PISANJA I UMIRANJA

JADRANKA FATUR

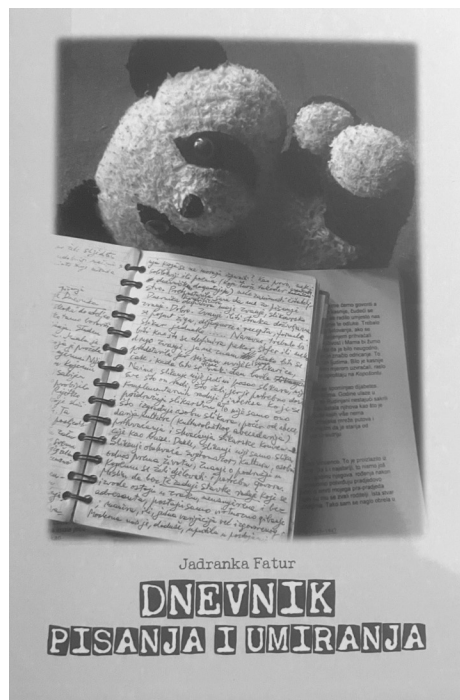
GRANAK MATICE HRVATSKE U ZADRU

ZADAR, 2025.

Kao vrsna slikarica, gospođa Jadranka Fatur boji svoj *Dnevnik pisanja i umiranja*, sada slikarske boje prelijevajući na papir u sinestezijskoj slici dodira, okusa i mirisa, u oživljavanju Rudina, Zadra, Zagreba, obitelji, prošlosti, budućnosti i sadašnjosti u pisanoj poetskoj riječi... sa svim kako stvarnim i opipljivim tako i metafizičkim obrysima riječi. I baš kao što su rudinski težaci, zemljoradnici, zidali suhozid mukotrpnim oblikovanjem kamena, tako i Jadranka Fatur svoj dnevnik pisanja i umiranja slaže u mozaični obris jednoga vremena, ali s potpunom jednostavnošću i protočnošću riječi. Baš kao što Proustov kolačić *madeleine* pokrene bujicu uspomena i asocijacija, tako i kod Fatur jedan zvuk, jedan miris, jedan motiv pokrene bujicu sjećanja. Stoga je ovaj autobiografski dnevnik, u lakoći svojeg čitanja, na jednoj makrorazini, takozvana epopeja svim ljudskim traganjima, pisanjima i umiranjima – čovjekove duše – omeđene prostorom i vremenom.

S izraženim sentimentalnim i etnografskim elementima, tekst pred nama mogao bi se čitati kao prava naratološka književna dionica, kao kronologija jednog djetinjstva, odrastanja, starenja i mjesta. Među trima dnevnicima: Dnevnik događanja, Dnevnik pisanja i Zadarski dnevnik, posebno mjesto za-

uzima upravo Zadarski dnevnik. Ispreplećući rudimentarnost zavičajnih Rudina, u Zadarskom dnevniku autorica se posebno oblikuje kroz profilirani mediteranski topos života i umiranja, na trenutke gotovo pjesničkim književnim stilom, pišući svojevrsnu odu Zadru gradu: *More se zrcalilo spokojno poput uzljuljanog stakla ili modre celofanske korice, i po njemu su putovali mali uznemireni odrazi presavijenih kuća i tamno-zelenih borova obrubljenih u vodi nekim bljeskom neba. To je bilo vječno kretanje. (...) Ljudi koji žive u ovom blagom podneblju imaju osjećaj za lijepo. Ono im doslovno raste iz prstiju... Sretnici su to! ... jedna spora odmjerena i bogatstva kojega možda nisu ni svjesni. (...) Kako se može ravnodušno živjeti u Zadru? Ova ljepota bila je jednom antička i klasična. (...) More između Đige i Poluotoka ljuljalo se mekano kao krilo za uspavlivanje.*

(...) *Sa svojom vegetacijom boje mahovine i maslina, i malim stanovnicima koji nevino lebde nesvjesni svega drugoga, i stoga se čine poput mekih robota ili spravica u kojima titra iskra života.*

Uz zadarski element, istaknula bih još jedan posebno snažan za mene, a to je evokacija slike majčinstva koja je za Fatur izrazito važna, emotivna i lirična. Pišući o majci, autorica joj je izgradila narativni spomenik emotivnosti i ljubavi: *Stekla je olimpijski mir. Pomogla mi je vratiti se u život s osjećajima za druge. Voljela me je. (...) Ja sam sada siročić. Čudno je to reći u 54. godini života. Ali u meni jedno malo dijete plače za svojom majkom. Nije ona samo utroba koja me je rodila. Ona je cijeli univerzum rodila sa mnom. (...) Postajala je pomalo zemlja. (...) Mama, u ovom sunčanom danu s lakim vjetrićem na lišću oraha po tlu dvorišta u mojoj ulici, ja te zamišljam prozračnu i sunčanu, krasnu, svugdje oko mene. (...) Poslije će me podsjetiti vosak svijetle, koju sam zbog nje upalila sljedećeg dana, na nju, na voštani, mlaki i svilenkast dodir njezine kože.*

Na jednoj još većoj razini, o *Dnevniku pisanja i umiranja* Jadranke Fatur možemo govoriti kao o romanu lika u kojemu autorica traži i pronalazi svoje mjesto pod suncem – svoju identitetsku os. Ona kao književnica i književni lik istodobno takvu os ponekad žučno, mučno, tjeskobno i melankolično, ali redovito pronalazi - u vjeri u život, u vjeri u glazbu ljetnog dana, u zvuk cvrčka, u vjeri u pisanje, u vjeri u književnost kojom oštro prkosi svakoj boli, prolaznosti pa i umiranju samom.

OSVRTI I PRIKAZI

Prikaz knjige Zorane Vekić

Elvira Katić

GLASNA TIŠINA LJUBAVI

ZORANA VEKIĆ

OGRANAK MATICE HRVATSKE U ZADRU

ZADAR, 2024.

Jedno od izdanja Ogranka Matice hrvatske u Zadru za 2024. bila je zbirka poezije Zorane Vekić *Glasna tišina ljubavi*. Zorana Vekić profesorica je pov. umjetnosti i engleskog jezika i književnosti, slikarica, aktivna suradnica *Vijenca*, predsjednica Ogranka Matice hrvatske u Metkoviću. Zbirka, predstavljena 17. prosinca prošle godine, dvojezično je izdanje. Njezina je posebnost, uz ostalo, u tome što su stihovi najprije pisani talijanskim jezikom, nakon dugogodišnjeg učenja i uživanja u ovom „romantičnom, zavodljivom valentinovskom jeziku”, a tek potom prevedeni na materinski hrvatski. Rijetko uspjeti samoprijevod – reći će recenzenti zbirke, dr. Nedjeljka Balić-Nižić i likovni i književni kritičar, pjesnik Milan Bešlić, naglasivši kako je poeziju i inače teško prevoditi jer je prijevod, po brojnim poetskim elementima, teško prilagoditi izvorniku.

Knjiga je obogaćena i likovnim djelima autorice koji upotpunjuju tematiku književnog izričaja, fokus lirskog subjekta – LJUBAV. Što se likovnih djela tiče, sama će autorica reći kako je u zbirku (čitaj: slike) ukomponirala maslinu koja poput žene (i na slikama, zajedno s njom) upija svjetlost i daje plodove, otporna je i dugovječna... Žena je „uvijek spremna za ljubav i otvorena užarenom ushitu misterija

erosa” – reći će uspoređujući je s tim svetim drvom koje i onda kad ga zancemarite, nastavlja ploditi, nastavlja rađati, nadvladava sjene. Ne čudi onda da je zbirka posvećena „svim svjetlostima i sjenama ljubavi” u ljudskom svijetu.

Ljubav je, dakle, univerzalni motiv zbirke, tematska dominantna njezine poezije u svim svojim pojavnostima. U prologu zbirci ova „ljubavlju izoštrana” pjesnikinja, prepuštena vrelu osjećaja i doživljaja, svoju će zbirku nazvati „budnicom svoje naravi”, a već detektiran motiv zbirke – ljubav – fatalnim usudom, kao „težnju i tenziju prema nečemu što se nikada ne može iscrpiti”, za čim se vječno traga, što nikada ne prolazi.

Prikazi stvarnosti is/prepliću se s težnjama, sa snovima, a tema pripadanja, primanja i davanja ljubavi u duhov-

nom, tjelesnom ali i u figurativnom smislu nadograđuje se filozofskim refleksijama o smislu života, postojanja, bitka. Te su refleksije u nekim pjesmama upitne, kao npr. u stihu „iščezla sam” ili „noću sam prestala brojiti udisaje / jer ako ih se mora iskati, ne želim.” (**Moje ništa**) jer prelaze u nihilizam. Ipak, u većini pjesama zrcali se njezino iskustvo: traženje – nalaženje („Ti si netko za koga nisam znala da postoji” (**Čarobno ti**), ili pak razočaranje („Ti – klopka si / ti – patnja si” (**Ti**) i sl. No, život ide dalje „U mraku si, ipak, ti” (**Poslušaj (svoje) srce**). Stihovi su usmjereni imaginarnom sugovorniku, nekad bližem i opipljivijem, a nekad nedohvatnom..., pisani su uglavnom u prvom licu tako da se stječe dojam dijaloga između dvaju polova: lirskog subjekta i objekta njegove čežnje, između realnosti i snova, između onoga što jest i onoga što bi moglo/trebalo biti.

Umjetnost je (od)uvijek i uvijek će govoriti o ljubavi. Poetike su se mijenjale i mijenjat će se, ali lajtmotiv ljubavi u književnosti, općenito, zadržat će i onu svima poznatu vezu ljubavi i bola, bola iz kojega se i rađa kreativnost, ali i sve predrasude i/ili istine da upravo ljubav često podrazumijeva i bol te da se dobra književnost mora rađati upravo iz njega, cit.: „Tibi plač riječi / umorno tijelo i bol” (**Bez riječi**); „Osjećam bol / Misli ništavnosti” (**Slika nikad naslikana**); „Ne želim bolnu ljubav, nego polaganu / bez promjene, / beskraju / jaku / želim ljubav koja ulazi u srce / slučajno / i onda odluči ostati” (**Rekvijem**). Međutim, najveći broj pjesama u zbirci Zorane Vekić **Glasna tišina ljubavi** one su u kojima se uzvisuje ljubav kao središte života i njegovo uporište, kao počelo sebstva, svijeta, svemira.

Poetske misli Zorane Vekić izražene u stihovima ove zbirke kontradiktorne semantike naslova, tišine koja je glasna, ljubavi koja govori tisuću jezika, a ne šuti (**Glasna tišina ljubavi**), oblikovane su slobodnim stihom bez dvosmislenosti i kao da poručuju kako ljudskom biću treba jednostavan pravac kretanja prema centru spoznaje, a to je – voljeti i biti voljen!

Stihovi su uglavnom kratki, što pjesmama daje posebnu dinamičnost i ritmičnost. Prožeti su nabravanjem, ponavljanjem..., nizanjem kratkih stihova. Simboličke i metaforičke značajke koncepta ljubavi izmjenjuju se s duhovnim, materijalnim, tjelesnim, povremeno i erotskim konotacijama kao npr. „*Dug trenutak / vječnost, gust osjećaj / istinskoga susreta / Čarolija nas, pohranjena u meni.*” (**Voditi ljubav s tobom**)

Zorana Vekić ovom je zbirkom potvrdila svoju svestranu osobnost i nepresušnu stvaralačku energiju. Vrlo vješto barata riječima, plete ih u pletenice, baca u vrtloge ... kao da se igra s njima, iz čega se stječe dojam neposrednog, istinski proživljenog osjećaja različitih životnih situacija kao sinegdohe univerzalnog iskustva i svrhe čovjekova postojanja. Tome u prilog ide dvojezičnost zbirke, ali i ures na stranicama knjige – njezine autorske slike.

OSVRTI I PRIKAZI

Prikaz knjige Elvire Katić

Zorana Vekić

S ONE STRANE DUGE

ELVIRA KATIĆ

OGRANAK MATICE HRVATSKE U ZADRU

ZADAR, 2025.

Ova stihovima talentirana stvarateljica, prije svega i iznad svega s puno razloga u svojoj zbirci u središte stavlja ljubav. Iskreno i nedvosmisleno. Sve-prožimajuću!

Ona je osjeća, vidi, ona je sredstvo njezina umjetničkog izražavanja, razmišljanja, oblikovanja. Hrabro nosi njezin zvuk u uzdahu svijeta, ponire kako bi je uskrasila u sjemenu vjere.

Elvira ljubav izvodi iz zamršenog labirinta čovjekove osame ('hoćeš li me znati naći u noći bez mjesečine'), a spoznaja da je sama, otuđena, neshvaćena, često i odbačena, jednostavno zahtijeva traganje za voljenim bićem, onim izgubljenim, nenadano, kroz kušnju, tjeskobu, katarzu. U likovnom smislu podsjeća na drevnu japansku tehniku *kintsugi* (*umjetnost zlatnih spojeva*), gdje se pukotine keramike lijepe platinastim prahom kako bi se skrila nesavršenost. Umjetnički je to čin, gdje se novi život daje polomljenom predmetu, uz pomoć zlata, srebra ili platine – baš kao i u ljubavi.

Tako prolaznost nesavršenosti zaživljuje u remek-djelo, s pukotinama koje opet žive sretno. Ono što je slomljeno, nije i izgubljeno, nego postaje prirodan dio života koji prihvaća nesavršenost i ljepotu u ožiljcima i tragovima oporabe. Ljubav umire, preživljava, čeka, očituje se u svojoj slabosti

i suptilnosti baš poput razbijene, dragocjene vaze.

Ne boji se, svugdje je, život s njom počinje, ona je boja emocije koja stoji homologizirano s uvjerenjem da se uvijek moramo nadati.

Omnia vincit amor!

Ipak, kao jedini pravi izbor otkriva čudesan svijet jezika metaslike ('jesen caruje u meni, cijedim sok od limuna... griju me jesenji vjetrovi...' 'praškasti miris cimeta'). Njezina *dijalektika samoće* u svojoj antitezi – ljubavi – postaje smisao postojanja, istinska ljudska vokacija! Elvira nam namjenjuje zadaću da ljubav podari čovjeku putem magijskog vatrometa riječi u kojima je sve sadržano unutar čovjeka i izvan njega.

Žena je u središtu njezine poezije vječna tajna, nikada sasvim otkrivena, žena strasna i melankolična, ogranj i zebnja, golubica i okrutnica ('sunce je danas prespavalo dan... moje želje su izdahnule prije svanuća'), ali uvijek u svojoj duši ostaje ljupko stvorenje, dar zemlje nebu.

Elvira je prapočelo svih nas žena, a u ljubavi i osami kozmički i zemaljski poredak koji je gotovo do savršenstva satkan od ushita i bola kako bismo se prepoznale u vlastitoj raspetosti između *erosa* i *thanatosa* gdje se osjećaji i vrte i mirišu i posrću. Sa zanosom se pita i putuje od neba do neba (...koji je to tajni ulaz u odaje Tvoje jakosti...). Gdje smo, gdje trebamo biti i tko je kome gost?

U svom poesisu najčešće zaziva svog ljubljenog, više nego u praxisu jer to nije moguće, budući da je njihov ljubavni zov zaustavljen ('tvoj kraj moj početak, tvoja smrt moj život').

Pjesnikinja poput očajnika na izvještaj način prestano traži nove riječi

kako bi pokrenula svijet oko sebe u percepciji konkretne ljepote vlastitom eruptivnom snagom. Profinjenom poetikom analize izgrađuje i dovršava gotovo mitski prostor ljubavnog ozračja, prostor sna o ljubavi i sreći. Osjećamo alegoriju o sveopćoj trošnosti i potrošivosti svega tvarnoga.

U poglavlju 'Tražim' na izvjestan način predstavlja sažetak sve svoje boli. Brodoloma, odlaska i nestanka dok se kreće labirintima sazdanim od zanosa, patnje, bola, otajstva, s one druge strane duge, vječne čovjekove potrebe da voli i bude voljen, u hirovitosti, tajnovitosti egzistencijalne konačnosti.

U intimističnoj naravi („Prvi poljubac”) jednako snažno utiskuje i okvire vjere kao metafizičke spojnice između neba i zemlje, naglašavajući vječnu raspetost između tjelesnosti i duhovnosti („Epitaf”), s reduciranim biblijskim dekorom iskovanim riječima ('tamo gdje idem ljepše je sve').

Pjesma je to o konačnosti svega živoga i živućega, zidu plača i zidu ljubavi. Svitak astralne tišine, ali i divote životne datosti iskupiteljske moći.

Pjesmom „Put u raj” nju zanimaju tematska konstanta zrenika ukorijenjena u duboku odanost vjerske ekumene, životonosne, koja ne presušuje i ne zaustavlja se. Ozdravljena produhovljenošću sve nosi ikonografičku značajnost, iskupiteljsku moć („Molitva”) bez opterećenog svojeg jastva.

Čak i u poraznim trenucima intimnog duhovnog svijeta, ona koegzistira („Smijem se”) u poetskom snu.

U osviještenom izboru vlastite pozicije unutar konteksta pjesničke tradicije i moderniteta, pjesnikinja do krajnosti reducira svaki emocionalni naboj kroz niz fotografija koje je pretvorila u neku vrstu ornamentalnog

uzorka, umnožavajući ga u mnogobrojnim referencama i asocijativnim nizovima. Time je potvrdila kako je svaki umjetnički čin bitno stvaralački, a ne imitativni. On ne ohlađuje osobnost iskaza, ne depersonalizira, ne zamagljuje generičku moć svetosti ljubavi. Tako probija umjetničke granice, moglo bi se reći, u zrcalnom procesu, u zadanim odnosima oblika i prostora.

U obezličenom prikazu sebe, poziva nas na zajedničko blagovanje sentimentalne poetike veličine malih stvari, na bogatiju duhovnu stvarnost. Jedino se tako možemo izdići do smislenije i bogatije duhovne stvarnosti koja ih humanizira.

Zagonetka do koje je teško stići!
Zastor iza kojeg uzdah svijeta počiva!

Moćnika i nemoćnika!

Radomir Jurić

Govor na Izvještajnoj skupštini Ogranka Matice hrvatske u Zadru 5. studenoga 2024. godine

Izvještajna skupština Ogranka Matice hrvatske u Zadru održana je 5. studenoga 2024. godine. Skupštinu je vodio Ivan Paštar, prof. i dipl. oec., dugogodišnji tajnik, tadašnji član Predsjedništva. Na Skupštini su svoja izvješća dali članovi Predsjedništva.

Dr. sc. Josip Lisac, glavni urednik Ogrankova časopisa *Zadarska smotra*, govorio je o uspješnom kontinuitetu njezina objavljivanja, zahvalivši svima na suradnji, kako brojnim suradnicima iz svih dijelova Hrvatske i inozemstva tako i članovima uredništva i tajništvu. Dr. sc. Ivica Vigato, prof., glavni urednik Ogrankovih knjižnih izdanja, dao je pregled objavljenih naslova od zadnje Skupštine. I izvještajnih je godina (2022. i 2023.) Ogranak s prosjekom od petnaest naslova godišnje drugi nakladnik na ovome području, odmah nakon Sveučilišta u Zadru. Tajnik Ogranka dr. sc. Luka Knez govorio je o radu s mladima te o tijeku velikog projekta Zadarsko Hrvatsko proljeće. Predsjednik organizacijskog odbora za *Domaću rič* Ivan Paštar, prof. i dipl. oec., dao je izvješće o tijeku objavljivanja zbornika s međunarodnog jezikoslovno-pjesničkog skupa *Domaća rič 16* te o pripremnim radnjama uz održavanje skupa *Domaća rič 17*. Božo Došen, prof., bivši dopredsjednik i dugogodišnji član Predsjedništva, kratko se osvrnuo na nastavak dobre suradnje našega Ogranka i biogradskoga područja. Predsjednica Nadzornog odbora Drinka Dujmović, prof., dala je financijsko izvješće za 2022. i 2023. godinu. U glazbenom dijelu programa nastupila je mlada i uspješna zadarska kantautorica Tea Vidaić sa svojim dvjema skladbama.

Ovdje donosim svoj izvještaj o radu Ogranka od zadnje Skupštine:

Zadovoljstvo mi je i čast pozdraviti vas u ime Predsjedništva Ogranka Matice hrvatske u Zadru. Tomu dodajem i osobnu dobrodošlicu.

Uz duže ili kraće prekide Matičino djelovanje u Zadru i na širem zadarskom području može se pratiti od druge polovice 19. st. do danas. Poznato vam je da tijekom talijanske okupacije (1918. – 1943.) nije bilo moguće njezino djelovanje. Nevjerojatno težak život u našem gradu bio je nakon Drugoga svjetskog rata, kada je priključenje Hrvatskoj u nekadašnjoj zajedničkoj državi dočekao sav u ruševinama. Malo-pomalo u gradu Zadru se okupio poveći broj intelektualaca i djelatnika u

kulturi i prosvjeti. Bilo je to po kazni ili dragovoljno. Oživjela je djelatnost nekoliko kulturnih ustanova kao što su Arheološki muzej, Naučna biblioteka, Državni arhiv, Hrvatsko narodno kazalište i dr. Novopridošli visokoobrazovani kadar (profesori, liječnici, inženjeri i dr.) samoprijegorno su radili u spomenutim ustanovama.

Kao značajan povijesni nadnevak spominjem osnivanje Pododbora Matice hrvatske u Zadru. Bilo je to 31. svibnja 1954. U osnovanom Pododboru bilo je 18 radnih članova na čelu s poznatim novinarom Jerolimom Čogeljom. Nadalje osnivanjem Filozofskoga fakulteta i početkom njegova rada od 1956. godine povećan je broj novopridošlih profesora, liječnika – naših članova.

Tijekom Hrvatskoga proljeća naš je Ogranak bio njegovo značajno žarište. Bez pretjerivanja Zadar je bio njegov epicentar. Kao sudionik tih kretanja dobro se sjećam mnogih događaja. Međutim, neću o tomu više, nego ću reći da već određeno vrijeme sakupljamo arhivsko gradivo i drugu građu. Nešto više o tomu projektu priopćit će mladi povjesnik, djelatnik na Odjelu za povijest Sveučilišta u Zadru i naš tajnik Luka Knez.

Ova naša kulturna dvorana pamti mnoge lijepe, ali i dramatične događaje.

Početkom srpnja 1990. u Koncertnoj dvorani Braće Bersa, u Kneževoj palači u Zadru, održana je obnoviteljska skupština našeg ogranka. Učinili smo to među prvima u Hrvatskoj, u osvit njezine dugoočekivane samostalnosti. Žurno je krenuo rad Ogranka u svim oblicima njegova djelovanja. Taj se ritam održao tijekom hrvatskoga obrambenog Domovinskoga rata, nastavljen nakon njega i traje do danas. Primarno se to ogleda na polju nakladničke djelatnosti, uz redovito izlaženje našeg časopisa *Zadarska smotra*. Sustavno se javno predstavljaju naše knjige, ali i drugih nakladnika, kako u Zadru tako i u mnogim hrvatskim gradovima i naseljima. Zapažena je i naša predavačka djelatnost, kao i sudjelovanje na znanstvenim skupovima, samostalno ili u suradnji s općinama i gradovima Zadarske županije, sa Sveučilištem u Zadru, Zadarskom nadbiskupijom, kao i s gospodarskim tvrtkama i dr. Ukratko ćemo se dotaknuti i drugih oblika našeg djelovanja.

2022. godina

Dana 20. siječnja u općinskoj dvorani u Bibinjama prikazana je zbirka pjesama Marijane Sorić Rimac „Igra riječi”. O knjizi su govorili Anica Serdarević i Ivica Vigato, urednik knjige. U glazbenom dijelu programa nastupila je Eva Knežević na gitari. Prva zbirka pjesama mlade bibinjske pjesnikinje objavljena je u nakladi našega Ogranka.

„Sjećanje je blagoslov i prokletstvo u isti mah, jer nas podsjeća tko smo i kako smo postali to što jesmo”, napisala je u predgovoru svoje dvojezične knjige „Uskrsla lica Vukovara 1991. – 2021. / *The Resurrected Faces of Vukovar 1991 – 2021*” Julienne Eden Bušić, predstavljena 21. siječnja u Gradskoj loži u Zadru, u organizaciji nakladnika knjige: Ogranak Matice hrvatske u Zadru i Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata, uz obilježavanje obljetnice Maslenice '93., a pod pokroviteljstvom Zadarske županije. Program je vodio Luka Knez.

Dane hrvatskoga jezika obilježili smo dvjema manifestacijama. Prikaz časopisa „Zadarska smotra”, br. 4, 2021., održan je 10. ožujka. O časopisu su govorili Ivan Magaš i Josip Lisac

U dvorani Poduzetničkog inkubatora u Biogradu 24. ožujka predstavljena je knjiga Bože Došena „Leksikon biogradskih laureata”. Knjiga je predstavljena u suradnji nakladnika knjige – Grada Biograda te sunakladnika Ogranka Matice hrvatske u Zadru i Zavičajnog muzeja u Biogradu. O knjizi su govorili: Josip Lisac, Ivica Vigato, Zlatko Begonja, Radomir Jurić i autor knjige.

Dana 31. ožujka u Gradskoj knjižnici „Juraj Šižgorić” u Šibeniku Ogranak Matice hrvatske u Zadru prikazao je časopis „Zadarska smotra” broj 4, 2021., nakon čega je Radomir Jurić održao predavanje pod naslovom „Zadar, kulturni dragulj na dlanu”.

Zbirku pjesama Višnje Modrić „Grad moj svagdašnji” predstavili smo 6. travnja u Obrovcu. Promocija je organizirana u suradnji s Knjižnicom i čitaonicom Obrovac, a održana je u Domu kulture u Obrovcu. U ime Ogranka prisutnima se obratio Ivan Paštar, član Predsjedništva zadarskoga Ogranka, dok su o knjizi govorili recenzenti knjige don Igor Ikić i Vlatko Majić.

Zbirku pjesama Senke Menciger „Cvijet iz kamena” prikazali smo 7. travnja u Ogrankovoj dvorani. O knjizi su govorile Anica Serdarević i Teodora Vigato. Voditeljica je bila Martina Drobnak, a na gitari je nastupio Mihovil Valčić. „Cvijet iz kamena” prva je zbirka pjesama Senke Menciger. Soneti izrasli iz kamena inspirirani su ambijentom djetinjstva rodne Rtine koju je autorica ponijela dalje u život.

Promocija romana „Krvavi jarak” autorice Antonije Buljan Filipović priređena je 21. travnja. O knjizi su govorili Zlatko Begonja i Ivan Paštar. Ovaj domoljubni roman, prema riječima recenzenta prof. Begonje, obrađuje događaje iz razdoblja Drugoga svjetskog rata i njegova poraća, događaje koji su obilježili stradanje hrvatskoga puka, osobito onog iz uokvirenog teritorijalnog prostora Udbine i Zrina.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru uključio se u ovogodišnju manifestaciju Noć knjige svojim dvjema manifestacijama. Dana 22. travnja priređena je promotivna prodaja knjiga u trajanju od 19 do 22 sata, s popustom od 50 % na sva Ogrankova izdanja.

Dana 25. travnja prikazane su knjige Marka Marulića iz Matičine edicije Stoljeća hrvatske književnosti „Izabrani stihovi i proza” i „Davidijada”. Prikaz ovih knjiga prigodno je vezan uz završetak obilježavanja Marulićeve godine. O knjigama su govorili Josip Lisac i Ivica Vigato. Održani prikaz prilog je jačanju svijesti o veličini Marka Marulića, središnje književne pojave XV. i XVI. stoljeća u Hrvatskoj, njegovoj univerzalnosti, njegovoj važnosti za hrvatski jezik, književnost i hrvatsku kulturu uopće. Pri tome je stavljen naglasak na potrebu daljnjeg njegovanja uspomene na djela Marka Marulića među mladim generacijama, što će se prvenstveno ostvariti kroz njihovu odgovarajuću zastupljenost u odgojno-obrazovnim programima.

Knjiga Marije Vukić Perković „Iz životne torbe jedne nastavnice” promovirana je 5. svibnja u dvorani Ogranak Matice hrvatske u Zadru. O knjizi su govorile s. Mirjam Gadža, Elvira Katić te autorica. U glazbenom dijelu programa sudjelovao je Mario Padelin, a tekstove je čitala Martina Drobnak.

U Osnovnoj školi Stjepana Radića u Bibinjama 9. svibnja Sveučilište u Zadru, Općina Bibinje i Ogranak Matice hrvatske u Zadru predstavili su monografiju

„Bibinje”. U knjizi su obrađeni zemljopisni, povijesni, gospodarski, jezikoslovni i kulturološki aspekti bibinjskog života. Nakon četiri godine radovi su objavljeni na stotine stranica u monografiji koja predstavlja pokušaj da se u širokom rasponu znanstveno obradi prošlost, sadašnjost i mogući pravci razvoja Bibinja. Predstavljanje je započeto govorom općinskog načelnika Šime Sekule, Dijane Vican, rektorice Sveučilišta u Zadru, te prorektora Josipa Faričića. O knjizi su govorili Marko Trogrlić i Božena Krce Miočić. Na kraju su se prisutnima obratili urednici knjige Ante Bralić i Ante Gverić.

Knjiga Zdenke Štefančić Muše „Napuštena gajeta” prikazana je 19. svibnja. O knjizi su govorile profesorice Elvira Katić i Tea Vidaić. Dijelove iz knjige čitala je dramska umjetnica Milena Dundov.

U suradnji sa Sveučilištem u Zadru 25. svibnja prikazan je časopis *Odjela za kroatistiku i Odjela za rusistiku zadarskoga Sveučilišta „Croatica et Slavica Iaderitina”* (broj 17, posvećen romanistu i onomastičaru Vladimiru Skračiću). Prisutne je pozdravio prorektor za izdavaštvo Sveučilišta u Zadru Josip Faričić, istaknuvši brojnost i kvalitetu sveučilišnih izdanja. O časopisu su govorili: Nikola Vuletić, Ante Jurić, Josip Lisac, glavni urednik časopisa, te Vladimir Skračić.

Svibanj smo zaključili svečanošću promocije knjige Mladena Dorkina „Ogledi, interpretacije”, 31. svibnja. Predsjednik Ogranaka Radomir Jurić profesoru Dorkinu uručio je zahvalnicu Ogranaka za višegodišnji doprinos u ostvarivanju programa Matice hrvatske. O knjizi je prvi govorio Josip Lisac istaknuvši esejizam kao obilježje tekstova u knjizi, koji pak prof. Dorkina nimalo ne udaljava od prave znanosti. Elvira Katić iznijela je svoja sjećanja na suradnju s profesorom Dorkinom. Dijelove iz knjige čitala je Milena Dundov, a u glazbenom dijelu programa nastupili su učenici Glazbene škole Blagoja Berse u Zadru, Barbara Šimunić na violini te Viktor Hodak na violončelu. Prisutnima se obratio i Mladen Dorkin zahvalivši svima na dolasku, izdvojio je važne momente teškog životnog puta velikoga Petra Preradovića, o kojemu, između ostaloga, piše u ovoj knjizi.

Od 15. do 18. rujna održavao se prvi Festival knjige u Matici hrvatskoj, u organizaciji naše Središnjice. Tijekom četiri dana Festivala predstavljeno je 40-ak novih izdanja knjiga Matičinih ogranaka, a posjetitelji su mogli uživati i u koncertima te izložbama.

Naš Ogranak svoje je knjige izložio u petak 16. rujna. Predstavljen je trobroj časopisa „Zadarska smotra” iz 2022. godine. O časopisu su govorili glavni urednik dr. sc. Josip Lisac, professor emeritus, i Danko Plevnik, suradnik u časopisu. Moderatorica predstavljanja bila je HRT-ova novinarka Tamara Džebić Šaljan.

Peti nastup zadarskog Ogranaka Matice hrvatske na Knjizi Mediterana, kulturnoj manifestaciji koja se održava pod visokim pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, održan je 27. rujna. Predstavljeno je 17 novih izdanja – ovogodišnji trobroj časopisa „Zadarska smotra” te 16 knjižnih naslova. Domaćin predstavljanja bio je Mladenko Domazet, a moderatorica Martina Drobnak. O trobroju 71. godišta zadarskog časopisa za kulturu, znanost i umjetnost govorili su glavni i odgovorni urednik Josip Lisac te Ivan Bošković, suradnik u časopisu. Bošković je istaknuo priznato visoko mjesto koje Smotra već dugo zauzima među hrvatskim časopisima ovakvog profila.

U večernjim satima toplog i sunčanog trećeg listopada četvrtka, 21. listopada, mnoštvo Goričana, prijatelja Gorice i maticara okupilo se na predstavljanju zbirke pjesama Mladenke Kučić „Raj iz bab'nog kvadra”. U programu su sudjelovali: umirovljeni gorički prosvjetni djelatnici Petar Ninčević i Miljenko Marinović, recenzentica knjige Elvira Katić, urednik Ivica Vigato, KUD „Sv. Ivan Krstitelj” iz Gorice, te učenici iz osnovne škole u Gorici.

Knjiga „Stop koronacizmu – sloboda narodu” autora don Anđela Kačunka, svećenika i publicista, predstavljena je 27. listopada u Ogranku Matice hrvatske u Zadru. Program je vodila Andrea Černivac. O knjizi i autoru govorili su prof. dr. sc. Stipe Kutleša i dr. Srećko Sladoljev.

U Kazalištu lutaka u Zadru 17. studenoga prikazana je knjiga Teodore Vigato „San putujućeg glumca, Zlatko Košta”. Sudjelovali su Tomislav Marijan Bilosnić, Milena Dundov i Teodora Vigato. Voditeljica programa bila je Jelena Alfirević. Knjigu su objavili Ogranak Matice hrvatske u Zadru i Kazalište lutaka Zadar, a ona predstavlja sjećanje na lik i djelo ovoga nedavno preminuloga velikog zadarskog lutkara. „Lutki nije lako biti lutka. Zato joj je potreban lutkar. Tek zajedno postaju scensko biće. Ni lutkaru nije lako biti lutkar. Bez lutke on je običan čovjek. Tek s lutkom on je više nego običan čovjek...” (Luko Paljetak).

Uz Dan grada Zadra i blagdan svetog Krševana predstavili smo knjigu „Kruno Krstić: Latinizam i humanizam. Iz povijesti hrvatske kulture”. Knjigu je priredio dr. sc. Josip Lisac, professor emeritus, koji je uz dr. sc. Domagoja Vidovića predstavio knjigu.

Kruno Krstić jedan je od najistaknutijih hrvatskih intelektualaca 20. stoljeća, nedovoljno poznat, ali ipak glasovit i zbog svoje svestranosti. Bio je književnik, filozof, psiholog, prevoditelj, jezikoslovac, leksikograf i povjesničar, u svim tim svojim aktivnostima manje ili više plodan i uspješan. Krunoslav Krstić rodio se u Arbanasima 1905. godine, a umro je u Zagrebu 1987. godine. Knjiga je objavljena u sunakladništvu našega Ogranka i Gradske knjižnice „Juraj Šižgorić” iz Šibenika.

Knjiga Nedjeljka Pavlovića „Radost u teškim vremenima” prikazana je 1. prosinca. O knjizi su govorili Ilija Balta, Vlatko Majić, Joso Nekić i Nedjeljko Pavlović, autor knjige. Program je vodila Martina Drobnak. Knjigu je objavio naš Ogranak.

U organizaciji Općine Udbina, Ogranak Matice hrvatske u Zadru i crkve hrvatskih mučenika, 5. prosinca u Kulturno-informativnom centru na Udbini promoviran je roman „Krvavi jarak”. Na udbinskom predstavljanju knjige sudjelovali su Božo Došen, prof., Ante Nadomir Tadić Šutra i Antonija Buljan Filipović, autorica romana.

Knjiga Ivana Paštara „Pisma srednjoškolskog ravnatelja” prikazana je 8. prosinca u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru. O knjizi su govorili: dr. sc. Radomir Jurić, predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Zadru, dr. sc. don Ante Sorić, ravnatelj Klasične gimnazije Ivana Pavla II. u Zadru, Anica Serdarević, prof., urednica knjige, i Ivan Paštar, prof. i dipl. oec., autor knjige. Moderatorica programa bila je Martina Drobnak, prof. Uvodno je Jurić u svom izlaganju dao nekoliko biografskih podataka prof. Paštara. Izdvojio je poglavlja od kojih se sastoji knjiga te pročitao pismo roditelja kao odgovor na čestitku za Dan majki. Don Ante Sorić naglasio je osebujan stil Paštarovih pisama s posebnim naglaskom na

kršćanski element u njima. Urednica je naglasila važnost ove knjige čija građa sadržava književnoumjetničke elemente, u razvijanju uspješnog odnosa između škole kao odgojno-obrazovne ustanove, učenika i njegove obitelji. Na kraju se nazočnima obratio i autor zahvalivši svima koji su mu pomogli u nastajanju ove knjige.

Predstavljanje knjiga 2023. godine

U dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru 2. veljače predstavljen je „Rječnik mjesta Pridrage” autora Zvonka Babića. O 17. rječniku iz Ogrankove biblioteke Rječnici mjesnih govora govorili su: Joso Klapan, načelnik Općine Novigrad, dr. sc. Radomir Jurić, recenzenti dr. sc. Josip Lisac, professor emeritus, i dr. sc. Ivan Magaš, te Zvonko Babić, autor. Voditeljica programa bila je Martina Drobnak, prof., a program je svojim nastupom obogatio KUD Luzarica iz Pridrage.

U Ogranku Matice hrvatske u Zadru 16. veljače predstavljena je knjiga Ladislava Radulića „Prokljeto jugo i druge priče”. O knjizi su govorili dr. sc. Josip Lisac, professor emeritus, prof. dr. sc. Ivica Vigato te autor. Voditeljica programa bila je Anica Serdarević. „Prokljeto jugo i druge priče” literarni je zapis s deset priča o žiteljima Rivnja.

„Moji sokolovi vratili su se kući” – radosne su riječi kojima se na predstavljanju svoje knjige „Sokolovi u mojoj duši” u zadarskom Ogranku Matice hrvatske 21. veljače okupljenima obratila Dragica Vukelić. O knjizi su govorili izv. prof. dr. sc. Zlatko Begonja i dr. sc. Ante Gverić, program je vodio Luka Knez, mag. educ. hist. Knjigu je autorica posvetila svom ocu Josi Vukeliću, emigrantu iz Like.

U Ogranku Matice hrvatske u Zadru 2. ožujka prikazana je knjiga Marija Filipija „Nikola Tesla, ispod paučine”. O knjizi su govorili prof. dr. sc. Darko Žubrinić i autor.

U dvorani Gradske knjižnice „Juraj Šižgorić” u Šibeniku 9. ožujka 2023. godine u organizaciji Ogranka Matice hrvatske u Zadru i Knjižnice predstavljene su dvije knjige i jedan časopis. O knjizi „Latinizam i humanizam: Iz povijesti hrvatske kulture” – u kojoj su objavljena dva rada Krune Krstića, „Latinitet kod južnih Slavena” i „Humanizam kod južnih Slavena”, što ih je priredio Josip Lisac, a koju su 2022. objavili Ogranak Matice hrvatske u Zadru i Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić” u Šibeniku – govorio je prof. dr. sc. Ivica Vigato. Potom je o knjizi „Izabrani tekstovi”, u kojoj su objavljeni tekstovi Krune Krstića, koje je priredio Josip Lisac, i tekstovi Adolfa Bratoljuba Klaića, koje je priredio Stjepan Damjanović, a Matica hrvatska ju je 2022. objavila u ediciji Stoljeća hrvatske književnosti, govorila doc. dr. sc. Sanja Baričević.

U spomen na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika ovogodišnje Dane hrvatskoga jezika obilježili smo 16. ožujka prikazom 150. knjige iz Matičine edicije Stoljeća hrvatske književnosti. Knjiga donosi izabrane tekstove dvojice autora, Krune Krstića i Adolfa Bratoljuba Klaića. O knjizi su govorili doc. dr. sc. Sanja Baričević i dr. sc. Josip Lisac, professor emeritus.

Dana 21. ožujka, na Svjetski dan lutkarstva, Ogranak Matice hrvatske u Zadru i Kazalište lutaka Zadar prikazali su dvije knjige: „Zadarsko lutkarstvo za 21. stoljeće” autorice Teodore Vigato i „Što je Zadar bez Kazališta lutaka” autora Abdulaha Seferovića. Prvu knjigu objavio je naš Ogranak, a druga je objavljena u

nakladi Kazališta lutaka u Zadru. O knjizi prof. Vigato govorila je teatrologinja Antonija Bogner Šaban. O knjizi Abdulaha Seferovića govorile su Teodora Vigato i Antonija Bogner Šaban.

U povodu Međunarodnoga dana žena Knjižnica Bogdana Ogrizovića Zagreb i Matica hrvatska Zadar 24. ožujka organizirali su predstavljanje književnog pr- vijenca Jelene Alfirević-Franić „Bila sam žohar”. O knjizi su govorili: Darija Zilić, prof. i književnica; Magdalena Mrčela, prof. i književnica; Rosie Kugli, pravница i književnica, te Jelena Alfirević-Franić, prof. i autorica knjige.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru, Ogranak Matice hrvatske u Pagu i Udruga turističkih vodiča Donat prikazali su 28. ožujka knjigu Mate Donadića „Priča o soli”. Prikaz je održan u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru. Sudjelovali su Vlatko Majić, Lara Kajmak i autor knjige. Zbog soli je čitav otok bio poznat i posebno zanimljiv svima. Iako je najveći dio soli uzimala država, Pag je od onoga što mu je ostajalo uspijevao živjeti životom grada sa standardima toga vremena. Gotovo svi ratovi u povijesti otoka bili su upravo zbog soli. Zbog pet solana na otoku i zbog bure koja ga „soli”, otok su često zvali, a i danas ga zovu „Otok soli”. Knjiga je objavljena 2022. u Pagu, u vlastitoj nakladi autora.

U organizaciji Središnjice MH i Ogranka Matice hrvatske u Zadru, u Zagrebu je 30. ožujka promovirana knjiga „Pisma srednjoškolskog ravnatelja” autora Ivana Paštara. O knjizi su govorili: Radomir Jurić, predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Zadru, dr. sc. don Ante Sorić, ravnatelj Klasične gimnazije Ivana Pavla II. u Zadru, Anica Serdarević, prof., urednica, te autor knjige. Voditeljica programa bila je Martina Drobnak, prof., a u glazbenom dijelu nastupio je koncertni gitarist Srđan Bulat. Prisutne je na početku pozdravio Miro Gavran, predsjednik Matice hrvatske. Prvi je o knjizi govorio Radomir Jurić. Izdvojio je nekoliko biografskih podataka o autoru te predstavio sadržaj knjige, koja je, prema riječima prof. Jurića, jedinstveni uradak u našem širokom hrvatskom prostoru. Potom je o kršćanskim elementima u knjizi govorio don Ante Sorić. Sadržaj knjige „Pisma srednjoškolskog ravnatelja” ima višestruku vrijednost jer progovara o dvama desetljećima rada i djelovanja jednoga zadarskog ravnatelja, Ivana Paštara, u suradnji s djelatnicima, učenicima, roditeljima i raznim institucijama. Vrijednost sadržaja ove knjige nalazi se u prikazu razvoja povijesti jedne poznate zadarske srednje škole, progovara o lokalnim, državnim i općedruštvenim događajima jednog vremena, prikazuje aktualne izazove u razvoju važnog nastavnčkog poziva kroz različite epohe.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru u utorak 18. travnja predstavio je zbirke poezije Ratka Radulića „Fali more, drž se kraja”, „Pjesme u raljama gospodara”, „Stvarnost, snovi i lopovi”, „Mirno more i nemirno kopno”. Zbirke su objavljene u vlastitoj nakladi autora. Predstavljanje je vodila i o zbirkama govorila Ivana Milutin, a o Radulićevoj su poeziji uz nju govorili i Nikola Šimić Tonin te Marko Vučetić.

Grad Biograd na Moru i Ogranak Matice hrvatske u Zadru predstavili su zbornik „Fenomen glagoljice, zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Fenomen glagoljice”. Zbornik je predstavljen 21. travnja u dvorani Poduzetničkog inkubatora u Biogradu na Moru. Nazočne je na početku pozdravio gradonačelnik Grada Biograda na Moru Ivan Knez, izrazivši radost što se nastavlja kontinuirana

uključenost Biograda u proučavanje ovoga, s pravom nazvanog, fenomena glagoljice. O zborniku su govorili dr. sc. Grozdana Franov-Živković, prof. dr. sc. Tomislav Galović te prof. dr. sc. Ivica Vigato. Program su svojim govorima zaključili urednici zbornika: dr. sc. Josip Lisac, professor emeritus, i Božo Došen, prof., čijim je velikim trudom i zalaganjem zbornik objavljen. Program je vodila Branka Pelicarić, urednica i voditeljica na BnM radiju.

Ogranci Matice hrvatske u Skradinu i Zadru, u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru 18. su svibnja prikazali knjigu Josipa Laće „Suputnici i usputnici”. O knjizi su govorili: dr. sc. Radomir Jurić, predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Zadru, dr. sc. Marinko Šišak, urednik knjige i predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Skradinu, te Josip Laća, autor. Knjigu je objavio Ogranak Matice hrvatske u Skradinu.

Knjiga Elvire Katić „Probudene ptice” promovirana je 30. lipnja. Sudjelovali su: Milena Dundov, dramska umjetnica, Tea Vidaić, kantautorica, Elvira Katić, autorica knjige, Marina Brkić, voditeljica.

U Kolanu je 29. srpnja predstavljena knjiga Ivana Gligore „O’ sunca rodu do sunca počitku”. Gligorine stihove na prezentaciji zbirke čitali su i pjevali Olivera Baljak, nacionalna dramska prvakinja HNK-a Ivana pl. Zajca iz Rijeke, i mlada autorica, glumica i pjevačica Ane Paška. Prof. Ivo Oštarić, u ime suizdavača, Ogranka Matice hrvatske u Kolanu, predstavio je djelovanje Matice na otoku Pagu. Svoju je pjesmu na gitari izveo don Anton Šuljić. Predstavljanje zbirke pjesama priredili su izdavači zbirke Ogranak Matice hrvatske u Kolanu i Ogranak Matice hrvatske u Zadru.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru i Udruga „Kreativa” iz Ošljaka, uz suorganizaciju Udruge „Kumbul” iz Ošljaka, pod pokroviteljstvom Općine Preko i TZ Preko, priredili su promociju zbirke pjesama Aleksandra Valčića „Cviće moga školja”. Sudjelovali su: Radomir Jurić, Vesna Sabolić, Teodora Vigato, Gabrijela Meštrović Maštruko, Mihovil Valčić, Branka Valčić, No Ordinary – A Croatian/Slovakian Acoustic Country Trio. Promocija je održana na Jarini, kod Škole na Ošljaku, u nedjelju 30. srpnja 2023. godine.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru, u suradnji s udrugom umjetnika Spark iz Velike Gorice, u svojoj je dvorani 19. listopada predstavio zbirku pjesama Marine Parać Maras „Moje su ruke zastave”.

U utorak 5. prosinca predstavljena je knjiga Aleksandra Stipčevića „Autobiografski pabirci – djetinjstvo i mladost”. Predstavljanje je održano u Ogranku Gradske knjižnice „Aleksandar Stipčević”. U programu su sudjelovali: dr. sc. Radomir Jurić, dr. sc. Josip Lisac, prof. emeritus, te Bernard Kotlar. Program je vodio Miljenko Dujela.

Predavačka djelatnost, znanstveni skupovi, kolokviji

Josip Lisac je 17. ožujka održao predavanje „Časopisi ‘Jezik’, ‘Krugovi’ i ‘Zadarska revija/smotra’”, u povodu 70. obljetnice pokretanja tih časopisa. Večer je započela čitanjem odlomaka Deklaracije koju je potpisalo osamnaest kulturnih i znanstvenih institucija u Hrvatskoj. Lisac je naglasio kako je Deklaracija zapalila iskru

iz koje je nastalo Hrvatsko proljeće. Predavanje je posvećeno 70. obljetnici izlaska triju časopisa „Jezik”, „Krugovi” i „Zadarska revija/smotra”.

U sklopu druge Kulturološke škole Matice hrvatske u organizaciji Ogranka Matice hrvatske u Skradinu, 22. travnja predsjednik našega Ogranka Radomir Jurić održao je predavanje „Nin i Biograd, dva hrvatska prijestolna grada”, uz terenski obilazak. Kulturološka škola zamišljena je kao projekt kojim se polaznici, poglavito studenti društveno-humanističkih, ali i drugih usmjerenja, upoznaju s područjem Hrvatske koje se prostire od Nina do Solina, i to osobito s onim dijelom povijesti tog prostora koji se odnosi na rani i kasni srednji vijek, tj. na doba hrvatskih narodnih vladara i postojanje rane hrvatske države.

Dana 12. svibnja, uz svečano obilježavanje velike 180. obljetnice Matice hrvatske, priređeno je predavanje Tomislava Galovića „180. obljetnica Matice hrvatske 1842. – 2022.: baština, tradicija, budućnost”. Profesor Tomislav Galović, pročelnik Odjela za povijest Matice hrvatske, na slikovit je način prikazao početke, ciljeve i ulogu Matice hrvatske u povijesti.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru i Općina Pakoštane 23. rujna organizirali su jednodnevni skup o Marijanu Rogiću Vranskom, hrvatskom književniku i intelektualcu. Na skupu, koji je održan u Općinskoj vijećnici Općine Pakoštane, govorili su prof. dr. Šime Vučkov, prof. dr. Vjekoslav Čosić i Božo Došen, prof.

Mladež Ogranka Matice hrvatske u Zadru i Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru organizirali su tribinu „Akademska sučeljavanje: kultura otkazivanja”. Tribina je održana 23. studenoga u Multimedijalnoj dvorani Novog kampusa Sveučilišta u Zadru. Sudjelovali su: Matija Štašan, mag. litt. comp., prof. dr. sc. Nikola Vuletić, doc. dr. sc. Branko Kasalo. Voditeljica tribine bila je Ivana Protrka.

Predavanje o jednom nepoznatom i još uvijek nedovoljno vrjednovanom segmentu naše bogate baštine održala je doc. dr. sc. Sofija Sorić 9. veljače u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru pod nazivom „Ljetnikovci na zadarskim otocima”. Uvodnu riječ dao je dr. sc. Radomir Jurić, predsjednik Ogranka. Profesorica Sorić obuhvatila je uglavnom ljetnikovce izgrađene od 14. do 18. stoljeća.

Pred mnoštvom zainteresiranih Zadrana 20. travnja prof. dr. sc. Željko Miletić održao je u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru predavanje o vodovodima rimskog Zadra.

U spomen na hrvatske velikane (u povodu 200 godina rođenja dr. Ante Starčevića te 150 godina rođenja dr. Rudolfa Horvata i Antuna Gustava Matoša), Hrvatska družba povjesničara Dr. Rudolf Horvat organizirala je tribinu „Hrvatsko srce” u nizu hrvatskih gradova. Zadarska tribina održana je 26. travnja u organizaciji Ogranka Matice hrvatske u Zadru i HDP Dr. Rudolf Horvat, pod nazivom „Hrvatska u komunističkoj Jugoslaviji”. Sudjelovali su predavači sa svojim temama: dr. sc. Zlatko Begonja: „Drugi svjetski rat i poraće između činjenica i predrasuda”, Luka Knez, mag. educ. hist.: „Jugoslavenske tajne službe i partijsko rukovodstvo: historiografska promišljanja” te dr. sc. Radomir Jurić: „Zadarski studenti u Hrvatskom proljeću”. Program je moderirala Ivana Protrka, studentica Sveučilišta u Zadru. Prije izlaganja publika je imala priliku pogledati kratki petominutni film o Anti Starčeviću koji je pripremio redatelj Vanja Vinković.

Ogranci Matice hrvatske u Skradinu i Zadru, u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru 18. su svibnja prikazali knjigu Josipa Laće „Sputnici i usputnici”. O knjizi su govorili dr. sc. Radomir Jurić, predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Zadru, dr. sc. Marinko Šišak, urednik knjige i predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Skradinu, te Josip Laća, autor. Knjigu je objavio Ogranak Matice hrvatske u Skradinu. Autor je kao službenik velike nakladničke kuće Mladost i njezina kluba prijatelja knjige od 1975. do 1985. organizirao na stotine književnih susreta s hrvatskim piscima, ponajprije u osnovnim školama. Radomir Jurić kao domaćin pozdravio je skradinske goste te naglasio kako je i on jedan od „usputnika” iz ove knjige jer Laća opisuje njihov zajednički susret s Cesarićem.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru priredio je 16. po redu jezikoslovno-književni skup „Domaća rič”. Skup je održan u petak 2. i u subotu 3. lipnja 2023. godine u Svećanoj dvorani Sveučilišta u Zadru. Skup „Domaća rič” podijeljen je na dva dijela: znanstveni i književnoumjetnički. Znanstveni prilozi obrađuju hrvatske organske idiome, dok su književni prilozi dijalektalni na temelju organskih idioma. Predsjednik je Organizacijskoga odbora prof. i dipl. ekonomist Ivan Paštar.

Održavanjem jezikoslovno-književne manifestacije „Domaća rič” Ogranak Matice hrvatske u Zadru ostvaruje jedan od najvažnijih projekata svog programa. Prvi skup „Domaća rič” održan je 1994. godine. Dakle, u novim uvjetima nastalim stvaranjem samostalne i nezavisne hrvatske države. Najprije se skup održavao svake godine, a zatim svake druge godine, što je zadržano do sada. Ogranak Matice hrvatske u Zadru skup „Domaća rič” priređuje s ciljem oživljavanja i čuvanja domaćih govora, kao i poticanja stvaralaštva na tim govorima kako oni ne bi i dalje nestajali te potpuno nestali. Rezultati su ovakvih nastojanja i tiskani pripadajući zbornici radova sa skupova te 17 rječnika mjesnih govora, koliko ih je objavljeno do sada u izdanju Ogranka Matice hrvatske u Zadru. Od 2013. godine skup ima međunarodni karakter. Na taj skup kratko se osvrnuo prof. Ivan Paštar, predsjednik Organizacijskoga odbora i urednik više zbornika, koji predano vodi sve poslove oko toga skupa i pripremanja zbornika radova.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru priredio je večer sjećanja u povodu dolaska svetog oca Ivana Pavla II. u Zadar. U Kazalištu lutaka Zadar 7. lipnja svoja svjedočanstva o tom velikom događaju izrekli su: Đani Maršan, Bernard Kotlar, Žan Morović, Božidar Kalmeta, Radomir Jurić. Moderator i idejni začetnik ovog sjećanja bio je Miljenko Dujela, koji je na početku iznio svoje svjedočanstvo.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru u četvrtak 15. lipnja u svojoj je dvorani ugoštio Lidiju Bajuk, hrvatsku pjesnikinju i kantautoricu, istaknutu predstavnicu suvremene hrvatske etnoglazbe.

Predavanje prof. dr. Vjekoslava Ćosića „Hrvati i jezično zakonodavstvo” priređeno je 27. lipnja. Prof. Ćosić ugledni je hrvatski romanist, sveučilišni profesor u miru.

U organizaciji Ogranka Matice hrvatske u Zadru i Župe Perušić Benkovački u Gradskoj knjižnici u Benkovcu 25. kolovoza održan je kolokvij posvećen fra Stanku Bačiću u povodu 20. obljetnice njegove smrti.

Profesor Ante Uglešić u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru 26. listopada održao je predavanje „Krsni zdenac s imenom kneza Višeslava, najpoznatiji nacio-

nalni i vjerski simbol Hrvata". Prof. Uglešić na predavanju je govorio o rezultatima najnovijih istraživanja vezanih uz krsni zdenac s imenom kneza Višeslava, koje je objavio u knjizi pod naslovom „U potrazi za Višeslavovom krstionicom”.

Dvanaesto predavanje u nizu pod naslovom „Nobelova nagrada za fiziku 2022. – temelj za kvantna računala” profesor Miroslav Dorešić održao je 16. studenoga u organizaciji Ogranka Matice hrvatske u Zadru pred mnoštvom zainteresiranih srednjoškolaca, njihovih profesora i matičara.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru i Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Zmajski stol u Zadru, priredili su 7. prosinca predavanje mr. sc. Vitomira Višića, dr. med., „Palijativna skrb – most čovječnosti. Gdje smo danas?”. Predavanje je održano u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru. U svom predavanju doktor Višić objasnio je glavne karakteristike palijativne skrbi.

Predavanje Zdravka Žarkovića „Povijest zagonetke i ona danas” održano je u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru 14. prosinca. Zdravko Žarković rodom je Imoćanin. Završio je francuski jezik i filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zadru. U dvama mandatima bio je diplomatski predstavnik u bivšoj državi, u Lyonu i Bernu, a početkom devedesetih na svoj zahtjev dao je otkaz Ministarstvu vanjskih poslova u Beogradu te se vratio u Zadar. Enigmatikom se bavi od svoje 15. godine, kako sam kaže – „cijeli život”. Prvi je u Hrvatskoj objavio križaljku sedam puta sedam bez crnog polja, i to 1974. u Bjelovaru. Njegova premetaljka „Jonke, Krleža, Gotovac i ini uz njih, podržavaju ijekavski zalog” (rješenje: Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika), objavljena u zagrebačkoj Kvizorami 2021. godine, prema mišljenjima mnogih premetaljka je desetljeća. Čovjek je od prapovijesti pa do danas neizmjenjivo privučen zagonetkama. S obzirom na to, čovjek nije samo Homo sapiens već i Homo ludens ili biće koja uživa u igri. Bez obzira na povijesno razdoblje, čovjek je oduvijek ovisio o prirodnim silama i do danas nije pronašao rješenje za sve probleme. Zagonetke su putovale od Bliskog istoka preko stare Grčke i Rima diljem Europe, postavši dio svjetskih književnosti i religija. Biblija, Talmud i Kuran sadrže zagonetne elemente. Stari Židovi bavili su se kabalom, misticizmom prožetim ezoteričnim smjerom, a poznati su bili i po korištenju anagrama kao oblika zagonetanja. Prisutni su mogli čuti nekoliko zgodnih premetaljki: „s kista padne slika” (rješenje: „Sikstinska kapela”), „divne arije klase tremor” (rješenje: „Melodije Istre i Kvarnera”). Predavanje ovog poznatog zadarskog enigmatičara poučilo je nazočnu publiku.

Kratko ćemo spomenuti još neka od naših oblika djelovanja – primjerice, projekcije filmova.

U dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru u srijedu 14. prosinca 2022. prikazan je kratki film Luke Klapanca „Restaurator”. Okupljene je u ime organizatora događanja, Ogranka Matice hrvatske u Zadru i Jedine solucije, udruge za audiovizualnu umjetnost, pozdravio dr. sc. Radomir Jurić, predsjednik Ogranka.

Dokumentarni filmovi u produkciji Jedine solucije nastaju od 2019. godine. Ona je od 2020. godine jedna od članica Hrvatskog filmskog saveza i pridružena članica Zajednice tehničke kulture Zadarske županije. Njezin je osnivač Luka Klapan, autor filma „Restaurator”. Film „Restaurator” snimljen je 2021. godine,

a traje 15 minuta. Govori nam o gospodinu Božidaru Vidakoviću i njegovu djelu. Ovo je bilo premijerno prikazivanje filma u Zadru. Po završetku filma kratko je o njegovu nastanku govorio Luka Klapan. Pozitivne reakcije i komentari publike posvjedočili su da se i „Restaurator” može svrstati u niz Klapanovih uspješnih kratkih filmskih uradaka.

U organizaciji Gradske knjižnice Benkovac i Ogranka Matice hrvatske u Zadru 10. veljače 2023. u Gradskoj knjižnici Benkovac u svečanom je tonu prikazan dokumentarni film „Korlat” scenarista i redatelja Luke Klapanana. Gospodin Luka Klapan, hrvatski redatelj, slikar i naš član, rođen je 1970. godine, autor je izložbe „Lica Pridražana na fotografijama Šime Čuline”. Izložba je bila smještena u Gradskoj straži gdje se nalazi Etnološki odjel Narodnog muzeja. Organizirali su je taj Muzej, udruga Jedina solucija i Ogranak Matice hrvatske. Svečano je otvorena 7. prosinca 2023. godine. Sudjelovali su Marija Šarić Ban, voditeljica Etnološkoga odjela Narodnoga muzeja, Luka Klapan, autor izložbe, hrvatski glumac Joško Ševo, KUD Luzarica iz Pridrage, dok je izložbu pred brojnim posjetiteljima otvorio Joso Klapan, načelnik Općine Novigrad.

Naredne godine (6. travnja) ista izložba otvorena je u samoj Pridragi.

Navest ćemo neke od novosti u našoj Središnjici u Zagrebu. Primjerice: ona je ove godine od 16. do 20. listopada sudjelovala na Međunarodnom sajmu knjiga u Frankfurtu. Zasigurno se radi o najvažnijoj svjetskoj književnoj smotri. U sklopu Nacionalnog nastupa nakladnika u organizaciji Zajednice nakladnika i knjižarnica pri Hrvatskoj gospodarskoj komori, uz potporu Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske, Matica hrvatska je predstavila deset svojih naslova. Među njima se posebice ističe zbornik s naslovom „Učitelj i prijatelj” posvećen akademiku Radoslavu Katičiću. Uredili su ga akademik Stjepan Damjanović i Damir Zorić. U Zborniku je zastupljeno 26 znanstvenih radova i eseja. Neki od autora su Mislav Ježić, Emilio Marin, Lidija Bajuk. Među njima su i četiri prinosa zadarskih stručnjaka. To su Vesna Jakić Cestarić, Josip Lisac, Tihomil Maštrović i moja malenkost. Ovaj je Zbornik u našem Ogranku predstavljen 11. travnja 2023. godine.

Dana 23. listopada 2024. obilježena je 177. godina od donošenja Zaključka o uvođenju hrvatskoga jezika kao službenog jezika u javnoj uporabi, koji je na prijedlog Ivana Kukuljevića Sakcinskog donio Sabor 29. listopada 1847. godine. Spomenutog nadnevkua u Ministarstvu kulture i medija održana je Prva sjednica Vijeća za hrvatski jezik. U uvodnom dijelu članove su pozdravili ministrica kulture i medija dr. sc. Nina Obuljen Koržinek te ministar znanosti, obrazovanja i mladih prof. dr. sc. Radovan Fuchs. Hrvatska vlada Vijeće je osnovala 1. kolovoza. Drago nam je da je među članovima dr. sc. Ivan Magaš, aktivni član našeg Ogranka i djelatnik Sveučilišta u Zadru.

U Maloj dvorani Vatroslava Lisinskog 26. listopada 2024. održana je Glavna skupština Matice hrvatske. Nazočilo joj je 155 zastupnika s pravom glasa te brojni gosti. Među njima su bila i naša četiri zastupnika (profesorice Anica Serdarević i Drinka Dujmović, profesori doktori znanosti Zlatko Begonja i Ivica Vigato). Uvodni govor održao je predsjednik Matice hrvatske Miro Gavran. Posebice se osvrnuo

na najznačajnije projekte i aktivnosti koje su ostvarene u protekloj godini. Osnovani su novi ogranci. Značajan je priljev novih članova. U Središnjici je ostvareno više od 200 različitih događaja. Naglasio je izniman uspjeh Trećeg festivala knjige u Matici hrvatskoj. Osobito je istaknuo da je u Ograncima ostvareno više od pet stotina i pedeset događanja.

Prisjetio se naš predsjednik najvažnijeg događaja ostvarenog 26. siječnja kada je na inicijativu Matice hrvatske Hrvatski sabor donio Zakon o hrvatskom jeziku.

Na predanom radu zahvalio je članovima Predsjedništva, Glavnog odbora, matičarima iz ogranaka, Odjela zaposlenih iz Središnjice. Nije izostala zahvala ni Ministarstvu kulture, Ministarstvu znanosti, obrazovanja i mladih, Gradu Zagrebu, kao i svim donatorima, sponzorima i simpatizerima. Redovito Izvješće o radu za 2023. godinu podnio je gospodin Ivica Nuić, gospodarski tajnik i v. d. glavnog tajnika.

Uz ostalo, dodijeljene su Zlatne i Srebrne povelje Matice hrvatske. Našem je Ogranku dodijeljena Srebrna povelja za knjigu prof. Tina Lemca s naslovom „Pečati i kistovi, izbor iz književnih kritika 2011. – 2021.“

U nastavku našeg Izvješća govori se još o drugim oblicima djelovanja. Samo ćemo nabrojiti neke od njih: suradnja s više ogranaka (primjerice s onima u Duvnu, Metkoviću, Sinju, Skradinu, Drnišu, Šibeniku, Pagu, Kolanu, Novalji i drugdje), kulturnih ustanova (Narodni muzej u Zadru, Gradska knjižnica u Šibeniku, Gradska knjižnica u Zadru, Znanstvena knjižnica u Zadru, Državni arhiv u Zadru, Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru, Zavičajni muzej u Biogradu na Moru i dr.), zatim sa znanstvenim i obrazovnim ustanovama (kao što su Sveučilište u Zadru i više odjela toga Sveučilišta, Glazbena škola u Zadru i dr.). Posebice smo ponosni na brojne sponzore i donatore. Primjerice: gradovi Zadar, Biograd, Benkovac, Obrovac, Sisak, općine Novalja, Novigrad, Povoljana, Sali, Bibinje, Pakoštane, Kolan, brojne tvrtke kao što su Ilirija d. o. o. Biograd, Ražnjevića dvori u Polači, Turisthotel – Zadar, Gligora – Kolan, Zračna luka Zadar, Maškovića han iz Vrane. Sustavna je suradnja s crkvenim vlastima u Zadarskoj nadbiskupiji. Dug je popis naših sponzora pa ovdje prestajem nabrajati. Ipak ću još kazati da imamo zlatnoga donatora koji u cijelosti financira uređenje naše buduće knjižnice u prostoru povrh nas. Međutim, donator želi ostati anonimn do završetka radova koji su već započeti. Kako bi knjige bile u cijelosti tiskane, tomu pripomažu i autori vlastitim donacijama. Kao što znate, Matica hrvatska kulturna je neprofitna udruga pa na prvome mjestu nije zarada. Ipak se ostvaruju i vlastita sredstva koja pospješuju naše ukupno djelovanje.

Na sustavnom financiranju naših programa osobito nam pomažu Grad Zadar, Ministarstvo kulture i medija RH, Zadarska županija, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih RH, naša središnjica u Zagrebu s kojom izvrsno surađujemo. Tu su još Grad Biograd i tvrtka Ilirija u tom gradu. To je osobito učinkovito zalaganjem prof. Bože Došena, našeg člana iz Biograda.

Iz ovog Izvješća zrcali se predani rad našeg Predsjedništva čiji su svi članovi volonteri, pa im svima izražavam veliku zahvalnost (to su profesori Lisac, Vigato,

Begonja, Došen, Knez, Paštar, profesorica Balić Nižić te Miljenko Dujela). Posebice zahvaljujem poslovnoj tajnici prof. Anici Serdarević, dobroj vili našega Ogranka, koju se, uz ostalo, može kontaktirati i danju i noću. Ništa joj nije teško uraditi. Zahvaljujem urednicima prof. Vigatu i prof. emeritusu Liscu, članovima Nadzornog odbora na čelu su prof. Drinkom Dujmović.

Dosad smo osnovali tri odjela našeg Ogranka – Odjel za zdravstvo, kojemu je na čelu dr. sc. Boris Dželalija, prof. emeritus, Odjel za povijest (vodi ga prof. dr. Zlatko Begonja) i Odjel mladeži Ogranka Matice hrvatske koji vodi mladi povjesnik Luka Knez. U našem djelovanju pomažu nam brojni vanjski suradnici, od kojih su neki članovi našeg Ogranka (ocjenjivači, predstavljači, lektori, tehnička potpora, tiskare i dr.). Od njih mogu sada spomenuti prof. Lisca, prof. Katić, pok. profesoricu Teodoru Vigato, pok. akademika Maroevića, Matu Kovačevića, dr. sc. Domagoja Vidovića, prof. Paštara, prof. Čosića, prof. Uglešića, prof. Balić Nižić, prof. Majića, prof. Vuletića, prof. Miletića, prof. Vučetića, prof. Sanju Knežević, gospođu Meri Lozić, prof. Dundov, gospođu Ivoš, prof. Alfirević Franić, profesoricu Drobnak, gospodina Mustaća. Naravno, tu su mnogi naši suradnici u Zadarskoj smotri, Zborniku Domaća rič i mnogim drugim zbornicima i uradcima. Svima njima hvala.

Naše priredbe organiziramo u gradovima, općinama, selima od Omiša do Novalje, Zagreba, Siska, Varaždina, Udbine do Vinkovaca. Nije nam teško otići u Metković, Omiš, Sinj, Split, Drniš, Šibenik, Biograd na Moru, Radašinoce (Vidikovac), Polaču, Vranu, Pakoštane, Benkovac, Sali, Ošljak, Preko, Bibinje, Pridragu, Obrovac, Silbu, Paljuv, Lisičić i već spomenute gradove.

Hvala svima vama, drage matičarke i matičari.

*Naše se Izvješće ne odnosi na 2024. godinu. Mogu vam priopćiti da smo naš predani rad nastavili i ove godine pa je tiskano više naslova, održano više prikaza knjiga, predavanja i drugih oblika djelovanja. Svjesni smo toga da se još više i bolje može učiniti. Za to ćemo se još dodatno potruditi – svi **ZAJEDNO**.*

Radomir Jurić

Govor na dodjeli priznanja Matice hrvatske

U Ogranku Matice hrvatske u Zadru 31. ožujka gostovao je predsjednik Matice hrvatske akademik Miro Gavran. Razlog posjetu bilo je uručenje zahvalnice predsjedniku Ogranka dr. sc. Radomiru Juriću u znak priznanja za dugogodišnji iznimno uspješan rad na ostvarivanju programa Matice hrvatske.

Dodjela zahvalnice dr. sc. Radomiru Juriću

Uz akademika Gavrana, na događanju su sudjelovali i tajnik za Ogranke MH Mihovil Antić, gradonačelnik grada Zadra Branko Dukić, rektor Sveučilišta u Zadru prof. dr. sc. Josip Faričić, prorektor Sveučilišta u Zadru prof. dr. sc. Zvezdan Penezić te niz uglednih gostiju iz javnog i kulturnog života grada. Program je vodila profesorica Jelena Alfirević Franić. Prisutne je na početku biranim riječima pozdravio rektor Sveučilišta u Zadru prof. dr. sc. Josip Faričić.

Akademik Miro Gavran izrazio je zadovoljstvo okupljanjem u posebno svečanom ozračju palače Ghirardini, podsjetivši da je Matica nedavno obilježila 183 godine postojanja. Uz kontinuitet postojanja, istaknuo je i značajan porast članstva, napomenuvši da se u proteklom razdoblju ograncima Matice pridružilo više od dvije tisuće novih članova, među kojima je i velik broj mladih.

Predsjedništvo Matice hrvatske jednoglasno je donijelo odluku o dodjeli zahvalnice gospodinu Radomiru Juriću, predsjedniku Ogranaka Matice hrvatske u Zadru, kao priznanje za njegov izniman doprinos. Beskrajno smo sretni što smo mu na ovaj način mogli izraziti zahvalnost za sve što je učinio za Maticu. Gospodin Jurić jedan je od onih maticara koji su se nesebično davali i neumorno radili kako bi Ogranak u Zadru zablistao punim sjajem te postao jedan od najvažnijih u Hrvatskoj i šire. Posebno nas raduje kada možemo javno reći hvala ljudima koji su svojim radom ostavili neizbrisiv trag. U Središnjici u Zagrebu prepoznali smo njegovu predanost, a vjerujemo da njegov primjer može nadahnuti i nove, mlade članove Matice. Njegov znanstveni rad i doprinos dodatno potvrđuju da takve ljude treba počastiti iskrenim priznanjem – izjavio je Gavran te se osvrnuo i na ključnu ulogu Matice hrvatske u očuvanju hrvatske kulture i tradicije, posebno u manjim sredinama u odnosu na Zagreb. – Za Maticu hrvatsku presudni su njezini ogranaci. Još između 1934. i 1936. godine krenulo se s idejom osnivanja ogranaka, tada nazivanih „pododborima”. Vizija je bila jasna – hrvatska kultura ne smije biti zagrebocentrična, što ja cijeli život ponavljam. Duša Matice hrvatske upravo su njezini ogranaci. Danas imamo 133 ogranaka – 104 u Hrvatskoj, 19 u Bosni i Hercegovini te desetak diljem svijeta. Ogranaci su ključni, osobito u manjim sredinama, gdje su nerijetko jedini nositelji kulturnog života. U takvim mjestima, da nema Matice, ne bi bilo pjesničkih večeri, književnih susreta, koncerata, tribina... No, i u većim gradovima poput Zadra veseli nas vidjeti kako ogranaci postaju promotori istaknutih i predanih ljudi kojima je stalo do hrvatske kulture, tradicije i znanosti – istaknuo je Gavran.

Donosim svoj govor nakon primitka priznanja:

Zadovoljstvo i čast mi je pozdraviti vas u ime Ogranaka Matice hrvatske u Zadru, članova Predsjedništva. Tomu dodajem i osobnu dobrodošlicu. Priključujem se već izrečenim pozdravima po redu i častima.

U ukupnom djelovanju Matice hrvatske zadarski Ogranak ima značajno mjesto, ali i specifičan razvitak, koji je u svezi s povijesnim usudima koji su pratili naš grad. Maticino djelovanje ovdje, uz duže ili kraće prekide, možemo pratiti od druge polovice 19. st. pa do danas. Tijekom talijanske okupacije nije bilo moguće njezino djelovanje. Teško je u Zadru bilo živjeti nakon Drugoga svjetskoga rata, kada je priključenje Hrvatskoj, u nekadašnjoj državi, dočekao sav u ruševinama. Ipak, malo-pomalo u gradu Zadru se okupio određeni broj intelektualaca i djelatnika u kulturi i prosvjeti, pa je 31. svibnja 1954. osnovan Pododbor Matice hrvatske u kojem je bilo 18 radnih članova. Međutim, osnivanjem Filozofskoga fakulteta povećan je broj članova. Novopridošli profesori, liječnici i drugi sudjelovali su radu Matice hrvatske. Tijekom Hrvatskoga proljeća naš Ogranak bio je njegovo značajno žarište, a sam Zadar bio je njegov epicentar.

Matičino djelovanje ovdje možemo pratiti od druge polovice 19. st. pa do danas, i to kroz nekoliko razdoblja: prvo je razdoblje od druge polovice 19. st. do početka Prvoga svjetskoga rata, drugo je razdoblje djelovanje Pododbora Matice hrvatske od 1954. do konca siječnja 1972., zatim njezino djelovanje od Obnoviteljske skupštine, početkom srpnja 1990., do danas.

Prema objelodanjenim, starijim, izvješćima Središnjice u Zagrebu možemo doznati broj i strukturu članstva od druge polovice 19. st. do 1913., jednako u Zadru, na zadarskim otocima i u zaobalju. Bili su to razni uglednici, biskupi, župnici, bogoslovi, učitelji, učenici, posjednici i dr. (našao sam i jednu posjednicu). Najviše je članova bilo 1880. (208 članova), 1885. (185 članova) i 1913. (57 članova). Među njima su, primjerice, bili Blaž Jurišić, Stjepan Božulić, hrvatski književnik Rikard Katalinić Jeretov i drugi.

Dobro vam je poznata sudbina Zadra nakon Prvoga svjetskoga rata. Tijekom talijanske okupacije nije bilo moguće djelovanje Matice hrvatske. Teško je u Zadru bilo živjeti nakon Drugoga svjetskoga rata, kada je priključenje Hrvatskoj, u neka-dašnjoj državi, dočekao sav u ruševinama.

Ipak, malo-pomalo u gradu Zadru okupio se određeni broj intelektualaca i djelatnika u kulturi pa je 31. svibnja 1954. osnovan Pododbor Matice hrvatske. Osamnaest radnih članova izabralo je Upravni odbor na čelu s poznatim novinarom Jerolimom Čogeljkom. Osnivanjem Filozofskoga fakulteta 1956. (napose zaslugom Miroslava Krležje), povećan je broj članova. U radu Matice sudjelovali su novopridošli profesori, liječnici i drugi. Predsjednici su do 1970. bili: dr. Ivan Grgić, dr. sc. Dinko Foretić (kasnije prvi rektor Sveučilišta u Splitu), dr. sc. Nikola Ivanišić i prof. Ivan Aralica.

U ozračju Hrvatskoga proljeća predsjednikom je postao dr. sc. Stijepo Obad. Naglo je porastao broj članova u samom gradu Zadru, ali i u okolnim mjestima u kojima su osnovana Povjerenišтва (primjerice u Poličniku, Bibinjama, Posedarju, Škabrnji, Stankovcima i Preku).

Nakon Karadorđeva sve se promijenilo. Zabranjen je Matičin rad, uslijedili su progoni naših uglednih članova. U osvit stvaranja nove neovisne hrvatske države početkom srpnja 1990. održana je Obnoviteljska skupština našeg Ogranka (bili smo među prvima u Hrvatskoj koji su to učinili). Nanovo je buknuo rad našeg Ogranka u raznim oblicima djelovanja – od nakladničke djelatnosti, priređivanja javnih predavanja i znanstvenih skupova do humanitarnog rada.

Bogata nakladnička djelatnost ogledala se i ogleda se u redovitom izlaženju „Zadarske smotre“, tiskanju zbornika, mnogih autorskih knjiga, književnih djela, rječnika mjesnih govora, petnaest zbornika naše poznate priredbe „Domaća rič“. U 2019. tiskano je također više knjiga od kojih spominjem monumentalno djelo „Putom sunca, crveni bojovnici iz Horezma“, koje potpisuju Leonard Eleršek i Rado Žic Mikula.

Posebice bogata nakladnička godina bila je ona 2020. s 15 naslova. Od tih naslova spominjem knjigu „Šibenik i druge kroatističke teme“ autora Josipa Lisca, koja je tiskana u sunakladništvu s Gradskom knjižnicom „Juraj Šižgorić“ u Šibeniku. Tu su i knjige Borisa Dželalije, Enija Stipčevića, Luka Paljetka i Momčila Popadića,

kao i monumentalni zbornik u čast Josipu Lisca („Dijalekti, jezična povijest i tradicija”) u sunakladništvu sa Sveučilištem u Zadru i Maticom hrvatskom u Zagrebu.

I za vrijeme korone bila je brojna naša nakladnička djelatnost. Godine 2021. tiskano je 13 naslova. Među njima je zbornik „Domaća rič 14” koji je uredio prof. Ivan Paštar, zatim „Pjesnikova kob” (drama) Tihomila Maštrovića, „Aforizmii III” autora Stanislava Maroje (sunakladništvo s Ligom protiv raka u Zadru). Tu je i roman „Krvavi jarak” Antonije Buljan Filipović te knjiga „Bila sam žohar” koju je potpisala mlada autorica Jelena Alfirević i drugo.

Od lipnja 2018. do početka lipnja 2022. tiskano je šezdesetak naslova. Iza svih ovih knjiga stoje brojni, vrhunski, ocjenjivači (recenzenti, njih na desetine), naravno prema svojim užim specijalnostima. Veliku potporu u tomu smo imali i imamo od naše poslovne tajnice prof. Anice Serdarević, kao i prof. Martine Drobnak, koja ju je mijenjala dok je gospođa Anica bila na roditeljskom dopustu.

Sve se ovo ne bi moglo ostvariti da nismo imali financijsku potporu Grada Zadra, Ministarstva kulture i medija, Ministarstva znanosti i obrazovanja, Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Sveučilišta u Zadru, Zadarske županije, Grada Biograda, Grada Benkovca, Grada Obrovca, općina: Bibinje, Preko, Sv. Filip i Jakov, Poličnik, Jasenice, Polača, Pakoštane, Stankovci, Novigrad, Kalnik i Punat, Zadarske nadbiskupije, Sisačke biskupije, kao i Gospičko-senjske biskupije, brojnih sponzora i dobrotvora (više od 50).

Našu nakladničku djelatnost, kao i onu drugih nakladnika, predstavljali smo i predstavljamo u Splitu (Knjiga Mediterana – četiri godine zaredom), Metkoviću, Omišu, opet u Splitu, Šibeniku (nekoliko puta), Radašincima, Vrani, Biogradu (višekratno), Polači, Bibinjama, Benkovcu, Obrovcu, Salima, Puntu na otoku Krku, Sisku, Zagrebu (nekoliko puta) i naravno najviše u Zadru, samostalno ili često u suradnji sa Sveučilištem u Zadru. Predstavljajući su bili poznati hrvatski književnici, znanstvenici i kulturni djelatnici – od akademika Tonka Maroevića i akademika Luka Paljetka do prof. Josipa Lisca i prof. Zlatka Begonje.

Knjige „Zadarski laureati” Romana Segarića i „Polački zbornik” dobile su Zlatnu povelju Matice hrvatske, a zbornik „Braća Vranjani i vransko područje u povijesti” Srebrnu povelju.

Bili smo aktivni u priređivanju javnih predavanja sve do pojave korone.

Primjerice 18. listopada 2018. naš je Ogranak gostovao u Ogranku Matice hrvatske u Vinkovcima. Tada sam održao predavanje „Zadar na dlanu”, a član našeg Predsjedništva Miljenko Dujela prikazao je film o porušenim spomenicima u Zadru i na zadarskom području tijekom hrvatskoga obrambenoga Domovinskog rata. Izvršno smo bili primljeni.

Dana 31. ožujka 2022. Radimir Jurić je u Gradskoj knjižnici „Juraj Šižgorić” u Šibeniku održao predavanje „Zadar – kulturni dragulj na dlanu”.

Ogranak je u suradnji sa Sveučilištem u Zadru, Zadarskom nadbiskupijom, Nadbiskupijskim sjemeništem Zmajević, Gradom Biogradom, Općinom Sali, Zavičajnim muzejom u Biogradu na Moru, tvrtkom Ilirija i drugima priredio nekoliko znanstvenih skupova, kolokvija i manifestacija.

Primjerice od 17. do 19. svibnja 2019. godine u organizaciji Sveučilišta u Zadru, Instituta za povijest Mađarske akademije znanosti iz Budimpešte i Ogranka

Matice hrvatske u Zadru te suorganizaciji Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatskog instituta za povijest iz Zagreba, Mađarskog instituta u Zagrebu, Zavičajnog muzeja Biograd na Moru i Glagoljaške udruge „Sidraška županija”, u Biogradu na Moru održan je Međunarodni znanstveni skup HRVATSKO-MAĐARSKI ODNOSI KROZ PROŠLOST.

Spomenuli smo da se ogledamo i u humanitarnom radu. Primjerice na Valentinovo 2019. mladež Ogranka organizirala je humanitarni sajam naših knjiga s naslovom „Srcem i knjigom za život”. Sav novac od prodanih knjiga darovan je Ligi protiv raka Zadar. Isto smo ponovili za Valentinovo 2020. godine. Međutim, ovaj je put novac od naših prodanih knjiga išao za liječenje naše spisateljice i sugrađanke Darije Šimunov. Već smo spomenuli knjigu Stanislava Maroje „Aforizmi III”, koju smo izdali u suradnji s Ligom protiv raka Zadar. Sav novac od prodaje ide opet u tu Ligu.

Tijekom svih ovih godina događale su se lijepje, ali i vrlo dramatične stvari. Kad govorim o dramatičnim stvarima, prvenstveno mislim na sedamdesete godine.

Zahvaljujem brojnoj publici koja je došla na ovaj događaj. Ovo priznanje nije samo priznanje meni nego i svim dosadašnjim predsjednicima zadarske Matice, kao i njezinu Predsjedništvu.

Emocije su velike, ali su vrlo pozitivne i izrazito motivirajuće.

Jelena Alfrević Franić, Radomir Jurić, Miro Gavran, Mihovil Antić

Patricia Peić

Kronika kulturnih događanja u Ogranku Matice hrvatske u Zadru od 20. veljače do 27. kolovoza 2025. godine

Ogranak Matice hrvatske u Zadru priredio je predavanje Zdravka Žarkovića *Iz francuskog jezika i kulture*. Predavanje je održano u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru u četvrtak 20. veljače. Zdravko Žarković, rodom Imoćanin, završio je francuski jezik i filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zadru. U dvama mandatima bio je diplomatski predstavnik u bivšoj državi, u Lyonu i Bernu, a početkom devedesetih na svoj zahtjev dao je otkaz u Ministarstvu vanjskih poslova u Beogradu te se vratio u Zadar. Enigmatikom se bavi od svoje 15. godine, kako sam kaže, „cijeli život”. Prvi je u Hrvatskoj objavio križaljku sedam puta sedam bez crnog polja, i to 1974. u Bjelovaru. Također je prvi na francuskom jeziku objavio 4 kvadrata 7 puta 7, u zagrebačkoj *Kvizorami*. U *Narodnom je listu* devet godina uređivao križaljku i nitko nikada nije imao primjedbu ni na jednu uvrštenu riječ. Objavio je više od 3000 križaljki, 100 kvadrata te anagrama, pa je među prvima u Hrvatskoj po tom broju. Uvijek se zalagao za samosvojnost i samostalnost hrvatskoga jezika. Bavi se aforistikom i uvršten je u nekoliko antologija hrvatskog aforizma. Izdao je knjigu iz domovinskog zavičaja *Imotska razglednica* (2017.). Zdravko Žarković pripremio je poučno predavanje u kojem je istaknuo nekolicinu riječi koje su iz francuskog jezika ušle u hrvatski jezik i obrnuto. Još je jedanput na taj način zabavio i poučio prisutnu publiku.

U srijedu 26. veljače u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru doc. dr. sc. Patrick Levačić priredio je predavanje pod nazivom *Marko Polo i mitski prostor*. Moderator predavanja bio je izv. prof. dr. sc. Frano Vrančić. Samo predavanje bilo je koncipirano tako da cilj predavanja nije bio odgovoriti na vječno pitanje: jesu li dokumentirane činjenice i anegdote doista istinite, već doprinijeti „oživljavanju” najvećeg svjetskog putnika tako važnog za ovo podneblje, iz kulturnih, povijesnih, ali i turističkih razloga. Marko Polo bio je poznat i po svojoj iznimnoj sposobnosti. U kratko vremena naučio je mnogo. Bio je poliglota, poslanik i diplomat. Na početku izlaganja doc. dr. sc. Patrick Levačić približio je legendarni putopis iz potpuno drugačijeg kuta, i to osvrtom na djela francuske književnosti koja su spominjala Polove dogodovštine, a koje je zapisao njegov zatvorski cimer, talijanski pisac Pisa. Upravo zbog toga što je bila riječ o usmenoj primopredaji informacija, dovodi se u pitanje i sama istinitost svakog tog djela, ali u tom kontekstu to biva potpuno beznačajno. Putopis je dominantno

dokumentarni žanr, ali nitko pisce ne sprječava u dodavanju elementa fikcije koji ga čini čitljivijim i lakše probavljivim štivom. Prema Levačićevim riječima, Marka Pola možemo svrstati u nekoliko razina. Možemo govoriti o njemu kao o „ocu antropologije” jer donosi nove i intrigantne priče koje spaja s mitskim prostorom. Zatim stvara bajkovitu verziju, pruža istinitost i vjerodostojnost te ostavlja univerzalnu poruku koja i danas ostaje relevantna. Levačić je u više navrata istaknuo kako bi nas lik i djelo Marka Pola trebali inspirirati da i sami proširimo svoje horizonte. Njegova veličina nije bila samo u njegovim putovanjima već u činjenici da je uvijek donosio nešto novo sa svojih putovanja. Predavač je na kraju istaknuo kako nije sasvim ispravno reći „tragovima Marka Pola”, već da je preciznije govoriti o „putevima Marka Pola” kojima možemo krenuti prema novim spoznajama i susretima s drugim kulturama.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru održao je predstavljanje knjige *Jedan niže držec, drugi više pojuc – lirska, i ina korespondencija 1984. – 2020*. Predstavljanje je održano u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru u četvrtak 27. veljače 2025. U programu su sudjelovali izv. prof. dr. sc. Sanja Knežević i prof. Darko Matičević. Knjiga na 623 stranice donosi pisma, dopisnice, stihove i sonete dvojice vrhunskih intelektualaca, akademika, pjesnika, prevoditelja i bliskih prijatelja – Luka Paljetka i Tonka Maroevića, koji su se dopisivali 36 godina. Nakon što je Maroević iznenada preminuo u kolovozu 2020. godine, njegova udovica Iva Grgić Maroević predala je Paljetku svu građu koju je njezin suprug primio od njega, vjerujući da će on najbolje znati što učiniti s tim opsežnim materijalom. I doista, Paljetak je priredio ovo grandiozno djelo, obogaćeno mahom nevidenim fotografijama, kao posvetu svomu prijatelju. Predsjednik Ogranka profesor Radomir Jurić rekao je nekoliko prigodnih riječi. Nakon njega profesorica Sanja Knežević kazala je kako ovo djelo svjedoči o jedinstvenom književnom fenomenu i odnosu dvojice autora koji su oblikovali hrvatsku postmodernu književnost, pritom neminovno ostajući vjerni mediteranskoj baštini. Luko Paljetak i Tonko Maroević nadopunjavali su se u svojoj tradiciji. Paljetak je u svome Dubrovniku pronalazio inspiraciju za svoje sonete, dok su Maroevićeve kartoline bile pune dosjetki i lepršavosti. Darko Matičević je kazao kako je imao čast surađivati s Lukom Paljetkom na stvaranju knjige koja je tiskana u ožujku 2024. godine. Istaknuo je da je Luko unatoč bolesti pomno pratio završetak ovog djela. Predložio je da se na kraju knjige uvrsti njegov sonetni vijenac koji je napisao tri dana nakon Maroevićeve smrti. Želio je također da se snime videozapisi njegova čitanja uz instrumentalnu glazbenu podlogu profesora Matičevića. U knjigu je uvršteno i desetak fotografija koje su mu bile posebno drage. Zanimljivo je i da je bio zaslužan za kompletan vizualni dizajn, od slova u boji „vina” do sivo-plave „golubove” pozadine, podijelio je Matičević, te zaključio kako je ova knjiga prava oda istinskom prijateljstvu dvojice velikana.

Dana 11. ožujka u dvorani Ogranka Matice hrvatske održano je predstavljanje knjige Valentina Ćorića *In vino libertas – autobiografski zapisi iz Haaga*. Uz autora, u programu sudjelovali su emeritus dr. sc. Slobodan Prosperov Novak, književni povjesničar, te dr. sc. Mile Mamić, umirovljeni profesor Sveučilišta u Zadru. Program je moderirala Jelena Alfirević Franić. Nakon uvodnih riječi

predsjednika Ogranka Matice hrvatske u Zadru prof. Jurića, riječ je preuzeo dr. sc. Slobodan Prosperov Novak. Kazao je da je ovo knjiga o čovjeku koji je u neljudskim uvjetima uspio stvoriti prostor slobode kroz tekst – u obliku vina. Njegova knjiga ne poznaje patetiku, ali poznaje osjećaj uzvišenosti i neizrečene, proživljene svijesti o tragičnoj poziciji našeg naroda kroz povijest. Knjiga je mračna i puna tuge, ali i ispunjena prigušenom radošću. Prosperov Novak istaknuo je da prepuna dvorana Matice znači da Zadrani nisu prestali voditi računa o knjizi te da ovdje knjiga nije umrla, kao u većini Hrvatske. Dr. sc. Mile Mamić naglasio je kako Ćorić donosi knjigu koja je podijeljena u dva podjednaka dijela po 19 priča. Uglavnom se u tim pričama izmjenjuju lake i teške, vesele i otužne teme iz autorova života, bilo u haškom zatvoru ili sjećanja iz prijašnjih dana, doživljena ponovno i drukčije, snažnije. Sve su te priče majstorski oblikovane i povezane u skladnu cjelinu. Mnoge priče jasno pokazuju da je Ćorić i u Haagu bio čovjek slobode i istine, hrvatskoga ponosa i prkosa, duhoviti i zanosni promicatelj istine o Domovinskom ratu. Sudjelovanje u njemu s ponosom smatra najbogatijim razdobljem svojega života. Zaključio je koliko je dragocjeno to svjedočanstvo hrvatskog mučenika te da takve hrvatske velikane mučenike treba promatrati kroatocentrično bez obzira na presude tuđinskih sudova. Publici se obratio i autor Valentin Ćorić. Prije svega zahvalio je mnogobrojnoj publici i izrazio zahvalnost što se nakon tri pokušaja predstavljanja knjige to napokon i ostvarilo. Zatvorsku ćeliju teško je podnosio, no odlučio je pronaći način da olakša i sebi i drugim zatočenicima. Stoga je počeo „potkopavati” zatvorske zabrane, ponajprije onu koja mu je kao vinoljupcu najteže padala – zabranu uživanja u vinu. Ćorić je dodao da je knjiga *In vino libertas* nastala iz prkosa prema situaciji u kojoj se našao i ljudima koji su ga u nju doveli, a same zapise klesao je u zatvorskoj samoći.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru održao je 13. ožujka predstavljanje knjige Davora Dijanovića *Hrvatska – država koja se samoukida*. U predstavljanju su sudjelovali: Andrea Černivec, Ivica Marijačić i autor.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru održao je predstavljanje knjige Čančarije i babarije – *bapske i druge priče s otoka Krka*. Riječ je o četvrtoj knjizi dvanaestoknjžja *Tugomerika*, višetomne zbirke pučke književnosti otoka Krka, autora Leonarda Eleršeka i Rada Žica Mikulina. Uz autore, u programu sudjelovali su prof. dr. sc. dr. h. c. Ante Uglešić, prof. dr. sc. Ivica Vigato i doc. dr. sc. Branimir Vukosav. Predstavljanje je održano 25. ožujka u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru. Goste je pozdravio prof. Ante Uglešić, koji je istaknuo važnost ovakvih velikih književnih djela, podsjećajući kako su se nekada ljudi u manjim mjestima družili u svojim najčešće skromnim obiteljskim domovima, prepričavajući mnogobrojne priče s različitim tematikama. Ova knjiga predstavlja davno zapisana kazivanja mještana, uglavnom Punta na otoku Krku i okolnih naselja, koja govore o nadnaravnim bićima ljudske mašte što su nekoć obitavala na njihovom otoku. Ante Uglešić istaknuo je i etnološku vrijednost ovih zapisa koji će na ovaj način biti trajno sačuvani kao dio izuzetno bogate puntarske baštine i prošlosti. Ivica Vigato istaknuo je važnost pričanja koja je toliko velika da neki didaktičari smatraju kako bi u predškolskim, ali i školskim ustanovama trebalo

odrediti neko posebno mjesto gdje bi djeca pričala i slušala priče. Ističe kako su to puntarska djeca spontano i prakticirala, prepričavajući priče u nekoj sasvim običnoj životnoj situaciji. Zaključuje da ovakve priče pružaju mogućnost da se usmenom predajom kao kulturnom baštinom obnavljaju davna vjerovanja u nadnaravna bića. Pružaju ugodu pričanja, bajkovitu atmosferu i kontakte s ljudima. Branimir Vukosav, kao geograf, istaknuo je da je ova knjiga vrlo vrijedan izvor i temelj za buduća etnološka, historiografska, ali i geografska istraživanja. *Čančarije i barbarije* obiluju neformalnim geografskim znanjem u vidu geografskih imena za lokalne fenomene i lokacije kao i brojnih opisa prostora vezanih uz pučko vjerovanje i iskustvo višestoljetnog postojanja u specifičnom geografskom okruženju. Spoju stvarnih geografskih lokaliteta i mikrolokacija s jedne i fiktivne/mitološke nadgradnje s druge strane može se pristupiti iz perspektivne književne geografije, koja predstavlja jednu od rastućih i sve zastupljenijih tema kulturne geografije, zaključio je Vukosav. O knjizi su govorili i autori. Leonard Eleršek istaknuo je da se ovdje radi o pučkim praznovjerjima, čaranjima, bedastocama i tričarijama, riječju o vrlo dragocjenim bapskim pričama. Građa je ove knjige heterogena te je svrstana prema elastičnom kriteriju pa su tako nastala i njezina poglavlja. Istaknuo je da se s predajom priča s naraštaja na naraštaj ne prenosi samo riječ nego i umijeće pripovijedanja priča. Upravo zbog toga Rado Žic Mikulin uživo je čitao priče. Istaknuo je da su sve pjesme i priče prepjevane i prevedene na standardni jezik, no da se njihova istinska vrijednost nalazi u čakavskom izvorniku.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru i Narodni muzej Zadar priredili su priredbu pod nazivom *Moja Afrika, video- i fotozapisi*, kojom se obilježio 80. rođendan gospodina Miljenka Dujele, redatelja, putopisca i misionara, čiji su radovi u Africi ostavili neizbrisiv trag. Kroz zanimljive video- i fotozapise gospodin Dujela podijelio je svoje nezaboravne doživljaje s afričkog kontinenta, otkrivajući ljepotu i bogatstvo kulture, prirode i ljudi koji su obilježili njegova putovanja. U programu su sudjelovali dr. sc. Radomir Jurić, predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Zadru, i Miljenko Dujela. Priredbu su svojim glazbenim dijelom programa uveličali i Duo Anđela i Tonči. Priredba se održala u Gradskoj loži 4. travnja 2025. godine, s početkom u 19 sati.

U Ogranku Matice hrvatske u Zadru u ponedjeljak 31. ožujka gostovao je predsjednik Matice hrvatske akademik Miro Gavran. Tijekom posjeta uručio je zahvalnicu predsjedniku Ogranka dr. sc. Radomiru Juriću u znak priznanja za dugogodišnji iznimno uspješan rad na ostvarivanju programa Matice hrvatske. Akademik Miro Gavran istaknuo je činjenicu da je Predsjedništvo Matice hrvatske donijelo jednoglasnu odluku o dodjeli zahvalnice prof. Juriću, kao priznanje za njegov izniman doprinos. Nakon dodijeljene zahvalnice govor je održao i sam predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Zadru. Prof. Jurić istaknuo je da je njegov angažman oduvijek bio usmjeren za boljitak grada, struke i kulturološkog miljea. „Kroz mnoge izazove i poteškoće samo se znanošću i umjetnošću može biti svjetionik kompetitivnom društvu”, kazao je Jurić. Priznanje koje je dobio priznanje je truda, svojevrsno samoostvarenje uloženog. Istaknuo je da će i dalje oslušivati, osmišljavati i ostvarivati prilike koje će biti uspješne i plodne. „Osje-

ćaji su veliki jer su se u ovoj našoj dvorani, koju pamtim već više od 55 godina, odvijali brojni važni trenuci – i lijepi i dramatični. No, ovo priznanje nije samo za mene, već i za sve ljude koji su kroz povijest vodili Maticu, kao i za sadašnje Predsjedništvo, a emocije su istovremeno i snažne i motivirajuće”, podijelio je Jurić. Ovom važnom događaju, kako za Maticu hrvatsku tako i za Ogranak u Zadru, prisustvovali su i tajnik za Ogranke Mihovil Antić, gradonačelnik grada Zadra Branko Dukić te rektor Sveučilišta u Zadru prof. dr. sc. Josip Faričić, s nizom uglednih gostiju iz javnog i kulturnog života grada.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru održao je predstavljanje knjige Vladimira Lončarevića *Godina i vječnost*. Riječ je o knjizi povjesnici, nadahnutoj životom predsjednika Tuđmana u drami povijesti hrvatske domovine i hrvatskog naroda, a objavljenoj u povodu 25. obljetnice smrti prvog hrvatskog predsjednika dr. Franje Tuđmana i o 1100. obljetnici Hrvatskog Kraljevstva. Predstavljanje je održano 9. travnja u dvorani Ogranak Matice hrvatske u Zadru. Uz autora, prof. dr. sc. Vladimira Lončarevića, u programu su sudjelovali i mr. sc. Božidar Petrač, glavni urednik Alfe, i Darko Krpina, prof. Prisutne je pozdravio i potpredsjednik Ogranak Matice hrvatske u Zadru izv. prof. dr. sc. Zlatko Begonja. Nakon njega riječ je preuzeo Božidar Petrač. Istaknuo je važnost ove knjige i samog autora koji kroz lik dr. Franje Tuđmana podastire cijelu hrvatsku povijest i njezine čimbenike. Iako je roman u prvom redu posljedica autorova osobnog iskustva, on nastoji svoje iskustvo poopćiti i pretvoriti ga u zajedničko služeći se citatima književnika i drugih djela hrvatskih i stranih autora. Lončarević daje živu fresku onoga vremena i pruža cjelovit uvid u providonosnu ulogu prvog hrvatskog predsjednika u obnovi hrvatske države, njezinu međunarodnom priznanju i nedovršenoj duhovnoj obnovi hrvatskog naroda. Zaključio je kako je ovo djelo vrstan pokušaj literarnog čitanja vremenite nacionalne povijesti hrvatskog naroda. Drago Krpina istaknuo je da je riječ o unikatnom književnom djelu koje izmiče teorijskoj klasifikaciji književnosti. Slojevitost je ono što je posebno u ovom romanu. Roman je vremenski smješten u posljednju godinu života predsjednika Tuđmana gdje autor donosi njegove duhovne preokupacije kojima je i sam svjedočio, a u nekim slučajevima i posredovao. Važnost je ovog romana u činjenici da nakon čitanja ostavlja otvoren prostor za promišljanje o nekim važnim pitanjima, što ujedno čini obilježje svakog uspješnog književnog djela. Zaključio je da će ovaj roman privući pozornost kako uže književne javnosti tako i šireg čitateljstva, a osobito mnoštva pojedinaca koji su bili suvremenici i suradnici predsjednika Tuđmana. Lončarević je istaknuo kako je roman morao napisati kao dužnik domovine. Ovaj roman jest svojevrsna povjesnica o predsjedniku Tuđmanu i o Hrvatskoj. Autor se prisjetio početka 1999. godine u kojoj je dobio povlasticu, a to je da bude Predsjednikov suradnik.

Dana 24. travnja u dvorani Ogranak Matice hrvatske u Zadru organizirano je predstavljanje knjiga Blanke Matković *Od Vrana do Biokova: hrvatski protukomunistički otpor djelovanjem imotskih i zapadnohercegovačkih križarskih skupina (1944. – 1951.)* i *Od Vrana do Žabe: hrvatski protukomunistički otpor djelovanjem širokobriježskih i neretvanskih križarskih skupina (1944. – 1948.)*. Knjiga *Od Vrana do Biokova* na više od tisuću stranica obuhvaća djelovanje križarskih

skupina, križarskih organizacija i neformalnih jatačkih mreža na prostoru od linije Vran – Posušje – Imotski – Biokovo prema Kamešnici, Cetinskom kraju, Tomislavgradu, Kupresu do Rame. Knjiga *Od Vrana do Žabe* na 700 stranica odnosi se na istu tematiku na liniji od Vrana, Posušja i Imotskog do Metkovića, planine Žabe, Neuma, Hutova, Mostara i Čvrsnice. Ove knjige predstavljaju jedinstvenu cjelinu te su prošireni doktorski rad koji je u listopadu 2024. autorica obranila na Sveučilištu u Zagrebu. Prema riječima autorice, riječ je o prvim knjigama koje progovaraju o hrvatskom protukomunističkom otporu u razdoblju od 1944. do 1951. godine. Knjige su značajne jer se dosad u historiografiji pisalo o pojedinim križarskim skupinama koje su pružale gerilski otpor tadašnjoj komunističkoj vlasti i pisalo se o jatacima, odnosno njihovim pomagačima. Ovo su prve znanstvene monografije koje govore o djelovanju križarskih skupina i organizacija na prostoru srednje i južne Dalmacije.

Odjel za zdravstvo Ogranka Matice hrvatske u Zadru održao je predavanje doc. dr. sc. Marije Ljubičić pod nazivom *Interakcija stresa, životnog stila i zdravlja*. Predavanje je održano u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru u utorak 29. travnja. Prisutnima se obratio dr. sc. Boris Dželalija, profesor emeritus, najavio je predavanje te samu predavačicu iznoseći nekoliko crtica iz njezina životopisa. Predavanje je koncipirano tako da je predavačica najprije prezentirala što je to svakodnevica i što je to životni stil koji je danas vrlo izazovan te kako uskladiti stvaran život i svakodnevicu sa svime što ona nosi. Istaknula je da današnji stil narušava naše zdravlje i kvalitetu života te našu opću dobrobit. Stres se često stavlja u negativnu konotaciju, no on može biti i pozitivan. Riječ je bila i o patofiziološkim mehanizmima stresa, odnosno kako naš organizam odgovara na stres, što je vrlo kompleksno. Nakon sagledavanja stresa iz medicinskog aspekta, predavačica je govorila o tome kako ublažiti stres, što kažu stručnjaci i medicina životnog stila te na koji se način opuštati kako bi se svakodnevni stres ublažio. Medicina životnog stila ističe 6 životnih postulata za ublažavanje stresa, dok Američka znanstvena organizacija na temelju znanstvenih istraživanja ističe nekoliko ključnih točaka za izbjegavanje stresa, a to su: voditi računa o svom tijelu, uživati, riješiti se stresora, procijeniti stres, stvoriti rutinu, uživati u svakodnevnom vremenu, vizualizirati osjećaj ugone. Ministarstvo zdravlja RH navelo je pet koraka koji su ključni kako bi došlo do određene promjene u našim životima: pravilna prehrana, pravilo koraka, pravilo vode, pravilo sna i pravilo manje ekrana, više kretanja. Istaknula je da bismo trebali pokušati ukloniti stresore iz svakodnevnog života, malim promjenama koje su od velike važnosti.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru u suradnji s Medicinskom nakladom, Udrugom hrvatskih liječnika dragovoljaca 1990. – 1991., podružnica Zadar, i Hrvatskom udrugom Benedikt, održao je predavljanje knjige Matka Marušića *Priručnik za hrvatsku politiku*. Predavljanje je održano u ponedjeljak 12. svibnja 2025. Na predavljanju su sudjelovali Damir Biloglav i autor. Prisutne su pozdravili primarijus Petar Lozo, predsjednik Udruge hrvatskih liječnika dragovoljaca 1990. – 1991., i Radoslav Zaradić, predsjednik Hrvatske udruge Benedikt iz Splita. Nakon njih riječ je preuzeo doktor Damir Biloglav, koji je istaknuo da bi svi, i političari i nepolitičari, trebali pročitati priručnik kako bi

saznali istinu. Knjiga ima četiri dijela: prvi je politička povijest Hrvatske, drugi govori o hrvatskim susjedima jer bez toga se ne može razumjeti hrvatska politika, trećemu je tema današnja Hrvatska, a četvrti odgovara na pitanje što nam je, dakle, činiti. Prolazeći kroz sva navedena poglavlja, Biloglav je istaknuo da jedini cilj treba biti otkriti istinu. Nakon njega riječ je preuzeo i sam autor. Marušić je istaknuo da priručnik može biti vrlo koristan svima koji se aktivno bave politikom, a vrlo zanimljiv pasivnim promatračima jer donosi jako mnogo nepoznatih podataka. Smatra da je važna stvar za budućnost pomirenje.

U suradnji Zajednice udruga Domovinskog rata s Ogrankom Matice hrvatske u Rijeci i Ogrankom Matice hrvatske u Zadru održano je predstavljanje knjige Mladena Barabe Cvitića *Marina kruna*. Predstavljanje je održano u prostorijama Zajednice udruga Domovinskog rata u srijedu 7. svibnja 2025. U predstavljanju su sudjelovali kritičar i publicist Mladen Urem, profesorica hrvatskog jezika i književnosti Jasmina Manestar, ilustrator i crtač stripova Julije Jelaska te autor. Predstavljanje je otvoreno hrvatskom himnom. Mladen Urem istaknuo je važnost ove knjige koja sažima više elemenata bitnih za hrvatsku povijest: hrvatsku krunu kao simbol državnosti i kult Marije Majke Božje koji je ukorijenjen u svijesti našeg naroda. Smatra da čitajući dobivamo osjećaj koji nas veže za naš stari hrvatski arhetip kojemu su Hrvati pripadali prije 1000 godina, a objelodanjeno na lijep i nenametljiv način. Naslovnica knjige odražava stari hrvatski arhetip – more, žena, kraljica. Prije nego što je autor Baraba Cvitić predstavio knjigu uz emotivnu recitaciju vlastitih stihova, izjavio je da želi vratiti ponos i dostojanstvo hrvatskog naroda. Pozdravljen je velikim pljeskom, a emotivnoj atmosferi pridonijele su izvedbe pjesama *Mom zavičajju* i *Laku noć, grade* učenika Prve sušačke gimnazije. Jasmina Manestar kazala je kako iz svakog stiha *Marine krune* izvire misao da dom nije mjesto, već osjećaj. Osjećaj silnog domoljublja. Autor nas je posjetio na njezinu vrijednost, poklonio nam je djelo kojim nas je obvezao da Mariju vjerno čuvamo, da ostane tu gdje pripada. Julije Jelaska glavni je ilustrator knjige čiji se radovi protežu duž cijele poeme.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru 16. svibnja predstavio je knjigu Marine Kljajo Radić *Trag vjere u književnosti*. U programu su sudjelovali Tin Lemac, Marko Vučetić te autorica. Moderator programa bio je Nikola Šimić Tonin. Ova knjiga bavi se slojevitim odnosom vjere i književnog stvaralaštva, istražujući kako religiozni motivi i duhovna previranja oblikuju književne tekstove i autore kroz povijest. Tin Lemac istaknuo je veliku važnost ove knjige jer u današnje vrijeme vrlo mali broj knjiga, odnosno književnoznanstvenih studija, povezuje književnost i vjeru, odnosno vrlo je mali broj knjiga koje se bave ovom problematikom. Ovo je zbirka kritika i znanstvenih radova koja je žanrovski vrlo različita, ali svi radovi ističu vjeru kao glavni faktor. Autorica pristupa vrlo ekstenzivno istraživanju samog teksta i tek onda ulazi u svoje analize koje provodi vezano za temu. Ovdje je riječ o knjizi koja će nam rasvijetliti odnos vjere i književnosti kod određenih autora. Marko Vučetić, kao teolog i filozof, knjigu je predstavio iz perspektive religije. Zaključuje kako svakome od nas trebaju dom, domovina i obitelj te ako smo ljudi od vrijednosti i nostalgije, treba pročitati ovu knjigu i prepoznati je kao trezor. Publici se obratila i autorica. Posebno je

zahvalila Matici hrvatskoj, Ogranku u Zadru, na ustupljenom prostoru i svima koji su sudjelovali kako bi večer bila lijepa i dostojanstvena. Autorica je za ovu prigodu napisala i pjesmu *Glazba orgulja morskih*.

U dvorani Ogranak Matice hrvatske u Zadru održano je predstavljanje zbirke pjesama Drage Vranješ Vargović *Nasmijane suze*. Knjigu su predstavili članovi Predsjedništva Ogranak Matice hrvatske u Zadru, a glumica Kazališta lutaka u Zadru Gabrijela Meštrović Maštruko čitala je stihove. Predstavljanje je održano 29. svibnja. Predsjednik Ogranak Matice hrvatske u Zadru prof. Radimir Jurić predstavio je autoricu zadarskoj publici. Nakon njega publici se obratio i profesor Ivica Vigato, koji je istaknuo veliku važnost i značaj ove zbirke. Prema njegovim riječima pjesme su toliko kompleksne i slojevite da se čitatelj treba opetovano vraćati čitanju. Identitet je upravo ono što je oblikovalo pjesme gospođe Vranješ. Socijalni i individualni identitet vidljiv je u ovoj zbirci pjesama. Pjesnikinju je obilježilo njezino rodno mjesto. Zavičaj kao dio socijalnog identiteta često je prisutan u njezinim pjesmama. Kao posebnost po kojemu se prepoznajemo mogu biti i mjesta gdje smo živjeli. Sva ta mjesta u kojima živimo i boravimo oblikuju nas i stvaraju naš identitet. Sljedeći identitet koji se može primijetiti u zbirci pjesama svakako je identitet majčinstva. Osobni identitet sljedeća je nit koja se provlači kroz sve pjesme. Unutrašnji nemir glavna je značajka njezina osobnog identiteta. Kvaliteta njezinih pjesama toliko je velika da je, zaključuje Vigato, autorica bila pjesnikinja i prije nego što je napisala svoju prvu pjesmu. Autorica se obratila publici, zahvalila je svima na dolasku te Ogranku Matice hrvatske u Zadru koji joj je priredio ovu nezaboravnu i vrlo emotivnu večer. Izvorište i utočište njezina stvaralaštva je kajkavski jezik i dragi naš „kaj“, kao i njezin zavičaj. Iako u srcu nosi ravnicu, rodni Novigrad Podravski i Koprivnicu, i plavetnilo mora zauzima posebno mjesto. Još pamti i dane najranijeg djetinjstva na zadarskim ulicama. Bez obzira na to gdje živimo, istinski možemo osjećati samo na materinskom jeziku, istaknula je pjesnikinja te je pročitala i svoje pjesme na kajkavskom dijalektu.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru priredio je predstavljanje zbirke poezije autorice Senke Menciger *Horizonti*. U programu su uz autoricu sudjelovali Ivica Vigato i Anica Serdarević. Predstavljanje su dodatno obogatili glumica Gabrijela Meštrović Maštruko, koja je čitala odabrane pjesme, a za glazbenu pratnju bio je zaslužan Mihovil Valčić. Predstavljanje je održano u dvorani Ogranak Matice hrvatske u Zadru 5. lipnja. Okupljenima se obratila Anica Serdarević, profesorica hrvatskog jezika i tajnica Ogranak Matice hrvatske u Zadru. Soneti se mogu okarakterizirati kao ljubavni, misaoni i pejzažni. Njezin *on* u ovoj se knjizi ponajprije ostvaruje u motivu vječnog traženja njega i atmosferi dočaravanja njihovih nekadašnjih i potencijalnih novih susreta. Serdarević naglašava da autorica poštuje jednoga strogog gospodara – a to je vrijeme. Motiv koji provodi u ovoj zbirci jest fluidnost kroz koju je pjesnički subjekt snažno sveprisutan u svakom izrazu. Kroz svoju tečnost autorica oslobađa stihove koji nemaju granice. I u ovoj zbirci pjesnički subjekt povezan je s prirodom. To se može iščitati kao posljedica podrijetla. Gospođa Senka potječe upravo iz kraja kamena, mora, bure, soli, valova i barke. Upravo te motive autorica vješto uklapa u građu svo-

ga pisma. Serdarević zaključuje da i u drugoj zbirci autorica ostaje vjerna svomu motivskom i formalnom izričaju. Ivica Vigato kazao je kako dobar sonet ne može napisati svatko jer je riječ o najdostojanstvenijem pjesničkom obliku koji ne trpi nikakvu površnost. On treba biti odsječen i smislen, emocionalan, zgusnut, čvrst, izravan, mudar. Izvor je njezine inspiracije tišina, koja je jedan od glavnih motiva soneta. Tišina je poprimila dimenzije prostora i vremena. Osim tišine, glavni su motivi ovih soneta još i more, kamen, bura, valovi... Zaključuje da je ova zbirka pjesama uvelike obogatila ne samo zadarsku već i hrvatsku književnu scenu. Okupljenima se obratila i autorica. Zahvalila je Ogranku Matice hrvatske u Zadru koja je omogućila tiskanje ove zbirke, kao i svim predstavljacima i sudionicima u ovom predstavljanju. Ovu zbirku pjesama posvetila je svojim unucima. Samo predstavljanje zbirke pjesama posvetila je svojoj pokojnoj majci te pokojnoj recenzentici prof. Teodori Vigato. Autorica je istaknula da je u današnjim vremenima najvažnije okrenuti se sebi i čitati, jako puno čitati.

Dana 22. svibnja u dvorani Ogranka Matice hrvatske u Zadru predavanje pod nazivom *Zakon o hrvatskom jeziku. Što dalje?* priredio je prof. dr. sc. Vjekoslav Čosić. Ugledni hrvatski romanist, sveučilišni profesor u miru Vjekoslav Čosić rođen je u Dobropoljani na otoku Pašmanu, ali od svojih ranih godina živi u Zadru u kojem završava i osnovno školovanje. Klasičnu gimnaziju polazi u Zadru i Pazinu. Hrvatski sabor 26. siječnja 2024. donio je Zakon o hrvatskom jeziku, čime je Republika Hrvatska stala uz bok europskim zemljama koje se svojim nacionalnim zakonodavstvom skrbe o vlastitu jeziku. Time se nakon desetljeća iščekivanja napokon ostvario san mnogih generacija hrvatskih domoljuba. Nacrt Zakona izradila je radna skupina Matice hrvatske u sastavu: akademik Stjepan Damjanović, prof. dr. sc. Mario Grčević (voditelj radne skupine), akademik Mislav Ježić, akademik August Kovačec i dr. sc. Tomislav Stojanov. Čosić smatra da je donošenje ovog Zakona prijelomni trenutak za hrvatski jezik. Nakon što smo dobili Zakon o hrvatskom jeziku, postavlja se pitanje: Što dalje? Čosić je svoje predavanje podijelio na pet cjelina. Na početku je predstavio neposredne zadatke Vlade Republike Hrvatske. Jedan od zadataka bilo je osnivanje Vijeća za hrvatski jezik koje je zamišljeno kao koordinacijsko savjetodavno Vladino tijelo čiji je rad usmjeren na zaštitu, njegovanje i razvoj hrvatskoga jezika. Zatim donošenje Nacionalnog plana hrvatske jezične politike s popisom prioriternih ciljeva i mjera koje se odnose na zaštitu, osiguranje slobode uporabe i poticanje razvoja hrvatskoga jezika. Koju je sudbinu doživio nacrt i što je ostalo od toga „u zraku”, Čosić je objasnio kroz primjere. Ono što je naknadno bilo predloženo u Zakonu jesu lektori. Oni se spominju kao skupina s jednom od važnijih uloga u provedbi Zakona. Jurisdikcija nad jezičnim pitanjima sljedeća je tema koju je Čosić obradio. Tko je zapravo nadležan za provedbu Zakona? Je li to Ministarstvo kulture i medija ili pak Ministarstvo gospodarstva i trgovine te koju su cijenu platili Vlada RH i hrvatski proračun, zapitao se i sam autor predavanja. Talijanizacija i amerikanizacija jezika jedan je od ključnih problema suvremenog jezika te na koji način regulirati nazive različitih imena restorana, apartmana, kafića i ostalih ugostiteljskih objekata, četvrta je tema kojom se bavio predavač. Kao peti dio predavanja postavio je tezu da je ovaj Zakon kao most obrane. Do-

dao je da ovaj Zakon kao takav ne sadrži nikakve sankcije, nema nikakvih kazni, inspektora ni inspektorata te ne ulazi u privatnu ni u umjetničku komunikaciju.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru sudjelovao je na Četvrtom festivalu knjige Matice hrvatske koji se održavao u Zagrebu od 5. do 8. lipnja pod sloganom Matica dobrih knjiga. Ogranak je u subotu 7. lipnja izložio svoja knjižna izdanja koja su se mogla kupiti po promotivnim cijenama. Toga dana predstavljena je knjiga autora Tina Lemca *Pečati i kistovi – izbor iz književnih kritika 2011. – 2021.* Tekstovi objavljeni u ovoj knjizi predstavljaju skupljeni niz kritika koje su objavljene kao recenzije pojedinih pjesničkih zbirki ili antologija ili njihovi pogovori u razdoblju od 2011. do 2021. godine. Recenzije su objavljene u važnoj tuzemnoj periodici (*Zadarska smotra, Riječi, Republika, Kolo*), a pjesničke zbirke koje su pogovorene pripadaju brojnim hrvatskim i regionalnim autorima starije, srednje i mlađe generacije.

U dvorani Ogranak Matice hrvatske u Zadru predstavljena je postumna zbirka poezije Vinka Alda Gladića *Sunčev prah*. Predstavljanje je održano u četvrtak 26. lipnja. Knjigu je priredila Vinkova supruga Josiane Chapuis Gladić. Na predstavljanju su još, uz suprugu, sudjelovali i Divna Mrdeža Antonina i Vjekoslav Ćosić. Ćosić se osvrnuo na Gladićevu karijeru kao poznatog logopeda i fonetičara, kao i na profesionalnu povezanost s profesorom Guberinom. Prisjetio se reforme školstva iz prve polovice 1950-ih, kada je ukinuta talijanska škola, a uvedena osmoljetka. Osvrnuo se i na njegovu profesionalnu karijeru. Gladić je svoju znanstvenu karijeru započeo na Fonetskom institutu Sveučilišta u Zagrebu, a potom kao član istraživačkog tima Petra Guberine na zagrebačkom SUVAG-u radio na razvoju i širenju verbotonalne metode za osobe s oštećenjem sluha. Metodu je i osobno nadogrudio uvođenjem fonetičkoga grafizma i omnisezoričke terapije. Divna Antonina Mrdeža osvrnula se na zbirku pjesama *Sunčev prah*. Kao i u prethodnim zbirkama, i u ovoj zbirci Gladić potvrđuje da njegov impersonalni lirski subjekt posjeduje izniman senzibilitet u promatranju svijeta. Oslušivanje bila prirode i slutnja biljnog i životinjskog kao ontološkog bića s ljudskim vrijednostima oblikuju svojevrsan model Gladićeva panteizma. U pjesmama vedrih tonova izbija spokojstvo subjekta zbog vlastite prijemčivosti i spremnosti da postane medijator otvorenošću prema svijetu kao sveprožimajućem univerzumu. Međutim, znatan broj pjesama prožimaju mračna raspoloženja. Strah od protjecanja i propadanja, žurba k smrti, zazor od starosti česta su tema pjesama. Gladićev ritam stiha naoko je jednostavan. Uho fonetičara zasigurno je ostavilo traga u tome. Mrdeža zaključuje da se sveukupan čitateljski doživljaj u susretu s Gladićevom poezijom vezuje uz čaroliju izbora riječi kojima se inače stereotipni motivi pojavljuju originalno i začudno prezentirani čitatelju. Gospođa Gladić je zahvalila svima koji su joj pomogli u pripremanju ove zbirke. Prisjetila se također načina na koji je Vinko učio druge strane jezike, naročito kako je ljude iz drugih zemalja, pa čak i iz Japana, učio hrvatski jezik. Zaključila je da rečenica „jezik je domovina” idealno opisuje njezina pokojnog muža.

Ogranak Matice hrvatske u Zadru organizirao je predstavljanje zbirke pjesama Marija Gašparovića *Pisme iz kamena*. Predstavljanje je održano u Domu mladeži u Sukošanu 27. kolovoza. Događaj su dodatno obogatili glumica Tama-

ra Šoletić, koja je čitala odabrane pjesme, i KUD Zlatna luka iz Sukošana, koji je sudjelovao u kulturno-umjetničkom programu. Riječ je o prvoj zbirci pjesama koja sadrži 87 pjesama podijeljenih u tri ciklusa: domoljubne, intimne i univerzalne poezije. Recenzentica Elvira Katić kazala je da su se u prvom ciklusu ugnježdile domoljubne pjesme koje su, metaforički rečeno, korijen svih korijena. Drugi ciklus pjesama intimna je lirski poezija usmjerena na širu i užu obitelj. Osvrnula se također na treći ciklus pjesama koji je brojem pjesama najopsežniji. Pjesme su univerzalne, govore o samopropitivanju, propitivanju ljudskosti, razmišljanju o prošlosti, uočavanju promjena, o odnosima koji su življenjem stvarali iskustvo subjekta. Katić je zaključila da je riječ o samosvojnomo pjesniku koji je naslonjen na samoga sebe. Njegov je lirski govor samosvojan, njime propituje sebe, vlastitu osobnost u kontekstu suvremene životne zbilje i pred pojavnim oblicima suvremene civilizacije, otuđenosti i dehumaniziranosti. Na predstavljanju je trebala biti i druga recenzentica Tea Vidaić, no zbog zdravstvenih problema nije mogla doći. Dio njezine recenzije pročitala je moderatorica Patricia Peić. Predstavljanju knjige nazočili su i članovi Predsjedništva Ogranka Matice hrvatske u Zadru, redatelj, putopisac i misionar Miljenko Dujela i predsjednik Ogranka Radimir Jurić.

